

Ю 37699
2/4

СЕВГИ ҚИССАЛАРИ

Ҳабиб Темиров

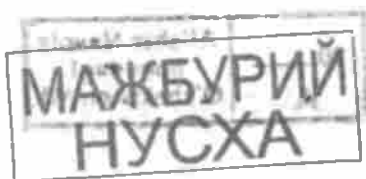
ҚОРА ҚАСР
АСИРАСИ

4

ҲАБИБ ТЕМИРОВ

ҚОРА ҚАСР АСИРАСИ-4

(ТЎРТИНЧИ КИТОБ)

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2010

84(5Ў)6

УДК: 821.512.133

84(5Ў36)7

T-39

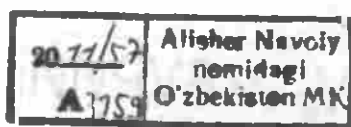
Темиров Ҳ. Қора қаср асираси / 4-китоб. –Т.: «Янги аср авлоди», 2010 – 264 б.

Истеъдодли адиб Ҳабиб Темировнинг «Қора қаср асираси-4» китоби ўқувчини навбатдаги воқеалар ривожини ва янги қаҳрамонлар билан таништиради. Шунингдек, асарда асосий қаҳрамонлар ҳаётидаги ўзгаришлар, турфа саргузаштлар ҳақида ҳикоя қилинади. Аламзада Афифанинг хорижга жўнаб кетиши, у ердаги сарсон-саргардонликлари, Субутнинг таҳликали ўй-кечинмалари, уддабурон Фариза, қув ва маккор Даврбек тутган йўл ўқувчини бефарқ қолдирмайди.

Китоб мухлислари ҳар галгидек муҳаббат ва хиёнат, адолат ва адоват, мақсад ва маслакисизлик мезонларидаги тафовутни англаб етадилар, деган умиддамиз.

Ю 37699
214

ББК 84(5Ў36)7

ISBN 978-9943-08-464-3

© Ҳабиб Темиров, «Қора қаср асираси». «Янги аср авлоди», 2010 йил.

Шаҳар «Шошилинч тиббий ёрдам» марказининг «Токсикология», яъни заҳарланган беморларни даволаш бўлимига навбатдаги беморни олиб келишганида тун ярмидан оғиб қолган эди. Бемор — ёш йигирма икки-йигирма учлардаги хушрўй аёл. Унинг шусиз ҳам рангпар юзи буткул оқариб кетган, кўзлари ярим очиқ, оғзидан билинар-билинемас кўпик сизиб чиқиб турибди. Ҳуши ўзида эмас. Навбатчи врач аёлни қовоқларини кериб, кўзини очиб қаради. Қорачиқлари кенгайиб кетган. Томир уриши деярли сезилмайди.

— Қаердан топдингизлар? — деб сўради у милиция лейтенанти формасидаги бўйдор йигитга қараб.

— «Ёшлар боғи»да ўриндиқда ётган экан. Аввалига маст бўлса керак, деб ўйладик. Кийиниши, кўринишидан ичиб, кўчада ётиб қоладиган аёлга ўхшамайди. Шунинг учун дарров «тез ёрдам» чақирдик. «Тез ёрдам» врачлари кўрган заҳоти: «бу дори ичган, оғзидан димедрол ҳиди келяпти», деди. Чамаси ўзини-ўзи заҳарлаган... Эҳтимол кимдир худди шунақа манзара ҳосил қилиш учун атайлаб... хиёбонга чиқариб ташлаган бўлиши ҳам мумкин. Буни тергов кўрса тади.

— Ким экан, ёнида ҳужжати борми?

— Ҳеч қанақа ҳужжат топмадик...

— Яхши. Унда биз ҳозир унинг ошқозонини ювишга киришамиз... Сизлар тегишли қоғозларни рўйхатхонадан олишларингиз мумкин. Ташхис ҳозирча шундай: уйқу дорини кўп миқдорда ичиш оқибатида заҳарланиш...

— Тирик қолишдан умид борми, доктор? — деб сўради лейтенант. — Жуда ёш ва чиройли жувон экан.

— Бунинг учун зарур бўлган барча ишларни қиламиз. Тахминча, дорини ичганидан буён кўп вақт ўтмаган...

Лейтенант қабул бўлимида тўлдирилган қоғозларни олиб чиқиб кетди...

Эрталабки 9: 00. Шаҳар милиция бўлими жиноят қидирув бўлими. Бошлиқ хонасида кичик йиғилиш.

— Заҳарланган аёл иши билан капитан Рашид Пўлатов шуғулланади, — деди бошлиқ. — Пўлатов! Тушунарлими? Дарвоқе, у ўзига келганми?

— Тушунарли, ўртоқ бошлиқ. Айтишларича, ҳали ўзига келмаган. Уйқу дори ичган одамни тирик олиб қолган тақдирда ҳам бир неча кун уйқудан уйғотиб бўлмайди. Бунақа ҳоллар кўп учрайди...

— Сиз, Пўлатов, бу ишга жиддий эътибор қаратинг. Одатда аёллар дори ичиб, кўчага чиқиб ётмайди. Бу ерда бошқа гап бўлиши керак. Ҳа, айтганча, «02»дан ҳеч қанақа хабар йўқми? Ҳеч қанақа қўнғироқ, ёзма мурожаат бўлмаганми, йўқолган аёл ҳақида?

— Йўқ. Ҳеч қанақа мурожаат йўқ.

— Қизиқ... Унда аёлнинг суратини олдириб, телевидение орқали кўрсатишга тўғри келади. Қариндош-уруғлари, яқинлари бордир. Ҳар ҳолда осмондан тушмаган-ку... Демак, унинг хиёбонга қаердан, қачон, қандай келиб қолганини кимдир кўрган. Теварак-атрофда суриштирув ишларини олиб боринглар. Хуллас, ишлаш керак, излаш керак. Излаган — топади.

— Хўп бўлади, ўртоқ бошлиқ. Кетишга рухсат этинг.

— Рухсат.

Пўлатов бошлиқ олдидан чиққан заҳоти «Шошилинч тиббий ёрдам» марказига отланди. Дастлаб хонасига кириб, шогирди, яқинда олий милиция мактабини битириб келган кичик лейтенант Зоҳид Нормуродовга топшириқ берди.

— Хиёбон атрофидаги «дом»ларни айланиб, суриштирасан. Манови суратни кўрсат, сўра: шунақа аёл ўша атрофда яшамаганми, яшамаган бўлса ҳам балки келиб-кешиб юргандир.

У шундай деб папкасидаги суратлардан бирини узатди. Шогирд чўчиб тушди.

— Бу... ўликнинг сурати-ку, ўртоқ бошлиқ, буни биров таний олармикан?

— Нафасингни иссиқ қил. Ўлик эмас, беҳуш ҳолда олинган сурат. Тушунарлими?

— Тушундим.

— Тушунган бўлсанг, нима қилиб турибсан, марш!

— Хўп бўлади!..

Пўлатов уч кун ичида аёлнинг шахси ва қайси хонадондан чиққанини аниқлашга, хонадон соҳибасини сўроқ қилишга ва, ҳатто ўзига келган бемор билан суҳбатлашишга ҳам улгурди. Бошлиқ ҳузурига кириб, бажарилган ишлар ҳақида муфассал маълумот берди.

— Заҳарланган аёл — Аффифа Зокирова. Холасиникига меҳмонга келган. Ўзи асли Зардарё вилоятининг Бекат туманидан. Кейинги пайтларда фермер хўжалигида ишлаган. Оиласи йўқ. Ота-онасиникида яшаган. Бир акаси, бир укаси бор. Ҳа, дарвоқе, эридан бир ярим йил олдин ажралиб кетган. Собиқ эри таниқли журналист, ҳозир ноширлик бизнеси билан шуғулланувчи Субут Сокин...

— Яхши! Баракалла! — деди бошлиқ Пўлатовнинг елкасига қоқиб. — Маълумот тўплашдаги тезкорлигингиз мақтовга лойиқ. Энди унинг заҳарланиш сабабларини аниқлаш керак.

— Ўртоқ бошлиқ, Зокирова кўп миқдорда «Димедрол» уйқу дорисини ичган. Бунга сабаб... холасининг айтишича, у бир кун олдин собиқ эри Субут Сокинни хуфия квартирада бегона аёл билан ушлаб олган...

— Қизиқ. Собиқ эрини... Ахир эри билан қонуний ажралиб кетган бўлса, пойлашга, бегона аёл билан ушлаб олишга нима ҳаққи бор?

Пўлатов жилмайди:

— Гап шундаки, Аффифа Зокирова фермерлик бобида омади чопмагач, шаҳарга қайтиб келиб, собиқ эридан ёрдам сўрайди. Эри Субут Сокиннинг ишлари баравж. Ҳозир хорижда яшовчи машҳур корчалон Мирмаъди Саъдиевнинг қизи Фариза Саъдиева билан шерикчиликда қўшма корхона очиб бойиб кетган...

— Тушунарли. Собиқ эри эса... пулдор бўлишига қарамай ёрдам бермаган. Зокирова уни шантаж қилиш учун пойлаган ва қўлга туширган. Шундайми? Унақада нега эрини шантаж қилмай, ўзини ўлдирмоқчи бўлибди? Эҳтимол... бу суиқасдга Субут Сокиннинг алоқаси бордир?

— Йўқ, ўртоқ бошлиқ. Субут Сокиннинг алоқаси йўқ. У Аффифа Зокировага ёрдам берган, ўзининг бўш квартираларидан би-

рига жойлаштирган, ўқишини битказиши, иш топишига кўмаклашган. Ҳатто... ўрталаридаги эр-хотинлик муносабатларини тиклаган ва яқин орада уни қайтадан никоҳига олишга ваъда берган. Бу орада ўзининг бошқа маъшуқалари билан ҳам учрашиб юрган. Зокировага бу ҳақда кимдир хабар берган. Зокирова пойлаган ва «учрашув»лардан бирининг устидан чиқиб, жаҳл устида дори ичган.

— Холасини яхшилаб сўроқ қилдингизми, у билан ораларида зиддият бўлмаганми? Балким дорини ўша едиргандир алдаб?

— Йўқ, ўртоқ бошлиқ. Дорини Зокированинг ўзи сотиб олиб, ўзи ичган. Биз «димедрол»ни қайси дорихонадан олганини аниқладик. Ўзи билан бўлган дастлабки суҳбатдаёқ Зокирова бу ишни ўзи ўз ихтиёри билан, жаҳл устида қилганлигини, ҳеч кимнинг айби йўқлигини айтди. Менимча, Зокированинг ўз жонига қасд қилиши сабаблари унинг кейинги йиллардаги ҳаёти, бошидан ўтган чигал воқеалар билан боғлиқ.

— Хўш-хўш... қандай воқеалар экан?

— Зокирова бундан саккиз йил олдин ўрта мактабни битказиб, шаҳарда яшовчи холаси Шаҳина хоним лақабли аёл исм-фамилияси Шаҳарой Мадамин қизиникига ўқишга кириш мақсадида келади. Ўзи шаҳардаги маданият уйларидан бирида яшовчи, зимдан кўшмачилик билан шуғулланувчи Шаҳина хоним ўн етти ёшли қизалоқни катта пул эвазига ўша пайтда нуфузли идоралардан бирида ишлаган, кейинроқ Зардарё вилояти Бекат туманини бошқарган, ҳозирда қамоқда бўлган Даврбек Муқимхоновга «маъшуқа» қилиб қўяди. Шаҳар милиция бошқармаси рухсати билан хуфия исловатхона ҳақида фельетон ёзиш мақсадида «мижоз» ниқобида Шаҳина хонимникига келган журналист Субут Сокин Афифа Зокировани бу ерда учратиб, танишиб қолади ва охир-оқибат уни фоҳишахонадан қутқариб, унга уйланади...

— Қойил... уйланмаган йигит... фоҳишага-я? Нақадар катта мардлик!

— Субут Сокин аввал уйланиб, бир бола билан хотинидан ажралишган бўлган.

— Барибир тан бериш керак. Кўра-била туриб, фоҳишага уйланиш учун отнинг калласидай юрак керак.

— Афифа Зокирова фоҳиша бўлиб улгурмаган. Амалда у катта амалдор Муқимхоновнинг канизаги, яъни ноқонуний хотини бўлган. Шу боисдан ҳам...

— «Канизаги» эмиш! Бизнинг замонда ҳам канизак бор эканми? Оддийгина қилиб, «ўйнаш», деб қўяқолмайсизми, Пўлатов?

— «Ўйнаш», деб хотини, бола-чақаси бор кишининг хуфия маъшуқаси айтилади, шекилли. Муқимхонов эса, гарчи илгари бир неча бор уйланган бўлса ҳам, ўша чоғда бўйдоқ бўлган Шаҳина хонимнинг айтишича, агар... орага Субут Сокин суқилмаганда, Муқимхонов Зокировага қонуний уйланмоқчи бўлиб юрган. «Шошқалоқ журналист» эса Зокировага уйланганидан сўнг ишлари чаппасидан кетади. Гиёҳванд моддалар савдосида айбланиб, қамалади. Зокирова эса сирли тарзда хорижга қочиб кетади. Қайтиб келгач суд қилинади. Амнистия туфайли озод бўлади. Бу орада эри ҳам оқланади. Бироқ кейин уларнинг турмуши бузилади. Зокирова қишлоғига қайтиб кетади. Субут Сокин тадбиркорлик билан шуғуллана бошлайди. Омади чопиб, бойиб кетади. Зокированинг эса фермер хўжалиги касодга учраб, тугатилади. Яна шаҳарга қайтишга мажбур бўлади...

— Ҳа-а, анча ишлар ўтган экан бошидан. — деди бошлиқ. — Бечора аёл. Хўш, энди нима қилмоқчи, ўзи нима дейди?

— «Хато қилдим», — дейди. — Энди ишга кириб халқимга хизмат қиламан, — дейди.

— Яхши! Унга ҳеч қанақа эътирозимиз йўқ. Аммо... анови Субут Сокин билан, Шаҳина дедингизми, Шаҳарми, ўша аёлни Жиноят кодексининг бир юз учинчи моддаси (ўзини ўзи ўлдириш даражасига етказиш) бўйича айбланиш мумкин эмасмикан? Жиддий шуғулланиб, синчиклаб ўрганиб кўринг.

— Зокирова уларга ҳеч қанақа даъво қилаётгани йўқ-ку, ўртоқ бошлиқ.

— Ҳозирча! Ким билади эрта-индин соғайиб, буткул ўзига келгач нима дейди? Тушунарлими?

— Тушунарли ўртоқ бошлиқ!..

2

Афифа ўзига келиб, тепасида мулойим жилмайиб турган ёш врач йигитни кўрди.

— Ана, айтмадимми, ҳозир уйғонади, деб. — ёнбошига ўғирилди врач қувонч билан. Кейин яна Афифага қаради. — Қалайсиз, опа? Тузукмисиз?

Афифа врачга маъносиз, лоқайд тикилиб турди. Бу нигоҳда: «Нега мени қутқардинглар, нега тинчгина ўлиб кетишга қўймайсизлар?» деган сўзсиз савол бор эди. Врач йигит буни тушунди. Айбдорона елкасини қисди.

— Яшайдиган кунингиз бор экан ҳали. Худо ўзи қайтариб берди. Биз бир сабабчимиз, холос.

Врачлар одатда бунинг тескарисини гапиришади. Оғир аҳволдаги беморни ҳаётга қайтариш бобида кўрсатган жасорату матонатларини бу қадар оддий, жўн изоҳлаб, чиппака чикармайди. Бу бола бўлса «бизлар сабабчимиз», дейди. Айнан шу гапи Афифанинг ҳам жаҳлини кўзгатди, ҳам кулгусини келтирди. Йигитга диққат қилиб қаради. Юзи буғдойранг-оқиш, қошлари йўғон ва қуюқ, киприклари зич, узун, кўзлари қоп-қора бўлсада, шафқатми, меҳрибонлик биланми боқади. Ёши... «опа», деганига қараганда Афифадан кичик бўлса керак. Йў-ўғ-е, тиббиёт институтини битирган бўлса... камида тенгқур, ё каттароқ. «Опа», дегани ҳурмат юзасидан бўлса керак.

— Ошқозонингизга раҳмат айтинг, — деди врач кулимсираб. — Дорини ичганингиздан кейин анчагина вақт ўтган бўлишига қарамай, уни ҳазм қилмаган. Чамаси тиришиш (спазм) ҳолатида бўлгани боис дори қонга сўрилмай турган. Шунинг учун унинг асосий қисмини ювиб ташлашга муваффақ бўлдик. Жигарингиз биров катталашган экан...

— Сарик касал бўлганман ўтган йили...

— Шунақами? Қон таҳлилида сезилмади-ку. Демак, енгил шакли бўлган. Кейин вақтида яхши даволангансиз. Жигарнинг катталашуви эса заҳарланиш пайтида муқаррар ҳолат. Биз уни яхшилаб ювдик. Муолажалар қилдик. Ҳозир анча кичрайди. Эрга-индин асл ҳолига қайтади.

— Раҳмат, — дея шивирлади Афифа қони қочиб, қуруқшаб, гезарган лабларини зўрға қимирлатиб.

— Менгами. ошқозонингизгами? — кулиб сўради врач.

— Сизга...

— Арзимамайди. Дарвоқе, менинг исмим Рамиз. — Сизнинг исмингиз...

— Эсимда йўқ. — деди Афифа суҳбатни давом эттиргиси келмай. Врач йигит эса бундан хафа бўлмади.

— Бўлиши мумкин, — деди у хотиржамлик билан. — Баъзида киши заҳарланиш оқибатида хотирасини буткул йўқотиши ҳам

мумкин. Майли, сиз дам олинг. Кўпроқ ухланг. Ҳаммаси жойига тушадди.

Врач чиқиб кетди. Афифа кўзларини юмди. «Ҳаётда иши юришмаган одамнинг ўлимда ҳам омади келмас экан-да, — деб ўйлади. — Энди нима қиламан?...»

Кейин терговчи келди. Ўзини:

— Пўлатов! — деб таништирди. — Ким сизни бу ишга мажбур этди? — деб сўради.

— Ўзим. — деди Афифа шошиб. — Ўзим... Ҳеч кимга ҳеч қанақа даъвойим йўқ. Илтимос, мени ўз ҳолимга қўйинглар...

Терговчи унга бир зум тикилиб турди. Кейин нимадир эсига тушиб, чиқиб кетди. Ҳамшира кириб укол қилди. Дори ичирди. Афифа ҳолсизланиб, уйкуга кетди. Бир соатлардан сўнг уйғонди. Бошида холаси ўтирганини кўрди.

— Нима ишлар қилиб юрибсан, тентак қиз? — деди йиғламсираб хола. — Мени пичоқсиз сўймоқчимисан?

— «Ҳеч кимга даъвойим йўқ», деб терговчига айтдим-ку, — деди Афифа унинг юзига қарамай.

— Раҳмат, жоним қизим. Раҳмат, мени маломатга қўймаганинг учун. Аммо-лекин... мелиса барибир тергов қиляпти мени. Анови... ўртамиздаги гапларни гапириб юрмагин тагин...

— Қайси гапни? — деб сўради гаши келиб Афифа. Гарчанд гап холасининг дугонаси қилган таклиф ҳақида бораётганини сезган бўлса ҳам.

— Ҳалиги... хорижга бориб ишлаш ҳақидаги таклиф ҳақида чурқ этма. Тагин сениям, мениям, ҳаммамизни қамаб юборишмасин.

— Хотиржам бўлинг, айтмайман.

— Баракалла, қўғирчоғим. Ақлли қизимдан ўзим ўргилай. Мана, сенга ширин-шакар шарбатлардан олиб келдим. Шарбатни кўпроқ ичишинг керак экан. Анови дорини жигарингдан ювиб ташлаш керак. Врачларинг билан гаплашдим. Аҳволинг ёмон эмас. Уч-тўрт кунда жавоб беришади. Кейин ўзим парваришлайман. Ойдай бўлиб кетасан...

— Қишлоқдагилар... билишмасин. — деди Афифа холасининг кўзига тик қараб. — Кераги йўқ! Умуман ҳеч ким билмагани яхши...

— Хўп қизим. Ҳеч кимга айтмаймиз...

Хола кетди. Афифа: «унга паспортимни олиб келиб бермансанглар ҳаммангни сотаман», деб таҳдид қилсам бўлмасмиди,

ҳозир иссиғида «йўқ», деёлмасди-ку», деб ўйлади. Кейин ўзини койиди: «Наҳотки мен шунчаликка борсам», ахир унақа қиладиган бўлсам... холамдан нима фарқим қолади?»

Кечга яқин ҳамшира чиройли каттакон халтада бозорлик билан хат олиб кирди:

Мановини бир киши бериб кетди. Аввалига кирмоқчи бўлди. Кейин «яхшиси ҳозирча безовта қилмайин. Кейинроқ келаман», деди.

Афифа буклоғлик қоғозни очди. Хат қисқагина эди.

«Азизим Афифа!

Биламан, ҳозир сизнинг кўзингизга кўринишга ҳаққим йўқ. Олдингизда гуноҳқорман. Аммо пайти келганда ҳаммасини тушунтирмоқчи эдим. Сиз эса... бекор қилибсиз. Ахир юзма-юз гаплашиб, изоҳ талаб қилганингизда бўларди-ку. Ўзингиз бир пайтлар айтган гап эсингиздами? «Шундай пайтлар бўларканки, одам ўз ихтиёрида эмас, муайян ҳолатнинг измига тушиб қолар экан», дегандингиз. Тўғрими? Мен сиз қайтиб келишингиздан олдин ана шундай ҳолат измига тушгандим. Қайтиб келганингиздан сўнг сизнинг ёрдамингизда ўша «асирлик»дан аста-секин қутилмоқчи эдим. Ўша сиз гувоҳ бўлган учрашув... сўнггиси эди. Сиз бўлсангиз масаланинг моҳиятини чуқур тушунмай заиф одамнинг ишини қилмоқчи бўлибсиз. Сиз ахир кучли эдингиз-ку! Бу ҳақда яқиндагина гаплашган эдик-ку!

Майли, ҳозир ўпка-гина, араз пайти эмас. Тезроқ соғайиб чиқинг. Ҳаммаси яхши бўлади. Мен эртага яна келаман. Рози бўлсангиз, олдингизга кирай. Рухсат бермасангиз зорим бору зўрим йўқ. Лекин барибир сиз билан яна учрашишдан умидворман...

Эҳтиром билан Субут».

— «Хатнинг жавобини эртага менга ўзингиз чиқариб бера-сиз», деб кетди. Жавоб ёзасизми? — деб сўради ҳамшира.

— Йўқ. «Сизга ҳеч қанақа гаплари йўқ экан», деб айтинг.

Афифа: «...Сизни кўришни ҳам истамас экан», деган қўшимчасини айтмади. Зеро, кўнглида: «агар... чиндан севса ҳамширанинг гапини инobatта олмай кириб келиши керак», деган илнжи бор эди. Афсуски...

Субут кирмади. Ҳамширанинг айтишича: «у киши мени тушунмаяпти», дебди-ю қилиб келган бозорлигини унга тутқазиб чиқиб кетибди. Афифа хўрсинди. Субут акасининг шиддати бу

қадар омонат, заиф эканидан ўкинди. «Муҳаббат, деганлари ўзи бор нарсами?» деган савол оғушига чўмди. Мабодо бўлган тақдирда ҳам у муваққат нарса, шекилли. Бошланади, кучаяди, кейин эса сусайиб, охир-оқибат тугайди. Унда нега Аффанинг Субутга бўлган муҳаббати ҳалигача тугаб битмади? Кучайса-кучайдики, заррача сусайган эмас. Ҳатто ундан юз ўтиришга қатъий аҳд этган, бошқа кишига турмушга чиқишга қарор қилган чоғларида ҳам кучини йўқотган эмас. Аслида, тунов кунги воқеадан кейин Аффанинг ўрнида ҳар қандай аёл бўлса ҳам Субутга нисбатан муносабатини тубдан ўзгартирган бўларди. Аффачи? У аламини ўздан олмоқчи, Субут акасининг хиёнатини кўрмаслик, куймаслик мақсадида бу ёлгончи дунёни тарк этмоқчи бўлди, холос. «Нима бўлса-бўлсин, мен уни абадий севаман», — дея пичирлади Аффанинг лаблари. «У ҳолда нега қабул қилмадим, нега лоақал хатига... ўпка-гина, оҳангида бўлса ҳам жавоб ёзмадим?» — дея ўзини сўроққа тутди у. «Билмасам, — дея елкасини қисиб пичирлади у. — Севаману... аммо кечиролмаяпман... Балким ҳеч қачон кечиролмасман...» «Ундай бўлса нега яна ундан мадад кутасан, нега унинг ёрдамига муҳтож бўлиб, такрор-такрор суйкаласан? Ўзингни-ўзинг нега бунчалар хўрлайсан, ерга урасан? Наҳотки, унинг кўмагисиз мустақил, эркин яшай олмасанг?» «Яшашга ҳаракат қилиб кўрдим-ку, омадим келмади-ку!» «Сен салгина қийналган заҳотинг тушкунликка тушяпсан, иродасизлик қилияпсан. Ҳолбуки энди олий маълумотлисан, қўлингда дипломинг бор. ҳаётда анча-мунча тажриба орттирдинг, наҳотки, журъат-жасорат кўрсатиб қийинчиликларни енгиб чиқа олмайсан?» «Чиндан ҳам менга нима халақит беради? Нега холам айтганидай: «Чиройли аёл бўлатуриб бахтли яшаш йўлини топа олмаяпсан?» Уят, номус, «одамлар нима дейди» сингари андишалар тушовидан қутилишим бунчалар қийин? Ахир одамлар бу гапларни ким қачонлар унутиб юборишган-ку. «Ўғри қариса сўфи, ғар қариса отин» бўлиши айримлар учун оддий ҳолга айланиб қолган-ку. «Тирикчилик айб эмас, деган ниқоб остида нима ишлар бўлмаяпти. Ким ёлгонни қойиллатса, алдамчиликка, кўзбўямачиликка уста бўлса, ўша от устида-ку. Ёлгончиларни ёлгон билан, фирибгарларни фириб билан енгиб яшасам бўлмайдами? Ё бунга ақл-идроким, қобилиятим етмайдами? Етади. Етса нега иккиланасан, нега чекинасан, нега аламингни ўз жонингдан олмоқчи бўласан, эй нодон қиз? Рақибларингни ақл,

билим билан, керак бўлса ҳийлаю макр билан енгиб чиқмайсанми ахир!? «Енгаман! Энди енгаман!» — деди кутилмаганда қатъият билан овоз чиқариб Афифа. У хаёлига бир неча кундан буён такрор-такрор келаётган фикрдан бошда бир қадар кўрқиб, таҳликага тушган, сўнгра аста-секин кўникиб қолганди. Ҳозир, шу лаҳзада эса: «Хўш, нима бўпти» деган қатъий қарорга келди. Бу қарори руҳини кўтарди, кайфиятини яхшилади. Миясида келгусида қилмоқчи бўлган ишларининг аниқ режаси туғила бошлади. Кунлар ўтгани, аҳволи яхшилангани сари режаси миясида пишиб борди.

Бир куни намозшомга яқин Рамиз кирди.

— Бугун навбатчиман, — деди у. — Кечки нонуштадан сўнгу муолажа хонасига келсангиз. Сизга гапим бор. Аниқроғи, бир масалада маслаҳатингиз керак. Майлими?

— Майли, — деди Афифа бироз ҳайрон бўлиб.

— Кутаман-а, — деди чиқиб кетаётиб Рамиз.

Кечки соат саккизларда Афифа муолажа хонасига йўл олди.

— Илтимосим сизни ҳайрон қолдирган бўлса керак? — деб сўради Рамиз Афифага қаршисидан жой кўрсатар экан.

— Ҳа, — деди Афифа маъюс жилмайиб. — Мен ўзим бу аҳволдаману сизга қанақа маслаҳат беришим мумкин?

— Ростини айтсам, мен ҳам шу кунларда айнан сизнинг аҳволингизга тушиб юрибман.

— Вой, нега энди? — астойдил ҳайратга тушди Афифа. — Қўйсангиз-чи, сиз — эркак одам! Қўлингизда гулдай касбингиз бор.

— Ташқаридан қарасангиз шундай туюлади, — чуқур хўрсинди Рамиз. — Аслида... Мана, масалан, сиз мени неча ёшда деб ўйлайсиз?

Афифа йигитнинг ёши ўзидан камида икки-уч ёш катталигини сезиб турган бўлса ҳам кўнгли учун камайтириб айтди.

— Йигирма бешлардадирсиз-да...

— Тополмадингиз. Аллақачон ўттизни уриб қўйганман. Мен тенгиларнинг ҳозир икки-учтадан боласи бор. Мен эсам... уйланиш, оила боқиш ўрнига ҳали ижарада яшаб, топганимни қорнимдан орттиролмай юрибман. Уйланай десам уйим йўқ, уй олай, десам пулим йўқ.

— Уйи ҳам. пули ҳам бор бойвучча қизга уйланинг-да, — деди Афифа кулимсираб. — Ёки... шунақасини тополмаяпсизми?

— Тиқилиб ётибди. Бир-иккиси ҳатто... одам ҳам қўйдирган. Мен эса... хотинга қарам бўлиб яшашдан ор қиламан. Бу — йигит учун ўлим-ку!

— Ота-онангиз борми, улар ёрдам қилишса бўлмайдими?

— Отам бир умр ўқитувчи бўлган. Ўн бир бола. Олти ўғил, беш қиз. Мен ўғилларнинг кенжасиман. Отам шўрлик беш ўғил, беш қизни жойли қилиб, ўтган йили вафот этди. Мени уйлантиришга улгурмай кетди...

— Худо раҳмат қилсин... Ака-опаларингиз кўп экан-ку...

— Уларнинг бари қишлоқда. Бари ўқитувчи, ота касбини эгаллашган. Устига-устак ота изидан бориб, ҳаммалари серфарзанд. Ношукурлик бўлмасин, оз-оздан ёрдамлашиб туришади. Лекин... «қўлдан берганга қуш тўймас», дейдилар.

— Ўзингизнинг топишингиз ҳам ёмон эмасдир. Беморлардан тушиб турса керак.

Рамиз бир лаҳза жим қолди. Кейин Аффанинг кўзларига алланечук бир шафиқлик билан тикилиб, оҳиста гапини давом эттирди:

— Мен табиатан ҳалол ишлашга, ҳалол яшашга ўрганганман. Кейин... Бизнинг бўлимга келтирилган беморларнинг аксарияти... одатда тирик қолмайди. Сизга ўхшаб... худо асраб қоладиганлари жуда кам.

— Баъзи врачлар беморнинг ўлишини билса ҳам пул олишаркан-ку, — деди Афифа нега шундай деганини ўзи ҳам англамай.

— Бор, шунақалари ҳам. Лекин мен, худога шукр, ҳали бирор марта беморнинг ёки уни олиб келган кишининг қўлига қараганим йўқ. Келгусида ҳам шундай қилмоқчи эмасман.

— Унда... қўшимча иш олинг. Тадбиркорлик билан шуғулланинг.

— Шунини ўйлаб юрибман. Бизнес қилсаммикан? Бир-икки ўртоқларим дорифурушлар билан шериклик қилишди. Лекин очигини айтсам, олди-сотдига сираям уқувим йўқ. Ўқитувчининг боласи бўлганим учунми, қонимда савдогарлик йўқ, савдодан нуқул зарар кўраман. Бизнес қилсаму банкрот бўлиб, аҳволим бундан ҳам баттарлашмасин дейман-да...

— Унда сизга нима деб маслаҳат беришни билмадим. Биз ҳам фермерлик қиламиз, деб синиб қолганмиз.

— Кеча сизни сўраб Субут Сокин, деган одам келган эди. Мен у кишини орқаваротдан сал-пал билардим. Яхши ижодкор, ҳозир омади чопган бизнесчи. Катта нашриёт раҳбари. У киши билан анча суҳбатлашдик. Субут ака мендан: Аффихонга яхшилаб қаранг, дардини кўрмагандай бўлиб кетсин, деб илтимос қилди. Пул бермоқчи бўлди. Мен олмадим. Шунда у киши: бирон ёрдам керак бўлса, тортинмай менга учранг, деди.

— Ҳа, у киши яхши одам, ёнларига борсангиз ёрдамини, тўғри маслаҳатини аямайди, — деди Аффифа ва хаёлидан: «Йигит мендан шу масалада маслаҳат сўрамоқчи экан-да», деган фикр ўтди. Кейин сўради: — Телефонларини бериб кетгандир?

— Ҳа, берди. Лекин... мен бир нарсага ҳайрон қолдим. Эҳтимол, буни мен билишим шарт эмасдир, ҳар қалай... У киши нега сизнинг олдингизга кирмади?

— Шошиб турган бўлса, вақти бўлмагандир, — деди Аффифа қизариб.

— Мен... бошқа нарсани ўйладим... У кишини... машҳур заводчи бой Мирмаъди Саъдиевнинг қизи, шаҳардаги таниқли бизнесчи аёллардан бири Фариза хоним билан яқин муносабатда, деб эшитгандим. Шунинг учун ортиқча гап-сўзга ўрин қолмасин, деганми...

— Тўғри ўйлабсиз, — деди Аффифа яна ғамгин жилмайиб,

— Ҳар ҳолда, бир нарсани сиздан сўрашга ижозат берсангиз... Сиз у кишидан буткул ажралиб кетгансиз-а?

— Буткул...

— Раҳмат, сизга, — деди Рамиз севинчини яширолмасдан. Кейин дангал гапга ўтди:

— Мен сиз билан, агар қарши бўлмасангиз, яқинроқ таниш бўлишни, суҳбатлашиб, маслаҳатлашиб туришни истардим.

— Шартмикан? Сиз мени яхши билмайсиз-ку...

— Биладан. Деярли ҳамма нарсани биладан. Узр-ку, лекин милиция ходимлари билан суҳбат асносида таржимаи ҳолингизни ҳам деярли тўласинча билиб олдим. Фақат... Субут Сокин билан ўрталарингиздаги кейинги муносабат қандайлигини билмасдим. Буни ўзингиз айтдингиз. Демак...

— Бу сизга нима учун керак?

— Сиз билан... дўстлашмоқчиман. Эҳтимол дўстлигимиз ундан ҳам мустаҳкамланиб кетар...

— Ҳожати бормикан. Сиз уйланмаган йигитсиз. Мен...

— Келинг, ҳозирча кимнинг оилавий аҳволи қанақа эканлиги ҳақида гапиришмайлик. Ҳаммасини вақт кўрсатади. Ҳозирча ақалли дўст бўлиб туришимизга қаршилиқ қилмассиз?

— Қарши эмасман, — деди Афифа ва ичида: «оббо, яна бир ошиқ», деб ўйлади.

— Чиқишда телефонингизни манзилингизни қолдириб кетасиз-а?

— Майли. Лекин... менинг ҳам сизга ўхшаб манзилим йўқ. Ижарада яшайман. Ҳали ишга ҳам жойлашмадим.

— Насиб этса, ҳаммаси яхши бўлиб кетади.

— Илоҳим...

Рамиз индинига яна навбатчиликда қолибди. Кечқурун Афифани ҳайрон қолдириб, яна суҳбатга чорлади.

— Биласизми. — деди ҳаяжонланиб, — касалхонамизга Африкадаги бир неча мамлакатларга бориб ишлаш учун бир нечта таклифнома келибди. Ушбу лойиҳа Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан уюштирилаётган экан. Бориб ишлаганларга катта маош туланар эмиш. Бир-икки ўртоқларим Яман Араб республикасига боришмоқчи. Мен ҳам шунга ёзилсам нима дейсиз?

— Албатта, ёзилинг, — деди Афифа.

— Унда... дўстлигимиз нима бўлади? Мабодо ишим юришиб, хорижга кетиб қолсам... сиз мени... кутасизми? Эрга тегиб кетмайсизми?

— Ким ҳам оларди мени. Бораверинг...

— Қайтиб келиб... уй олсам...

— ...Мени ижарага қўясиз, шунақами? — кулиб сўради Афифа.

— Ижарагир эмас... Бека бўласиз... Афифахон, ростини айтсам... Сизни биринчи марта, ўша... беҳуш ҳолатда кўрганимдаёқ яхши кўриб қолганман. Ҳаётда бундай ҳоллар кўп учрайди. Ўзингга ҳар томонлама ёқадиган қизни излаб, тополмай юрасану кунлардан бир куни мутлақо кутилмаган жойда, тасодифан учратиб қоласан. Учратасану бир кўришда севиб қоласан. Ўзи ҳақиқий севги бир кўришдаёқ туғилади, деб эшитганман. Мени тушуняпсизми? Гапларим чин. Ишонинг. Мени ўтмишингиз мутлақо қизиқтирмайди. Сиз ҳаётда қийинчилик кўрган, қийналган

аёлсиз. Менга худди шунақа умр йўлдоши керак. Менга тегасизми? Агар...

— Рамиз ака, шошманг, илтимос, — деди Афифа унинг гапини бўлиб. — Ўзингиз куни-кеча айтдингиз-ку, ҳозирча дўст бўлайлик, деб. Мен соғайиб чиқайин. Ишга жойлашиб, ҳаётимни бир изга солайин. Сиз ҳам мўлжалингиздаги режаларни амалга оширинг. Кейин бир гап бўлар.

— Агар тегсангиз... Хорижга ҳам бормай, шу ерда бир илож қилиб яшардик. Иккаламиз бирга бўлсак, қийинчиликларни енгиш осон кечади.

Афифа чуқур «уф» тортди. «Мен унақа қийинчиликларни енгавериб безор бўлганман», деб йигитни хафа қилгиси келмади.

— Биласизми, — деди у. — Сиз... хорижга бориб ишлаб, учтўрт сўм пул топиб келинг. Уй олинг. Мен ҳам... бироз ўзимни эплаб олай. Шунда қийинчиликлар ҳам камроқ бўлади.

— Унда... ростдан ҳам кутасизми? — деб сўради ҳаяжон ичра Аффанинг қўлларини қайноқ кафтига олиб Рамиз.

— Буни вақт кўрсатади.

Пўлатовнинг охириги ташрифи ҳам аввалгилари сингари оғир, ўнғайсиз ҳолатда кечди.

— Ахир айтдим-ку, ҳеч кимдан домангир эмасман. Ҳамма айб ўзимда, кейинги пайтларда ишим юришмагани боис тушкунликка тушдим. Бошқа чора тополмасдан ана шунақа аҳмоқона ишга қўл урдим. Бунинг учун ҳаммаларингиздан яна бир марта кечирим сўрайман.

— Яхши, мен сизни тушундим, — деди Пўлатов ихтиёрсиз равишда Аффанинг сулув чеҳрасига такрор-такрор суқланиб тикилар экан. — Хотиржам бўлинг. Ҳеч кимни жавобгар қилмаймиз. Мен ҳам энди сизни ортиқча безовта қилмайман. Фақат... касалхонадан чиққанингиздан сўнг яна бир мартагина учрашсак. Расмият учун баъзи қоғозларга қўл қўйишингиз керак. Дарвоқе, қачон жавоб берасиз, дейишяпти?

— Яқин кунларда.

— Унда чиққан кунингизми, эртасигами, манови телефонга қўнғироқ қиласиз, — Пўлатов унга чиройли ташриф қоғозини узатди.

— Майли.

— Сиз хавотирланманг. Суҳбатимиз милиция бўлимида эмас, бирон қаҳвахонада бўлади. Розимисиз?

— Менга фарқи йўқ. Ишқилиб... шу ишни тезроқ бекитиб юборсангиз бўлди.

— Албатта бекитамиз. Демак, учрашгунча.

— Хайр...

3

Субут Афифанинг касалхонага тушганини Шаҳина хонимдан эшитди. Хоним унинг ишхонасига қўнғироқ қилди.

— Жонига қасд қилибди, аҳмоқ қиз, — деди хоним бидирлаб. — Уйқу дори ичибди. Ҳар тугул сақлаб қолдик. Дўхтирхонага вақтида етказилмаганида айрилиб қолар эдик. Ишқилиб, худо қайтариб берди. Ҳозир яхши...

— Қайси касалхонада? — деб сўради Субут ҳовлиқиб. — Бориб кўрсам бўладими?

— «Шошилинич тиббий ёрдам» марказида. Сиз хавотир олмаманг. Кризис ўтиб кетди. Комадан чиққан. Эрта-индин соғаяди, дейишди. Лекин ҳозир олдига одам қўйишмаяпти. Ундан кейин... сизнинг у ерда кўринмай турганингиз маъқулми, деб ўйлайман. Ҳалиги... терговчи келиб, «нега ўзини ўлдирмоқчи бўлади. бунга ким сабабчи, ким мажбур қилди», деб сўраб юрибди. Мен сиз тўғрингизда... анови воқеа ҳақида ҳеч нарса деганим йўқ.. Сизнинг квартирангизда тургани хусусида ҳам чурқ этмадим...

Субутнинг юраги шувиллаб кетди. «Рашк оқибатида ўзини ўлдирмоқчи бўлган», деб айтишдан ҳам қайтмайди бу шум манжалақи, деб ўйлади. — Афифанинг ўзи нима деркин? «Собиқ эримни ўйнаши билан ушлаб олганим учун жаҳл устида дори ичдим», демасмикан?..

— Раҳмат, опа, — деди Субут ва беихтиёр ўзи-ўзидан уялиб кетди. «Мен унинг аҳволи ҳақида тузукроқ сўраш ўрнига ўзимни асраш тўғрисида фикр юритиб ўтирибман-а, хайф-е!..»

— Терговчи «эридан қачон ажралган, муносабатлари қанақа эди?» деб суриштирди. Мен «муносабатлари йўқ эди», деб айтдим. Лекин барибир сизнинг олдингизга борди ё чақиради. Гапимиз икки хил чиқмасин. Хўпми?

— Хўп.

Субут гўшакни қўйиб, улгурмаёқ қўлидаги телефон жиринглади. Нотаниш рақам.

— Эшитаман.

— Фуқаро Зокированинг заҳарланиши билан боғлиқ иш юзасидан туман тергов бўлимига бир келиб кетсангиз.

— Қачон?

— Бугун кечқурун. Ишдан чиқиб, бемалол келаверинг. Бизлар ярим кечагача шўттамиз.

— Кимга учрашиш керак?

— Шуллаевга.

— Хўп.

Кечагача Субутнинг егани ичига тушмай, қўли ишга бормамай ўтирди. Нима дейишмоқчи? Опанинг айтишича, дорини Аффанинг ўзи ичган. Ҳозир аҳволи яхши. Эрта-индин соғайиб чиқади. Хўш, терговчи Субутга нима айб қўйиши. нима деб эътироз билдириши мумкин? Ё Аффифа... бирон нарса деганими? Бирон хат-пат ёздимики?

Иш вақти тугагини ҳам кутиб ўтирмай, соат бешларда жўнади. Шуллаев деганлари амалдор экан. Алоҳида хизматхонада ўтирибди. Демак, бошлиқ бўлмаганда ҳам лоақал ўринбосар. Қуюқ сўрашганига, яхши муомала қилганига қараганда айб қўймоқчи эмас. Балки бир нарса ундирмоқчидир? Боя бу нарса хаёлига келган эди. Шу боис битта конвертга шилдироқ «кўк қоғоз»дан ўнчасини жойлаб, елимлаб, чўнтагига солиб келган эди. Муомала ёқимли кечаётганидан дадилланиб, дарҳол чўнтагидан конвертни олди.

— Мана, тушунтириш хати, — деди дадиллик билан узатиб.

Майор конвертни шошилмасдан очди. Ичидаги миқдорни чамалаб, кўнгли тўлмади.

— Ҳм-м, — деди қошини чимириб. — «Тушунтириш хати» қисқароқ бўлибди.

— Айтинг, яна... қўшимчасини... ёзамиз, — деди Субут.

— Шунақами, — деди майор конвертни столининг тортмасига ташлар экан. — Унда... яна бир-икки қоғоз қўшиб... икки нусада ёзиб келасиз-да...

— Йўғ-е, инсоф қилинг, ака, — деди Субут беихтиёр.

Майор пинагини ҳам бузмади. Унга тикилиб қаради. Кейин шошмасдан салмоқ билан гапини давом эттирди.

— Тўғри тушунинг. Масала жиддий. Ёшгина аёлнинг ўз жонига қасд қилиши... аниқроғи, шу даражага етиши... бу ниҳоятда

жиддий масала. Маҳалла-кўй қаерга қараган, хотин-қизлар уюш-масининг кўзи қаерда, меҳнат жамоаси нега бефарқ муносабат-да бўлади — биз ҳаммасини аниқлашимиз керак. Ҳа, дарвоқе, оиласидаги муҳит нега уни шу даражага олиб борган? Тўғри, сиз бир-икки йил олдин ажралиб кетгансиз. Бироқ у яна сиз билан келиб учрашган. Нега?.. Хуллас, мен сизни сўроқ қилиб, баён-нома тузишим, уни делого тикишим керак. Кейин текширув. . .

Субут «икки-уч қоғоз, икки нусада», деган гапни камида беш ёки олти минг, деб тушунди. «Бериш керак. Акс ҳолда ўзи айта-ётгандай калавани чувалатади», деб ўйлади.

— Эртага келаман бўлмаса, — деди у. Майор хунук тиржайди:

— «Бугунги ишни эртага қўйма», деган экан машойихлар. Бизлар ярим тунгача шеттамитиз, тақсир.

— Яхши, — деди Субут, — бир соатдан сўнг шу ерда бўламан.

— Мана бу — бошқа гап. Кўришгунча, — деди майор Шуллаев бояги тиржайишини такрорлаб.

Субут терговхонадан чиқиб, ишхонасига қайтди. Темир сандиғидаги «Қора кунларга» аталган захирадан олти мингни санаб олди. Фаризанинг хонаси берк. Уйга кетган бўлса керак. Унга айтмай кўяқолгани маъқул. Хонасининг чироқларини ўчириб, қулфлаб, калитини қоровулга топшириб, яна терговхонага йўл олди...

Ярим кечада уйга қайтар экан, Шуллаевнинг сур башарасини такрор-такрор кўз олдига келтириб, гижинди. «Аблаҳ, айтган пулини олгандан кейин ҳам барибир тушунтириш хати ёздирди-я. «Хавотир олманг, энди ишни шу бугуноқ ҳаракатдан тўхта-тиб, ёпиб юборамиз» эмиш. Ҳолбуки шусиз ҳам ёпса бўларди. Бунини Субут яхши билар, пора бермаслиги ҳам мумкин эди. Бироқ у айни пайтда Шуллаев ишни ёпмасдан чувалаштириб юриши мумкинлигини ҳам биларди. Бу эса ортиқча гап-сўз, узунқулоқ миш-мишларга сабаб бўлар, Субутнинг эндигина тозаланиб, бирмунча кўтарилиб қолган обрў-эйтиборини яна пасайтирар эди. Шунинг учун пулни беришга қарор қилди. «Бош-кўзидан садақа», деди. Кейин ўйлади: ана шу «садақа»га яна бироз қўшиб, Афифага тезроқ берганида у манови ғалвани бошламаган бўлар эди. Уни дори ичишга олиб келган сабаблардан бири айнан шу бўйнидаги қарз эканини ҳам Субут яхши англаб турар-

ди. «Чорасизлик — аёл кишини ўз жонига қасд қилишга мажбур этувчи энг бош сабаблардан бири». Бу ҳақда Субут бир пайтлар газетага кўп ёзган. У чоғлар аёллар ўзига ўт қўяр эди. Ҳар тугул Афифа дори ичибди. Акс ҳолда... бениҳоя гўзал Афифа жизғанақ бўлиб куйиб кетар, мабодо тирик қолган тақдирда ҳам хунук бир таъвияга айланарди... Шукрки, Тангрининг ўзи асрабди. Сен бўлсанг... арзимаган ўн беш мингни вақтида ҳал қилиб бермай хасислик қилиб юрибсан. Мана, чиқиб кетяпти, ўзинг мажбур бўлиб, қанақадир ришватхўр миршабга олиб келиб, қўшқўллаб тутқазиб ўтирибсан... Беришинг керак Афифага ўша пулни тезроқ беришинг керак. Ана шунда қанча муаммолар бир йўла ҳал бўлади...

Шу хаёллар измида у касалхонага йўл олди. «Токсикология» бўлими реанимация бўлинмасини топиб, навбатчи врачдан Аффанинг аҳволини сўради.

— Тузук, — деди врач. — Сиз, яхшиси, эртага хабар олинг. Палатага ўтказишимиз мумкин.

Эртасига пешингача келди. Ҳали ўтказишмабди. Кечқурун яна келди.

— Анча яхши. Эртага эрта билан палатага оламиз, — деди ҳамшира.

Бу сафар гул кўтариб, бозор-ўчар қилиб келди. Аффани палатага чиқаришган экан. Субут бостириб киришга жазм этолмади. «Мени кўриб яна жаҳли чиқиб, асабийлашиб, аҳволи ёмонлашмасин», деди. Шоша-пиша хат ёзиб, олиб келган нарсаларига қўшди-да, ҳамширадан киритиб юборди. Ҳамшира қайтиб чиқиб: «У киши сизни қабул қилмас эканлар», деганидан кейин тарвузи қўлтиғидан тушиб, маъюсланди. Кейин аччиғи чиқди. Аламланди. Қизариб, бўғриқиб ташқарига чиқди. Салқин эпкин юзига урилиб, бироз ўзига келди.

«Нимага иддао қиласан? У сени қабул қилмасликка, умуман кечирмасликка тўла ҳақли-ку. Қайси аёл эрини, ҳатто у собиқ бўлса ҳам — бошқа аёл билан шармандали аҳволда тутиб олади-ю яна ҳеч нима кўрмагандек муомала қилади? Ер юзиде шунақа аёл борми? Сен аввал унинг кечирешига муносиб бўл. Мадад бер, қўллаб-қувватла. Муаммоларини ҳал эт, ишга жойла, турмуши бир изга тушсин, асаблари тинчлансин, шундан кейин кечиреиш ҳақида сўз оч-да, биродар. Кеча хиёнат қилиб, бугун битта узрнома билан масалани дарҳол ҳал этишга уринишинг

нимаси? Ҳар бир кишида иззат-нафс, ҳамият бор. Салгина сабр қил, кут ахир!..»

Субут уйига етиб келгунча буткул тинчланди. Бояги аччиғи, алаmidан асар ҳам қолмади. Унинг ўрнини Афифага нисбатан майин бир меҳр эгаллади. «Бечора севгилим, бу дунёга келиб, боши фақат дарду кулфатдан чиқмаётир. қайга борса омадсизлик, қайга борса ҳақорат, хўрлаш... Сен бўлсанг арзимаган англашилмовчилик деб, ундан юз ўгириб кетдинг. Ҳолбуки... ҳаммаси бошқача бўлиши мумкин эди. Сенинг мана шу бахтли, омадли кунларинга Афифа ҳам шерик бўлиши мумкин эди...»

Ичидан истеҳзоли бир эҳтироз эшитилди: «Йўқ, мумкин эмасди. Агар Арифадан воз кечмаганинда бугунги омадли кунларни тушингда ҳам кўролмасдинг. Фаризахоним сени яқинига ҳам йўлатмасди...»

«Энди-чи, энди, ўзимни тиклаб олганимдан сўнг, қўлимни қаёққа узатсам ҳам етадиган бўлиб турган ҳолатда, нега Арифадан ёрдамимни дариф тутдим? Нега айтилган пулни вақтида бермай, пайсалга солдим? Нега «дард устига чипқон», қилиб ўша... аёл билан яна учрашдим? Озгина кўришмай турсам бўларди-ку...»

«Афифа касалхонадан чиққунича унга кутилмаган совға тайёрлаб қўяман. Қарзини узаман. Ўзига алоҳида квартира олиб бераман. Шундай қиламанки, кечирганини ўз ҳам билмай қолади».

«Ол-а, сен ҳам уни сотиб олишга қарор қилибсан-да?»

«Нима бўпти! Бу давру замонда ҳамма нарса сотилади. Узр ҳам... Меҳр ҳам... Ҳатто туққан онангга, туғишган ака-укаларингга яқинроқ ҳиммат қилиб қўлига мўмайроқ пул тутқазсанг, сени аввалгидан кўра кўпроқ яхши кўради, эслайди, алқайди».

«Сен ҳали... шунчаликка бордингми? Онангнинг меҳрини ҳам пулга сотиб олиш даражасига етдингми? «Кўрмаганинг кўргани курсин», дегани шу эмасми? Билиб қўй, бу ҳаётда пулга сотилмайдиган нарсалар ҳам бор...»

«Қани? Қани ўша нарсалар? Кўрсат-чи менга. Кўрсатолмайсан. Чунки сен эски гапларни гапиряпсан, ошна. Пул, бу — озодлик. Пул, бу — қудрат. Пул, бу — ҳаётнинг мазмуни».

«Шунақами, ҳали?...»

«Шунақа! Шунақа... Ҳазиллашдим. Ҳазил бу. Гарчанд аччиқ ҳазил. Аччиқ ҳазил, кўпинча, аччиқ ҳақиқатнинг айнан ўзи бўлиб

чиқади. Чунки ҳақиқатни гоҳида фақат ҳазил шаклида айтиш мумкин...»

Эртасига Субут икки ўрам юзталикини чўнтагига солиб, Шаҳина хонимни кига йўл олди. Хоним уйда экан. Субутга хавфсираб, савол назари билан қаради. «Тинчликми?» — деб сўради.

— Аввал бир пиёла чой ичайлик, кейин айтаман: тинчликми, тинчлик эмасми. — деди Субут хонимнинг нимадан ваҳимага тушаётганини англаб.

— Ҳа-я, дарвоқе, эсим қурсин, — деди хоним хижолатомуз, кейин ошхона томонга қараб майин овозда буйруқ йўллади: — Ҳой Холжонгина қизим, чой дамлаб юборинг, дастурхон келтиринг.

Бу орада ўрталарида сукунат ҳукм сурди. Хоним ўнғайсизликка чек қўйиш мақсадида ўрнидан туриб зал тўридаги китоб жавони сари йўналди. Кичкина бир ғаладонни очиб, чиройли муқовали бир китоб олди.

— Мана, Субутжон, ўзингиз ёрдам қилиб чиқарган китоб. Тунов куни туҳфа этай, деб хизматхонангизга чиққанимда ўрингизда эмасдингиз. Бугун тақдим этиш мавридими-йўқми, билмадим. Ҳар ҳолда, мана, олинг...

— Ўҳ-ў-ў, ажойиб. — деди Субут анчайин қалингина китобни қўлга олар экан. — Зўр чиқибди. Табриклайман! Қаранг-а, номини ҳам топиб қўйибсиз: «Кузда гуллаган олхўри». Қойил!

— Номни... ўша ўзингиз тавсия этган муҳаррир йигит топди. Мен бошда кўнмадим. «Куздаям олхўри гуллайдими, қўйсангиз-чи», десам йигитингиз пухта экан. «Ботаника энциклопедияси»ни очиб кўрсатди. Об-ҳаво қулай келган, намлик. иссиқлик меъёрида бўлган йилларда олхўри, олма, ҳатто ўрик ҳам кузда иккинчи марта гуллаши мумкин экан. Мен билмагандим, қаранг-а!..

Субут кулиб юборди. Хонимнинг ёши бир жойга бориб қолган бўлишига қарамасдан оппоқ гўштли ҳамда тиниқ юзларига, таранг ва тик қадди-қоматига қараб:

— Ўзингиз ҳам нақ кузда гуллаган олмадайсиз-да, опахон! — деди. Кейин қўшимча қилди: — Ҳали... ўн гулингиздан атиги иккитасигина куртаклаган-ов...

Хушомад ёқдими ёки Субутнинг яйраб, ҳазиломуз гапираётганидан ташрифнинг мақсади ҳар нечук ёмон хабар етказиш эмаслигини тушундими, хонимнинг ҳам қулфи дили очилди:

— Йўғ-е, муболаға қиласиз-да, Субутжон. Энди бизнинг давримиз ўтди.

— Унақа деманг. Ҳозир замон об-ҳавоси боя ўзингиз айтганингиздек мўтадил. Бинобарин такрор-такрор гуллашга имконингиз бор. Мана бу шеърлар китоби шунинг ёрқин далили.

Дастурхон ёзилди. Чой дамланди. Кўринишидан қишлоқдан келгани яққол кўриниб турган ўн етти, ўн саккиз ёшлардаги хушрўйгина қизга қараб, Субут: «опахон тушмагур эски касбини сира қўймас экан-да», деб ўйлади. Анча кейинроқ бу ҳақда яна бир неча бор фикр юритиб: «Нега мен ўша лаҳзада қурбон қилишга тайёрланаётган яна бир шўрпешона қизнинг тақдирига бу қадар лоқайд, бефарқ қарадим», дея ўзидан аччиқланиб юрди. Аммо шу топда унинг фикр-ўйи мутлақо бошқа нарсада эди.

Хоним хиром билан чой узатди.

— Келинчак бўлиб кетинг-е, — деди Субут.

— Ўзингиз айтдингиз-ку «ҳали... бинойисиз», деб, — ялтоқланди хоним.

— Оврўпаликлар буни «Бальзак ёши», дейишади. Бальзак, деган бир фаранг адаби аёл кишининг ёши қирқ бешдан ошган чоғда яна қайтадан гуллаб-яшайди, деган экан.

— Барака топсин ўша Бальзак акамиз, — деди хоним. — Аёл қалбини хўп чуқур тушунган одам экан. Бизнинг айрим нодон эркалар бўлса, «хотин — ўтгизда ўтин», деб бурдини жийиради. Аёлнинг ёши ўтгани сари малоҳати қуюлиб, қаймоқланиб боришини билдиришмайди. Сиз, Субутжон заковатли йигитсизда, фаросатингизга қойил. «Зар қадрини заргар қилади», деганлари ҳақ гап. Сиз — заргарсиз...

«Ў-ў, бу аёл эрка қалбининг энг нозик торларини чертишни билади. Ҳай-ҳай, демасам авраб ташлаши ҳам ҳеч гапмас», деб ўйлади Субут. Бу фикрдан ўша лаҳзадаёқ беҳад уялиб кетди. «Менга нима бўлаяпти ўзи? Ҳар учраган аёлга бошқача қарайдиган, шарму ҳаёни унутган махлуққа айланиб қолдимми, нима бало? Ахир илгари бунақа эмасдим-ку. Ажаб. Машойихлар: «Ўзбек бойиса, қўша-қўша хотин олади», дегани тўғри экан-да? Мен ҳали бойиб ҳам қаерга бордим? Молу давлатимнинг ҳаммаси омонат. Худди кум устига қурилган қасрга ўхшайди. Дарёда салгина тўлқин кўтарилиб, соҳилга сув урса муҳташам саройимдан асар ҳам қолмайдигандек. Ўзи менга шу асьасаю дабдаба керакми? Тинчгина юрувдим-ку мухбирлигимни қилиб. Ўзимни

озод, кучли ҳис этардим. Қаршимда пайдо бўлган ҳар қандай қоя-ю чўққидан ҳам ҳайиқмас эдим. Ҳатто ҳув ўша, бир пайтлар қамалиб қолган чоғимда ҳам ўзимни ожиз ва нотавон ҳис этмаганман. Энди бўлса... Энди пулим кўпайиб, мол-мулким ортгани сари юрагимдаги таҳлика кучайиб бормоқда. Ўзимни эса тобора кучсизланиб, заифлашиб бораётгандек ҳис этияпман. Ҳолбуки, ҳаммаси аксинча бўлиши керак эди. Пул менга озодлик ва беҳад қудрат ато этиши керак эди...» «Нега нолийсан, пул ҳамма муаммоларингни ҳал этипти-ку. Ана, терговчининг оғзидан чиққан миқдорни бўғзига тиқиб, нафасини ўчириб қўйдинг. Ҳозир манови хонимга Афифага атаб олиб келган пулингдан арзимаган қисмини: «ўзингизга ҳадя», деб берсанг, боласи қатори эканингни ҳам унутиб, қаршингда рақсга тушади. Ҳа-а, шунақа сен пул ҳақида унақа ҳурматсизлик билан ўйлама. Акс ҳолда у сендан хафа бўлиб, қочадиган бўлиб қолиши мумкин. Донишмандлар «пулнинг жони бўлади, у бир одамга меҳр қўйса орқасидан мудом қувиб юради, ёмон кўрган одамидан эса нуқул қочади ва ўша одам жонини жабборга бериб юурса ҳам орқасидан етолмайди, ҳарчанд уринса ҳам бири икки бўлмайди», дейишади. Ҳамонки, пул сенга меҳр қўйиб ортингдан қувиб юрган экан, сен ҳам унга етарлича меҳр-оқибат кўрсат, ана шунда компьютерлар қироли Бил Гейтс сингари мультимиллиардер бўлиб, дунёга донғи кетган бойга айланасан...»

«Эҳ, менинг кўтир кўнглим. Гоҳ унақа, гоҳ бунақасан. Ундай десам, бундай дейсан. Боягина «дунёда сотиб олиб бўлмайдиган нарсалар ҳам бор», деб турган сенмасмидинг? Нега мен билан бунча ўчакишасан? Нега ўз ҳолимга қўймайсан?»

«Сен кўнгилинг гапига эмас, ақлнинг сўзига қулоқ сол-да. Инсонга ақл айнан шунинг учун, яъни кўнгилинг телба товланишларидан сақланиш, ҳаётда тўғри йўл топиб юриш учун берилган...»

— Биз томонга қандай шамоллар учирди. Субутжон? Сўраганнинг айби йўқ, дейдилар, — хонимнинг мулойим оҳангдаги саволи Субутни ўзига келтирди.

— Яхшилик шамоли, опа, яхши ният билан келдим.

Хоним каттакон оғзини қулоғигача етказиб илжайди:

— Хўш-хўш! Яхши ниятнинг садағаси кетай...

— Афифа бундан сал илгарироқ сиздан биров пул қарзи борлиги ҳақида гапирган ва ўшани узишга ёрдам беришимни сўра-

ган эди. Ўша пайт қўлимда етарли миқдордаги маблағ бўлмагани сабабли унинг илтимосини дарҳол адо этолмагандим. Бутун шу масалага нуқта қўйсам, деган мақсадда келувдим.

— Э-э, ҳа-а, — хоним бу гапни ҳушёрлик билан қабул қилди. — ўшами, унчалик шошилиш эмасди-ку. Мен ҳам асли бировдан олиб бергандим. Эгаси қурғур сал қисталанг қилганда айтгандирман-да?

— Қанча бериш керак, опа?

Хоним янада сергакланди:

— Ўзи айтмаганмиди?

— Айтган. Ўша миқдорми? Кейин фоиз қўшилган эмасми?

— Ҳа-а, йў-ўқ, қанақа фоиз, қўйсангиз-чи! Танини берса ҳам мингдан-минг рози бўлади.

Шу ерда Субут битта хатога йўл қўйди. «Ким ўша қарз берган одам?» деб сўрамади. Сўраганида, эҳтимол хоним ўзи хоҳламаган ҳолда унга калаванинг учини ушлатиб қўйиш мумкин эди. Субут эса... сўрамади. Индамасдан чўнтагидан қоғозга ўралган пулни чиқариб хонтахта устига қўйди:

— Мана, санаб олинг. Фақат битта илтимос... Аффига ўзингиз ётиги билан тушунтирасиз. Мен ҳозир унга бу ҳақда гапиришимнинг иложи йўқ. Тунов кунги воқеа туфайли... у мен билан кўришишни истамаяпти. Мабодо учрашган тақдиримда ҳам бу ҳақда сўзламайман. Миннат қилгандек бўлиши мумкин.

Хоним пулни шошмасдан санаб бўлиб, чиройли халатининг чўнтагига солар экан. Субутнинг кейинги гапидан яйраб кетди:

— Албатта, албатта, Субутжон, унга сизнинг ўзингиз айтишингиз ҳозирча зинҳор мумкин эмас. Акс ҳолда, ўзингиз айтганингиздек, унга малол ботади. «Иддао қилипти», деб оғринади. Мен ўзим унга айтаман. Секин-секин юрагини юмшатиб, сизга хабар қиламан. Шу ерда учрашасизлар. Ичига сут солиб, ширин-шакар қилиб, ўпка пишириб бераман. Ўшани еб, ўпка-гинани унутиб, яна ҳеч нима кўрамагандек ярашиб кетасизлар. Маъқулми?

— Маъқул, опа. Раҳмат сизга. Мен энди борай.

— И-и-и, ош буюрганман, ҳозир гуручинини солади.

— Бошқа сафар, опа. Ўзингиз айтдингиз-ку «шу ерда учраштираман», деб.

Хоним айёрона илжайиб, кўзини қисди.

— Шунақами? Майли эмасам. Мен масалани пиштиб, ўзим сизга хабар бераман. Дарвоқе, у касалхонадан чиқиб, тўғри шу ерга келади.

— Яхши. Хайр.

— Омон бўлинг, айланай.

Субут чиқиб кетди. Шаҳина хоним уни кузатиб, қайтиб кирар экан, кафтларини бир-бирига ишқалаб: «Насиб этса, сени ҳам Муқимхоновга ўхшаб шу охурдан ем ейдиган қилиб қўяман», деб шивирлади. Диванга ўтириб, Субут ташлаб кетган пулни такрор санади. Чироққа тутиб текширган бўлди. Бели букилмаган кўк қоғозларнинг тиниқ рангидан кўзлари, силлиқ ғадир-бурдирларидан бармоқлари, ёқимли шилдирашидан қулоқлари роҳатланди. Бошини диван суянчигига ташлаб: «Оҳ», дея кўзларини юмди. Хонимнинг наздида дунёда пул санашдан кўра аълороқ лаззат йўқ эди. «Қанийди бир умр давомида ҳар куни, ҳар соат ана шу лаззатдан баҳраманд бўлиб яшасанг. Айни пайтда хоним пул, деб аталмиш мўъжизавий «неъмат»нинг анчайин хавфли хусусиятга эга эканлигини ҳам яхши биларди. Яъни унга эҳтиёткорлик билан муомала этмасанг хароб қилиши мумкин, худди Даврбек Муқимхоновга ўхшаб. Қандай қўли очиқ, саховатли йигит эди-я шўрлик. Доим «қўли очиқнинг — йўли очиқ», деган ҳикматли гапни такрорлашни яхши кўрар эди. Ҳар галги ташрифидан кейин «хизмат ҳақи»дан ташқари: «бу сизга опа-укалигимиз ҳаққи ҳурмати учун», деб даста-даста пул ташлаб кетарди. Манови Субутбой ҳам кейинги пайтлар анча валломат бўлиб қолди. Аммо-лекин Даврбекжон барибир бошқача эди. Бечоранинг аҳволи не кечди экан? Бир бориб кўриш керакмикан?..

Шу ўйлов баробарида хоним бир қадар хомуш тортиб. Муқимхонов ҳақидаги хаёлларга берилди. Мавридини топиб, зонага бориш, ҳолидан хабар олишни дилига тугди.

Қиссамизнинг аввалги қисмлари билан яхши таниш китобхон шу ўринда «чиндан ҳам ул зотнинг кейинги тақдири нима кечди экан», деган саволга дуч келганини ҳис этган ҳолда, воқеаларимизнинг кейинги ривожига деярли алоқадор бўлмаса-да, навбатдаги бобда фуқаро Муқимхонов шарҳи ҳолидан мухтасар ҳикоя сўзлаб ўтамыз.

Даврбек Муқимхонов суд ҳукми билан 13 йилга кесилгач, жазони ўташ муассаси, яъни зонага жўнатилишидан олдин бир неча кун тергов-суд ҳибсхонасининг икки кишилиқ авахтахонасида ўтказди. Ҳамхонаси — соқоли кўксига тушган бўлса-да, ёши қирқлардан ошмаган малла, қийшиқ кўзли йигит уни хушму-омалалиқ ва тавозе билан кутиб олди.

— Ассалому алайкум, тақсир, — деди у қўлини кўксига қўйиб.

— Ваалайкум ассалом. — деди Даврбек: «бу чамаси мени олдин кўрган, шу боис танийди», деб ўйлаб.

— Қани-қани, марҳамат, тўрга ўтсинлар!

— Раҳмат. Бу ернинг ҳам тўри бор эканми?

— Ие, албатта, тақсир, ҳамма жойнинг тўри бор. Бу ерники айниқса зўр, — деди ҳазил оҳангида.

Муқимхонов юқоридаги каравотга ўтиб ўтирди.

— Илоҳи омин, мушкулларимизни яратган Эгамнинг ўзи осон айласин, — фотиҳага қўл очди «Соқол». — Бу ерда ўтадиган кунларимиз шамолдай учсин, елдай елсин, Аллоҳи акбар!

— Айтганингиз келсин, — деди Муқимхонов. — Қани, энди танишайлик. Менинг исм-шарифим Даврбек Муқимхонов. Эҳтимол эшитган чиқарсиз. Катта идораларда ишлаганман.

— Ў-ў, албатта сизнинг таърифингизни кўп эшитганмиз, — деди «Соқол». — Афсуски қўлингизни олиб, суҳбатингизни тинглашга мушарраф бўлмаган эрдим. Менинг исмим Забиҳиддин қори ибн Насибиддин.

— Сир бўлмаса айтинг, қанақа модда бўйича ўтирибсиз, ано-виларга алоқангиз йўқми? — деди Муқимхонов бирдан калласи ишлаб кетиб. Ўзича «мабодо шундай бўлса, бу одамдан ўзимни узоқроқ тутишим керак», деб ўйлади.

— А, лаббай? Йў-ўғ-е, Худо сақласин! Бизники... арзимаган бир туҳмаг туфайли. Ўзим жоме масжидида сўфилик қилар эдим. Кунлардан бир кун бозор қилгани машинада уйдан чиқиб, светофор ёнига келиб тўхтадим. Пиёдалар йўлни бемалол кесиб ўтиб кетаётганди. Кейин кўк чироқ ёнди. Машинани жойидан жилдирганимни биламан, бир одам ўзини капотнинг устига отса бўлади-ми? Ҳайдовчиликдан унча тажрибам катта эмасди. Тормозни босаман, деб газни босиб юборибман, қаранг. Машина ҳалиги одамни зарб билан уч-тўрт метр нарига улоқтириб юборди...

Хуллас, ўша киши олтмиш ёшлардаги ичкиликка муккасидан кетган саёқ аферист бир кимса экан. Светофорнинг ёнида турволиб, ўрнидан қўзғалаётган машиналарнинг устига ўзини ташлаб, шантаж қилиб пул ишлаб юрар экан. Бизга қолганда омади келмай... жон таслим қип қўйибди шўрлик. Тириклигида қарамаган қариндошлари топилиб, даъвогарлари кўпайиб кетди. Хуллас, уч йилга кесилиб қолдик.

— Амнистияга тушмадингизми?

— Шунинг умидидамиз тақсир.

— Ҳа, ўйламанг, тез орада чиқиб кетасиз, Сўфи ака.

— Ўзлариники-чи, тақсир?

— Бизникими? Бизники ҳам ғирт тухмат. Бир нечта модда билан айблашди. Қайси бирини айтай.

— Ҳалиги, анови... Ришват масаласи эмасми? — кулимсираб сўради Сўфи.

— Унисиданам, бошқалариданам бор. Ўн уч йил олганман. Аммо-лекин, насиб этса, сиздан ҳам аввалроқ чиқиб кетаман.

— Айтганингиз келсин, Даврхон ака, — деди Сўфи гарчи ёш жиҳатидан ўзи анча катта эканини сезиб турган бўлса ҳам. — Албатта, тез чиқинг. Сизнинг ёрдамингизда биз ҳам муддатидан аввалроқ чиқиб кетайлик.

— Бунинг учун яхши хизмат қилишингиз керак.

— Қанақа хизмат бўлса мунтазирмиз. окахон.

— Кўрамиз, — деди Муқимхонов ҳибсхонада ҳам ўзига тобе ёрдамига муҳтож одам топилганидан ич-ичида хурсанд бўлиб. — Ҳозирча... чой-пойга қарашиб турасиз. Хўпми, Сўфи? Дарвоқе, сизни шунақа деб чақирсам бўлар?

— Бажонидил...

Кейин Даврбек қаттиқ шамоллаб қолди. Врач келиб кўрди. Касалхонага олиб бориш шартмас, шу ерда тузалади, деди. Забиҳиддин сўфи туну-кун бошида туриб, парваришлади. Тумови тузалганидан кейин, ўшанинг асоратими, тушкунлик васвасаси бошланди. Уззу кун йиғлаб, «яшагим келмаяпти, ўзимни ўлдираман», дея хархаша қилди. Забиҳиддин тинчлантирди. Калима қайтаришни ўргатди. Қуръондан айрим сура ва оятларни ёдлаттирди. Шундан сўнг Даврбекнинг юраги анча тинчланди. Тақдирига тан берди. «Эй худо, манови одамни менга ўзинг юборган экансан, акс ҳолда жонимга қасд қилиб, ажалимдан беш кун бурун ўлиб кетардим-а», дея шукрона айт-

ди. Бир ҳафта деганда тамоман ўзига келди ва кечки овқатдан сўнг:

— Энди, Сўфи ака, кемага тушганнинг жони бир, дейдилар, нима бўлсаям мени ташлаб қўйманг, — деди ялинган оҳангда.

— Албатта, окахон, албатта, — деди Забиҳиддин. — Насиб этса, бир-биримизга суянч бўлиб, бу ерлардан соғ-саломат чиқиб кетамиз.

Сўнгра уларни Қизилқум бағридаги жазо муассасаларидан бирига этап қилишди. Аввал панжарали вагонда, кейин «Қора қузғун», деб аталувчи уй-машинада йўл босиб, зонага етиб келишди. Муқимхоновни кутубхона мудирлигига тайинлашди. «Ёмон эмас», деб ўйлади Даврбек зонадаги биринчи кунни ўтказиб, кечаси баракда кўзига уйқу илинмай ўйлаб ётар экан. Ҳар қалай оғир меҳнат остида ўлиб кетиш хавфи йўқ. Гарчанд... Соқов севгилисининг охирги кўришув чоғида йиғлаб-йиғлаб, имо-ишора билан айтган гапларига қараганда шунча йил тийинлаб тўпланган мол-мулкнинг катта қисми атиги икки-уч ойлик тергов чоғида кунпаякун бўлиб, кулдай сочилиб кетгани нақадар алам қилаётган бўлса ҳам у ўзига тасалли беришга, тинчлантиришга куч топа олади. «Пул, мол-давлат топиладиган нарса, муҳими, жонинг омон бўлсин», дерди у.

Яна бир алам қиладиган ҳолат ўша учрашув чоғида Соқов маҳбубасига: «ўғлимизни эҳтиёт қил, ундан хабар олиб тур, насиб этса, омон-эсон қутилиб чиқсам, ўзим уни ҳақиқий инсон қилиб тарбиялайман», деган ҳаяжонли гапларига жавобан: «Энди ростини айтай: аслида у бола... сендан эмас, уни бошқа бир пиёнистадан орттирганман», деган оғир сўзларни эшитиш бўлди. Эҳтимол Соқов севгилиси уни тинчлантириш учун, яъни қамоқда ўша болани соғиниб, дилгир бўлиб, ичкиб юрмасин, деган мақсадда айтган бўлиши ҳам мумкин.

«Қанақасига? Ахир менга ўзинг: «Сен менинг биринчи ва охирги эркагимсан», деб айтган эдинг-ку, — деди ўшанда Даврбек юраги оғриб.

«Сен Шаҳина хонимнинг ёш ва чиройли жиянига оғиб, менга анча пайт қарамай кетганингдан сўнг аччиқ қилиб маълум муддат бошқа бир киши билан юрган эдим. Бола ўшандан. Мени

унутмай, яна хабар олиб турганинг, кейин мол-мулкингни ишо-
ниб топширганинг учун бу ҳақда сенга гапирмаганман».

«Бевафолик қилган экансан-да, азизим?»

«Ўзинг-чи, ахир ўзинг мени шунга мажбур қилдинг-ку...»

«Майли, ростини айтганинг учун ҳам сени кечираман. Бошқа
хиёнат қилмагин. Хўпми? Сенга қолдираётган пулларим умринг-
нинг охиригача етади. Боладан эса... барибир хабар олиб тур.
Детдомдаги безориларга қўшилиб, жиноятчи бўлиб кетмасин...»

«Хўп бўлади. Лекин... пулнинг, зебу зийнатларнинг таги кўри-
ниб қолди-ку. Мен уларнинг бир қисмини сарфлаб қўйсам... Сен
чиққанингдан сўнг уришмайсанми?»

Ана шу ерга келганда Муқимхонов бир мардлик қилди.

«Мени ўйлама, қанча зарур бўлса, шунча сарфлайвер», деди
у. Гарчи яхши билдики, бу Соқов вафодори бир тийинни беҳуда-
га харжламайди. Иложини топса икки ҳисса кўпайтириб қўяди.

«Раҳмат, азизим. Мен сени кўзларим тўрт бўлиб кутаман.
Зонага етиб борган заҳотинг дарак бер. Мунтазам хабар олиб
тураман...»

«Худо менга шу аёлни рўбарў қилганига ҳам шукр, — деб
ўйлади шу топда Даврбек. — Эртага қўнғироқ қилсам, икки минг
километрлик жойга бир кунда етиб келади».

Кейин у Соқов севгилиси билан қандай танишгани, оралари-
даги шириндан-ширин висол онлари ҳақидаги хотираларга бе-
рилди. Ўқтин-ўқтин Афифани ҳам эслади.

Афифа билан танишишларидан бирмунча илгари эди шекил-
ли ё кейинмикан? Ҳар қалай, кунларнинг бирида Шаҳина хоним-
дан:

— Барра улоқчалардан йўқми, яъни онаси ўлмаганларидан?
— деб сўраганини аниқ эслайди. Ўшанда баҳор чоғи, қони кўпир-
ган пайт.

— Битта зўр, чиройлиси бор-у... соқов-да, — деди хоним.

— Соқов? Қанақасига? — ҳайрон бўлди Даврбек.

— Гунг. Гапиролмайди, эшитмайди. Имо-ишора билан муо-
мала қилиш керак. Лекин ўзи гўзалликда бетакрор, ҳали бокира
қиз.

— Шунақами? — деб ўйга толди Даврбек. — У билан... қанақа
қилиб фикр алмашамиз?

— Э-э, фикр алмашиб ўтирасизми, муродингизни ҳосил қилса
бўлди-да!

Даврбекнинг жаҳли чиқди:

— Сиз мени ким, деб ўйлаясиз, опа? Мен қанақадир юраксиз, қалбсиз махлуқ эмасман-ку. Мен аёл кишининг аввало кўнглига йўл топишни, юрагига киришни истайман. Ҳар қандай қизни ҳам кўнглим тортавермайди. Аввало уни яхши кўриб қолишим, лоақал менда унга нисбатан жичча меҳр уйғониши лозим.

— Хотиржам бўлинг, уни кўрган заҳоти ошиқу беқарор бўласиз. Севиб қолганингиздан кейин эса тил билан суҳбатлашишга ҳожат қолмайди. Кўзларнинг ўзлари, юраклар, вужудлар сўзлашадилар, — деди хоним шоирона қилиб.

— Яхши, унда тезроқ кўрсатинг, — деди Даврбек таваккал қилиб. Қиз билан учрашганидан кейин эса таваккал қилиб, янглишмаганини тушунди. Қаршисида ўн беш кунлик ойдайн тўлин, ўхшаши йўқ бир соҳибжамол турар эди.

— Исминг нима ҳой қиз? — деди ярим сўз ярим имо-ишора билан Даврбек. «Исмим йўқ. Исмимни «Тилсиз», деб атай қолинг, — деди тилига ишора қилиб, қиз.

— Унда сени «Сукут маликаси», деб атайман, — овозини чиқариб деди Даврбек. Табиатан буни қиз тушунмади. Зеро унга қандай аталишнинг зиғирча аҳамияти йўқ эди. Кейин у ташландиқ ва кимсасиз эканини бир амаллаб тушунтирди. «Сизга жория бўлиб, ўзимни бағишласам боқасизми, хор-зор қилиб ташлаб қўймайсизми?» дея шарт қўйди. Муқимхонов унга тоғдай ваъдалар қилди. «Уй-жой қилиб, гулдай ясашиб қўяман, ҳусн мамлакатининг тилсиз маликаси бўлиб, шоду хуррам яшашинга кафолат бераман», деди. Ушбу ваъдасининг устидан деярли чиқди. То Афифани учратиб, унга боғланиб қолмагунча, деярли кунора хабар олиб турди. Кейин ҳам, гарчи мунтазам қийналмасанда, алоқани узгани йўқ. Қайтанга ҳамма бойлигининг посбони, хазинабон қилиб, мартабасини ошириб қўйди. Афифа бевафолик қилгач, яна серқатновлиги тикланди. Хуллас, Соқов севгилиси унинг пешанасига анчайин қаттиқ, ўйиб ёзилганга ўхшайди. Келажаги ҳам ўшанга боғлиқ бўлиб турибди...

Даврбек Афифани Бекатда учратганида: «Ана, Худо берди, энди сургундаги ҳаётим ҳам айшу фароғотда кечади», дея хаёл қилганди. Унинг нози-фироқидан жаҳли чиқиб: «салгина қийнаб оғзига сув киргизай, кейин бошини силаб бағримга олсам, мушукдай миёвлаб суркаладиган бўлади», деб ўйлади. Яна янглишди. Афифа унинг ўйлаганига юрмади. Шунда Даврбек: «ба-

рибир уни хафа қилмаслигим керак, йил якуни ўтгач, қайтадан кенгроқ майдон бериб фермер хўжалигини қўллаб юраман, ривожланишига ёрдамлашаман, ҳар қалай бегона эмасмиз», дея уни чақиртирмоқчи бўлиб юрганди. Ишлар бирданига чаппасидан келиб қолгач, ҳеч нарсага улгурмади. Афифа ундан қаттиқ ранжиб кетди. «Ишларимни бир ёқли қилай, кейин кечирим сўраб кўнглини оламан», дея дилига тугди. Ҳозир, шу топда у ҳақда ҳам ўйлар экан: «узр сўраб, «мана, сизни ранжитганим учун Худо жазолади», дея мактуб ёзиб юборсам кўнгли юмшармикан», деган фикрга борди. Майли, кейинроқ ёзарман, аввал мана бу ернинг паст-баландига, иқлим-муҳитга пича ўрганай-чи, деди.

Кутубхоначилик оғир иш эмас. Қўшимча равишда муассаса маданият уйидаги айрим ташкилий ишларга бошчилик қилиш керак экан. «Бошчилик» деган жойда Муқимхонов ўзини денгиздаги балиқдек ҳис этиши — маълум савдо. У энг шимариб ишга киришиб кетди. «Муассасамизни бу борада энг илғор, энг пешқадам жамоага айлантираммиз», деди у бошлиқ ҳузурида бўлган суҳбатда. Маҳбуслар орасидан собиқ артистлар, созанда ва хонандаларни топиб, бадий ҳаваскорлар тўғарагини тузди.

— Халқ театри ташкил қиламмиз, Шекспир ва бошқаларнинг асарларини саҳналаштираммиз. — деди у.

Кечқурунлари Даврбек Сўфидан диний сабоқ олар, «бу нарса қариганиммизда асқотади», деб кўяр, Забиҳиддин эса кулиб, «ўзлари ҳам... қариганда сўфи бўлмоқчи эканлар-да», дея сўз ўйини қилар. Даврбек аскияни тўғри тушуниб: «Ҳа, энди ўғри қариганидан кейин сўфи бўлади-да», дея жавоб берар, шу тахлит қамоқхонадаги турмушларини айримлар ўйлагани каби азобуқубатда эмас, анчайин чидаса бўладиган бир шароитда ўтказишар, албатта бунинг эвазига Муқимхонов Соқов севгилиси олиб келадиган совға-салому, «конвертлашган» кўк қоғозларни тегишли кишиларга мунтазам узатиб турарди.

5

Шаҳина хоним Аффанинг касалхонадан чиқиши ва ҳалиги жиноят ишининг ёпилишини катта дабдаба билан нишонлашга қарор қилди. Аслида зиёфатнинг асл сабаби хоним жиянига бер-

ган қарзини икки ҳисса ортиғи билан қайтариб олгани эди. Бу ҳақда у Афифага ҳозирча гапирмай туришни маъқул топди. Ҳали руҳияти буткул тузалиб кетмаган ўжар қиз «нега олдингиз, қарзни менга бергансиз, менинг қўлимдан олишингиз керак, дарров олиб бориб, қайтариб беринг», деб қолиши мумкинлигини у биларди.

— Сени Художоним қайтариб берди. Буни муносиб нишонлашимиз керак, — деди у Афифа чиқиб келган куннинг эртасига. — Аввал бир мулло чақириб, хатми Қуръон қилдираман. Пешинга пастдаги чойхонага кўни-қўшнини чақириб ош едирамиз. Кечкурун эса кўнгил етар қадрдонларни уйга таклиф этиб, бемалол ўтирамиз.

Афифа индамади. Бир хаёли «бунинг харажатини ким тўлайди?» деб сўрамоқчи бўлди. Сўрамади. «Қари қўшмачи бир тўкинса-тўкинибди-да, камайиб қолармиди», деб ўйлади.

— Маъқулми, кўзичогим, нима дейсан? — такрор сўради хола.

Афифа бир зум сукут сақлади. Кейин эсига нимадир тушиб чеҳраси очилди.

— Маъқул, — деди бироздан сўнг қўшимча қилди: — Ҳалиги... фирмадаги дугонангизни ҳам чақириб эсдан чиқмасин. Муштарийхонмиди исмлари?

— А? Қанақа Муштарий? — деди хоним жиянининг жилмайиб турган юзига савол назари билан қарар экан. — Ким дейсан? Ҳа-а, Олчахон опангними, унинг асл исми Олчахон, опасининг исми Олмахон. Машҳур қўшиқчининг ҳурматига шунақа исм қўйишган. Опаси Олмахон бўлгани боис ўшанга уйқаш бўлсин, деб Олчахон қўйишган. Шунчаки... фирмадагилар Муштарий, деб чақиршади. Уни, албатта чақирамиз, қизим. Дарвоқе, жиддий айтяпсанми шу гапни ё киноя қиляпсанми?

— Қанақа киноя, хола, жиддий айтяпман, — деди хотиржамлик билан Афифа. — У киши яхши аёл. Суҳбатлашган кишини зериктирмайди. Жаҳон кўрган жаҳонгашта-да.

— Ҳа, жаҳонгашта у. Дарвоқе, у билан бўлган аввалги суҳбат, унинг таклифи ҳақида ҳеч кимга гапирганинг йўқми? Мелиса ўлгур суриштириб юрувди. Яна... бирон нарсанинг ҳидини олса, ҳаммамиз абгор бўламиз-а, қизим жоним.

— Эсимни ебманми, хола, — деди Афифа хонимга синовчан тикилар экан, «Мелисани аллақачон «рози» қилиб ишни тўғри-лаб қўйгандир», деб ўйлади.

— Ҳа, айтганча, — деди хоним бироз ўйланиб туриб, — анови пул... қарзинг бор эди-ку... ўша... узилиб кетди. Энди уни ўйлаб, хафа бўлиб юрма! Қутулдинг.

— Шунча пулдан қанақа қилиб қутиламан? — ҳайрон бўлди Афифа. Хаёлидан икки хил фикр ўтди: «ё холам мени вақтинча тинчлантириш учун шундай деярти, ё қарз эгалари анови жиноят иши очилгани боис инига уриб кетган бўлиши мумкин. Ҳар икки ҳолатда ҳам эртами-индинми гап яна кўтарилади...»

— Қутилгансан, тамом-вассалом, — деди хола. Кейин бир зум ўйланиб турди. Пулни Субут берганини-ку шу топда айтмаслиги турган гап эди. «Қарзингни ўзим уздим», деб айтайми-йўқми, деб иккиланди. Охирида «барибир айтмасам бўлмайди», деган хулосага келди.

— Ўзим... узиб юбордим, қизалоғим. Бировдан озроқ оласим бор эди. Ўшани олиб, бериб юбордим. Мингдан-минг розиман.

— Қанақасига? Бу билан «қарздан воз кечдим», демоқчимисиз? — ишонқирамай сўради Афифа.

— Ҳа, қизим... Орамиз очиқ.

— Э-э, йў-ўқ, кейин қиёматда сўраб безор қиласиз. Сиздан абадий қарздор бўлишни истамайман.

— Қарздор эмассан, ора очиқ, дедим-ку. Нима, Қуръонни қўлга олиб қасам ичайми қизим? Қўй энди, менга азоб берма, жоним. Ростини айтсам... қарзингнинг узилиб кетишига Субут аканг... катта ёрдам қилди.

Афифа масаланинг моҳиятини тушунгандек бўлди. Бироқ юраги юмшамади. Кўз олдида Субутнинг беҳаё қиёфаси пайдо бўлди.

— Ёрдам керак эмас. Унга шундай, деб айтинг. Мен у киши билан энди ҳеч қандай муносабатда бўлмоқчи эмасман.

— Сен ундай дема, қизим. Аслида... у сенинг ҳалоскоринг-а!

Афифа холасининг юзига тикилиб қаради.

— Ундай бўлса... нега ўзингиз уни аёл билан ушлаб бериб, мени юзқўрмас қилдингиз?

— Холанг ўлсин, аҳмоқлик қилдим, қизим. Эркак қавмининг баъзи бир гуноҳларини кечирриш керак.

— Мен кечиролмайман. Бўлди, бас, бу ҳақда бошқа гаплашмайлик.

— Ихтиёринг, жоним қизим... Лекин Субут аканг ёмон инсон эмас. Тўғри, ҳозир анови бойвучча билан илакишиб, чўнтагига

беш-ўн сўм пул кириб, бироз кеккайиб қолган. Шунга қарамасдан одамгарчилигини йўқотган эмас. Хуллас, қарзининг узилиб кетишида у катта ёрдам берди. Устига-устак, «буни Афифага айтманг», деб илтимос ҳам қилди. Уни кечир, қизим.

— Йўқ.

— Ўйлаб кўр. Ёшлик қилма. Пулдор одамнинг паноҳида бўлсанг, жазирамада улкан бир чинорнинг соясида ўтиргандай роҳат қиласан.

— Хола, қўйинг, ўша одамни менга гапирманг. Агар... агар билсангиз... ўзимни ўлдирмоқчи бўлганимга асосий сабабчи ўша одам! Мен уни севиб, унга жоимни ҳам беришга тайёр бўлиб юрганман. У бўлса... асли қанақа одамлигини кўрсатиб ўтирибди.

Шу лаҳзада Шаҳина хоним йишлар давомида англаган бир ҳақиқатини юракдан чиқариб айтиб юборди.

— Асли бунақа эмас. Асли у яхши, тоза одам. Ҳозир бузилган, қизим. Пул, мол-давлат бузган уни. Бойлик ҳар қандай эркакни бузади. Баъзилари эса чандон бузилса-да, асл қиёфасини сал-палгина сақлаб қолади. Эҳтимолки, пайти келиб буткул аслига қайтар...

— Ана ўшанда гаплашамиз. Ҳозирча у кишининг номини ҳам эшитишни хоҳламайман, — деди Афифа қатъий қилиб.

Холаси бошқа гапирмади.

Мана, Шаҳина хонимнинг муҳташам «кулбаи вайрона»сида шоҳона зиёфат авжида. Дастурхон чунонам тўкиски, унда анқо қушининг тухумидан ташқари сути ва гўштигача муҳайё этилган. Давра қатнашчилари — Шаҳина хонимнинг қадрдонлари. Улар орасида Афифа танийдиганлари санокли. Бири Олчахон. Унинг ҳақиқий исмини кеча холасидан эшитди. Илгари у билан бир неча марта учрашган, ҳатто бирга ичишган бўлса-да, азбаройи хушламагани боис астойдил очилиб гапиришмаган. Энди эса... Афифа касалхонада чиқарган хулосаси, қабул қилган қарори боис фикру зикру шу аёлда бўлиб қолган. Бугун ҳам уни интиқ кутди. Аксига олиб Олчахон зиёфатга кечроқ келди. Хоним бошқа меҳмонлар билан банд бўлгани боис уни Афифа кутиб олди. Очиқ чеҳра билан ўпишиб кўришди. Олчахон бу ҳолатдан ҳайратга тушганини яшириб ўтирмади:

— Во-ой, Афилахон қоқиндик, ўзингизмисиз, опоч бўлиб кетдингизми? Шунақаям очилиб кетибсизми, тфу-тфу, кўз тегмасин. Келинг, яна бир марта бағримга босай! Оҳ-оҳ, қадди-қоматингизни қаранг. Эркак бўлганимда-ку, умримни оёқларингиз остида ўтказган бўлардим.

— Ҳай-ҳай, дугон, нармодалик қилигингни менинг қизимга қилма, оҳорини тўкиб қўясан. — деди меҳмонхонадан чиқиб келган Шаҳина хоним у билан ўпишиб кўришар экан.

Кулишдилар. Кейин ҳаммалари меҳмонларнинг олдига киришди. Зиёфат аҳли асосан бозорчи аёллар. «Илгарилари холамнинг меҳмонлари аксар эркаклар бўлгувчи эди. Энди худо инсоф берибди шекилли», деб ўйлади Афифа. Зиёфат жараёнини кузатиш баробарида бу фикрдан қайтди. «Ўша-ўша, букрини гўр тузатади», деган хулосага келди. Хонада шўх мусиқа садоси янграб турар, дастурхондаги турфа хил ичкилик тўла шишалар бирин-кетин бўшаб борар, кулги, қийқириқ авжига минар, меҳмонлардан айримлари бир-бирининг белидан ушлаб, қийшанглаб рақс тушар, қайси биридир балконнинг очиқ эшиги ёнидаги оромкурсига ўтириб тамаки чекар, баъзи бирлари кенг хонанинг турли бурчакларидаги диван, оромкурсиларга икки-уч нафардан ўтириб олиб, турли миш-мишлару ғийбатларни муҳокама қилиб, бир-бириларининг биқинларидан чимчилаб, қиқир-қиқир кулишар, хуллас, ачқимтил ҳидга қоришиқ, рутубатли, нохуш бир манзара зоҳир эди.

— Юринг, тоза ҳавода бироз айланиб келамиз, — деди Афифа Олчакхонга.

— Юрақолинг, ўргилай, — ўрнидан қўзғалди хоним. Чамаси хонадаги диққинафас муҳит унинг ҳам баъдига урганди. Улар зиналарни бир-бир босиб пастга тушишди.

Оқшом салқин, куз бошланмоқчи экани сезилади. Хоним Аффани кўча адоғидаги хиёбон сари бошламоқчи бўлди.

— Йўқ, бу ёққа юрамиз, — деди Афифа тескари томонни кўрсатиб. У тунов куни тунда дори ичиб, ўша хиёбон сари интилганини эслаб, юраги ғаш бўлди. Тескари томонда эса қайсидир вазирликнинг муҳташам биноси қошидаги фавворадан тизимлаб сув отилиб турар, теварагида гуллар экилган, йўлкасига чиройли сопол кошонлар терилган бўлиб, кишининг баҳри дилини очар эди.

— Анови фонтан ёнидаги қаҳвахонада ўтириб, нафас ростлаймиз, — деди Афифа.

— Майли, юринг, — деди хоним. — Чиройли, шинам жой экан. Ўша томонга юрдилар. Форам ҳаво Аффанинг вужудини тинчлангирди.

— Қитдай-қитдай коньяк буюрайми? — деб сўради Олчахон.

— Йўқ, ичмайман, — деди Аффифа қатъий.

— Во-ой, ўтган сафар яхши олган эдингиз-ку.

— Жигаримни авайлашим керак, опа. Келинг, яхшиси шарбат ичиб, гапиришиб ўтирайлик.

Шарбат келтирилди. Бироздан сўнг Аффифа шошилмасдан гап бошлади.

— Олчахон опа, мен сизнинг таклифингиз ҳақида кўп ўйладим, — деди у ўриндиққа ёнма-ён ўтирганларидан сўнг. — Жўяли таклиф экан.

— Вой, розимиз, борасизми? — деди ҳовлиқиб Олчахон. — Кеча холангиз: «У гапларга ўрин қолмади, қарз узилди», деган-дек бўлувди-ку.

— Гап фақат қарзда эмас. Аслида-ку гарчи кечилган бўлса-да, қарз ҳам ҳамон менинг бўйнимда. Гап шундаки... яна бир бор мусофирчилик таъмини тотиб кўргим келяпти. Ўтган гал чаласи қолган эканми... Хуллас, мен розиман, агар... таклифингиз ўз кучини йўқотмаган бўлса.

Хоним бир неча дақиқа ўйланиб қолди. Чамаси «бу қиз мени синамаяптмикан мабодо», деб ўйлади. Кейин ўзини бироз тарозига солмоқчи бўлди. Мақсади: бу қиз уни «имога маҳтал, менга муҳтож экан», деб ўйламасин. Аслидаям хоним жа-а унга қараб, маҳтал бўлиб ўтирган жойи йўқ. Ҳозир унинг йўлини пойлаб, хизмат ҳаққини икки баробар қилиб тўлашга тайёр қиз-жувонлар кўп. «Танлов»дан эса ҳаммаси ҳам ўтолмайди.

— Таклиф-ку... кучида... Аммо... биринчидан, хорижга бориб ишлаш учун соғлом бўлиш керак. Сиз... сариқ бўлгансиз, бунинг устига заҳарланиб, яна касалхонага тушиб чиқдингиз.

— Соппа-соғман. Сариқнинг энгил шакли бўлган экан. Уч кундаёқ жигарим топ-тоза чиққан. Заҳарланиш эса... дорининг кучи ошқозондан нарига ўтмаган. Катта дўхтирларнинг ўзи айтди. Ишонмасангиз, касалхонадан берган маълумотнома бор. Кўрсатаман.

— Маълумотномани улар наридан-бери қилиб ёзиб бераверишади. Шунинг учун яна бир марта диагностика марказидан маълумотнома олишга тўғри келади. Ундан ташқари... ўтган гал

мен айтган бой одамнинг ҳарамида энди жой йўқ. Агар оддийроқ иш бўлсаям майли, десангиз... азбаройи танишлигимиз, яқинлигимиз учун жўнатиб юбораман.

— Қанақа иш бўлса ҳам розиман. Кўча супуришми, ахлат ташишми, ишқилиб, мени бу ердан тезроқ жўнатиб юборинг, жон опа!

— Яхшилаб ўйлаб кўрганмисиз? Кейин яна баъзиларга ўхшаб озгина қийинчиликка дош беролмасдан «мени алдаб, мажбурлаб жўнатишган эди», деб прокурорга, мелисага шикоят қилиб юрмайсизми ишқилиб?

— Ўйладим. Кўп ўйладим. Ўзим шундай қарорга келдим. Агар зарур бўлса... тилхат ҳам ёзиб бераман.

— Тилхат керак эмас. Сиз ёш бўлсангиз ҳам анча-мунча қийинчилик кўриб, оқ-қорани таниб, тажриба орттиргансиз. Сизга ишонаман. Фақат ҳозирданоқ огоҳлантириб қўяй. Хорижга... бошқа паспорт билан кетасиз.

— Нега энди? Ўзимнинг паспортим бор-ку.

— Ўзингизники менда қолади. Шуниси ишончлироқ, — хоним кулди. — Мабодо қўлга тушиб қамалиб қолган тақдирингизда ҳам, албатта у кунларни худо кўргилик қилмасин, фош бўлмайсиз. Номингизга қора чалланмайди. Чунки ҳибсга олинган аёл Афифа Зокирова эмас, қандайдир... Фалончихон Пистончиева. Қисқаси, бу иш сизнинг шаънингизни сақлаш учун қилинади. Сиз дугонамнинг жиянисиз. Сизни фоҳишахонага юбормайман. Олиб борадиган одамимиз сизни оддийроқ, лекин тоза ишга жойлаб қўяди. Бемалол ишлаб кетасиз. Инглиз тилини яхши биласиз-ку. Эҳтимол бирон дўконда сотувчилик қиларсиз.

Афифа Олчахоннинг гаплари самимий эмаслигини, ичи-ичидан сезиб турарди. Олчахон сингари аёллар пул учун зарур бўлса ўз қизини ҳам фоҳишаликка сотиб юборишга ҳозир эканини у яхши биларди. Шунга қарамасдан сир бой бермади.

— Майли, нима қилсангиз ҳам тақдиримни сизга ишониб топширмақчиман, — деди.

— Йў-ўқ, азизим, тақдирингиз ўз қўлингизда бўлади. Мен сизга жўнаб кетиш ва бориб ишга жойлашишга кўмаклашаман, холос. Демак, тез кунлар миёнасида менга дўхтирдан «буткул соғлом», деган справка олиб келасиз. Ҳозирча ўртамиздаги суҳбатни ҳеч ким билмаслиги керак. Аслида мен бунақа ишларни йиғиштириб юборгандим. Сизга астойдил яхшилик қилиш учун яна бир марта таваккал қилсам-қилибман-да.

— Раҳмат ғамхўрлигингиз учун, опа, — кулимсиради Афифа. Унинг хаёлидан: «шумликда бу аёл холамга ҳам дарс беради», деган фикр ўтди. Зеро, у қиз, жувонларни хорижга бошқа паспорт билан жўнатиш — аслида, уларни аввал бошдан жиноятга шерик қилиб, оғзини юмиб қўйиш, шунингдек, у ёқда ҳуқуқ идораларига арз этиб, ҳақ-ҳуқуқини талаб қилишларига йўл қўймаслик учун эканлигини яхши тушуниб турарди. Бундан ташқари у хонимнинг «оддийроқ иш» деганда нимани назарда тутаётганлигини ҳам аъло даражада англади. Бу ҳақда у касалмандлик пайтида кўп ўйлаган. Аммо... Дарвоқе, яна хорижга кетиш фикри унда илк бор қачон пайдо бўлганди? Албатта, ўша мудҳиш оқшом... ўз жонига қасд қилиш фикридан сал олдинроқ шу ҳақда ўйлаган эди. Лекин кейин у бу қанчалик оғир, нечоғлик шармандали чора эканини тушунган ва ундан кўра ўлганим яхши, деган хулосага келганди. Хўш, энди нега... яна ўша шармандали чорага қайтып ги?

Бу саволга унинг жавоби тайёр эди. «Ахир ўлгани қўйишмади-ку!» Ўлимга рози бўлган одамни ўлгани қўйишмаса, у ҳар қандай разолатга тайёр бўлиб қолади. Чунки унга энди барибир. У ишонган, у топинган кишилар уни инкор этишди. У энди ҳамма аламини ўзидан олади.

— Қачон тайёр бўласиз? — орадаги ноқулай сукунатни бузиб сўради хоним.

— Ҳозироқ ҳозир у нозирман, — деди Афифа ҳазил оҳангида ва бу ҳазил билан юрагига санчий бошлаган хўрликни енгишга уринди.

— Яхши. Бўлмаса ҳозир меҳмонларнинг олдига қайтиб борайлик. Бугун дам олинг. Эртдан бошлаб сафар тадоригини бошлаймиз.

— Фақат бир илтимос. Менинг жўнаб кетаётганимни танишлардан ҳеч ким билмаслиги керак...

— Албатта. Бу табиий.

— Ҳатто холам ҳам.

— А? Ахир у киши...

— У киши ҳам, илтимос. Унга мен «яна қишлоққа кетяпман», деб айтаман.

— Кейинроқ билиб қолса, мендан қаттиқ ранжийди. Ҳар қалай дугонамиз.

— Қўяверинг, тунов кунгина ўзи менга даъват қилиб, қистаб юрганидан хабарингиз бор-ку. Ҳозир ҳам жон, деб турибди-ю,

мен яқинда касалхонадан чиққанам учун номига йўлдан қайтармоқчи бўляпти. Фақат илтимос, мени алдамасликка сўз беринг.

— Во-ой, Аффихон, қоқиндиқ, сиз мени ким деб ўйляяпсиз? Умримда бировни алдаган, ҳаққига хиёнат қилган эмасман. Шунинг учун ҳозиргача, худога шукр, соғ-омонман. Аферистлик қилиб, бировларни алдаб, чув туширганларнинг ҳаммаси қамоқда ётибди, айланай.

— Бўлмаса, сизга ишондим...

— Ишонаверинг, жоним, худди ўзингизга ишонгандек ишонинг. Сиз ўзи менга ёқиб қолгансиз. Шунинг учун бояги шартингизни ҳам бажараман. Холангиз ҳеч нарсадан хабар топмайди. Паспортни ҳам ўзимнинг қўлимдан оласиз. Чунки ўзим ҳам вақти-вақти билан ўша ёққа бориб, хабар олиб тураман...

Улар зиёфатхонага қайтиб келишганида меҳмонларнинг аксарияти кетиб бўлган, қолганлари ҳам «хайр-хўш» қилиб тушган экан.

— Ҳа, намуноча кеч қолиб кетдинглар, совқотмадингми, қизим? — дея қарши олди Шаҳина хоним Аффифага меҳрибонлик кўрсатиб.

— Гап халгамиз очилиб, лақиллашиб ўтираверибмиз, — деди Олчохон сир бой бермай. Кейин у ҳам хайр-хўш қилди. Кетаётиб Шаҳина хоним тескари қараганидан фойдаланиб, Аффифага қараб, қўлини қулоғига қўйиб, ишора қилди: «қўнғироқлашамиз».

Аффифа уй ходимасига дастурхон йиғиштиришга ёрдам бергач, кийимларини ечиб, эгнига пахмоқ халат кийди-да, ҳаммомга кирди. Шаҳина хоним ҳаммомни қойилмақом қилиб таъмирлаган. Кенг шинам, деворларига оппоқ кошин қоплаган. Оёқ остидаги эса мовий тусда. Деворга жипс қилиб, тақаб қўйилган ярим доира шаклидаги ваннанинг суви виқирлаб қайнаб ётибди: жакузи. Ичига тушиб ётсанг мазза қиласан. Қаршида одамбўйи келадиган улкан тошойна. Аффифа халатни илгичга илиб, ваннага тушди. Роҳатланиб кўзларини юмди. «Тўғри қиляпманми?» деган савол бошида чирпирак бўлиб айланди. «Нимасини ўйлайман, нега иккиланаман, ахир», деган фикр билан ўзини чалғитишга уринди. Ваннадан чиққач, оппоқ пахмоқ сочиқ билан артиниш асносида ўзини ойнага солди. Бирдан хаёлига шўх фикр келди: «Ҳали ойдекман, бир қошиқ сув билан ютгудекман, кўрган одамни эсидан оғдирадиган даражада ҳусним, қадди-қоматим

бор, холамнинг гапи тўғри: имкон борида бундан фойдаланиб, ўйнаб-кулиб, қариликда асқотадиган тўрт-беш танга пул ишлаб олиш керак, нарёғига худо пошшо...»

Ўзига обдон оро бергач, халатни кийиб, ваннадан чиқди. Меҳмонхона эшигидан мўралади. Холаси кўзойнагини тақиб: «Оталар сўзи...»ни берилиб томоша қилиб ўтирган экан, сезмади. Ўзига ажратилган хонага кириб, каравотга чўзилди. Соғлиғи яхши, боши сал оғришини ҳисобчи олмаганда. Дўхтирнинг айтишича, сайру саёҳат қилиб, яхши дам олса, ўтиб кетади. Бу гап ҳам унинг қарорига мос. Айни муддао. Олчакхоннинг айтишича, у борадиган мамлакат Ўрта Ер денгиз соҳилида экан. Афифа Истанбулдалигида денгизни кўрган. Лекин яйраб чўмилишига, ҳордиқ чиқаришга фурсати бўлмаган. Энди эса... у фақат хушҳаво жойларда яшаши, ишлаши ва дам олиши керак. Аҳмоқ бўлиб, шунча қийналиб юрганлари етар. Орттиргани — сариқ касал бўлди. Муқимхоновга раҳмат, уни ишлашга қўймай ерни тортиб олдиргани учун. Йўқса юрарди-да яна жигари эзилиб. Унақада ажалидан беш кун бурун ўлиб кетиши ҳам ҳеч гапмас.

Афифа кулиб қўйди. «Ўлишни истамас экансан, дори ичиб юришингга бало бормиди». Кейин у Муқимхоновни ўйлаб кетди. «Ёмон одам эмасди, гарчи... Менга шунча азоб берган бўлса ҳам, шўрлик, энди умри қамоқда чирийди. Гарчанд... Янаям ким билади, балким бир-икки йилга қолмай чиқиб келар, пора бериб, пули кўп-ку. Пул нималар қилмайди. Пул керак бўлса, метин иродали одамни буткул ўзгартириб юборади. Субут акамдай одам ҳам пули кўпайганидан сўнг тамоман ўзгариб кетди-ку. Бузилиб кетди. Холасининг айтишича, ўн-ўн бештача ўйнаши бор экан...» Афифа бошда холасининг гапига ишонмаганди. Тунов кунги воқеадан сўнг ишонди. Холаси кеча «Субутни ҳам чақирайликми», деган гапни атайлаб айтганини Афифа энди тушунди. Фақат аёллар айтилган жойда у нима қиларди? Ёки... шунақа — хотинлар даврасида ҳам ўтирадиган бўлиб кетгандир. Бир пайтлар икковлари ижарада яшаб, оч-яланғоч юрган кезларда нақадар бахтли эдилар. Субут ўша пайтлар нуқул баландпарвоз гаплар гапирар, «қали кўрасан, буюк ижодкор бўлиб кетаман, пул, молу давлат, шоҳона ҳаёт оёғинг тагида хазондай тўшалиб ётади, биз эса яна ҳам юксак довлонларни кўзлаймиз, ажабмаски, мен ўзбеклардан биринчи бўлиб «Нобель» мукофоти-

га тавсия этилсам» дерди. Энди эса... тунов кунги суҳбатлар чоғида аён бўлдики, унинг ҳам фикри-зикри пул топишу фойда олиш. Уша кун Афифа унинг гапларидан ҳафсаласи пир бўлганини яширган, номигагина: «тўғри айтасиз, тўғри айтасиз», деб турганди. Шу топда ўйлаб қараса, Субут чиндан ҳам тўғри айтган экан. Замона зайли шу бўлиб қолибди. Пулинг бўлса, одам қаторига қўшилиб юрасан. Пулинг бўлмаса, қул, чўри, қашшоқ, гадосан. Пулинг бўлса, холангга ўхшаб мановинақа тўкин зиёфатлар беришинг мумкин. Шаҳарнинг «манаман», деган оғзи катта аёллари келади. «Хулқи унақа эди, атвори бунақа эди», деб суриштириб, ижирганиб ўтиришмайди. Пулинг бўлмаса, ҳарчанд имонли, ҳалол-покиза бўлиб, юрмагин. ҳеч ким сафга қўшмайди. Аксинча, масхара қилади, устингдан кулади, ижирганиб қарайди. Пулим кўп бўлса, Субут акамнинг олдида ҳам тилим қисик бўлмайди... «Пул топиш керак. Жонингни жабборга бериб, имонингни дажжолга топшириб, виждонингни сотиб бўлса ҳам пул топиш керак. Кўпчилик шундай қилипти. Пул топиб, ҳамёнингни тўлдирганингдан кейин кўкрагингни баланд кўтариб юрасан. Қаерга борма, қайга ишинг тушмасин, дар қолмайсан. Хоҳлаган пайтинг, хоҳлаган ишингни қиласан, дунёнинг шаҳарларини, мамлакатларини, энг чиройли шаҳарларини томоша қиласан, энг муҳташам дўконларга кириб, энг сўнги русумдаги кийим-кечакларни харид қиласан, сийму зарга ботиб юрасан. Ҳаётнинг гўзаллигидан, ҳузур-ҳаловатидан баҳраманд бўлиб яшайсан. Ана шунда... ўлсанг ҳам армонинг қолмайди...»

Ширин хаёлар оғушида ширин уйқуга кетди. Кейинги ойларда биринчи марта тани ҳузурланиб, тўйиб ухлади.

Эртасига тушга яқин, Шаҳина хоним уйда йўқ пайти Олчакхон кўнғироқ қилди.

— Бир ҳафталардан кейин йўлга чиқасиз, эртага холангиздан паспортингизни олиб, кечқурун меникига келасиз. Унга ўзингиз билан келишганимиздек: «қишлоққа кетяпман», деб айтинг.

— Паспорти сиздамасмиди?

— Йўқ. Холангизда...

«Шум кампир», деди Афифа холасидан ижирганиб. — Берармикан?

— Дарвоқе, мен ақалли икки-уч кунга ростдан ҳам қишлоққа бориб келмасам бўлмайди.

— Майли, бориб келинг. Қайтишда тўғри меникига келасиз-да.

— Хўп бўлади.

— Хола, энди, бир рухсат берсангиз. бир қишлоққа бориб, дам олиб келсам. — деди Афифа кечқурун хоним қайтиб келгач.

— Жудаям яхши, қизимжоним.

— Айтганча паспортни берасизми?

— Албатта, албатта, жоним, — хола бир сўз демасдан ичкари хонага кириб кетди ва паспортни чиқариб берди.

— Эртага пешиндан кейин жўнайман.

— Майли, жоним, онангларга салом айт.

— Эртага дедим-ку, ҳали бир кун бор.

— Хўп...

Холасиникидаги охирги тунни Афифа ички бир ҳаяжон таъсирида, алоқ-жалоқ тушлар кўриб, деярли уйқусиз ўтказди. Эртаси куни қишлоққа жўнашдан олдин Пўлатовга кўнғироқ қилди.

— «Учбурчак» қаҳвахонасида учрашайлик, — деди терговчи овозидан ҳаяжонланаётгани сезилиб.

— Қачон? Мен тушдан кейин қишлоққа кетаётгандим...

— Ҳозир келақолинг...

Ўн дақиқадан сўнг улар хиёбон яқинидаги шинам қаҳвахонада қайноқ ва хушбўй қаҳва ичиб, рўбарў ўтиришарди.

— Бўлди, жинойи иш ёпилди, — деди Пўлатов.

— Раҳмат сизга...

— Қуруқ раҳматнинг ўзи билан қутилмайсиз, — деди тиржайиб Пўлатов. — Тузукроқ ресторанда зиёфат қилиб берасиз. Аниқроғи... мен зиёфат қиламану сиз ўз ташрифингиз билан мени бахтиёр этасиз.

— Майли-ю... қишлоққа кетяпман-да.

— Қайтиб келарсиз бир-икки кунда.

— Қайдам... ишларим кўп.

— Нима иш экан? Ахир у ерда қиладиган ишингиз қолмаган, шекилли?

— Сизга... айтгандим-ку биринчи суҳбатимиз чоғида: паспортим йўқолган, деб. Ўшанга... янги паспорт олишим керак.

— Шуми? Э-э, уни ўйламанг! Бекат туман мелисаси паспорт бўлими раҳбари оғайним бўлади. Кўнғироқ қиламан. Янги паспортни бир кунда ёзиб беради.

— Вой, шунақами? Унда тезроқ кўнғироқ қилинг.

— Ҳозир... Ҳа, айтганча, мен ўша куниёқ паспортингиз йўқолгани ҳақида тегишли жойларга хабар қилганман. Қидирилган. Топилмаган. Бу ҳақда маълумотнома ҳам юбораман Бекатга.

Афифа қишлоқда уч кун турди. Пўлатовнинг оғайнисининг чиндан ҳам янги паспортни икки кунда тўғрилаб берди. Пўлатов маълумотномани факс орқали юборибди. Шунга қарамай яна бир неча қоғозларни тўлдиришга, жарима тўлашга тўғри келди.

— Раҳмат, — деди Афифа яп-янги ҳужжатни қўлга олар экан. Шу топда: «йўқолган» паспортим сумкамнинг ичида турганини билиб қолишса, нима деган одам бўламан», деб ўйлади. Бу иши учун бир чимдим пушаймон ҳам қилди. Кейин кўнглида «худонинг ўзи кечирсин», дея туман милиция бўлимини тарк этди. Паспортнинг янгисини ҳеч ким тополмайдиган қилиб бекитишни ўйлади.

— Ҳозирча ҳеч кимга айтманг. Кейинроқ отам билан акамга ўзингиз тушунтирарсиз, хорижга ишлагани кетяпман, — деди онасига. — Сизларга пул жўнатиб тураман.

— Яна ўша... Туркиягами? — деб сўради онаси маъюслик билан. У қизини қайтаролмаслигини тушуниб турарди.

— Шунақа, шекилли. Ҳозирча аниқмас. Боргандан сўнг кўнғироқ қиламан.

— Қайда бўлсанг ҳам омон бўл, болам, — деди она ноилож.

Тўртинчи куни Афифа шаҳарга қайтиб, тўппа-тўғри Олчахоннинг уйига йўл олди.

Олчахоннинг икки қаватли данғиллама ҳовлиси шаҳарнинг янги бойлар турадиган «Тутзор» мавзеида экан. «Одамлар одамфурушлик қилиб одамдай яшаб юрибди», деди ичида Афифа ва хаёлига келган сўз ўйинидан завқланиб кулимсираб қўйди. Бехиётёр бир пайтлар ўзи яшаган «қора қаср»ни, Субутни, Зоҳидийни, Муқимхоновни эслади. Ҳа, Субутни ҳам улар қатори шунчаки, ҳиссиз, ҳаяжонсиз эслади. «Ўшанда данғиллама кошонадан осонгина воз кечиб юборганим нотўғри бўлган», деб қўйди. Кейин ўзига тасалли берди: ҳечқиси йўқ вақти келиб бундан ҳам муҳташам, бундан ҳам кўркам кошоналарга эга бўласан. Энг муҳими, танлаган йўлингдан қайтма...»

Дарвозани Олчахоннинг ўзи очди. Қучоқлашар экан, негадир гуноҳкорона илжайиб қўйди. Афифа унинг сабабини ичкарига киргач тушунди.

Остона ҳатлаб ичкарига кирар экан, ҳайрат ва аламдан карахт бўлиб қолди. Олчахоннинг шинам меҳмонхонасида диван устида семиз оёқларини олчайтириб... холаси — Шаҳина хоним ўтирар эди. Афифа салом-алиқдан сўнг ортга бурилиб, чиқиб кетмоқчи бўлди.

— Ҳай қиз, ўтир мана бу ерга, — деди холаси тиржайиб. — Ҳамма шумлигингдан хабарим бор. Аммо-лекин хафа эмасман. Ўзимга ўхшагансан-да, ўжарсан. Мустақил иш қилмоқчи бўлибсан. Майли. Мустақил, дадил бўлганинг яхши. Қайда бўлсаям йўлингни топиб кетасан.

Афифа жаҳл билан Олчахонга қаради. У айбдорона елка қисди.

— Унда айб йўқ, — деди хола. — Мен ўзим... қадам олишингдан сезгандим. Қарзинг узилди, деган гапга ҳам эътибор бермадинг. Энди очигини айтгай: қарзингни тўла-тўкис Субут аканг узди.

— Қайтариб беринг пулини. Керак эмас. Мен эсам... қарзимни худди сизлар айтгандай фоҳишалик қилиб узаман.

— Ҳеч ким сенга фоҳишалик қиласан, деган эмас, ҳай қиз, сен менга аччиқ қилма.

— Ахир ўзларингиз бирга айтгансизлар-ку... хориждаги бойнинг ҳарамига каниз бўлиб борсанг, қарзингдан воз кечамиз, деб. Тўғрими? Айтганмисиз? — деб сўради у Олчахонга ўгирилиб. Олчахон индамади.

— Айтган бўлса, айтгандир, энди Субут аканг қарзингни узгандан кейин ўша гап кучини йўқотди. Тамом. Энди ҳеч қанақа ҳарамга бориш шарт эмас.

— Қайтариб беринг, ўша пулини, деярман-ку.

— Нодонлик қилма. Бир дунё пулни яна қайтариб берадиган аҳмоқ йўқ. Мабодо... сен хорижга кетишга қатъий аҳд қилган бўлсанг, ўша пулнинг бир қисмини онангга юбораман. Рўзғорини эплаб турсин. Субут аканг учун ҳозир пул... кўчадаги хазондай гап. Лекин сен барибир ундан пул олишга ор қилаётган бўлсанг... бойвучча бўлиб қайтиб келганингдан сўнг... башарасига отасан. «Мен холамга пул берганингиздан беҳабар эдим», деб айтасан. Маъқулми?

— Майли, фақат ҳозирча бу сирни ҳеч ким билмасин.

— Албатта, албатта, — деди хола. — Ақлнамни еганим йўғ-у. Ҳаммаси Олча опанг билан иккимиз ўртамиздаги сир бўлиб қолади. Қайтиб келганингдан сўнг ўзинг ҳеч кимга муттаҳам бўлмасдан талбиркорлик қиласан. Шахсий дўконми, дорихонами, сартарошхонами очасан. Пулнинг ўзи оқиб келиб ётади. Қариганда ҳеч нарсага зориқмайсан...

Кейин хола кетди. Кетаётиб Афифа билан қайта-қайта қучоқлашиб хайрлашди. Бироз йиғлаб ҳам олди.

— Эҳтимол ҳалиям... қайтарсан фикрингдан, — деб сўради.

— Йўқ, — деди Афифа қатъият билан.

Хола кетди. Афифа билан Олчакон ёлғиз қолишти.

— Холамга айтиб бекор қилибсиз, — деди Афифа ўпкалаган оҳангда.

— Айтмагандим. Ўзи исковуч итдек бир нарсанинг ҳидини олган шекилли, кутилмаганда кириб келди. Сизни огоҳлантиришга улгурмадим.

— Майли, қайтанга яхши бўлди. Ҳаммаси очикча, ошкора юз бергани яхши. Холам ҳам, яна... баъзи бир кишилар буни аниқ билсин, билиб қўйсин...

Шу топда миясида бир фикр чақмоқдек ярқираб кетди. «Ҳа-я, нега шу пайтгача бу ҳақда ўйламаган эканман», деди беихтиёр овоз чиқариб. Кейин ўзини қўлга олди. «Ўша масалани ҳали қилиш керак, акс ҳолда бўйнимда қолиб кетади», деб ўйлади. Кейин хонимнинг юзига хотиржам боқиб деди:

— Айтганча, меннинг бир-иккита учрашадиган жойларим, битказадиган ишларим бор эди. Шуларни ҳал қилиб келишим керак.

— Қоронғи тушиб қолди-ку эртага қилсангиз бўлмайдими ўша ишларни? Йўқ, майли, бориб келақолинг. Анови... чопаримиз эртага келиб, «бугун жўнаймиз», деб қолиши ҳам мумкин. Мен ҳозир такси чақираман, тез-тез бориб, ярим кечага қолиб кетмай қайтиб келинг.

— Хўп бўлади.

Афифа хонимниқидан чиқиб таксига ўтирди-да:

— Шаҳар марказига ҳайданг, — деди. «Ҳозир олдига бориб... «Эмиратга фоҳишалик қилгани кетяпман, талоғимни беринг», дейман. Табиийки, у ҳайрон қолади. «Қанақа талоқ», дейиши

ҳам мумкин. У — замонавий одам. Ажралиб кетишаётганларида «уч талоқ», демаган. Юзма-юз бўлмаса ҳам, лоақал адвокат орқали «талоғини бердим», деб айтиб юбормаган. Қонуна ажралдик, бўлди, деб ўйлаган. Ҳолбуки, ҳув ўшанда, илк бор қовушишларидан олдин, ЗАГСдан чиқиб шаҳар чеккасидаги масжидлардан бирига боришиб никоҳ ўқитишган. «Ҳам қонуний, ҳам шаръий хотиним бўлишингизни хоҳламайман», деганди Субут. Ўша пайтлар у бошқача эди. Кейин... кейин эса, ҳатто талоқ қилиш ҳам эсидан чиқди...»

Машина шаҳарга яқинлашганида иккилана бошлади: «шартми шу? Барибир ҳам ажралиб кетганмиз-ку». «Шарт! — деди ички бир овоз. — Унга ҳаммасини очиқ айтасан...»

Кўнглининг бир четидан эса Субутни қаттиқ соғинганини, шу топда ниманидир баҳона қилиб уни кўргиси келаётганини англаб турар эди.

«Ишхонасида бўлмаса-чи? Ёки анови... «хўжайка»си билан шакаргуфторлик қилиб ўтирган бўлса-чи?...»

Нима бўлса ҳам боради. Агар... қучоқ очиб кутиб олса, бағрига босиб. «ҳалиям ўша пайтдагидай севаман, тунов кунги воқеа бошқа такрорланмайди, кечиринг», деса Афифа уни... кечиради. Ахир холасидан олган ўзига айтмай узиб юборганини ўзи Субутнинг унга бўлган муносабатда қанақа эканлигини кўрсатмайди? Холаси бўлса: «Қўрққанидан шундай қилган», деб тушунтирмоқчи бўлади. Субут нимадан кўрқади? Афифа ўз жонига қасд қилгани учун Субутни айблашлари мумкинлигиданми? Йўқ. Субут ўша кунги ишни Афифани яхши кўргани учун қилган. Афифа уни кечириши керак. Ахир... ўзи ҳам бир пайтлар унга хиёнат қилиб, Муқимхонов билан учрашганида... Субут сезиб қолган бўлса ҳам... индамаган, хатосини тушунишга имкон берган-ку.

Субутнинг ишхонаси — хиёбон яқинидаги муҳташам иморатга етиб келганида соат ўн бешта кам олти бўлган экан. Дарбон уни хушмуомалалик билан кутиб олди.

— Ҳозир қабулхоналарига қўнғироқ қиламиз, — деди. Бир зумда гаплашди ва:

— Ўзлари тушар эканлар, — деб, жилмайиб қўйди. Афифа ҳаяжонланди. «Анови кўрмасин», дедимикан деб ўйлади. Ташқарига чиқиб, қизиб кетган юзини куз эпкинига тутди. Хиёбон томонидан шабада аралаш таралаётган анвойи ҳидлар ҳисларини

ни қитиқлади. Кўзларини юмди. Бир пайт елкасига теккан иссиқ кафт ҳароратини сезиб, чўчиб тушди. Ўгирилиб, қаршисида жилмайиб турган Субутни кўрди.

— Ассалом, — деди.

— Ваалейкум, — деди Субут. — Хуш келибсиз. Қани, ичкарига марҳамат.

— Кабинетингизга кирмайман.

— Нега?

— Анови... Бойвучча севгилингиз кўриб, иккимизни ҳам ҳайдаб сазойи қилмасин яна.

Субут кулиб қўйди.

— Унда.. қаерга борамиз? Биронта ресторанга бора қолайлик, — деди.

— Ресторанга боришга... қўрқмайсизми? — деб сўради киноюмуз Афифа нега бунақа инжиқлик қилаётганини ўзи ҳам англолмай.

— Оббо-о, қўрқсам ёнингизга тушиб, бу ерда сиз билан гаплашиб ўтирармидим, — деди Субут. — Айтинг, қаёққа, десангиз ўшаёққа борамиз.

— Унда... ўша кунги квартирангизга олиб боринг, — деди кутилмаганда Афифа.

Субут тушунмади.

— Қайси кунги, қайси квартира? Ўзингиз турган уйгами?

— Йўқ, анови... жононингиз билан айш-ишрат қилиб ўтирган уйингизга. Ўша уй ҳам ўзингизники-ку шундайми?

— Нега энди айнан ўша квартирага? — деб сўради Субут биров энсаси қотиб.

— Жиноят изларини қидирамиз, — деди Афифа кулиб. Кейин жиддийлашиб, Субутнинг кўзига тикилди. — Негадир ўша жойга боргим келяпти. Чиройли квартира экан. Ўша куни яхшилаб кўриб ололмадим.

— Ҳа-а, майли... юринг бўлмаса. Аммо-лекин айтиб қўяй, ўшанда... Сиз ўйлагандай айш-ишрат бўлган эмас. Шунчаки иш юзасидан гапиришиб ўтиргандим.

— Иш юзасидан... ҳаммом халатда ўтириб гаплашаркан-да. Қўйинг...

— Майли, юринг, машинага чиқайлик.

Машинага минишди. Субут ҳайдовчига манзилни айтгач, қаергадир қўнғироқ қилди.

— Енгилроқ парҳез таомлардан иборат чиройли дастурхон тузаб, ярим соатдан кейин манови манзилга етказинглар, — деб уй ва хонадон рақамини айтди. Кейин Афифага ўгирилиб: — Соғлигингиз буткул яхши бўлиб кетдимиз? — деб сўради.

— Раҳмат, яхши, — деди Афифа ва ҳайдовчидан истиҳола қилиб бошқа гапирмади. Манзилга етиб, уйга кирганларидан сўнг яна беихтиёр бояги ўпка-гина, киноя оҳангидаги гапларини давом эттирди:

— Бунақа шоҳона безалган квартираларни бизларга эмас, «иш юзасидан» гаплашадиган дугоналарингизга кўрсатасиз-да-а?

— Хоҳласангиз, шу квартира бугундан эътибордан сизники бўлади, — деди Субут гапни бошқа ёққа буриб. — Қани ичкарига! Ўзингизни худди уйингиздагидек ҳис қилинг. Мен ҳозир... ювиниб чиқаман. Ҳа, айтганча, беш-ўн дақиқада ресторандан овқат олиб келишади. Дастурхон тузаб турасиз-да, майлими?

— Майли, — деди Афифа ва Субут ваннага кириб кетгач, хоналарни бирма-бир кўздан кечирди. Уч хонали дид билан жиҳозланган квартира. Чиройли мебеллар. «Шу уй сизники бўлади», деяпти. Ҳазил қилаётган бўлса керак. Мабодо номига расмийлаштириб берган тақдирда ҳам... Йў-ўқ, расмийлаштириб беролмайди. Бойвучча маъшуқасидан рухсат ололмайди.

Эшик қўнғироғи жиринглади. Очди, иккита оқ тугун кўтарган ёш йигит экан.

— Буюртмани олиб келдим, — деди у. — Дастурхонга ўзингиз қўясизми? Ёки тузаб берайми?

— Ўзим тузайман. Раҳмат. Беш дақиқа ўтириб турунг, у киши ҳозир чиқиб, ҳисоб-китоб қилади.

— Ҳисоб-китоб шарт эмас, у кишининг ҳисоб рақамларига ёзилади. Мен кетдим.

— Ундай бўлса хайр.

Залдаги чиройли стол устига дастурхон ёзиб, безашга киришди. Бироздан сўнг Субут чиқиб келди. Эгнида... ўша халат.

— Хоҳласангиз сиз ҳам ювиниб чиқинг, унгача мен чой тайёрлаб тураман, — деди у.

— Мен... тозаман... баъзилардан фарқли ўлароқ, — деди Афифа ва шу заҳоти кўнглидан: «бас-да энди, ҳадеб заҳар сочаверасанми», деган фикр ўтиб, мулоим жилмайган ҳолда кўшимча қилди: — Ҳали қишлоқдан қайтгач, ювиниб олгандим. Сиз ўтираверинг, мен ҳозир чойни дамлаб келаман.

Таом сузилди. Тановул баробарида Субут иккита қадаҳга «Кагор» деган енгил қизил шароб қуйди. Узатди, Афифа инжилди.

— Бунинг ҳеч бир зарари йўқ. Аксинча қувват бўлади. Эллик граммгина ичинг, — деди Субут.

Афифа тотинди. Шароб озгига хуш ёқди. Яна бир қултум ҳўплади. Қорни оч эмасми, ичини куйдириб, сархуш этди. Тилининг тушови буткул ечилди.

— Биласизми, мен нега келдим, — деди Субутга хумор боқиб. — Бундан кейин... умрбод кўришмаслигимиз мумкин. Мен... мен кетяпман...

— Қаёққа? Нега? — ташвишланиб сўради Субут.

— Хорижга. Ишлагани. Пул керак.

— Хорижда нима қиласиз? Бир марта бордингиз-ку. У ёқдаям пулни кўчага сочиб қўйгани йўқ. Пул керак бўлса, шу ердаям топиш мумкин. Ишга кирасиз. Қўшимча бизнес қилиш ҳам мумкин. Ўйлаб кўринг.

— Ўйлаб? Нимани ўйлайн? Ҳа, айтганча, қарзимни узишни ўйлаб, гамхўрлик қилганингиз учун раҳмат, лекин холамга бе-кор пул берибсиз. Уни биласиз-ку.

— Ўзингизга беришга ботинолмадим. Олмайсиз, деб кўрқдим. Касалхонада қабул ҳам қилмадингиз.

— Ҳали жаҳлимдан тушмагандим.

— Энди тушдингизми ишқилиб? — деди Субут ўрнидан туриб, унинг ёнига ўтириб, белидан ушлади. Баданида таниш қўл ҳароратини ҳис этиб, Арифанинг бўғинлари бўшашди.

— Тушганим йўқ, — деди у мажолсизлик билан ихтиёрсиз равишда Субутга суянар экан. — Лекин... охириги марта бир дийдорингизга тўйиб деб...

— Нега энди охириги марта? — деб шивирлаб сўради Субут уни авайлаб бағрига тортар экан. — Ҳеч қаёққа кетмайсиз, ҳар куни бирга бўламиз. Мен сизни севаман. Сиз ҳам мени севасиз. Ўтган ишлару гапларга саловат...

Қучоқлашган кўйи ётоқхона сари йўналишди. Кенг каравот қиррасига ўтиришди. Афифа шу топда ҳамма нарсани унутиб, ихтиёрини Субутга буткул топширди. «Соғиндим, жудаям соғиндим, қийналиб кетдим, биласизми», деди шунинг баробарида йигитнинг дағал сочларини гоҳ тортқилаб, гоҳ силаб. Кейин унсиз йиғлаб юборди. Кўз ёшлари ёстиқни ҳўл қилди. «Энди соғинтирмайман, сиз ҳам соғинтирманг, ўйламай иш қилманг», — деди

Субут. «Кошкийди», — деди Афифа. Бироздан сўнг, Субут ёнига ҳорғин чўзилиб, кўзларини юмар экан: «Албатта, албатта яхши бўлади», деди.

Кейин узоқ вақт гаплашиб ётишди. Кўпроқ Субут гапирди. Ўзини оқлашга уринди. Ваъдалар берди.

— Вақти билан ҳаммаси яхши бўлади, уйни ҳам ишни ҳам ҳал этамиз, фақат сиз сабр қилинг, шовша-шошарлик билан иш тутманг. Доимо бирга бўламиз.

— Сиз... Сиз энди мен билан бирга бўлолмайсиз. — деди Афифа надомат билан хўрсиниб.

— Нега энди?

— Чунки ихтиёрингиз... ўзингизда эмас. Сиз мен билан аҳён-аҳёнда учрашиб туришингиз мумкин, холос. Шунда ҳам яширинча.

— Адашяпсиз. Мени биласиз-ку. Эркакликни ҳамма нарсадан устун қўяман.

— Ҳар қалай сиз ҳаммасидан воз кечиб, мен билан кетолмайсиз-ку? Шундай эмасми?

— Қаёққа кетишимиз керак?

— Қаёққа бўлсаям майли. Бошимиз оққан томонга.

— Биз ёш бола эмасмиз, Афифа, нега энди юришиб турган ишни ташлаб, яна қайгадир кетиш, ҳаммасини қайтадан бошлаш керак экан? Шунча қийналганимиз етмайдими? Қашшоқлик қанақалигини киму-ким, сиз билан мен яхши биламиз-ку...

— Сизнинг бойлигингиз ўзингизники бўлса кошкийди, бировларнинг орқасидан... уларга қарам, хизматкор бўлиб, бойлик орттиргандан кўра қашшоқ яшаган афзал.

— Китобий гаплар булар ҳаммаси, Афифа, сиз қанақа қарамлик, қанақа хизматкорлик ҳақида гапиряпсиз? Мен Фариза билан эмас, унинг отаси билан шерикчиликда бизнес қиляпман, холос. Бизнесда ким биландир шерикчилик қилмаса, кимгадир суяниб, унинг ёрдамида фойдаланмаса, аниқроғи, сизнинг сўзингиз билан айтганда, кимгадир хизмат қилмаса бўлмайди. «Лўлининг эшагини суғориб, пулини ол», деган нақлни бекорга айтишмаган...

Шу чоқ Субутнинг тумбочка устида турган қўл телефони жиринглаб қолди.

— Ким экан ярим кечада ўзиниям, бировларниям безовта қилаётган, — деди Субут хушламай.

— Олманг, керак бўлса, эрталаб яна қўнғироқ қилар, — деди Афифа, телефон эса бетўхтов жиринглайверди.

— Оббо-о, олиб беринг бу ёққа, ўчириб қўямиз, — деди Субут.

Афифа телефонни олиб берди. Субут телефон экранидаги рақамни кўриб, саросималанди. Бир зум на жавоб беришни, на ўчиришни билмай, иккиланиб турди. Афифа сездди.

— Ўшами? Жавоб беринг, яна эртага олдига солиб қувламан, — дея чақиб олди.

— Афифа, киноянинг ўрни эмас ҳозир. Ишга алоқадор бирон фавқулудда ҳодиса юз берган бўлиши мумкин. Акс ҳолда... у кечаси соат иккида қўнғироқ қилмасди.

Афифа индамади. Тескари ўгирилиб ётди. Субут телефоннинг яшил тугмасини босиб, қулогига тутди.

— Ҳа, тинчликми? — деб сўради. Кейин бир лаҳза нафаси ичига тушиб, жим қолди. Сўнгра овозини имкон қадар пасайтириб, ялинган оҳангда гапирди: — Ҳозирми? Соат икки-ю! Ҳозир боролмайман. Эрталаб гаплашамиз. Илтимос. Ўзингизни босинг. Нима? Нега ёмон бўлади? Дўхтир чақирмадингизми? Бўпти, ҳозир етиб бораман.

— Нима бўпти? Ўладиган аҳволда эканми? — деди Афифа.

Субут индамай ўрнидан туриб чироқни ёқди ва кийина бошлади. Бироздан сўнг кулимсираб, ниҳоятда мулойим овозда: — Юраги ёмон бўлаётган экан. Яна... айтганингиздай... ўлиб-ке-тиб қолмасин. Зув этиб бораману, хабар олиб қайтаман. Сиз бемалол дам олиб ётаверинг хўпми? Фақат... фақат мени тўғри тушунинг. Бояги гапларим ҳаммаси кучида. Бу масалани... яқин кунлар ичида бир ёқли қиламан. Худди сиз айтганингиздай... эркин яшаймиз, эҳтимол бирон жойга кетворармиз ҳам...

Афифа индамади. Шу топда мунозарани давом эттириб ўтиришга тоби-тоқати йўқ эди. Субут кийиниб бўлиб, эшик сари юрган чоғда сўради:

— Калитни қолдирасизми? Уни кимга бериб кетай?

— Ҳеч кимга бериш шарт эмас. Кетиш ҳам керак эмас. Энди шу ерда яшайверасиз. Кечқурун учрашамиз.

Афифа сакраб ўрнидан турди. Чопиб бориб. Субутнинг бўйнига осилди.

— Кетманг, Субут ака. кетманг, илтимос, мени десангиз... бормаисиз! Ўлса-ўлиб кетсин ўша! Кетманг, жо-он Субут ака!

— Бормасам бўлмайди, Афифа. Иложим йўқ.

— Иложингиз бўлмаса... Менга ҳозироқ «уч талоқсан», деб айтиб кетинг. Мен ҳам озод бўлай.

Субут ажабланди.

— Ажралганмиз-ку. Озодсиз. Талоқнинг нима аҳамияти бор? Биз замонавий одамлармиз...

— Мен эски одамман. Илтимос... «Талоғингни бердим», деб айтинг.

— Айтолмайман. Айтишни... хоҳламайман. Чунки сиздан айрилишни хоҳламайман.

— Унда... мен ўзим сиздан айрилиб кетаман. Ортимдан излаб юрманг.

— Ўйлайманки, унақа ножўя иш қилмайсиз. Сиз ақлли аёлсиз. Сиз билан ҳали қанча яхши кунларимиз олдинда. Айтдим-ку, кечқурун кўришамиз, деб. Кетиб қолманг, хўпми?

Афифа индамади. Субут чиқиб, ортидан зилдай темир эшик шарақлаб ёпилгач, инграниб йиғлаб юборди. Анча йиғлади. Йиғлаб-йиғлаб чарчади. Ўрнидан туриб девордаги соатга қаради. Тўрт. Ҳадемай тонг ёришади. Ўрнидан туриб ваннахонага кирди. Ювинди. Артинди. Кийинди. Эшикни кулфлаб, ташқарига чиққанида ростдан ҳам тонг оқариб қолган экан. Ҳаво салқин. Таксига қўл кўтарди. Ярим соатлардан сўнг Олчахонникига етиб келди.

— Ҳа, намуноча, ишларингиз шунча кўпмиди, саҳаргача битказолмасангиз, — деди киноя билан Олчахон.

— Битди, ҳаммасини битказдим. Энди ҳеч кимда ишим қолмади, — деди ички бир хўрсиниш ва ўкинч билан Афифа.

— Унда яхши. Кириб ухланг. Шошадиган жойимиз йўқ ҳали, — деди хоним.

Афифа у кўрсатган хонага кириб, диван устига солинган ўринга чўзилди. Ухлолмасдан ўйлаб ётди. «Йўқ, у мени энди қутқаролмайди», дея пичирлади лаблари. Йиғлагиси келди. Бироқ йиғламади. Кўзига ёш келмади. Қуёш деразадан мўралай бошлаганда пинакка кетди. Қаттиқ чарчаган экан, нонуштага ҳам турмади. Тушга яқин туриб юзини ювди. Хоним залда ўтириб чой ичиб, телевизор кўраётган экан. Бирга тамадди қилишди. Кейин хонимнинг телефони жиринглади. Ким биландир анча гаплашди. Гўшакни қўйди.

— Эртага жўнайсизлар, — деди Олчахон. Қани, паспортни бу ёққа олиб келинг.

Афифа индамай хонасига кириб, эски паспортини олиб чиқиб, узатди. Олчакон ҳужжатни олиб, жавонда турган сумкасини кавлади. Ундан оҳори тўкилмаган бошқа янги, лекин ранги қизғиш тусдаги бир паспорт олиб унга узатди-да, Афифаникени ўзининг сумкасига солди. Афифа ҳам янги паспортни варақлаб ўтирмай сумкасига яширди.

— Шу дақиқадан эътиборан сиз — Ойнур Санарбаевасиз. Мабодо, худо кўрсатмасин, қўлга тушиб қолсангиз... бу паспортни кўчадан топиб олганман, дейсиз.

— Ўзингизники қани, дейишса-чи? — деб сўради Афифа паспортни очиб ҳам кўрмасдан сумкасига солиб.

— Ўзингизники йўқолган.

— Тушунарли...

Кечқурун хайрлашув зиёфати бўлди. Хоним «енгилроқ», деб шовла буюрган экан. Мазза қилиб ейилди. Кейин чой ичиб, суҳбатлашиб ўтиришди.

— Энди вақтлироқ ётинг, эртага узоқ йўлга кетасизлар, — деди хоним.

Афифа тун бўйи мижжа қоқмади. «Ҳалиям кеч эмас, бу фикрингдан қайт, — дер эди ички бир овоз. — Субутдан айрилма». «Йўқ, қатъий қарор қилдим, энди аҳдимдан қайтмайман; бу очкўз, одамхўр дунёда... макр-ҳийла билан яшаш керак. Етар шунча гўллик, соддалик қилганим. Энди мен уларга ақл-фаросатимни, айёрлигимни кўрсатишим керак...»

Касалхонада ўтган кунлари давомида Афифа бу ҳақда жуда кўп ўйлаган ва ўзини ҳаётда анча-мунча қийинчилик кўриб, ўқиб олий маълумот олиб, етарли даражада пишиқ, ақлли, билимли бўлиб етишган, тажрибали, ҳатто бир қадар айёр аёл, деган хулосага келганди. «Бир аёлнинг макри қирқ эшакка юк бўлади», деган гап бекорга айтилмагандир», деди ўзича ҳазиломуз оҳангда. Наҳотки мен уч-тўртта очкўз пандавақиларни чув туширолмасам...»

У хорижга борганидан сўнг қандай иш тутишини ўзича ўта пухта режалаштирганди. Режасининг бир неча йўллари ва шаклларини ишлаб чиққан ва мабодо биринчиси ўхшамай қолса, иккинчи ёки учинчисини қўллашим мумкин деб ҳисоблар, «тилни билсам, ўзимнинг ҳақиқий ҳужжатим қўлимда бўлса, нимадан қўрқаман, ахир Истамбулда шунча вақт бемалол юрмаган-ку», деб ўйлар эди. Аҳён-аҳёнда: «Йўқ, мен бу ишга Субут акамга аччиқ қилиб қўл ураётганим йўқ» дея ўзини ишонтиришга уринарди.

Тонг саҳар эшик қўнғироғи чалинди. Олчахон эшикни очди. Эшик ортидаги ўттиз ёшлардаги қорақош қорақўз йигитни Афи-фа дарров таниди. Бу ўша... қарз ундиришга келиб, таҳдид қил-ган йигит. Бу сафар у Афифага ғоят мулойимлик билан жилма-йиб, ғамхўрлик оҳангида муомала қилди.

— Соғлиқларингиз яхши бўлиб кетдими?

— Раҳмат, яхши.

— Унда кетдик! Машинадагилар кутиб қолишмасин. Ҳа, дар-воқе, паспортингизни менга бериб қўйсангиз.

Афифа кичкина бўғчасини кўтарганча унга эргашиб, пастга тушар экан, паспортини узатди. Узатиш асносида биринчи саҳи-фасини очиб, расмига қаради. Ўзиники. Қора рангли «Нексия»-нинг орқа ўриндиғида бир-биридан кўҳлик, ёши нари борса ўн саккиздан энди ошган икки қиз ўтирар эди.

— Сиз олдинга ўтиринг, Афифахон, менга гапириб, уйқудан чалғитиб кетасиз. Йўл узоқ, одам толиқиб, мудраб қолиши мум-кин, — деди йигит.

— Майли, — деди Афифа лоқайдлик билан.

Машина шитоб билан юриб кетди. Орқадаги икки қиз кўзла-рини жовдиратганча жим кетишди. Афифа уларга бир-икки бор лоқайд нигоҳ ташлаб қўйди, холос. На уларнинг исмларини сўра-ди, на ўзиникини айтди. Зерикарли жимлик баробарида қизлар уйқуга кетишди. Афифа йигитнинг онда-сонда саволларига жа-воб бериб борар, «ишқилиб ухлаб қолмасин», дея хавотирланар эди. Тун тобора қуюқлашар, доvon йўлидаги машиналар оқими сийраклашиб борар, уларнинг «Нексия»си эса тинимсиз олға интилади.

— Шунча пайтдан бери танишмизу ҳалигача исмингизни бил-майман, — деди Афифа йигит кўзларини пирпиратаётгани кўриб.
— Отингиз нима, ака?

— Отим Шаҳром, — деди йигит юзини унга бирров ўгириб, кейин яна йўлга тикилди.

— Ғалати исм экан, бунақасини илгари эшитмагандим, — ас-тойдил қизиқсинди Афифа. — Нима маънони англатади?

— Очигини айтсам, ўзим ҳам яхши билмайман. Маъноси йўқ, шекилли. Акамнинг исми Баҳром эди. Ўшанга уйқаш бўлсин, дейишганми. «Ўзбек исмлари», деган китобни варақлаб кўрдим. Йўқ экан.

— Маъноси бўлмагани ҳам яхши, бир ҳисобда, — деди кутилмаганда маъюсланиб Афифа. — Исминг чиройли бўлса-ю жисминг унга монанд бўлмаса... одамлар орқаваротдан кулиб юришади.

Шаҳром бир лаҳза сукут сақлаб керишди. Бошини сарак-сарак қилди.

— Уйқу босяпти, лаънати, кеча бир ташвиш билан овора бўлиб, яхши ухламагандим. Сиз... тинмай гапиринг, меням гапиртиринг, майлими? Акс ҳолда кўзим очиқ ҳолда ҳам ухлаб қолишим мумкин.

— Шунчалик уйқу босган бўлса, бироз тўхтаб, четга чиқиб, мизғиб олинг, — дея таклиф қилди Афифа.

— Йўқ. Тўхташ мумкин эмас. Белгиланган вақтда етиб бормасак бўлмайди.

— Сиз охиригача бирга борасизми булар билан ё самолётга ўтқазиб кузатиб юборасизми?

— Охиригача бирга бораман, — деди Шаҳром Афифанинг юзига синовчан нигоҳ ташлаб қўяр экан. — «Кемага тушганинг жони бир», деганларидек... энди биргамиз. Сиз...

Кейин у негадир гапининг ярмини ичига ютиб, чуқур «ух» тортди. Такрор-такрор хўрсинди. Афифа хўрсиниш асносида унинг уйқуси буткул ўчиб кетганини кўрди. «Бу шўрликнинг ҳам ичида бир дарди бор», деб ўйлади.

Ярим тунда қўшни давлат вилоятларидан бирининг марказига етиб келиб, шаҳар чеккасидаги икки қаватли оддийгина меҳмонхонага жойлашишди.

— Мен — Шаҳром Санарбоев, бу киши рафиқам Ойнур Санарбаева, анови икки қиз сингилларим — Руфина ва Зулфина, — деди Шаҳром меҳмонхона маъмурасига паспортларни узатар экан. — Оилавий саёҳат қилиб юрибмиз...

— Ие, — деди беихтиёр овозини чиқариб Афифа. Шаҳром унга ўқрайиб қаради. Хайриятки, маъмура Афифанинг гапини эшитмади.

— Унда... ҳаммаларингизга битта тўрт кишилик хона берсам бўладими?

— Бўлади, — деди Шаҳром.

Маъмура ҳужжатларни тезгина расмийлаштириб, Шаҳромга калит узатди.

— Иккинчи қаватда. Еттинчи хона...

Шаҳром мўъжазгина жомадонини кўтариб, зина сари йўналди.

— Бир оғиз айтиб қўйсангиз бўларди-ку. — деди Афифа унга етиб олиб, айбдорона оҳангли паст овозда.

— Опа айтган, деб ўйлабман. Аммо сиз нима бўлгандаям боягидай қилманг. Ҳар қандай ҳолатда ҳам ўзингизни йўқотиб қўймаслигингиз керак. Хорижга биринчи марта боришингиз эмас-ку.

— Бошқа такрорланмайди. — деди Афифа.

— Лоақал никоҳдан ўтганимиз ҳақидаги муҳр бор-ку, — деди кулимсираб Шаҳром.

— Никоҳига олган одамнинг ўзи айтиши керак эди-да, — деди Афифа. — Мен қайдан билай.

— Майли, қўяверинг. Ўтган ишга саловат. Мана энди билдингиз. Иккимиз қонуний эр-хотинмиз, Ойнурухон.

Юқорига чиқиб хонага жойлашишгач, Шаҳром:

— Сизлар кийимларингизни алмаштириб, ўринларингизга жойлашиб олгунингизча мен чиқиб келаман, — деб ташқарига йўналди.

Қизлар билан холи гаплашиш имкони туғилгани боис Афифа, шоша-пиша гап бошлади:

— Сизлар қаёққа, нимага бораётганларингизни биласизларми? Олиб бориб фоҳишахонага сотиб юборишади.

— Бошга тушганини кўз кўради, опа. — деди Руфина хотиржам овозда. — Орқага қайтиш ниятимиз йўқ. Омадимиз келиб тузукроқ иш топсак... кейин ўйлаб кўрамиз.

— Қанақа тузук иш? Фоҳишалик қиласизлар. — деди хуноб бўлиб Афифа ва Зулфинага қаради. У кўзини олиб қочди.

— Сиз-чи? — деб сўради Руфина унинг кўзига тик қараб.

— Менми? Мен... Мен ҳам, — деди Афифа бўшашиб. Кейин қўлини силтади: — Тўғри айтасиз. Эҳтимол... омад келиб, бахтимиз чопиб... тузукроқ бошқа иш топармиз. Майли, келинлар, энди ётиб ухлайлик. Ҳали замон Шаҳром ака келиб қолади. Орамиздаги суҳбат ҳақида унга гапириб юрманглар, хўпми, илтимос.

— Хўп, опа, — деди Руфина. «Ҳар қалай энди виждоним олдида юзим ёруғ. Чунки буларга бор гапни очиқ айтиб, огоҳлантирдим», деб ўйлади Афифа каравот устидаги чойшабни йиғиштирар экан. Айни пайтда Руфинанинг кўзига тик боқиб айтган

сўзлари қулоғида қайта жаранглаб, «бу қизларни алдаб олиб кетишяпти», деган фикридан қайтди. Руҳи тушди. «Нималар бўляпти ўзи», дея пичирлади надомат билан.

Қизлар чироқни ўчириб кўрпаларига киришгач, Шаҳром келди. Чироқни ёқмай ечинмасдан четдаги каравотга чўзилди. Аффанинг уйқуси келмади. Кейинги кунлардаги воқеаларни бирмабир кўз олдидан ўтказди. Шунинг баробарида миясида: «Тўғри қилдимми?» — деган савол бетўхтов айланди.

6

Стадион лиқ тўла. Ҳали ўйин бошлангани йўқ. Субут кунгай томонда ўтириб «Футбол оламида» газетасини ўқимоқда. Ёнида қора кўзойнак таққан Фариза мўъжазгина дурбин орқали томошагоҳнинг чор атрофини кўздан кечирмоқда. Субутнинг стадионга тушишга ҳам асли у сабабчи бўлди.

— Эртага Ўзбекистон термаси жаҳон чемпионати саралаш босқичида ҳал қилувчи ўйинлардан бирини ўйнайди. Бирга тушиб, томоша қилайлик, — деди у икки кун олдин.

Субут футболга унча қизиқмайди. Шунга қарамай Фаризанинг раёини қайтаргиси келмади.

— Майли, тушсак-тушайлик, ким билан ўйнаркан?

— Бирлашган Араб Амирликлари билан.

— А? — бирдан ҳушёр тортди Субут. — Амирлик дейсизми?

— Ҳа, ўзи кичкина давлат бўлса ҳам қаттиқ ўйнайди.

Субут сўнги гапни эшитмади. Хаёлидаги айқаш-уйқаш фикрларни тартибга солишга уринди. «Қизиқ, нима бу? Тасодифми? Ё... Фариза ҳамма гапдан хабардор бўлгани боис менинг устимдан кулмоқчи бўляптими», деб ўйлади. Фаризанинг юзига тикилиб қаради. Ҳеч нарса сезмади. Ҳа, бу шунчаки, «тасодиф» дея ўзини тинчлантирди. Аммо-лекин «Амирлик», деган сўз миясини пармалашдан тўхтамади. Жамоалар таркиби билан таништирамиз, — деган сўзлар янгради улкан телевизион мониторли табло устидаги радиокарнайда. — Меҳмонлар, Бирлашган Араб Амирликлари терма жамоаси...

Субут яна сапчиб тушди. Ўзи-ку боядан бери шу фикрдан чалғиш учун газета варақлаётганди. Энди яна...

У бир ҳафта олдин яъни Аффани ярим тунда ташлаб, Фаризанинг олдига кетгандан кейин, тўрт соатлардан сўнг Шаҳина

хонимга кўнғироқ қилиб, Аффани суриштирди. Чунки уйга қайтиб келгач, уни тополмай кўнглида хавотир уйғонганди.

— Аффифа қаерда? Қачон... энди яраштирасизлар бизларни? — деди.

Хоним бир лаҳза сукут сақлаб турди.

Сўнгра:

— Шўрим қурсин, менинг, Субутжон, Аффифа ўлгур... мени алдаб... Эмиратга кетиб қолибди, — деди.

— А? — чўчиб тушди Субут ва беихтиёр: — жинни бўлганми нима бало. — деб юборди. Кейин ички бир сезги билан жаҳл устида: — Ёки... бўйнига яна янги қарз илганмидингиз? — деб сўради.

— Вой, йў-ўқ, эсимни ебманми, укажон? Ўша чиқиб келган куниёқ, «бўлди, қарзингдан батамом қутулдинг», деб айтганман. Менимча гап қарзда эмас, суриштирдим. У қизнинг хаёли бузилган. «Катта пул ишлаб келиб, одамга ўхшаб, яшашни истайман». деганмиш.

— Кимга айтибди шу гапни?

— Бир аёл танишимиз бор... ўшанга.

— Исми-шарифи, манзилини айтинг.

— Ростини гап, ўзим ҳам яқин таниш эмасман. Манзилини билмайман. Исмини... Олмахонми, Олчахонми, дейишади.

Субут хонимнинг ёлғон гапираётганни сездди. «Ўзи ҳам алоқадор бу қари мегажиннинг», деди ичида ғижиниб. Кейин негадир бўшашди. «Гапга тушунмайдиган бўлса сенга нима», деган гайир бир фикр ўтди кўнглидан. Аммо:

— Майли, ҳозирча бу гапни, иложи борича, камроқ одам билсин, — деди у хонимга сир бой бермай. — Мен тегишли идоралар орқали суриштиришни бошлайман. Аммо-лекин ўша... Танишингизга айтинг, обрўси борида этагини ёпиб, Аффифани ҳам, у билан бирга жўнатган бошқа қизларини ҳам тезроқ қайтарсин, акс ҳолда... қамалиб кетади.

— Э вой, у жўнатмаган, — деб ҳовлиқди хоним. — У шунчаки, йўлда учратган экан. Ўзлари... бир неча киши бўлиб, қўшни мамлакат орқали кетишибди.

— Ҳар ҳолда уни огоҳлантириб қўйинг, кейин хафа бўлиб юрмасин. Хўпми?

— Хўп. Анови... берган пулингизни қайтариб олинг. Илтимос.

— Кейин гаплашамиз.

Субут гўшакни қўйгач, яна лоқайдлик ва ғазаб қоришган мажҳул бир кайфиятда ўтирди. «Нега? Кимга аччиқ қилади? Бу билан нима демоқчи? «Мана, ўлишга қўймадинглар, энди шармандалик қилиб юзларингни ерга қаратаман», демоқчимиз? «Субут Сокиннинг собиқ рафиқаси Дубайга бориб, фоҳишалик қилиб юрган экан», деган гап унинг обрўсига обрў қўшмаслиги аниқ. «Субутбой, хотинни ҳайдаб юборибсиз-у маҳрини бермаган экансиз-да», деб бетига айтишмаса ҳам, орқаваротдан: «ўл-е, битта хотинни рози қилиб, тинчитиб юбормай шу аҳволга солиб қўйганини қара бунинг», деб сасишлари турган гап. Сен бўлсанг, «Менга нима?» деб ўтирибсан...» Охири учрашувларида Афифа «талоғимни беринг», дегани бежиз эмас эканда. Талоғини бериб юборса бўларкан. Бир оғиз гап: уч талоқ. Тамом, вассалом! Нега айтмади шу гапни? Энди... маломатга қолади.

Анча муддат руҳсиз, оғир кайфиятда ўтирди. Нима қилиш кераклиги ҳақида ўйлади. Бир хаёли: тезроқ ортидан бориб, қайтариб келиш керак, деса, яна бир хаёли: сенга нима, ким қачонлар қонунан ажралиб кетган бўлсанг, унинг ихтиёри ўзида, кўнгли хоҳлаган ишни қилади-да, деди.

Ногаҳон янграган телефон қўнғироғи хаёлларини тўзғитиб юборди. Кутилмаган суҳбат эса ўйлантриб ўтирган муаммодан буткул чалғиди.

— Алло, эшитаман, — деди гўшакни олиб Субут.

— Мен «Нигоҳ» киностудиясидан режиссёр Камбой Марқаев бўламан, — деди сим ортидаги киши. — Эшитганмисиз?

— Ҳа, албатта, — деди Субут гарчи бунақа ғалати исми-шарифни умрида биринчи марта эшитиб турган бўлса ҳам. — Хўш, хизмат?

— Унда жуда соз! Хизмат шундан иборатки, рози бўлсангиз, сизнинг «Намозшомгул» номли асрингиз асосида фильм яратмоқчиман. Шунга нима дейсиз?

— Ҳа-а, буни... ўйлаб кўриш керак экан, — деди Субут. Бир хаёли: «аввал қанақа фильмлар яратгансиз ўзи», деб сўрамоқчи бўлди-ю бу саволи бояғи гапига зид келиб қолиши мумкинлигини ўйлаб, тилини тишлади.

— Қачон жавобини айтасиз? Фақат илтимос, тезроқ бўлсин, чунки икки-уч муаллиф сценарийсини кўтариб ортимдан югуриб

юрибди. Менга эса сизнинг асарингиз маъқул бўлди. Мавзуси долзарб, замонавий. Зўр кино бўлади.

— Эртага... футболга тушмоқчи эдим. Индин айтсам бўладими?

— Бўлади...

Шу топда ўйлари оқими яна ўша суҳбат мавзусига келиб тўхтади. Кеча Фаризага бу ҳақда гапирмаганди. Ҳозир мавриди келганини пайқади.

— Фариза, асаримни кино қилиш ҳақида таклиф тушди. Рози бўлайми, нима дейсиз?

— Зўр-у, албатта рози бўлинг. Қайси асарингизни, «Намозшомгул»ними?

— Ҳа.

— Фақат... зўр режиссёрга бериш керак-да. Ҳозир қўл учиде ясалаётган фильмлар кўп.

— Сиз Камбой Марқасев, деган режиссёрни биласизми?

— Биламан. Ёмон режиссёр эмас. «Опа-укалар», деган киносини кўрганман. Сиз танимасмидингиз?

— Танимас эканман, қаранг. Агар йўқ, демасангиз, эртага у билан биргаликда учрашсак.

— Майли.

Стадион олқишларга кўмилди. Майдонга футболчилар чиқиб келишаётганди. Шу боис суҳбатлари бўлинди. Ўйин ғалаба билан тугаб, аъло кайфият билан машиналар қўналгаси томон юришаётганда Фариза боя узилган суҳбатни тиклади.

— Демак, киноюлдуз бўлар экансиз-да! Агар фильм зўр чиқиб, халқаро фестивалларга таклиф этишадиган бўлса, бизни ҳам бирга олиб борасизми?

— Албатта олиб борамиз, ахир бош роль ижрочиси қатнашмаса фестивалнинг қизиги қоладими?

— Вой, мени... бош ролга таклиф этмоқчимисиз, қандай яхши! Унда бош роль ижрочисининг шафқатсиз ошиғи ролини ким ўйнайди, ўзингизми?

— Мени олишмаса керак. Чунки кинога тушадиган чиройли, қадду қомагим йўқ.

— Ўзингизни ерга урманг. Чиройингизнинг ҳам, қадду қомагингизнинг ҳам бировдан қолишадиган жойи йўқ. Қолаверса... кинонинг харажатларини ўзимиз тўлагандан кейин кўринишимиз қанақа бўлишидан қатъи назар, бизнинг хоҳиш-истагимизни эътиборга олишга мажбур.

— Ие, сарф-харажати ўзимизданми ҳали? Харажатни оқлармикан ишқилиб?

— Бўлмасам-чи! Сиз нима, деб ўйлагандингиз? Ўша Камбой Марқаев, деганлари нуқул пулдор фирмалар атрофида ўралашиб юрадиган чаққон режиссёрлардан-да. Жудаям уддабурон...

— Унақа бўлса, таклифини рад этамиз. Учар коранданинг нима кераги бор.

— Лекин ўзи истеъдодли режиссёр. Хоҳласангиз, ҳозир мени кига бориб, унинг «Опа-укалар» фильмини бирга кўрамиз. Ўзингиз ишонч ҳосил қиласиз. Бир йўла футболчиларимизнинг ютуғини ювамиз. Майлими, уйга кўнғироқ қилайми, хизматкор опа ош дамлаб кўйсинми? Ё кўнғлингиз бошқа бирон таом тусайдими?

Субут кулимсиради.

— Кўнғлим қурғур кўп нарса тусайди-ю...

— Ҳаммасини муҳайё этамиз,— деди кўзини қисиб Фариза.

— Ҳаммасиними? — деб сўради Субут ҳам кўзини қисиб.

— Ҳаммасини!

— Эса кетдик!..

Ярим тунда Фаризанинг қайноқ кучоғида томоғи қақраб, сув ичгани ўрнидан турар экан. Субут беихтиёр Афифа ҳақида ўйлади. Кечаги сингари безовталаниб, газабланиб эмас, шунчаки, хотиржамлик билан, ҳатто бироз ҳазиломуз кайфиятда эслади уни. «Бугун сен қайдасан. қайларда қолдинг, бугун сен кимларнинг маъсум ҳамроҳи...» дея шеър ҳам ўқиди фикран. Кейин ошхонага кириб, олтин суви юритилган қимматбаҳо чойнақдан илиқ чойни симирар экан, ушбу лоқайдлиги, шафқатсиз ҳазиломуз кайфиятидан бир қадар уялиб, койинди: «Фаризанинг кучоғида ётсам бутун оламни унутама, ўз хатти-ҳаракатимни, ҳатто фикр-хаёлимни назорат қилолмай қоламан-а, нега шундай экан, ё бу қурғур дуо солдириб, иссиқ-совуқ қилиб олганми мени?»

— Кели-инг, қаёққа кетдингиз? — уйқусираган овози эшитилди ётоқхонадан Фаризанинг.

— Ҳозир, ҳо-ози-ир, — деди Субут ва шиппиллаб яна ётоқхонага кириб кетди.

Камбой Марқаев билан учрашув киностудия яқинидаги «Дубль» номли кафеда бўлди. Иягидаги сийрак малла соқоли ва узун сочлари ва узун камзули туфайли режиссёрдан кўра насро-

ний роҳибларга ўхшаб кетувчи бу йигит нафақат «Намозшом-гул» муаллифи, балки Фариза хоним ҳақида ҳам мукамал маълумотга эга экан. Шу боис Субутдан кўра ҳам хонимга кўпроқ мулозамат қилди.

— «Опа-укалар» фильмингиз Субут акамга ёқди. — деди Фариза. — Шу боисдан ҳам сиз билан ишлашга розилик беришлари мумкин... агар шартларини бажарсангиз.

— О-о, албатта, раҳмат эътибор ва эътирофларингиз учун Фариза Мирмаъдиевна, любой шартни бажаришга ҳозирман. Ҳўш, қанақа шарт экан, билсак бўладими?

— Бош қаҳрамон ролини Фариза Мирмаъдиевна ўйнаши керак, — деди Субут кулимсираб. Аслида бу ҳазил эди. Ҳар ҳолда Субут бу ҳақдаги кечаги гапларни ҳазил, деб ўйлаган ва Фариза ҳаётда адашиб, фаҳш йўлига кирган камбағал қиз ролини ўйнашга ўлса ҳам рози бўлмас, деб ўйлаган эди.

— Агар... ҳазиллашмаётган бўлсаларингиз... бу билан мени... фақат мени эмас, бутун дунё киноихлосмандларини бағоят шод этган бўлур эдингиз, — деди Марқаев ҳаяжон билан така соқолини силаб.

— Нега энди ҳазиллашар эканмиз, агар сиз рози бўлсангиз, яъни мендан киноактриса чиқишига ростдан ҳам ишонсангиз, бажонидил тайёрман. — деди Фариза Субутни тамоман ҳайрон қолдириб.

— Чиқади! Чиқарамиз, — деди режиссёр кафтларини бирига ишқалаб. — Сизнинг қиёфангиз жудаям кинобоп.

— Субут акамники-чи?

Марқаев бир зум ўйлаб қолди. Бу орада Субут бошини чайқаб, қўлларини сермаб: «йўқ-йўқ» деган ишора қилишга улгурди. Бироқ режиссёр хонимнинг юзидаги ифодани усталик билан илғаб олди ва:

— У киши ҳам... бемалол. Ҳар қанақа ролни ўйнашлари мумкин. Ўзлари танласинлар. Марҳамат.

— Унда менга ўзингиз биронта... ёмон кўрган салбий қаҳрамон ролини берарсиз. — деди Субут Фаризага қараб. Фариза кулди.

— Қизнинг бахтини поймол қилган амалдор ролини олақолинг, — деди. Сўнгра Камбойга ўгирилиб сўради: — Ўша ролни берсак бўладими?

— Бўлади...

— Нима қиламиз? — Субутга ўтирилиб сўради Фариза.

— Майли, қўйинг, билганини қилсин, — деди Субут ҳафсала-сизлик билан. — Фақат мени роль ўйнашдан озод этсаларингиз бас.

— Сиз ўйнамасангиз мен ҳам ўйнамайман. Кинони олишга бир чақа ҳам бермайман, — деди Фариза.

— Йўқ, сиз ўйнайсиз, — деди Субут. — Сизнинг ролингиз зўр чиқади. Сценарийни ўзингизнинг таъбингизга мослаб ёзамиз. Шундайми, жаноб Феллини?

— Албатта! Шак-шубҳасиз! — деди режиссёр ва кейин қим-тиниб Фаризадан сўради: — Бир йўла фильм смета харажатларини тузаверсам бўладими?

— Тузинг, тузаверинг, — деди Субут. У Фариза учун яхши эрмак топилганини ва шундан фойдаланиб, унча-мунча ишларни битказиб олиш мумкинлигини пайқаб турарди.

— Раҳмат сизларга, — деди Камбой Марқаев севинч ва ҳаяжон билан. — Насиб этса, фильмимиз киносанъатида янги воқеа бўлади! Мен смета ва сценарийни тайёрлаб, олдингизга ўтаман... опа!..

— Нега роль ўйнашдан айнидингиз, нега кайфиятингиз бузилди, азизим? — деб сўради офисга келганларидан сўнг Фариза. — Кеча... ҳаммаси аъло эди-ку. Шундай эмасми? Ё мен... кўнглингизга тегадиган бирон гап айтиб қўйдимми?

— Йўқ. Ҳаммаси жойида, кайфиятим яхши, — чайналди Субут.

— Яширмай қўяқолинг. Бир неча кундан бери ичингизни ит тирнаб юрибди. Айтинг, нима бўлди? Ёки анови Зухур Бузрукевич ваъдасини бажармагани учун хафамисиз? Қўйинг ўша аферист ёлғончини, ҳаром тукингизга арзимаёди. Отам билан гаплашай-чи, бошқа йўл билан ҳал қиламиз ўша масалани. Депутат бўласиз барибир...

— Уни ўйлаётганим йўқ, — деди Субут сал иккиланган овозда. — Анови... Афифа... хорижга кетибди. Нодон аёл.

— Нима бўпти кетган бўлса? Кетса кетавермайдими? Сизга нима? Қўйинг, ўшани деб ҳадеб сиқилаверманг, эски гапларни унутинг, азизим. Хаёлингиздан чиқариб ташланг. У энди мутлақо керак эмас сизга, тушундингизми? У сизнинг ўтмишингиз.

Агар уни ўйлайверсангиз, унинг хаёлидан халос бўлолмасангиз, олдингизга қўйган улкан мақсадларнинг биронтасига ҳам эришолмайсиз. Тўғри, у чиройли, у билан ўтказган ширин дамларингизни эсдан чиқаришингиз қийин. Лекин керак. Падарига лаънат, аёл зотига қирғин келган эмас-ку... агар мени қари деётган бўлсангиз орамиздаги муносабатга қаноат қилолмаётган бўлсангиз. ана кўча тўла истаганингизни... ҳаққини бериб дилхушлик қилиб юравермайсизми? Нимага бунча ёпишиб қолгансиз ўшанга?!

— Илтимос, Фариза, у ҳақда ёмон гапирманг. Сиз тарбия кўрган маданиятли аёлсиз. Сиз қари эмассиз. Сизнинг ҳусну малоҳатингиз ҳеч кимниқидан кам эмас. Сиз... сиз менинг халоскор фариштамсиз. Менга ўзингиздан бошқа аёлнинг асло кераги йўқ. Фақат... Афифага шунчаки раҳмим келади. Битта оддий ўзбек қизи шунақа хор-зор, абгор бўлиб кетишига йўл қўймайлик, дейман.

— Қўлингиздан келган ҳамма ёрдамни қилдингиз-ку. Яна нима керак унга? Ўзи иззатини билмаса, яхшилиқнинг қадрига етмаса, бунинг учун сиз айбдор эмассиз-ку.

— Ҳар ҳолда биз одамгарчиликни ёддан чиқармаслигимиз керак.

— Одамгарчиликнинг ҳам чек-чегараси бор, ахир. Бўлди, бас, энди йиғиштирасиз. Минбаъд у ҳақда эшитишни ҳам истамайман. Иш билан шуғулланишимиз керак. Мен сизга анчадан бери ўта жиддий бир таклиф айтмоқчи бўлиб юрибман. Сиз эса қанақадир майда-чуйда гаплар билан оворасиз...

— Кино мавзусидами? Гаплашиб олдик-ку.

— Йў-ўқ, кино ҳақида эмас. Мутлақо бошқа мавзу бу. Спортга алоқадор. Кеча сизни футболга бекорга олиб тушганим йўқ. Кўрдингизми, футболга қизиқиш қанчалик катта. Бу гапни аввал отам билан маслаҳатлашиб, кейин сизга айтмоқчи эдим. Энди ўйлаб қарасам, олдин сиз билан маслаҳатлашимиз керак. Аммо-лекин жудаям жиддий гап...

— Хўш, эшитайлик-чи.

— Эсингизда борми, немис ҳамкорларимиздан бири сармойсининг катта қисмини спорт соҳасида айлантираётганини гапирганди. Исм-фамилияси Гюнтер Штауб. Эсладингизми? Аҳа! Ўша Гюнтер битта футбол, битта баскетбол ва битта волейбол жамоасига эгалик қиларкан. У гап орасида отамга: «истасангиз, Гер-

мания бундес лигасидан битта жамоа акцияларининг асосий қисмини сотиб олишга ёрдамлашаман», деганди. Отам эса сизга ўхшаб, спортга унчалик қизиқмайди. Шунинг учун жаноб Штаубнинг гапига аҳамият бермаганди...

— Отангиз доно одам. У киши менга доим, «киши ўзи мукамал биладиган соҳада бизнес қилиши керак», деган ақидани уқтириб келади. Сизга ҳам бу гапни кўп айтган бўлса керак.

— Айтган. Албатта, айтган. У киши «ҳар бир бизнеснинг ҳалли бор, ундан ошиб кетсанг иш пачава бўлади», деган гапни ҳам кўп айтади. Матбаа ва ноширлик соҳасидаги бизнесимиз менинг назаримда ҳаддига яқинлашаётганга ўхшайди. Рақобатчилар кун сайин кўпайиб боряпти. Майда-майда босмаҳоналар, нашриёт уйлари буюртмаларнинг катта қисмини илиб кетишяпти. Шунинг учун янги бизнес ҳақида ўйлайдиган пайт келди. Спорт, кино, шоу-бизнес кундан-кунга тобора сердаромад соҳаларга айланиб боряпти.

— Киносанъати сари «ориш» қилишимиз ҳам бежиз эмас эканда, хоним, — деди Субут миясида «ярқ» этган фикрдан ҳайратга тушиб. — Шошманг-шошманг, ҳалиги... мен содда «Камбой Марқасев дегани «Намозшомгул»ни қаёқдан ўқиган, мени қандай излаб топди», деб ҳайрон бўлиб юрибман. Эҳ, хомкалла! Демак... демак, ҳаммасини ўзингиз ташкил этган экансиз-да: Шундайми? Ростини айтинг!

Фариза кулимсираб бош чайқади:

— Йў-ўқ, ўзи...

— Қўйсангиз-чи! Сиздан чиққан бунинг ҳаммаси.

— Мендан чиққан бўлса — чиққандир. Нима бўпти? Ёмон ниятда қилганим йўқ. Буям бир тажриба-да. Аввали асарингиз экранга чиқади. Янада машҳур бўласиз. Иккинчидан агар иш юришиб кетса... ўша киностудияни сотиб олиб катта ишлар қилишингиз мумкин. Худди Голливуд, Болливуддаги сингари...

— Омон бўлгур бошингиз ёмон зўр ишлайди-да, — деди Субут астойдил ҳайратга тушиб.

— Шунақа! Мен билан бирга бўлсангиз хор бўлмайсиз. Ановинақа... майда ишларга ўралашмасдан, мен айтган ишни қилишингиз керак.

— Ҳалиям чизган чизифингиздан бир миллиметр ҳам четга чиқмасдан юрибману.

— Ҳо-о, анови «шўхлик»ларингиз-чи?

— У бир... касаллик... худди болалар қизамиқ касалини бошдан ўтказиши шарт бўлгани каби иши ўнгидан келган ҳар бир эркак бир сира оғиши табиий ҳол. Хотирингиз жам бўлсин. Энди у дард ўтиб кетди.

— Ишқилиб ўтиб кетгани чин бўлсин-да. Агар бу гапни мени тинчлантириш учун айтаётган бўлсангиз...

— Гапим рост. Ишонинг.

— Ундай бўлса, таклифларим ҳақида обдон ўйлаб, фикрингизни айтасиз. Бу ғоялар ҳали хом. Ҳар томонлама ўйлаш, пишиштиш керак. Ўша соҳаларни ипидан игнасигача ўрганиш керак. Интернет қўл остингизда. Яна қанақа адабиётлар керак бўлса топтирамик. Отамга аниқ таклиф айтишдан олдин ҳар томонлама тушунчага, мукамал тасаввурга эга бўлишимиз, унинг ҳар қандай саволига аниқ жавоб қайтара олишимиз керак.

— Албатта беш қўлни бирдан оғизга тиқмасдан аввал биринчи босқич, яъни киноматография бизнесидан бошлаймиз. Тўғрими?

— Тўғри. Сизнинг асарингиз экранлаштирилиши, менинг роль ўйнашим... шунчаки ниқоб. Асл мақсад бу соҳанинг илдиизига кириб, фойда чиқадиган жиҳатларини пухта ўрганиш ва... эгаллаб олиш.

— Э, яшанг! Ақлингизга балли! Сиз туғма тадбиркорсиз, — деди Субут.

— Сиз эса туғма истеъдод эгасисиз. Ана шу икки ҳолатни бирлаштирсак, тоғларни талқон қилишимиз мумкин.

— Қўлни ташланг!

7

Аэропортдаги текширув босқичларидан омон-эсон ўтиб, самолёт салонига кирган, ўрин эгаллаган лаҳзаларда ҳам Аффанинг юрагидаги таҳлика босилмаган эди. «Боинг-747» ердан узилиб, ғилдираklarини йиғиштириб олгач, чуқур хўрсиниб, «уф» тортди. Бу хўрсиниқ дилининг тубида ётган «аэропортдаги текширувлар чоғида фош бўлиб, орқага қайтиб кетсам яхши бўларди», деган умидини чиппака чиқиши туфайлими ёхуд чегарадан қўлга тушмай ўтиб кетгани учун қувониш асносида туғилдими — ўзи ҳам биллолмади. Тасаввурда мажҳул бир пушаймонлик акс этиб турар, аини пайтда «ҳамонки ҳужжатларим сохта бўлату-

риб, қўлга тушмай ўтган эканман, демак, тақдирнинг буюргани шу экан», деган аянчли бир тасалли билан юпанишга уринар, пировадида «қали ҳам кеч эмас, ажабмаски, Дубайдаги аэропортда қўлга тушириб қайтариб юборишса», деган умиддан ҳам мосуво эмасди. Айни пайтда «қайданам шу аҳмоқона режа кўнглимга келди, тақдирга тан бериб, бошимга тушганини кўриб юраверсам бўлмасмиди», деган надоматни фикрига келтирган заҳоти ич-ичидан: «Токайгача?!» деган сукутли ҳайқириқ отилиб чиқар, мухтасар айтганда, Аффанинг вужудида, руҳида бошлаб қўйган қалтис ўйинидан пушаймонлик билан бир қаторда, аниқроғи, шу туйғуга қарши ўлароқ ўжар, курашган бир исён чақнаб турарди.

— Хайрият, омон-эсон учиб кетдик, — деди унинг чап томонида самолёт иллиминаторига яқин ўтирган Руфина.

— Ҳа-а. — деди ўйчанлик билан Аффифа, хаёлида: «бу шўрликнинг асли исми нима экан, ота-онаси бормикан, бор бўлса ҳозир қизининг қаёқларда юрганини билармикан», деган фикрлар айланди.

— Менинг кўнглим айнияти, — деди Аффифа билан Руфинанинг ўртасида ўтирган жиккак Зулфина. — Юрагим заифроқда...

— Ҳозир стюардессани чақираман, ҳақдори беради, — деди Аффифанинг ўнг томонида йўлакка яқин жой олган Шаҳром.

Стюардесса келди. Шаҳром унга инглиз тилида гапириб, Зулфинага дори сўради. Зум ўтмай стюардесса дори ва стаканда сув келтирди. Қиз дорини ичиб, бироз тинчланди.

— Инглизчани яхши биларкансиз. — деди Аффифа Шаҳромга.

— Шунақами? Сиз мендан ҳам яхши билсангиз керак. Холангиз шунақа деганди.

— Қаёқда-а, шунчаки сал-пал. Бир пайтлар холамнинг қистови билан дарс олиб ўрганганман. Ўқитувчимиз зўр эди. Лекин гапиришиб турмаса эсдан чиқиб кетар экан. Тилни яхши билиш учун машқ керак.

— Келинг бўлмаса, ҳозирданоқ машқни бошлайлик.

— Майли...

— Сиз жуда ҳам чиройли аёлсиз, — деди пастроқ овозда инглизчалаб Шаҳром. — Бир кўрган одам кўзини узолмай қолади. Иккинчи марта кўрган киши ёқтиради, учинчи марта кўргач, шубҳасиз, ошиқ бўлиб, асирангизга айланади.

— О-о, шунақа, денг, унда... Сиз нечанчи марта кўриб турибсиз?

— Айнан учинчи учрашувимиз бу. Лекин... мен сизни биринчи кўришдаёқ севиб қолганман. Лекин бу севги... Сиз биладиган севгидан бироз фарқ қилади ва... бу ҳақда пайти келиб... бир ҳасратлашармиз...

«Чиндан ҳам бунинг ичида бир дарди бор», — деб ўйлади Афифа. Шунга қарамасдан ўзини Шаҳромнинг охирги сўзларини тушунмаганга олиб, ўпкаланган оҳангда сўради:

— Унда... нега менга ўшанда таҳдид қилган эдингиз?

— Таҳдидми? Ҳа-а, ўша таҳдид холангизнинг иши эди...

— Холам билан анчадан бери танишмисиз?

— Анчадан бери... У кишини сиз қанчалик «якши кўрсангиз» мен ҳам шунчалик... «ҳурмат қиламан», қўштирноқ ичида, — деди Шаҳром.

— Унда нега... шериклик қилиб юрибсиз?

— Худди сиз каби. Тирикчилик туфайли мажбурликдан.

— Менинг холамини якши кўрмаслигимни қайдан биласиз?

— Бу содда одамнинг саволи. Мен холангиз билан яқин шерик бўлганим туфайли унинг аксар қурбонлари, жумладан, сизнинг ҳам таржимаи ҳолингиздан хабардорман.

— Сиз бизларни... у ёққа олиб боргач, сотиб юборасизми? Кейин биз ўз «нарх»имизни ишлаб беришимиз керак бўладими? Нархни ишлаб, қарздан қутилганимиздан кейин ихтиёримиз ўзимизда бўладими?

Шаҳром аввал кулди. Кейин жиддийлашди.

— Ҳозир бунақа гапларнинг ўрни эмас. Борайлик-чи, ўша ерда гаплашамиз.

Шу билан уларнинг инглиз тилидаги мулоқоти ниҳоясига етди. Афифа ўриндик суянчиғига бошини ташлаб хаёл суриб кетди. «Демак, бу одам холам билан унчалик оғиз-бурун ўпишмаган экан-да. Ёки мени синаш учун атай шундай дедимикан? Йў-ўқ, кўзларидаги маънодан сезилиб турибди: бунинг ҳам холамдан норозилиги бор. Ана шундан фойдаланишга ҳаракат қилиб кўришим керак...»

Афифанинг касалхонадалик чоғида туғилган нияти — Дубайга етиб боргач, йўлини қилиб «қизфуруш»ларга чап бериш ва бирор жойга ишга кириб ишлаш эди. Ўшанда у Олчахон ўз «товар»ларини сохта паспорт билан жўнатишини билмасди.

«Ўзимнинг паспортим билан юборади, шунчаки, у томонга боргандан кейин паспортни олиб қўйишади, ана шунда иккинчи нусхадан фойдаланаман», деб ўйлаганди. Шу боис Олчохон уни бошқа паспорт билан жўнатиши маълум бўлгач, иккиланиб қолди. Чунки сохта ҳужжат билан боргач, у мутлақо ҳуқуқсиз бўлиб қолиши турган гап эди. «Бир гап бўлар», — деб таваккал қилди.

Ҳозир у янги режа устида бош қотираётганди. «Шаҳром бизни олиб бориб топшириб, пулни олиб орқага қайтиб кетса керак. Шунгача ортиқча ҳаракат қилмайман. Акс ҳолда холам ва Олчохон билан орадаги қарз — пул муомаласи эски ҳолатда қолиши мумкин. Шаҳром бизни сотиб, қайтиб кетгач, қочаман. Шунда Олчохон менга ҳеч қанақа даъво қилолмайди...»

Тўғри, улар сени сотиб, пулни олишгач масъулият сотиб олганлар зиммасига ўтади. Бироқ сен улар қанақа одамлар бўлиб чиқишини ҳали билмайсан-ку. Эҳтимолки, худо кўрсатмасин, албатта, қўл-оёғингга занжир солиб, банди қилиб қўйишар. Шунинг учун Шаҳромни гапга солиб, авраб-алдаб, сотилмасданок қочворган маъқул эмасми? Олчохон олдидаги қарз ҳақида ўйлаб ўтириш шарт эмас. У сени сохта ҳужжат билан, фоҳишалikka мўлжаллаб, учинчи давлат орқали жўнатиб, қонундаги бир неча моддаларга тегишли жиноят содир этди-ку. Яна қандай қарз ҳақида даъво қилиши мумкин.

«Шуниси маъқул. Аэропортда чегара назоратидан ўтган заҳоти Шаҳромни чалғитиб, қочворишим керак. Тилни биламан. Эҳтимол... учинчи бир мамлакатга ўтиб кетишга имкон туғилар. Масалан... Яманга. Дарвоқе, анови врач йигит Рамиз Яман Араб Республикасига ишга таклиф қилишаётганлигини айтган эди-ку. Ўшанда унинг гапларига жиддий эътибор бермаганим чакки бўлган экан. Ҳечқиси йўқ. Манови... Шаҳромнинг чангалидан қутилиб олсам Рамизни бир амаллаб топиш мумкин. Ишхонасига қўнғироқ қилсам телефонини беришар... Аммо ким билади, Рамиз Яманга бориш учун руҳсат олганми-йўқми, олган бўлса жўнаб кетдими-йўқми? «Сизга қўнғироқ қиламан», деганди. Шўрлик қаерга қўнғироқ қилишни билмаган». Афифа қўл телефонининг симкартасини олиб ташлаб, қишлоққа борганида укасига совға қилиб юборганди. Ҳа, Рамизни излаш керак. Агар чиндан ҳам Яманга жўнаб кетган бўлса... уни қора тортиб ўша томонга йўл олиш мумкин...

Рамиз билан охирги учрашувларини ширин бир энтикиш билан эслади. Олчакхоннинг талаби билан қўшимча жиддий маълумотнома олиш учун касалхонага борган Аффифани кўрган Рамиз ўзида йўқ севиниб кетди.

— Мени излаб келдингизми, қандай яхши! — деди ҳаяжонланиб.

— Ҳа, сизни сўроқлаб, сиздан хабар олгани келдим, — деди Аффифа.

— Юринг бўлмаса, ҳовлида тоза ҳавода ўтириб суҳбатлашамиз, — деди Рамиз. — Ёки бирон кафега борамизми, ишдан жавоб олиб чиқайми?

— Йў-ўҳ, ҳали соат энди ўн бўлди-ку, — эътироз билдирди Аффифа. — Шу ерда гаплашақолайлик. Ундан аввал... ҳалиги... битта справка керак эди. Соғлиғим тўғрисида.

— Қанақа справка? Чиқаётганингизда касаллик варақасидан кўчирма берилган-ку?

— Тўғри, берилган, у бор. Менга... «буткул соғайган, соғлом», деган маълумотнома керак. Ишга жойлашиш учун.

— Ҳа-а унақа справками? Ҳозир мен қизларга айтаман. Ёзиб беришади...

Кейин улар улкан эман дарахти соясида ўтириб анча суҳбатлашишди. Рамиз Яманга ишга кетиши мумкинлиги ҳақида гапирди. Аффифа ҳам бир кўнгли хорижга бормоқчилигини айтмоқчи бўлди. Аммо айтмади.

— Яхши бориб келсам, кейин эҳтимол бирга борармиз — деди Рамиз...

— Ҳурматли йўловчилар яна бир неча дақиқадан сўнг самолётимиз Дубай халқаро аэропортига кўнади, — деган овоз янграб, Аффифанинг хаёллари тўзиб кетди.

Дубай аэропортидаги текширувдан ҳам силлиққина ўтиб олишди.

— Сизлар юкларни олгунингизча мен тоза ҳавога чиқиб ўтириб турсам майлими? — деди Аффифа Шаҳромга. У кескин бош чайқади:

— Ёнимдан бир қадам ҳам жилмайсиз. Полиция қўлига тушиб қолсангиз ҳамма ишимиз пачава бўлади.

Кейин у Аффифани қўлтиғидан ушлаб, четроққа олиб чиқди. Паст овозда ярим таҳдид, ярим ўтинч оҳангида уқтирди:

— Умуман миянгиздан чиқариб ташланг... қочишни. Харидорларимиз ҳар битта қадамингизни пойлаб туришибди. Нотўғ-

ри ҳаракат қилсангиз миршаблар кўлига топшириб юборишади. Хужжат сохталигини аниқлаш қийин эмас. Бу — оғир жиноят. Умрингизнинг қолган қисми зиндонда ўтиб кетиши мумкин. Тушуняписизми шуни?

— Ким сизга қочаман деяпти, — ўпкалаган кўйи лабини бурди Афифа. — Қочиб қаёққа ҳам борардим.

— Мени лақиллатаман, деб овора бўлманг. Йўл бўйи нима ҳақда ўйлаб, нимани режалаштириб келганингизни сезмади, деб ўйлайсизми?

— Ҳеч ким сизни лақиллатмоқчи эмас. Кўйинг-е, одамга асосиз тухмат қилманг. Яна... бояги гапларингизга ишониб ўтирибман.

Шаҳром юмшади:

— Сиз... Сиз шошманг. Мен ўзим сизга ёрдам қиламан. Олдин ановиларни ҳал қилайлик.

Афифанинг энсаси қотди.

Юқларини олиб аэропорт биносидан ташқарига йўналишди. Эшик ёнида қоп-қора, ўрта бўйли бир араб йигит пешвоз чиқди. Шаҳром у билан қучоқлашиб кўришди. Арабча гаплашди. «Бу арабчани ҳам биларкан-да», деб ўйлади Афифа. Сўнгра оппоқ чиройли машинага ўтириб, осмонўпар маҳобатли иморатларни оралаб шаҳар марказига йўл олишди.

Икки қиз кенг кўчанинг икки томонидаги муҳташам осмонўпар иморатларга, кўчани тўлдириб, икки томонга чумолидай ғизиллаётган турли русумдаги автоларга қараб ўзларини эртаклар оламига тушиб қолгандек ҳис этар, Афифа эса бунақа катта шаҳарларни илгари ҳам кўргани боис деярли ҳайратланмас, аксинча, манови икки анди ҳақида ўй суриб борар. «қайсидир вилоятнинг қайсидир шаҳри-ю қай бир қишлоғидан келишган экан, ота-онасини нималар, деб алдаб йўлга чиқишган бўлишса», дея ғашланар, «мен буларни йўлдан қайтаришга ҳаракат қилишим керак эмасмиди», деган надоматдан эзилар, яна ўзини оқлардики, «булар кимдир уйдан алдаб олиб чиққан содда, гўл қизалоқларга ўхшамайди, қаёққа, нима мақсадда йўлга отланишганини яхши билишлари сузилган кўзларидан, айрим гап-сўзларидан равшан бўлиб турибди», дерди. Барибир ҳам улар билан ҳали юртдалик пайтларида бафуржа суҳбатлашмаганига афсусланди. Манови Шаҳром дегани уларнинг ёнидан бир зум ҳам жилмаганидан кейин нима ҳам қилсин?!

Машинада совуткич ишлаб турганига қарамай, ташқарида ўта диққинафас, уфунатли ҳаво ҳукмрон эканини сезиш қийин эмас. Боя аэропорт биносидан чиқиб, машинага келиб ўтиргунларича ўтган уч-беш дақиқа мобайнида жиққа терга тушиб кетишди. «Денгиз яқин, намлик юқори, ҳавонинг димлиги шундан, — деб ўйлади Афифа. — Бунақа ҳавога ҳар ким ҳам дош беравермайди...»

— Кундузи кўчада юриб бўлмайди, иссиқ, — деди Шаҳром худди Афифанинг фикрини ўқигандек. Кейин кулимсираб кўшимча қилди: — Шунинг учун бу ерда ҳаёт кечаси қайнайди. Европаликлар бу ерни «ҳаловатбахш оқшомлар мамлакати», деб аташади.

— Кимга ҳаловат, кимга уқубат, — деди Афифа.

— Нега энди? Бу ердаги ҳатто қора ишчилар ҳам шоҳона яшашга еттулик пул топишади, — деди Шаҳром.

— Бизлар ҳамми? — деб сўради Зулфина оғир-оғир нафас олиб. Чамаси у иқлим, босим ўзгаришига ҳали мослашаолмаётганди.

— Ҳа, албатта, сизлар ҳам, — жиддий жавоб берди Шаҳром. — Акс ҳолда мен сизларни бу ерга нега олиб келдим. Насиб этса... шунақа бойиб кетасизларки, кейин маликалардай ҳаёт кечирасизлар.

— Ишқилиб айтганингиз келсин, Шаҳром ака, — деди тамшаниб Зулфина. — Дўконларида европейский модний нарсалар тиқилиб ётади, дейишади.

— Ким айтганди? — тўсатдан савол берди Афифа.

— Битта аёл... У икки йил олдин келиб, яқинда уч жомадон кийим-кечак билан қайтиб борди. Квартира, машина олди. Боласининг тўйини ўтказди. Ҳозир шахсий «Гўзаллик салони» очган.

— Ҳм-м. — деб қўйди Афифа кўнглидан: «айтдим-ку булар қаёққа бораётганини аниқ билган деб», деган фикр ўтиб.

— Сиз ундан ҳам пеш бўласиз, — деди Шаҳром.

— Мен ҳамми? — деб сўради Зулфина бўғиқ овозда. Кейин қув-қув йўталди. «Буниси соддароқ экан», деб ўйлади Афифа.

— Ҳа, сиз ҳам, — дея кулимсираб қўйди Шаҳром.

— Бинолари зўр экан-а, Зулфи, — деди Руфина.

— Лекин дарахтлар қанақадир бошқача, сояси йўқ, — деди Зулфина. — Ҳавосининг димлиги... унча яхшимас экан-да...

Ҳайдовчи йигит суҳбат маъносини тушунмаётган бўлса-да, кичкина ойна орқали орқадаги уч қизнинг чеҳрасига бирма-бир разм солиб борар. нигоҳи кўпроқ Аффанинг ўйчан юзида тўхтар, шу боис икковларининг кўзлари гоҳ-гоҳ тўқнашиб қолар, йигит ўша заҳоти қорачиғини олиб қочарди.

Марказга етиб тахминан йигирма беш қаватли ўта энли уйнинг ёнида машинадан тушишди. Ҳайдовчи йўл бошлади. Уйнинг ойнаванд эшигидан кириб, лифтга минишди. Лифт шувиллаб баландлаб кетди. Девордаги яшил чироқчали рақам кўрсаткичда «13» рақами пайдо бўлгач, тўхтади. Лифтдан чиқиб, кенг узун бир даҳлиз бўйлаб илгарилашди. Даҳлизнинг ҳар икки томонида қатор темир эшиклар. Шифтида кундузи чироқ оппоқ нур сочиб турибди. Тоза, шинам, аллақандай бўёқ ҳиди анқиди.

Аффифа даҳлизда бирин-кетин бешта, йўқ, олтита эшик санади. Ниҳоят шулардан бирининг кўнғироғи босилди. Эшик очилиб, сариқ сочли мовий кўзли бир қари аёл уларни ичкарига таклиф этди. Машина соҳиби ичкарига кирмади. Аёл билан инглизча хайрлашиб, ортга қайтиб кетди. Аёл Шаҳром билан ўпишиб кўришди.

— Яхши етиб келдингларми, йўлда муаммо бўлмадими? — деб сўради. Кейин меҳмонларни анчайин шоҳона безалган кенг хонага бошлаб кириб, ўтиришга таклиф этди.

— Седаун плиз, — деди у Аффифага қараб.

— Сенк ю, — деди Аффифа.

Руфина билан Зулфина анқайиб тикка туришди. Аффифа уларга қараб, диванни кўрсатди ва ўтиринглар, дея ишора қилди. Ўзи четдаги қора чарм оромкурсига чўкди.

Енгил нонуштадан сўнг уй соҳибаси (унинг исми Мари хоним экан) қизларнинг ҳар бирига анчайин муҳташам безалган алоҳида хона ажратиб берди. Аффифа ўзига ажратилган хонани лоқайд кўздан кечириб, қайтиб чиқар экан, залда хушбўй тамаки тутатиб ўтирган Шаҳромга нажот излаб нигоҳ қадади. У эса кўзини оҳиста юмиб, «сабр қилинг», деган ишорани берди. Кейин Мари хоним билан инглизчалаб нималар ҳақидадир анча гаплашди. Аффифа қулоғига узуқ-юлуқ кирган сўзлардан англадики, Шаҳром шу бугуноқ қаергадир бориб, кимдандир пул олиб, эртасига самолётда Олчохонга жўнатиб юбориши керак экан.

— Бугун бемалол дам олиб, ҳордиқ ёзинглар, — деди Шаҳром кетатуриб. — Мен эртага келаман. Кейин Аффифага ўгирилиб қўшимча қилди:

— Сиз таржимонлик ҳам қилиб турасиз-да, қизлар бу ернинг шарт-шароитига мослашиб, бироз тил ўрганиб олишгунча. Майлими?

— Майли, — деди Аффифа. — Анови гапимиз...

— Эртага гаплашамиз.

— Хўп.

Кечки овқатдан кейин Мари хоним қисқагина тушунтириш ўтказди. Аффифа таржима қилиб турди.

— Менинг исми-шарифим Мари хоним. Шу хонадоннинг соҳибиман. Бу хонадон айна пайтда шаҳардаги энг обрўли, тоза кўнгилочар клублардан бири ҳисобланади. Яъни бу ерга шаҳарнинг ўзида, қолаверса, қўшни шаҳарларда катта обрў-эътиборга эга бўлган бизнесчи бойлар, саноатчилар, маданият ва санъат ходимлари келиб, мусиқа тинглаб, қарга ва бошқа турли кўнгилочар ўйинлар ўйнаб, дам олишади. Сизлар ана шу жанобларга хизмат қилишларингиз керак. Бунинг мазмуни шундан иборатки, олиймақом мижозларимизнинг кўнгли истаган ҳар қандай хизмат адо этилади. Хизмат савияси қанча юқори бўлса, мижознинг ҳиммати шунчалик юқори бўлади, яъни бериладиган ҳақнинг, унинг устига қўшиладиган чойчақанинг миқдори шу даражада ошади. Дарвоқе, белгиланган хизмат ҳақи хизмат кўрсатишдан олдин олинади. Қўшимчаси, яъни чойчақа ёки «мукофот» пули эса кейин. Сизларга айтишган ва буни яхши биласизлар. Ҳар бирингиз учун ўн беш минг доллар пул тўлаганмиз. Ана шу қарзни узгунга қадар... ишлаган пулларингизни тўласинча менга топширасизлар. Хонадонимиз мўъжазгина. Унда мендан ташқари икки хизматкор, бир ошпаз, бир қоровул йигит бор. Уларнинг ҳеч бирини хонангизга киритмайсиз. Умуман менинг кузатувимиз ҳеч ким кирмаслиги керак. Хона эшиги ҳаммаша берк туриши шарт. Ичкарида зерикмаслик учун ҳамма шароит яратилган. Овқат ҳам хонага олиб келиб берилади. Мижозлар ва клуб хизматчилари билан муомала тушунарли, қулай бўлиши учун ҳар бирингизга ўзингиз танлаган тахаллус берилади. Тахаллус чиройли, мазмунли мижозли ўзига жалб этадиган бўлмоғи зарур. Айтайлик Магнолия, яъни бу йил бўйи гуллаб турувчи дарахтнинг номи. Ҳар қандай тилда тушунарли. Ёки Афродита. Ишқ-муҳаббат илоҳини шундай аташган.

— Мен «Магнолия» бўлақолай, — деди Руфина.

— Мен эса Афродита, — қушилди Зулфина.

— Сиз-чи? — савол назари билан Афифага қаради Мари хоним.

— Билмадим, — саросималанди Афифа.

— Билмасангиз ўргатамиз, хоҳламасангиз мажбур этамиз, — деди ҳазил оҳангида хоним. — Унда келинг, сизни бироз сўлгин кўринса-да, асли бениҳоя латофатли бўлган гуллардан бирининг номи билан атаймиз — Орхидея ёки қисқароғи Орхис! Маъқулми?

— Сизга маъқул бўлса, майли, — деди Афифа лоқайд.

— Демак, келишдик. Энди асосий гапга ўтаман. Менинг рухсатимсиз ташқи дунё билан ҳар қанақа алоқа, яъни телефонда гаплашиш, хат ёзиш, мижозлар билан расм ёки видеотасвирга тушиш қатъиян тақиқланади. Бўйнингиздаги қарзни узиб бўлганингиздан кейин эркин, яъни шартнома асосида ишлашга ўтасизлар. Ижарага квартира олиб, алоҳида яшашга ҳам рухсат берилади. Ҳозирча эса белгиланган тартибга қатъий риоя қилишга мажбурсиз. Акс ҳолда сохта ҳужжат билан чегарадан ўтиб келган жиноятчи сифатида полицияга топшириб юборамиз. Бу мамлакат қонунлари қаттиқ. Энг ками саккиз йилга зиндонбанд қилиб юборишади. Зиндондан эса тирик чиқиш қийин. Мабодо тирик чиққан тақдирингизда ҳам майиб-мажруҳ, сил касал бўлиб чиқасиз ва бир йилга етмай ўласиз.

Афифа Мари хонимнинг мутлақо жиддий ва совуққонлик билан айтаётган гапларини тутилиб-тутилиб таржима қилар экан, қизларнинг кўзларида ҳайрат, кўрқув ва ана шу икки ҳисдан ҳам устунлик қилиб турган қизиқиш туйғусини кўрди. Шўри қисган норасидаларми булар ёки нодон жувонмаргларми, дея савол берди ўзига ўзи. Кейин ўзи ҳақида ўйлади. «Ўзим-чи, ўзим кимман? Минг бор адашса ҳам кўзи жойига тушмаган бир аҳмоқ, гўрсўхта эмасманми?!»

— Саволлар бўлса тортинмасдан беринглар, ҳа, дарвоқе, хизматкорларимизнинг ҳаммаси инглиз тилидан ташқари рус тилини ҳам оз-моз тушунишади. Мен ҳам...

Афифа таржима қилди. Руфинанинг кўзлари қувончдан порлаб кетди:

— Вой, қандай яхши, бемалол русча гаплашаверар эканмиз.

— ...Аммо мижозларга яхши хизмат қилиш учун барибир инглиз тилини ўрганишга тўғри келади. Шунинг учун дастлабки

ҳафта давомида тиббий кўриқдан ўтиш ва тил ўрганиш билан шуғулланасизлар...

«Тиббий кўриқ» ҳақида эшитиб, Аффанинг юраги «шиғ» этди. «Дўхтирга олиб боришса, йўлда қочвораман. Не бўлса бўлар...»

— Энди хоналарингизга кириб, жойлашиб, шарт-шароит билан танишишларинг мумкин. Кейин дам олинглар, эртага эрта билан врач текширувидан ўтасизлар. Вақтли туриш керак.

Афифа ўзига ажратилган хонага кирди. Энди синчиклаб разм солди. Кенгина, бўйи тўрт, эни уч ярим қулоч чиқадиған, дид билан жиҳозланған кичкина меҳмонхона. Бир диван, икки ором-курси бир-бирига бақамти-мутаносиб жойлашған. Ўртада оёқлари металл, ўзи мустаҳкам ойнадан ясалған чиройли хонтахта. Деворга бўйи салкам бир, эни ярим қулочлик дивиди ва яна алланималар. Этак томонда бўйи шифтга қадалған бир неча эшикли ойнаванд жавон. Унга қимматбаҳо иднш-товоқлар териб қўйилған. Жавоннинг ёнида қора эман ёғочидан ясалған эшик. Ним очиқ. Афифа уни кенгроқ очиб, ичкарига кирди. Ётоқхона экан. Оврүпача жиҳозланған. Эни уч қулоч келадиган улкан каравот. Устига ярақлаган хитой шоҳисидан қирмизи чойшаб ёпилған. Икки томонида кичик-кичик сандиқча-тумбочкалар қўйилған. Ҳар иккисининг устида бежирим тунчироқ. Кичкинагина деразага «элитастил» усулидаги феруза ранг парда тутилған. Унинг қаршисида устига одам бўйини тўла акс эттирүвчи кўзгу қопланған кийим шкафи. Ёнида ички кийимлар учун комод-сандиқ. Деворнинг бир томонига залдагидан кичикроқ яна бир телевизор, иккинчи тарафига денгиз соҳилида қуёшга тобланиб ётган малласоч қизнинг улкан расми осилған. Яна бир бурчакда ойнаванд трюмо. Ёнида пуфик. Ҳар икки хонага эман ёғочидан паркет қопланған. Ётоқхонадан кичик бир оқ эшик ҳаммом тарафга очилған. Ҳаммом деворининг гир теварагига мовий кошннлар қопланған. Ўртада икки кишилик ёй шаклидаги ванна. Ёнида душ кабинаси. «Келинчакнинг уйи», деб ўйлади Афифа ҳаммомдан ётоқхонага қайтиб кира-рар экан, — фақат чимилдиқ етишмайди...»

Йўл азоби, руҳий толиқиш ўз ишини қилди: Афифа чала-чулпа ечиниби, ўзини каравотга ташлади. «Энди нима бўлади, тақдирим не кечади?» деб сўради ўзидан қовоқлари қўрғошин осилгандай оғир юмилиб борар экан. «Не бўлса бўлар, ўзимни қисмат измига ташладим», дея жавоб бериб, қаттиқ уйқуга кетди.

Бунақа ташрифларга кўникиб қолган Субутга Рамиз исмли врач йигитнинг нохосдан кириб келиши ва узундан-узоқ кириш сўзи қилиб ўтирмасдан дарҳол асосий гапга кўчиб, Афифа ҳақида гап бошлагани, лоқайд-ниятини ҳам оҳанжама қилмай очиқ-ошкора айтгани ғайритабиий туюлмади. «Фақат бу ҳовлиқма жўжа-хўрознинг кечикиб юриши ғалати», деб ўйлади ғижиниб. Шу боис:

— Субут ака, сизни ҳурмат қиламан. Сиз тушунган зиёли одам-сиз. Мен Афифани қаттиқ яхши кўриб қолганман. Унга уйланмоқчиман. Аммо бир неча кундан бери тополмаяпман. Айтишларича, у исзиз ғойиб бўлган эмиш, — деган пойма-пой, ҳаяжонли сўзларга жавобан:

— Шу қадар қаттиқ яхши кўриб қолган бўлсангиз, қаёқда юрибсиз сўлакайингизни оқизиб, оғайни, овламоқчи бўлган қушингиз аллақачон узоқ ва иссиқ мамлакатларга учиб кетиб қолибди-ку! — деди.

— А? Нега? Қачон? — деб сўради Рамиз Субутнинг овозидаги қаҳрли кинояга эътибор ҳам бермай. — Қасерга кетибди? Мабодо... Яманга эмасми? Мен унга... Яман Араб Республикасига ишга юборилишим мумкинлигини айтгандим. Эҳтимол...

— Ҳа, аввалроқ бориб сизни кутиб олиш учун кетибди. — деди киноясининг заҳрини яна ҳам кучайтириб Субут. — Фақат Яманга эмас...

Субут бирдан тилини тишлади. Бегона бир одамга бу ҳақда гапириш керакмас деган фикрга борди. «Севса севиб юргандир. Бу дегани у Афифанинг тақдири учун жавоб бериши керак, дегани эмас-ку».

— Очиғи, ўзим ҳам ҳали аниғини билолганим йўқ, — дея гапини ёлгон билан яқунлади.

— Рашид Пўлатов, деган терговчи: «қўшни давлатлардан биронтаси орқали Дубайга чиқиб кетган бўлиши мумкин, деб айтди. У ҳам излаган экан. «Яқиндагина яъни паспорт олиб бергандим», дейди.

— У ҳам Афифанинг сон-саноқсиз ошиқларидан бирими? — деб сўради беихтиёр озгина қизганиб Субут.

— Шунақа бўлса керак, — деди қизариб Рамиз. Кейин бир лаҳза сукут сақлаб, сўзини давом эттирди: — Аммо Афифа, мен-

га... ройиш билдирган эди. Яманга бориб, ишлаб, пул топиб келиб, уй-жой олсангиз, кейин турмуш курамиз деган эди.

— Сиз ҳам... оилангиздан ажрашганмисиз? — деб сўради Субут йигитнинг кейинги гапларидан чинакамига рашки кўзғалиб.

— Мен ҳали уйланмаганман, Субут ака...

— Ие, уйланмаган йигит... Афифани ... (хотин қилмоқчимисиз», демоқчи бўлди-ю бу гапи кўпол чиқиши мумкинлигини ўйлаб, бошқача айтди) олмоқчимисиз? У турмуш кўрган-у...

— Нима бўпти! — деди Рамиз. — Турмуш кўрган бўлсаям... ҳар қанақа қиздан аъло.

— Сиз унинг ҳаётини обдон ўрганиб, бунга аниқ ишонч ҳосил қилдингизми? — деб сўради Субут кутилмаганда юрагида бу соддадил йигитга нисбатан ихтиёрсиз бир илиқлик уйғониб.

— Ҳа. Агар сиз унинг ўзингиз билан турмуш қуришидан олдинги ҳаётини назарда тутаётган бўлсангиз... у ҳақда ҳам билман. Ҳозир қамоқда ўтирган Давр Муқимхонов унинг ҳаётида қандай из қолдирганидан ҳам хабардорман. Қишлоқдоши, «қонундаги ўғри» Мирпўлат Эшпўлатовнинг, марҳум милиция ходими Мўмин Шербоевнинг унга уйланмоқчи бўлгани ҳақида ҳам муфассал маълумотга эгаман. Шу орада Зоҳидий деган марҳум бир бой ҳақида ҳам унча-мунча маълумотлар тўпладим. Менинг муҳаббатим чин. Ниятим холис. Мақсадим жиддий, Субут ака. Фақат қўлим калта. Шунинг учун хорижга бориб камида бир-бир ярим йил ишлаб келмоқчиман. Кейин ҳаммаси яхши бўлиб кетишига ишонаман.

— Нимаси яхши бўлар экан? — деди Субут вужудида бояги қизганиш ҳисси яна галаён қилиб. — У аёлга яқинлашган эркакларнинг ҳоли нима кечишини тушуниб етмадингизми? Муқимхонов, Мирпўлат қамоқда, Зоҳидий, Шербоев ўлиб кетди...

— Сиз... сиз мана, соғ-саломат юрибсиз-ку, — деди Рамиз.

— Мен ҳам қамалиб қолгандим. Лекин қамоқдалиқ пайтимдаёқ «ундан воз кечаман», деб қасамёл қилганим учун омон-эсон юрибман.

— Унақамас. Субут ака. Сиз мени ундан айнитиш, аниқроғи, уни мендан қизганганингиз учун гапиряпсиз бу гапларни.

— Ҳар ҳолда унда сирли бир хислат борлигини пайқамдингизми? — деб сўради Субут ногаҳонда йигитнинг кўзларига тикилиб қарар экан. — Айтайлик, уни кўрган ҳар бир одам сеҳрланишини, беихтиёр ёқтириб қолишини сездингизми?

— Сездим, — деди Рамиз хотиржамлик билан. — У чиндан ҳам илоҳий бир сеҳрга эга. Икки юз дона димедрол таблеткасини паққос уриб, тирик қолишининг ўзи ҳам мўъжиза. Тиббиёт тажрибасида бунақаси деярли учрамайди. Уни Парвардигорнинг ўзи суюб, асраб юрса керак. Бояги ҳодисанинг маъноси ҳам шунда. Унга яқинлашмоқчи бўлган эркаклар ҳақидаги гапингизни айтяпман. Чамаси... унга соф севги, холис ният билан ёндашмаганларнинг барчасини худонинг ўзи ўртадан олиб ташлаган.

— Сиз мени ҳам ўшалар қаторига қўшаяпсизми?

— Нега энди, мана, сиз соф-саломат юрибсиз-ку. Ошиғингиз олчи. Кимсан, Субутбойсиз.

— Ёш бўлсангиз ҳам анча пишиқ йигит экансиз...

— Токсикологлар, яъни заҳарланиш муаммоси билан шуғулланувчи мутахассислар руҳшуносликни пухта ўрганишлари керак. Зеро, заҳарланишлар аксар ҳолларда руҳият билан боғлиқ бўлади. Ундан ташқари менда руҳшуносликка алоҳида қизиқиш бор.

— Унда айтинг-чи, Аффифа анови терговчингиз айтганидек... Дубайга кетган бўлиши мумкинми? Агар шундай бўлса, нима учун? Унинг руҳиятида бирон салбий ўзгариш сезмаганмидингиз?

— Йўқ. У мутлақо соғлом. Дубайга эса кетган бўлиши мумкин. Сабаби, у атай, кимгадир, эҳтимол ўзига ўз қисматини аччиқ қилиб... жўнаган. Ўзини ўлдирмоқчи бўлганга сабаб ҳам шу. У — аламзада. Кимдан, нимадан, нега — буни ўзиям аниқ билмайди.

— Тушунарли. Мен унга бунинг бефойда машғулот эканлигини тушунтиришга кўп уриндим. Уддасидан чиқаолмадим, шекилли. Улуғ шоиримиз айтганидай, синган кўнгил шишасини ямаб бўлмас экан-да.

— Ҳар қанақа дилсиёҳликни, ҳатто фожиани унутиш, хотирадан ўчириб юбориш мумкин. Инсонга унутиш хислати берилгани унинг энг катта бахти. Акс ҳолда у ҳаёти давомида дуч келган омадсизликлари, қилган хатолари афсус-армонини чекиб, муқаррар ақлдан озади.

— Ҳамма нарсани ҳам унутиб бўлмайди, — деди Субут ўйчанлик билан. — Сиз ҳали ёшсиз, гарчи анчайин қобилиятли руҳшунос эканлигингиз кўриниб турган бўлса ҳам, турмушдан тажрибангиз кам. Ҳали шундай воқеаларга дуч келасизки, улар энг

майда тафсилотларигача хотирангизга зирапчадек, ҳатто найзадек санчилиб қолади.

— Зирапчани суғуриб ташлаш керак. Субут ака. Агар одам унутишга жаҳд қилса унутади. Яъни ана шу кўнгилсиз воқеани унутиш унинг омади, тинч ҳаёти бахтли келажаги учун зарур бўлса, буткул ёдидан чиқаришга қодир. Хотира инсон хоҳиши-иродасига бевосита боғлиқ ҳодиса. Мана битта мисол: донишмандлар айтишган эканки, инсон икки нарсани унутолмайди: биринчиси — бегона одам томонидан қилинган яхшилик. Иккинчиси — яқин одамингдан кўрган ёмонлик. Нега шундай? Шунинг учунки, бегона одамдан яхшилик кўрганингда бундан ҳайратланасан, чунки бу ғайритабний ва ич-ичдан у одамга қойил қола-сан, унга ҳурматинг ошади, қилган эзгулигини қайтаришни дилингга тугасан, «бу яхшиликни унутмаслигинг керак», дея аҳд этасан. Шунинг учун ҳам, яъни астойдил истаганинг учун ҳам унутмайсан. Яқин кишингдан келган жафо ҳам шундай: нақ юрагингга тегади. Бундан аламли ҳайратга тушасан, «ахир бунақа бўлмаслиги керак эди-ку», деб ёзғирасан, кечиролмайсан, «мен унақа иш қилмаслигим, унинг хатосини такрорламаслигим керак, шунинг учун бу воқеани унутмаслигим шарт», деб аҳд этасан. Шунинг учун ҳам унутмайсан...

— Майли, дўстим Рамиз, сиз билан тортишиб ўтирмайман. Чунки жудаям ўжар, яхши маънода албатта, қатъиятли йигит экансиз. Фикрингизни ҳимоя қилиш, ҳақлигингизни исботлашни ҳам маромига етказаркансиз. Бу — яхши. Сизнинг келажагингиз порлоқ. Лекин... олдингизда жудаям қийин, машаққатли синовлар кўп бўлади. Чекинмасангиз, мана шундай ўжарлик, қатъият сизни ҳеч қачон тарк этмаса бас, марра сизники.

— Ишончингизни оқлашга ҳаракат қиламан, ака, — деди Рамиз кулимсираб.

— Хўш, энди нима қилмоқчисиз? — деб сўради Субут суҳбат ниҳоясига етаётганлигини англамоқчи бўлиб. Чунки котиба қиз икки марта эшикдан қараб, унинг ҳузурига одам келганлигини имо қилди. Жиддийроқ киши бўлиши керак. Акс ҳолда котибанинг Субутни бирон киши билан суҳбатлашиб ўтирган чоғида безовта қиладиган одати йўқ эди.

— Излайман, — деди Рамиз ўрнидан туриб, хайрлашиш учун қўл узатди. Субут унинг қўлини қисиб қўйди. Қаердан изламоқчи эканини сўради. Хаёли янги одамда эди.

— Омадингизни берсин, — деб кўяқолди.

Рамиз чиқиб кетиши билан котиба кирди:

— Милициядан келишибди, шунинг учун безовта қилдим, узр.

— Ким экан? Киравермайдими?

— Рашид Пўлатов деган киши экан. Даҳлизда, ҳозир олдингиздан чиққан киши билан гаплашиб турибди. Маданиятли йиғит экан, бостириб кирмади.

— Айтинг, кирсин. Энди кирaversин.

— Анови киши билан гаплашиб бўлиб, кейин кираркан.

Рашид Пўлатовни Субут бир гал анови Шуллаев деган ғалати фамилияли терговчининг олдида кўрган эди. Афифанинг иши билан шуғулланиб юрганди. Чамаси бу ҳам унинг ғойиб бўлиши билан боғлиқ масалада келган. Ва табиийки, бу ҳам Афифага ошиқу беқарор, ҳеч бўлмаганда ишқибоз. Қизиқ, нега шундай? Нега уни кўрган ҳар бир эркак ҳавасманд бўлади? Ёки кўриниши шунақа... ўзига тортадими? Одатда эркаклар енгилтабиат, суюғоёқ аёлларга ўч бўлишади. Чунки ўшанақа аёлларнинг кўзи ўйнаб кулиб, бағрига чорлаб туради. Афифа унақа эмас-ку. «Унинг кўзлари ҳаминша ўйчан ва маъюс. Ёки ҳусни шу қадар дилрабоми? Шунақа бўлса керак. Ахир ўзинг ҳам уни биринчи бор кўрганингда бетакрор чеҳрасидан кўз узолмай қолгансан-ку. Рамиз деган бояги йиғит ғалати гап айтди. Афифадан қанақадир илюҳий сەҳр бор, деди. Субут илгари бу ҳақда ўйламаган экан. Шунга ўхшаш бир иштибоҳ кўнглидан ўтган бўлса ҳам эътибор бериб ўтирмаган. Ўзи у аллақандай инсу жинсларга, мўъжизаларга, ғайритабиий ҳодисаларга ишонмайди. Лекин Рамизнинг гапини эшитгач ўйлаб қолди... Афифада чиндан ҳам қандайдир бир сир борлиги аниқ. Лоақал унинг икки марта жонига қасд қилганини ва икки сафар ҳам тирик қолгани — мўъжиза эмасми? Кейин... кейин боя тилига беихтиёр келган гап-чи? «Унга яқинлашган эркакларнинг бирортаси омон қолмаётир...» Бу гапни у мутлақо ўйламай, Рамизга киноя қилиш учун айтиб юборди. Аслида бу — ўзи ҳам илгари чуқурроқ ўйлаб, мулоҳаза қилиб кўрмаган айни аччиқ ҳақиқат-ку. Муқимхонов, Субут, Зоҳидий, Мирпўлат, Мўмин Шербоев... Эндиги навбат кимники? Анови бегуноҳ, бўйдоқ йиғитникими? Унда нима айб? Ҳар ҳолда Субут уни огоҳлантириб қўйгани яхши бўлди...

— Мумкинми? Салом алайкум.

— Марҳамат. Ваалайкум ассалом.

— Мен Рашид Пўлатовман. Ички ишлар бошқармасидан. Рухсат этсангиз сиз билан Афифа Зокирова ҳақида суҳбатлашганим келувдим. Яна баъзи саволлар...

— Ҳар қандай саволга жавоб беришга тайёрман. Гарчанд... муҳтарам майор Шуллаев «Энди сизга ҳеч қанақа савол бўлмайди», деганди-ю... майли. Дарвоқе, ўшанинг исми нега Шуллаев? Миллати нима? Ўзбекми?

— Ҳа, шунчаки отасининг исми Шуъла, яъни нур, маъносидан. Метрика ёзувчи ходимлар хато қилиб, иккита «л» ёзиб юборишган.

— Ҳа-а, шунақами? Қаранг-а, оддий нарса экан-у мен бўлсам... Майли, узр, ноўрин саволим учун одобсизлик бўлди. Саволни одатда фақат терговчилар беришади-ку. Шундайми?

— Шундай-куя. Аммо мен бу ерга терговчи сифатида эмас, бир аёлнинг тақдирига бефарқ қарашга виждони чиламаган киши сифатида келдим. Афифа Зокирова йўқолган. Биласиз-а? Яқиндагина ўз жонига қасд қилиб, зўрға тирик қолган, ҳаётда қийналган аёлнинг яна тўсатдан ғойиб бўлиши... Терговчи сифатида эмас, деганимнинг маъноси аслида унинг ғойиб бўлгани ҳақида ҳеч ким, ҳеч қанақа арз қилгани йўқ. Лекин у ғойиб бўлгани аниқ. Мен биладан. Чунки мен унга «яна учрашамиз ишга жойлашишингизга ёрдам бераман», дегандим. Паспортини йўқотган экан, янги паспорт олишига кўмаклашдим. У бўлса... «қишлоққа бориб келаман», деганича тик оёқдан изсиз кетди.

— Холасидан сўраб кўрмадингизми? — ўсмоқчилари Субут.

— Сўрадим. «Хорижга кетиб қолган», дейди. Маккор аёл. Аммо қандай кетади, ким орқали, қандай йўл билан, билмас эмиш. Ҳолбуки, дабдурустдан хорижга кетиш осон иш эмас. Мен аэропорт, темир йўл вокзали ва бошқа назорат масканлари орқали суриштириб кўрдим. Мамлакатдан чиқиб кетганлар орасида унинг фамилияси йўқ. Лекин... кетган. Қандай қилиб? Нега?

— Шаҳина хоним менга ҳам: «Хорижга кетиб қолибди», деганди. Эҳтимол яқин хорижий, қўшни давлатлардан бирортаси орқали чиқиб кетдимикан?

— Сўрсангиз юбориб, жавоб олдим. Қўшни давлатлардан ҳеч бири орқали ҳам чиқмаган.

— Бир гап айтсам хафа бўлмайсизми? — деди Субут кутилмаганда ҳаяжонланиб қотиб. — А?

— Айтнинг, айтаверинг.

— Анови майор Шуллаевингизга ўхшаган кишилар... қўлига дурустроқ пул берса турли йўллар билан чиқариб юборишади.

Пўлатовнинг пешанаси тиришди. Афти буришди.

— Шуллаев... ўзи учун ўзи жавоб беради, Субут ака. — Агар унга нисбатан бирор даъвоингиз бўлса, қонуний тартибда, тегишли жойга мурожаат қилишингиз мумкин. Ҳозир бу гапнинг хонаси эмас. Умуман, сизга маслаҳатим, асоссиз равишда ҳар жойда, ҳар қандай гапларни гапириб юрманг.

— Хўп бўлади. Узр, — деди Субут. Кейин Пўлатовнинг кўзига тик қараб туриб, секин шивирлаб гапирди: — Аммо-лекин Шуллаевнинг қанақа одам эканлигини, сиз ҳам яхши биласиз. Чунки ўзингиз ҳалол одамсиз. Агар...

— Субут ака. Қўйинг, дедим-ку. Илтимос. Йўқса, суҳбатимиз... мунозарага айланиб кетади. Демак, Афифа Зокирова хорижга кетган бўлиши мумкин. Нега? Нима учун? Мантиқ қани? Агар пул ишлаб келиш учун бўлса, нега олдинроқ келмади? Ўзини ўлдиришга уриниши... бир эмас, икки марта, буни яхши биласиз, унинг ориятли аёл эканини кўрсатиб турибди. Бас шундай экан, номусли аёл дабдурустан, кутилмаганда хорижга жўнаб қолиши ҳақиқатга тўғри келмайди-ку. Биронтасидан катгароқ пул қарз олиб... қайтаролмасдан... шундай қилишга мажбур бўлди, дейишга асос йўқ. Туманига бориб, суриштирдим. Фермерлик пайтида пайдо бўлган қарзларини ҳаммасидан қутилган.

— Яхшилаб суриштиридингизми, эҳтимол шаҳарда, айтайлик, холасидан қарзи бўлгандир, — деди яна ўсмоқчилаб Субут. Пўлатов кулди:

— Холасидан олган қарзининг боқимандасини ортиғи билан ўзингиз тўлаб бергансиз-ку, Субут ака. Сиз мени содда, деб ўйламанг. Шаҳина хоним ҳаммасини айтди.

— Ҳаммасини айтган бўлса... мендан сўрайдиган савол қолмагандир?

— Савол йўқ. Аввало ажралиб кетган хотинингизнинг қарзини узмоқчи бўлганингизга сабаб нима?

— Ярашмоқчи эдим.

— Унда нега Афифа Шаҳина хонимга: «Субут акамнинг пулини қайтариб беринг, у кишининг ҳимматига зор эмасман», деган?

— Аразлаб юрганди ўшанда...

— Унда нега эртаси кuni олдингизга келиб, тунни сиз билан ўтказди?

— Ярашиш мақсадида учрашгандик.

— Унда нега ярашмадинглар? Нега ўша учрашувнинг эртасига у ғойиб бўлди?

— Сиз... нима, мендан бирон нарсани гумон қилиясизми?

— Йўқ. Афифа Зокированинг бунақа ғалати иш тутиши сабабини тушунмоқчи бўляпман. Тўғриси айтиб қўяқолай. Ораларингиздаги муносабат нечоғлик мураккаб эканидан хабарим бор. Шунга қарамай у олдингизга келиши қизиқ. Айтганингиздай ярашишга мойиллиги бўлса, учрашувнинг эртасигаёқ яна аразлаш қизиқ. Ҳар қалай, ҳе йўқ, бе йўқ, хорижга жўнаб қолиши керак эмасди-ку?

— «Ораларингиздаги муносабат мураккаб», деб айтдингиз. Нимани назарда тутяпсиз? Фариза Мирмаъдиевна билан ҳамкорлигимизни? Мен унга уйланганим йўқ-ку. Уйланмоқчи ҳам эмасман.

— Буни биламан. Қолаверса, бу — сизнинг шахсий ишингиз. Афифа Зокирова билан яқин муносабатни тиклашга ҳаракат қилганингиз, унга ўқишини тугатиб олишига ёрдам берганингиз, уйлариңгиздан биридан жой берганингизни, ишга кирмоқчи бўлганингизни, кейин эса... у сизни бегона аёл билан хуфия квартирада ушлаб олиши... буларни ҳам биламан. Бошда ана шуни дастак қилиб, сизнинг устингиздан жиноят иши очиш фикри туғилади. Шуллаевнинг курсатмаси билан. Лекин Афифа Зокирова қатъий туриб, сизга даъвоси йўқлигини айтган...

— Демак, Шуллаев... мени бекорга қўрқитиб... шилиб юрган экан-да ифлос...

— Ким ифлослигини худо билади. Субут ака. Сиз — қонунқонидани яхши биладиган таниқли журналистсиз. Агар шунга қарамасдан, кимнингдир ҳавоий дўқидан қўрқиб, ўзингизча шилдириб юрган бўлсангиз, билмадим энди. Яна Зокировага қайтамиз. Ўқишни битказиб, диплом олиб, ишга кирай деб турган жойида ўзини ўлдиришга уриниши. Кейин эса... қарзидан қутилганига қарамай, қутилмаганда хорижга кетвориши сираям мантиқ, маъно топмаяпман. Тушунмаяпман. Наҳотки, сизни ушлаб олганини ҳануз унутолмаган ва шунинг таъсирида... Рухияти соғлом эди-ку, мен ўзим касалхонада бир неча марта суҳбатлашганман. Ҳа, айтганча, узр. Шуллаев ҳақиқатдан ҳам анча нарсанингизни шилиб олдимми? Ўзингизам... дарров чўзаверманг-да. Аслида орган ходимини шунақа қилиб бузишади. Сал дўқ урса,

дарров: «қанча олиб келай», деб сұрашадн. Қанча бергандингиз?

— Майли, кўяверинг, — кўл силтади Субут. — Ўтган ишга саловат. Аммо-лекин сиз... ҳамма нарсани билар экансиз. Қойил. Терговчи шунақа бўлиши керак. Энди... мени Афифа бегона аёл билан... «ушлаб олиши», деган гапингизни унча тушунмадим.

Пўлатов кулди.

— Узр. Мен тилчи эмасман. Ўхшатиб гапиролмадим. Тўғри. Афифа Зокировадан расман ажралгансиз. Қонунан бўйдоқсиз ва истаган аёл билан яқин муносабат ўрнатишга ҳаққингиз бор. Лекин Зокирова билан яна яшаш ниятида бўлгансиз. Уй бермоқчи бўлгансиз. Мунтазам учрашиб тургансиз...

— Буларни ҳам биламан, денг? Хўш, неча марта учрашибмиз?

— Кесатманг. Мен тўғри маънода айтдим. Ҳайтовур турмушингизни тикламоқчи бўлганингиз сезилиб турибди. Айни шу пайтда Зокирова бошқа аёл билан учрашганингизнинг устидан чиққан тўғрими? Дарвоқе, сизни Афифа Зокировага «ушлаб» берганлар аслида ким, биласизми? Агар бу иш Шаҳина хонимнинг кўлидан келган, деб ўйлаб юрган бўлсангиз, адашасиз.

— Кимлигининг аҳамияти йўқ, — деди Субут гарчи юраги шувиллаб, миясидан: «Наҳот бунн ҳам Фариза уюштирган?» деган фикр ўтиб кетган бўлса ҳам. — Қолаверса, тўшақла ушламаган-ку. Биз шунчаки, иш юзасидан суҳбат қуриб ўтиргандик.

— Майли, сиз шундай деб ўйлагансиз. Афифахон, эса бошқача тушунган. Хуллас, у сиздан ҳафсаласи пнр бўлгани боис қилиб юрмаганмикан манови ишларнинг ҳаммасини?

Субут тутақиб кетди.

— Бўлмаса, нега қараб турибсиз? Ўша Шуллаев очган жиноят ишини қайтадан тикланг, мени терговга чақиринг, қаманг, турмада чиритинг. Аммо айтиб кўяй, энди алдаб бўпсизлар, бир тийин берадиган аҳмоқ йўқ!

— Ўзингизни босинг, Субут ака. Мен сизни тергов қилишга келганим йўқ. Мен Шуллаевдақалардан эмасман. Бунн бошдаёқ айтдим. Мен жинойи жавобгарлик ҳақида эмас, маънавийат, ахлоқий масъулият ҳақида гапиряпман. Афифа Зокированинг бахтсизлиги учун ҳаммамиз жавобгармиз. Уни... уни омадсизлик, тубанлик ботқоғидан қутқариш керак.

— Биз ҳаракат қилиб кўрганмиз, ука, — деди Субут бироз шапшти пасайиб. — Мана, энди сиз урининг-чи, зора омадингиз чопса. Лекин... ҳозиргина сиздан олдин келиб кетган йигитга бир гапни айтдим, шу пайтгача Афифага яқинлашган эркаклардан бирортасининг қисмати яхши бўлмаган. Ажабмаски, бу нохуш анъанани бузиш сизга насиб этса. Дарвоқе, уйланганмисиз? Ёки сиз ҳам бояги укамиз сингари бўйдоқ ҳолингизга шу бадбахт жувонга талабгор бўлиб юрибсизми?

— Хотиржам бўлаверинг. Мен оилаликман. Иккита болам бор. Афифа Зокировага бўлган қизиқишим... сиз ўйлагандай эмас. Билиб қўйинг: бу ҳаётда аёлга... жинсий эҳтиёжни қондириб манбаи, деб эмас, инсон деб, том маънодаги аёл, она, опа, сингил, деб қаровчи одамлар кўп...

— Кечирасиз, — деди Субут хижолат бўлиб.

— Анови Рамиз дўстимизнинг муносабатига келсак... нима бўпти, ҳар бир йигит қизга уйланиши шарт, деб ёзиб қўйилган қонун-қоида йўқ-ку.

— У шўрлик Аффани яхши кўриб қолгани боис, нақд бўлиб турган хориж сафаридан ҳам воз кечишга тайёр. Сизга айтдимми?

— Нимани?

— Яманга эмас, Дубайга бормоқчи, бориб Аффани сочидан судраб қайтариб олиб келаман, уйланаман, хотин қилиб, тўғри йўлга соламан, дейди. Ана йигитнинг жўмарди! Романтика, максимализм, сентиментализм, — деди Субут хотиржамлик билан. — Ҳозирги ёшлар шунақа. Ёр йўлида жонини фидо қилишга тайёр бўлиб уйланишади-ю бир йилга қолмай ажрашиб кетишади.

— Рамиз унақа йигит эмас. Мана кўрасиз, у сўзининг устидан чиқади.

— Қандай қилиб? Дубайга борадими? Қаёқдан топади? Агар Афифа Дубайга эмас, бошқа ёққа кетган бўлса-чи?

— Аввал буни аниқлаймиз. Ёрдам берамиз...

— Аниқлашнинг иложи борми? Агар иложи бўлса, йигитни юбормасдан... Полиция орқали қайтариб юборилса бўлмайди-ми?

— Полиция орқалими? Бўлади. Бу борада иш олиб бориляпти. Лекин... мен уни полиция орқали эмас, бошқача қилиб, айрим эркакларга, аёлларга ибрат бўладиган қилиб қайтариб олиб келиш ҳақида ўйлаб, сизнинг олдингизга келдим. Рамиз ҳақидаги гапларимга эътибор қилдингизми? «Сочидан тортиб судраб

олиб келаман», деяпти, дедим. Қизларга, аёлларга... биринчи галда эркаклар эгалик қилмаса, ҳеч қанақа милиция, полиция эпполмайди. Хўш, нима дейсиз?

— Менми? Мен ёрдам беришга тайёрман. Майли, пул бериш керак бўлса, берай.

— Аҳа, демак... Рамизнинг виза, бориб-келиш харажатларини тўлаб, ҳомийлик қилишга розисиз. Аммо у сиздан пул олармикан? Мен сиздан бошқа гапни кутган эдим.

— Нима гапни? «Йўқ, Рамиз бормасин, мен ўзим бориб олиб келаман», деган гапними? Очиғи, мен унақа романтикага асир бўлиб юрадиган ёшдан ўтганман. Рамизга эса, майли, ёрдам берай...

— Тушундим, Субут ака. Ана шу гапни ўз оғзингиздан эшитмоқчи эдим. Чунки Аффифа Зокировага энг яқин одамлардан бирисиз. Гарчи... Ажралиб кетгандан кейин... Сизга ким ҳам эътироз билдиради. Узр. Раҳмат. Рамизга айтиб кўраман. Хўп, хайр, ака!

— Омон бўлинг, — деди Субут хўмрайганича уни эшиккача кузатиб.

Пўлатов чиқиб кетганидан сўнг Субут гоҳ ўзидан, гоҳ Аффифадан, гоҳ терговчидан газаблана бошлади.

— Нимага булар мени ўз ҳолимга қўйишмайди? — деб ёзғирди. Оғир уҳ тортди. Жавондаги мўъжаз хуфия барни очиб, каттакон қадаҳга ярим қилиб виски қуйди.

— Оналарини... бу дунёнинг, — деди ва шаҳд билан симириб юборди.

Кейин ички бир савқи табиийлик ила англадики, Пўлатов бекорга келган эмас. У Аффифа билан боғлиқ гаплар, воқеаларнинг деярли ҳаммасини энг майда тафсилотларигача билади. У Субутни инсофга чақариш учун келмаган бу ерда бошқа гап бор...

9

Ярим тунми, эрта саҳарми, Аффифа эшикнинг анчайин қаттиқ тақиллашидан уйғониб кетди.

— Марҳамат, хоним ўрнингиздан туриб эшикни очинг, — деган оҳиста, ҳукмфармо овоз эшитилди инглиз тилида.

— Ким у, мен ҳозиргина ухладим, илтимос, безовта қилманг, — деди Аффифа юраги гупиллаб.

— Биз полицияданмиз, ҳужжатларингизни текширишимиз керак. Эшикни дарҳол очинг, акс ҳолда уни бузишимизга тўғри келади.

«Шўримиз қурсин, келиб улгурмаёқ полиция қўлига тушиб ўтирсак», деб ўйлади Афифа шоша-пиша ўрнидан туриб кийинар экан.

Сўнгра:

— Ҳозир очаман, кийиниб олай, — деб овоз берди.

Эшикни очишдан олдин чироқни ёқди. Хонага икки формали ва бир фуқаро кийимидаги киши кириб, ҳужжат кўрсатишди.

— Биз полицияданмиз. Сиз ва яна икки шерингиз мамлакатимизга қонунга хилоф равишда кириб келганлигингиз ҳақида маълумот тушган. Ҳозир шерикларингиз билан биргаликда полиция бўлинмасига борасиз.

Эшик ёнида турган Мари хоним Афифага хотиржам қараб, бош ирғади ва «чоғланавер» маъносида ишора қилди.

— Хўп бўлади, ҳозир кўча кийимларимни кийиб олай, сизлар чиқиб туринглар, — деди Афифа.

— Кийинаверинг. Биз халақит бермаймиз, — деди формасиз қорача мўйловли ва бўйдор киши.

Афифа шошилмасдан кийинар экан: «бир ҳисобга шундай бўлгани маъқул, фоҳишалик қилгандан кўра қамоқда ўтирган яхши», деб ўйлади. Даҳлизга чиқиб, аллақачон кийиниб тайёр бўлиб турган Руфина ва Зулфинани кўриб, бир юраги эзилди, бир заҳарханда қилди. «Саробга айланган орзулар, очилмай сўлган гуллар», деган ўй ўтди кўнглидан.

Уларни «Хундай старекс» маркали ўн икки кншилик микроавтобусга ўтқазиб қайгадир олиб кетишди. Кўча сутдай ойдин, ҳаво дим, нафас бўғилади. Тунми, тонгми, билиб бўлмайди. Машина кўп.

— Опа, юрагим қисяпти, — дея зорланди Зулфина. — Сўрангчи, валидолми, корвалолми, бирон дориси йўқмикан?

Афифа гаржима қилди. Формасиз киши машина аптечкасини очиб, қанақадир ҳапдори олиб берди:

— Шуни тилининг тагига ташласин. Енгил тортади.

Зулфина дорини шимиб, сал ўзига келди. Полиция бўлинмасига етишгач, уларни панжара ортига қамаб, дарҳол сўроқни бошлашди.

— Келишдан мақсадингиз?

— Саёҳат, — деди Афи́фа Шаҳром кеча ўргатгандек.
— Қанақа фирма орқали келгансиз?
— «Марк Антони» сайёҳлик фирмаси.
— Нега ўз мамлакатингиздан эмас, қўшни давлатдан учдингиз?

— Арзонроқ бўлгани учун.
— Турган хонадонингизга ким жойлаштирган?
— Фирма олдиндан келишган экан.
— Ҳужжатларингиз сохта. Бу ҳужжатларни ким, қаерда, қачон берган?

— Ҳужжатлар ўзимизники. Қолган барча саволларга фирма жавоб бериши лозим.

— Сизнинг касбингиз нима? — деб сўради бояги формасиз киши Аффанинг дадил, аниқ жавобларидан бироз ҳайратга тушиб.

— Ҳуқуқшуносман....

Руфина ва Зулфинанинг тил билмаслиги ҳам шу ерда асқотди. Уларнинг сўроғини ҳам Аффанинг тилмочлигида ўтказишди. Афи́фа ҳар гал бояги, ўзи берган жавобларни такрорлади.

— Яхши, — деди формасиз киши. — Ташрифларингизнинг асл мақсадини, ҳужжатларингизнинг сохта ёки ҳақиқийлигини аниқлагуниimizча беш-олти кун «дам олиб» турасизлар. Конвой, олиб чиқинг!

Уларни тўрт кишилик диққинафас ҳибсхонага қамашди.

— Тамом бўлди, опажон, — дея йиглаб ўзини каравотга отди Зулфина темир эшик шарақлаб беркилган заҳоти. — Мен... мен бу ерда ўлиб қоламан. Юрагим касал... туғма парогим бор.

— Юрагинг касал бўлса... пишириб қўйганмиди бу ерда?! — деди Руфина.

— Ўзинг айтдинг-ку, «беш кун бўлса ҳам одамга ўхшаб яшашимиз керак, қашшоқлик жонга тегди», деб.

— Мен сенда порок борлигини тушимда кўрибманми, ойдай юрувдинг-ку.

— Яхшийдим. Билмадим нима бўлди. Бу ерга келиб, самолётдан тушган заҳоти қисила бошлади. Ҳавоси тўғри келмади.

Афи́фа уларнинг мунозарасига жимгина, лекин таҳлика оғушида қулоқ солар экан, «ҳаммасини бўйнимизга олсак, самолётга солиб қайтариб юборармикан, бу ерларнинг қонуни қанақа экан», деб ўйларди. Йўқ. Шунчаки қайтариб юборилмайдди.

Шаҳром айтди-ку, «Зиндонга солади, камида беш йилга кесади», деб, у билади, биринчи келиши эмас. Ўзи қайда юрган экан ҳозир? «Ёрдам бераман», деганди-я номард. Бизни сотиб, пулни олиб, алалқачон жуфтакни ростлаган бўлса керак. Кечаги гапининг авзоига қараганда... «пулни олиб, жўнатиб юборишим керак», деганди. Агар уни ҳам тутиб, бу ерга олиб келишса... тамом. Зиндондан қочиб қутилиб бўлмайди. Менга-ку... зиндон бўлса зиндон-да, шу пайтгача кўрган айрим кунларимнинг зиндондан пешлик жойи йўқ эди-ку. Манови шўрликларга ачинади, одам.

— Майли, энди йиғлаб-сиқтаб ўзларингни қийнаманглар. Бошга тушганини кўз кўрар. Келинлар энди, яқинроқ танишайлик. Мен — Ойнур опамам.

— Асл исмимизни айттайликми, ё паспортдагисиними, — деди Зулфина соддалик билан.

Афифа кулди.

— Паспортдагисини. Асл исмлар... юртда қолиб кетди. Фақат асли қаёқдансизлар қандай қилиб бу ёқларга йўлларинг тушди, шуларни айтиб беринглар. Ростини айтгиларинг келса ростини, ёлғонини бўлса ҳам майли. Ишқилиб гапиришиб ўтирайлик. Бўлмаса, одам ёрилиб ўлади.

— Мен асли Янгикент шаҳриданман, — деб ҳикоясини бошлади Руфина. — Зулфина Юқори ариқ туманидан. Самарқандда билим юртида бирга ўқигандик. Мен ўқишни битказиб, Янгикентга қайтдим, боғчада ишлаб юрдим. Кейин қисқариб қолдим. Самарқандга келиб кўча ошхоналарида официанткалик қилиб юргандим, бир куни Зулфина келиб қолди. У ҳам қишлоғида боғчада ишлаган экан. Боғча ёпилибди. Бирга официанткалик қилиб юрдик. Маош кам эди. «Тошкентга борамиз, ўша ёқда пул кўт», деб пойтахтга келдик. Яна кўчадаги ошхоналардан бирига ёлландик. Хўжайин кўли очич одам экан. Даромад ёмон эмасди. Лекин тез-тез текшириш бўлар, мелисалар «пропискиси йўқ», деб шаҳардан чиқариб юборишар, яна яширинча келиб, ишни давом эттирардик. Кейин ошхонамиз ёпилди. Бошқасига жойлашдик. Бунинг эгаси мумсик чиқди. Пулдан қисди. Ташлаб кетдик. Бу орада Қозоғистонга ҳам бориб ишлаб келдик. Хўрлашади. Россияга кетайлик, десак, тил билмаймиз, бунинг устига мен совуққа

юпқаман. Хуллас, шаҳарда тентираб юрган кунларимиздан бирида Шаҳром ака билан танишиб қолдик...

Афифа Руфинадан «ота-онанг борми, нима иш қилишади, оилаларинг каттами», деб сўрамоқчи бўлди-ю фикридан қайтди. «Юрагини эзиб нима қиламан, шусиз ҳам кўриниб турибди. Оддий, камбағал оиланинг қизи.

— Мен уч йил олдин турмушга чиқишим керак эди, — дея ўз қиссасини бошлади Зулфина. — Қишлоғимизда бир йигитга унаштирилгандим. У, «тўйга бироз пул қилиб келай», деб Россияга кетди-ю шу кетганича қайтиб келмади. Икки йилдан кейин маълум бўлдики, ўша ёқда бир ўрис қизга уйланибди. Боласи ҳам бор экан. Менинг тўйим қайтиш бўлди.

«Иккаласи ҳам ҳали қиз, турмуш нималигини билмайди, бечоралар», — деб ўйлади Афифа раҳми келиб. — Келажакда қисмати нима бўлади? Бу ердан қайтиб боргандан сўнг ҳоли қандай кечади?»

— Бу ёққа жўнашдан олдин обдон ўйлаб кўрганмисизлар, бу ерда нима иш билан шуғулланишларингизни айтишганми?

— Шаҳром ака, «Дубайда ҳам офицанткалик қиласизлар», деганди, — деди Руфина.

— Қанақа офицанткалик? Кеча Мари хонимнинг гапларини эшитмадингларми? Офицанткага ётоғи-ю зали алоҳида, ҳаммомлик шоҳона хона ажратиб бериладими? Хонимникига келиб шароб ичиб, қимор ўйнайдиган мижозларнинг кўнглини хушлашимиз керак. Билдиларингми?

Қизларнинг иккиси ҳам ерга қаради. «Ҳар қандай шармандалик, хўрликка рози булар. Нима ҳам қилишсин. Унаштирилган йигити номардлик қилиб, бахтини бошқа юртлардан излаб, қайлиғини хор қилиб кетган бўлса».

— Иложи бўлса, озодароқ иш қилар эдик. Лекин... нима иложимиз бор, — деди Руфина.

— Ёки... терговчига «алдаб олиб келишди», деб айтайми? Депорт қилиб, самолётга миндириб қайтариб юборишлари мумкин. Лекин сохта ҳужжат билан келганмиз. Нариеққа борган заҳотимиз қамоққа тушамиз.

— Мен бу аҳволда қайтмайман. Ҳеч қурса юрагимни операция қилишга еттулик пул ишлаб бормасам бўлмайди, — деди Зулфина.

— Қамаб юборишлари мумкин, — деди Афифа.

— Қамашса... бир кунмас-бир кун озод этар-ку...

— Қўйинг, опа, индаманг. Иложи борича, қайтариб юбориш-масин. — деди Руфина. — Агар иложи бўлса, бу ердан чиқиб... бузуқчилик эмас, тузукроқ ишга жойлашайдик.

— Майли, унда бу ердан чиқишнинг иложини топиш керак. Аммо Мари хонимнинг ўн беш минг долларини... қанақа тўлаймиз?

— Ишлаб, узамиз-да. Уям инсон-ку. Тушунтирармиз...

— Озод бўлиб, яхшироқ ишга жойлашсак, кўп-кўп пул ишласак зўр бўларди-да. — деди Зулфина кўзлари ёниб.

— Юртга қайтиб, шаҳардан квартира олиб, машина миниб юрардик, мазза қилиб. — деди Руфина.

— Ишқилиб айтганларинг келсин, — деди Афифа.

Кейин улар яна алланималар ҳақида гап сотиб, кунни кеч қилишди. Оқшом чўкди. Ҳоринлари тапталаб кетди.

— Жилла қурса нон-сув беришар, — деди Руфина тамшаниб. Шу пайт темир эшик шарақлаб очилди. Назоратчи Зулфинани имлаб ташқарига чақирди. Афифа эргашмоқчи бўлди. Назоратчи унинг йўлини тўсди.

— Мен тилмочлик қилмасам бўлмайди. У инглизча ҳам, арабча ҳам билмайди, — деди у назоратчига. Назоратчи қўл силтади.

— Тилмочимиз бор. Сизнинг хизматингизга ҳожат йўқ, — деди инглизчалаб ва эшикни шарақлатиб ёпди...

Орадан икки-уч соат ўтди ҳамки, Зулфинадан дарак бўлмади. «Наҳотки битта сўроқ шунча узоқ давом этса», деб ўйлади Афифа юраги аллақандай кўнгилсиз воқеани ҳис этиб.

— Ё уни алоҳида хонага қамаб қўйишдимикан-а, опа? — деди Руфина. — У касалманд-ку ахир.

— Бир бало бўлганга ўхшайди. Ишқилиб... тинчлик бўлсин...

Тун ярмидан оққанда темир эшик яна очилди. Бу сафар шарақлаб эмас, оҳиста, деярли овозсиз очилди-ю дарҳол ёпилди. Афифа билан Руфина ўринларидан сакраб туришди. Гира-шира нимқоронғуда эшик тагида ғужанак бўлиб, дағ-дағ титраб энгашиб турган Зулфинанинг кичкина гавдаси кўринди. Руфина биринчи бўлиб унинг ёнига борди.

— Ҳа, нима бўлди, тинчликми, нега бунақа турибсан? Уришдими? Вой, нима бало, ичдингми, оғзингдан ароқ сасияпти. Бунақа одатинг йўқ эди-ку. Ҳой, нима бўлди, гапирсанг-чи?

Зулфина гапиролмади. «Шилқ» этиб, қулаб тушди. Афифа уни чаққонлик билан кўтариб, каравотга ётқизди. Зулфинанинг

кўзлари қизариб, қовоқлари шишиб кетган, бошини сарак-сарак қилиб, оғир-оғир нафас олар. чап қўли билан зўр бериб, юрагини уқалар, ўнг қўлида эса қонга буланган кичик дастрўмолни чангаллаб олганди. Афифа ҳаммасини тушунди.

— Уни... зўрлашибди. — деди у Руфинага шивирлаган овозда. Мажбурлаб ичириб маст қилишиб, кейин номусига тегишган. Аблахлар. Ҳозир бутун турмани бошимга кўтараман.

Шундай деб у эшик ёнига борди. Жазавага тушиб, туфлисининг товони билан темир эшикни тепа бошлади. Пошнаси синиб кетганини ҳам сезмади.

— Илтимос, опажон, тўполон қилманг, — деди синиқ овозда Зулфина. — Мен... мен ўзим рози бўлдим. Акс ҳолда ҳаммамизни камида етти йилдан қамаб, зиндонга солишар экан.

— Ким, ким айтди шуни?! — деди Афифа ҳамон ўзини босолмай.

— Шаҳром ака айтди. «ҳаммамиз қамалмаслигимиз учун сенинг, иффатингни қурбон қилишга тўғри келади», деб айтди. «Шусиз ҳам эртами-индинми, ундан айриласан-ку», деди.

— Ким? Шаҳром? Нима, униям қамашибдими? — сўради Афифа.

— Йўқ. Битта хонада бояги бизни олиб келган мўйловли қора одам билан пиво ичиб, чақчақлашиб ўтирган экан. «Мен сизларнинг қамалиб қолганингизни эшитиб, аэропортдан қайтиб келдим, буларга қанча пул таклиф қилсам ҳам кўнишмаяпти, фақат битта чораси бор, манови жанобнинг кўнглини хушлаш керак», деди. Кейин чиқиб кетди. Кетаётиб, «эрталаб озод бўласизлар, ўзлари олиб келган жойларига обориб қўйишади», деди.

Бир зум ҳаммалари жим қолишди. Афифа Шаҳромнинг бу ишини қандай изоҳлашни билмай карахт ҳолда узоқ ўйлаб ўтирди. Зулфина ўқтин-ўқтин пиқиллаб йиғлай бошлар, Руфина уни юпатар, гоҳ ўзи ҳам қўшилиб йиғлар, Афифа уларга нима дейишни билмасди.

Шу кўйи бири йиғлаб, бири юпатиб, тонг оттиришди. Азбаройи оч, ташна бўлганликлари боис ҳеч бири мижжа қоқолмади.

Тонг саҳар уларни кеча қандай олиб келишган бўлса, худди шу тартибда Мари хонимникига элтиб ташлашди. Хоним уларни қай тарзда лоқайд кузатган бўлса, худди шундай хотиржамлик билан кутиб олди. «Буларнинг ҳаммасининг тили бир», деб ўйлади Афифа беихтиёр.

— Хоналарингизга кириб, ювиниб, тараниб ўтиринглар, бироздан сўнг нонушта олиб киришади. — деди у Аффанинг кўзига синовчан тикилиб.

— Шаҳром ака келмадими? — деб сўради Аффифа.

— Жаноб Шаҳромми? Унинг сизга нима зарурати бор? Сиз энди унга эмас. тўласинча бизга қарашлисиз, — деди хоним кўзлари совуқ йилтираб.

— Кечирасиз, мабодо жаноб Шаҳром ортига қайтиб кетиб қолмаган бўлса, у кишига айтиб юборадиган бир қарз гапим бор эди. Агар мумкин бўлса...

— О-о, марҳамат, албатта. — деди хоним бирдан садафдек бир текис ва тоза сунъий тишларини кўрсатиб кулди. — Жаноб Шаҳром ҳали кетган эмас. Кетгунича албатта киради. Мен айтаман унга.

— Раҳмат, — деди Аффифа ва ўз хонасига кириб, зилдай оғир, мажолсиз гавдасини каравот устига ташлади.

Шаҳром индинига кечга яқин келди. Унгача клубда яна бир кўнгилсиз воқеа юз берди. Қизлар авахтахонадан қайтган кунининг эртасига кўринишидан эр-хотин ва миллати хитойми, корейсми врачлар келиб, қизларни кўрикдан ўтқазишди. Аввал эри кўрди. Кейин хотин обдон текширди. Қон олди. Зулфинани охирида кўришди. Эркак дўхтир унинг юраги уришини қайта-қайта эшитди. Жомалончасидаги ЭКГ аппаратига солиб кўрди. Бошини чайқади. Кейин хонимга қараб:

— Буниси жиддий касал. Уни... касалхонага ётқизиб, жиддий даволаш керак, акс ҳолда ўлиб қолиши мумкин, — деди. Хонимнинг ҳовоғи уйилиб кетди.

— Кеча озгина кўнгилсиз воқеа юз берган эди. Ўшанга қаттиқ ҳаяжонланган. Ўзингиз шу ерга келиб, даволайсиз, отдай бўлиб кетади, — деди.

— Анализлар натижаси эртага эрталаб тайёр бўлади. Ўзим олиб келаман, — деди аёл. — Бир йўла бу ёш хонимга буюрилган дори-дармонларни ҳам олиб келиб, муолажани бошлайман.

Эр-хотин врачлар кетишгач, Мари хоним кутилмаганда соф рус тилида жаҳл билан бақриб кетди:

— Нима учун касал ҳолингда бу ёққа келасанлар? Анови тўнка Шаҳром қаёққа қараб юрибди?! Муштарийхоним бўлса.

қорни тўйиб, семириб, энди халтура қилишга ўтган. Уларни болаб жазолаш керак.

Эртасига дўхтир аёл анализлар натижасини олиб келиб, негадир Афифани такрор текширувдан ўтказди. Сўнгра:

— Бунинг қонида гепатит вируси бор, зудлик билан юқумли касалликлар шифохонасига ётқизиш керак, акс ҳолда бу ерда ҳаммага юқтириши мумкин, — деди. — Ундан ташқари қорнида ҳомиласи ҳам бор.

Афифанинг миясида чақмоқ чаққандек бўлди. «Қанақа ҳомила? Қачон? Наҳотки?...»

Бироқ врач хотиннинг қатъий хулосаси уни дарҳол ўзига келтирди. Ғазаб ва қувонч қоришган эҳтирос ўрнини афсус, алам ва лоқайдликка алмаштирди.

— Ҳомилани олдириб ташлашга тўғри келади. Чунки унинг тирик туғилишига ҳеч қанақа умид йўқ.

Шундан кейин Мари хоним буткул жазавага тушиб, фиғони кўкка ўрлади. Қўлидаги телефонидан кимгадир қўнғироқ қилиб, Шаҳромни зудлик билан топиб олдимга юборинглар, дея талаб этди.

Шундан сўнг ярим соат ўтар-ўтмас Шаҳром пайдо бўлди. Бақир-чақирнинг зўри ана энди бошланди. Хоним ёнига барзанги қоровул йигитни олиб, русчалаб Шаҳромга қараб пайдарпай сўкиниб кетди:

— Сен ҳезалак, мени лох қилмоқчимисан, нимага яроқсиз «мол» олиб келдинг?

Шаҳром баргдай титради:

— Хоним, Худо ҳаққи, менда айб йўқ. Ҳаммасини Муштарий опа танлаган. Мендаги маълумотномаларга кўра, улар соппа-соғ.

— Муштарий-пуштарийингни билмайман. Бу воқеа учун сен жавоб берасан. Агар бир ҳафта мобайнида манови иккисининг ўрнига «замена» топмасанг... ҳанги айғирларга ўзингни қўшаман, тушундингми?

Шаҳром аввал оқарди, кейин қизарди.

— Майли, хоним, майли, айтган шартингизни ортиғи билан бажараман!

— Бажар! Тезроқ бажар! Масалани қанча тез ҳал қилсанг, ўзингта шунча яхши. Мабодо шартни бажармасанг, мамлакатга сохта ҳужжатлар билан ноқонуний кириб келгани учун булар, ана шу жиноятни уюштирганинг учун сен ҳам қамаласан.

— Тушунарли. Менга муҳлат беринг.

— Муҳлат бердим. Лекин... қочишга уринмаслигинг учун ёнингга соқчи қўяман. Башир, сен бу билан бирга юрасан. Салгина оёқ олиши ўзгарса, дарҳол хавфсизлик хизмати ёки полицияга хабар берасан. Улар «одам савдоси билан шуғулланувчи» виждонсиз кимсаларни излаб исковуч итдай изғиб юришибди.

— Хўп бўлади, хоним, — деди соқчи йигит.

— Энди жўнанглар, ҳозирданоқ ишга киришинглар. Вақт зиқ. Шусиз ҳам бу пандавақининг айби билан бир ҳафта беҳуда ўтиб кетди.

— Хоним, қизларни нима қиламиз? — деб сўради барзанги қоровул.

— Сариқ касалини Шаҳромнинг ўзига қўшиб жўнатиб юбор. Гулдай покиза уйимни касаллик микробларига тўлдирмасин. Ҳозироқ санитария хизматидан одам чақириб, ўша қиз турган хона, ишлатилган кўрпа-тўшак, буюмлар идиш-товоқлар ҳаммасини дориланглар!...

Афифа бу мунозарани хонасидаги қия очик эшик тирқиши орқали узук-юлуқ эшитди. Ўзининг сариқ касал эканидан ажабланмади. Чунки бултур касалхонадан чиқаётганида врач огоҳлантирган: бир неча йил қаттиқ парҳез тутмаса дард қайталаниши муқаррар. Агар Муштарий-Олчахон талаб қилган маълумотномани Рамиз тўғрилаб бермаганида касалхонадаёқ касали аниқ бўлиб қоларди. Афифани ўйлантирган нарса хонимнинг «Шаҳромга қўшиб жўнатиб юборинглар, қайга олиб бориб даволатса даволатаверсин», дегани бўлди. Шаҳромнинг ўзи ҳозир бу аҳволда, уни қасрда даволатиши мумкин?

Эшик ортида қадам товушлари эшитилди. Афифа чаққонлик билан ўзини каравотга отиб, ухлаганга солди. Барзанги қоровул кирди.

— Нарсаларингизни йиғиштириб, даҳлизга чиқинг, тезроқ! — деди у.

— Нима бўлди, яна полиция келдими? — деб сўради сохта гўллик билан Афифа.

— Йўқ. Сизни дўхтирга олиб боришади. Чаққонроқ қимирланг, — дея қайтиб чиқди қоровул.

Афифа ўрнидан ирғиб туриб, ваннахонага кирди. Ҳаммом қазноғига бекитган ўз паспортини олиб, ички кийими орасига тикди. Кейин ётоқхонага қайтиб, нарсаларини йиғиштирди. Кат-

тароқ сумка ва мўъжазгина бўғчасини кўтариб, даҳлизга чиқди. Даҳлизда уни ранги бўзариб кетган Шаҳром ва барзанги қоро вулга айнан ўхшаш бошқа бир бўйдор қора йигит кутиб туришар эди.

— Кетдик, — деди паст овозда Шаҳром.

Афифа индамай эргашди. Лифтдан тушиб ташқарига чиққан ларидан сўнг Афифа паст овозда ўзбекчалаб сўради:

— Нима бўлди? Қаёққа боряпмиз? Қанақа касалхона?

— Жим! Ҳозир мендан ҳеч нарсани сўраманг. Пайти келса айтиб бераман.

Кўчага чиқиб, такси ёллашди. Машина шаҳарнинг кунчиқар томонига қараб кетди. Йўл-йўлакай Шаҳром қўл телефонида қайгадир қайта-қайта қўнғироқ қилди. Жавоб бўлмади. Манзилларига етиб, таксидан тушиб, яна бир баланд иморат эшигидан кираётганларида, ниҳоят жавоб бўлди.

— Опа, бу мен — Шаҳромман, савдомиз пишмай қолди. Зудлик билан иккита қўшимча «ҳужжат» керак. Ўшаларни тўғри-лаб жўнатинг. Опажон, илтимос, ҳозироқ киришиб, шу масалани узоғи билан икки-уч кунда ҳал қилинг. Қўнғироғингизни кутаман. Хайр...

Бу баланд иморат ҳам тулар жой экан.

— Тўққизинчи қаватда Башир, деган ўртоғим туради, — деди Шаҳром Афифага инглизчалаб. Чамаси у атайлаб, соқчига ҳам тушунарли бўлиши учун шундай қилди. — Хотини врач. Сизни касалхонага жойлаштириб, хабар олиб туради. Мен айрим муаммолар ҳал бўлгандан сўнг келиб олиб кетаман.

— Қайси касалхонага, нега, нима учун, қанақа касал эканман? — деб сўради Афифа ҳам инглизчалаб.

— Жигарингиз бироз... касалланибди. Беш-ўн кун муолажа қилса кўрмагандек бўлиб кетасиз.

Шаҳром гапини тугатар-тугатмас баланд иморат эшигидан ёши ўттиз бешлардаги буғдойранг, мўйловли йигит чиқиб келди. Шаҳром билан кучоқлашиб кўришди. Соқчига қўл узатди, Афифага бошини эгиб, таъзим қилди.

— Қани, ичкарига марҳамат, — деди у.

— Биз шошиб турибмиз, боришимиз керак, хоним сиз билан қолади, ундан кейинроқ хабар оламан, — деди Шаҳром.

— Яхши, ундай бўлса сизларга хайр, сиз эса менинг ортимдан юринг. — деди Башир Афифага. Шаҳром билан соқчи такси то-

...он, Башир билан Афифа эса эшик сари юришди. Башир ортига ўтирилиб, таксининг юриб кетганига ишонч ҳосил қилгач, эшик эшикдан ортга бурилди. Йўл томон юриди. Ажабланиб турган Афифага қараб инглизчалаб:

— Эҳтиёткорлик — қўрқоқлик эмас. Англисларнинг шундай мақоли бор. Қани юринг!

Таксига қўл кўтарди. Сариқ машинага миниб, шаҳарнинг бошқа мавзесига йўл олишди.

Башир асли Суриядан, хотини Наталия россиялик бўлиб, шаҳар четидаги йигирма қаватли иморатларнинг бирида ўн саккизинчи қаватда, икки хонали шинамгина хонадонда яшашар экан. Аффани туғишган қадрдонларидек очиқ чеҳра, меҳрибонлик билан қабул қилишди. Наталия чиндан ҳам врач экан. Ҳали фарзанд кўришмабди. Наталия Афифага «землячка», деб мурожаат этди. Кейин хотиржамлик билан:

— Анови дўхтирлар гепатит вируси топилган, дегандек бўлишувди... Яна сизларга юқтириб ўтирмайин, — деди Афифа. Наталия кулди.

— Қўрқманг. Мен сизнинг анализларингиз билан танишганман. Сариқ касалга чалинган кишининг қоннда айрим моддалар бир умр сақланиб қолади. Уларни буткул йўқотиб юборишнинг ҳамиша ҳам иложи бўлавермайди. Лекин бу одам бир умр касаллик юқтириб юради, дегани эмас. Энг муҳими, танангизнинг касалликларга қарши курашиш қуввати, яъни иммунитетини кучайтириш зарур. Бунинг учун яхши дам олиш, сифатли овқатланиш керак. Сизни шунга «мажбур» қиламиз. Жаноб Шаҳром бунинг учун зарур бўлган харажатларни қилиб қўйган.

— Шаҳром? — дея ажабланиб сўради Афифа.

— Ҳм-м-м, — дея кўзларини юмиб жавоб берди Наталия.

10

Алқисса...

Рамиз Яманга жўнаб кетиш учун зарур ҳужжатларнинг барчасини олгач, яна Субутнинг олдида кирди.

— Мен эрта-индин жўнаб кетишим керак. Дубай орқали ўтмоқчиман. Агар Аффани тополмасам... Сиздан битта илтимос, агар дараги чиқса ёки ўзи сизга қўнғироқ қилса, ё бирон хабар берса, уни излаб юрганимни айтинг.

— Албатта, айтаман, — деди Субут ва ўрнидан туриб. хизматхонанинг тўроғида жойлашган икки қаватли каттакон пулат сандиқ ёнига борди. Юқори эшигини очиб, бир боғлам ўнгалик доллар олди. — Мана бу — мендан сизга йўл пули. Ёрдам тариқасида. Буни Афифани излаб бораётганингиз учун эмас, ёш билимли ўзбек мутахассиси сифатида катта ишончга сазовор бўлиб. хорижга ишга кетаётганингиз учун беряпман. Сафар чоғи асқотади. Йўқ, деманг. Вақти келса қайтарарсиз.

— Қарзга бўлса, майли, оламан. — деди Рамиз.

— Ҳа-ҳа, албатта қарзга, — деди Субут йигит қўлини қайтармагани учун хурсанд бўлиб.

— Ҳозирги замонда еб кетарга пул берадиган мард қайда дейсиз.

— Фоизсизми?

— Фоизсиз.

Рамиз пулни қўйин чўнтагига солди.

— Илтимосимни бажарасизми? Агар... у мабодо ўзи қайтиб келиб қолса ҳам. Дарвоқе, мен манзилим аниқ бўлган заҳоти сизга қўнғироқ қиламан. Манзилим, телефонимни унга айтасиз. Майлими?

— Яхши, — деди Субут. — Сиз бемалол Яманга учиб кетавering. Бориб ишга жойлашинг. Кейин хабар берарсиз. Лекин Дубай орқали кетишингиз... қалай бўларкан? У ерда ҳеч кимни танимангиз, хорижга ҳам ҳойнаҳой биринчи боришингиз бўлса керак?

— Ҳа, биринчи. Аммо Дубайда таниш бор. Самарқандлик бир ўртоғимнинг акаси анча йиллардан буён ўша ёқда тураркан. Электр маҳсулотларини бу ёққа жўнатиш билан шуғулланаркан. Ўртоғим қўнғироқ қилди. У ҳозир мени кутяпти. Боргунимча суриштириб турарди. Дубайга виза олишга ҳам ўша ёрдамлашди. Таклифнома жўнатди.

— Ҳа-а, унда тузук. — деди ўйчанлик билан Субут. — Унда худо омадингизни берсин. Дарвоқе, агар уни топсангиз озод қилиш учун пул керак бўлса, тортинмасдан менга қўнғироқ қилинг, дарҳол жўнатиб юбораман.

Рамиз унинг «озод қилиш учун», деганини тушунмай савол назари билан қаради. Субут изоҳ берди:

— Одатда... бу ердан олиб кетилган аёлларни катта пул эвазига сотиб юборишади. Улар озод бўлиш учун ўша пулни ишлаб беришлари керак бўлади.

— Тушундим. Раҳмат ака! Зарурат бўлса қўнғироқ қиламан,
— деди Рамиз. — Хайр!

Рамиз чиқиб кетди. «Бу болага нима зарур экан шунчалик. —
деб ўйлади Субут. Одамзотнинг феъли қизиқ-да. Бир нарсага
ёпишса, ёмон ёпишади...»

Рамиз Субутнинг олдидан чиқиб, Пўлатовнинг ҳузурига бор-
ди. Пўлатов уни кўриб қувониб кетди.

— Э-э бормисиз, Рамизбек, қайларда юрибсиз?

— Нима, бирон яхши хабар борми? — деди Рамиз ҳовлиққа-
нидан салом-аликни ҳам унутиб.

— Бўлганда қандоқ! Кеча Олчахон Тойбоева бошлиқ жино-
ятчилар гуруҳи қўлга олинди. Хоним биринчи сўроқдаёқ бошқа
аёллар билан бир қаторда Аффифа Зокированы Дубайга жўнатган-
нини ҳам бўйнига олди.

— Унақа фамилияли одам хорижга кетмаган, дегандингиз-
ку...

— Бошқа паспорт билан юборган. Қўшни давлат орқали.
Шўрлик Аффифахон хонимнинг тузоғига тушиб, жиноятга шерик
бўп қопти. Бировнинг پاسпорти билан хорижга бориш...

— Қаерда экан? Анигини айтдими?

— Анигими? Анигини ҳозирча ўзи ҳам билмайди. Унинг бу
ердаги шерикларини қўлга олдик. Ҳадемай у ёқдагиларига ҳам
навбат етади.

— Сиз менга лоақал уни қаердан излашни айтолмайсизми!
Мен бугун билет олмоқчиман.

— Ҳозирча фақат Дубайда эканини айта оламан, холос.
Лекин Дубай катта шаҳар... Бекорга сарсон бўлиб, вақт йўқоти-
шингиз мумкин.

— Вақтим бемалол. Яманга етиб боришим керак бўлган муҳ-
лат бир ойдан сўнг тугайди.

— Пул етарлими ишқилиб?

— Субут ака минг доллар фоизсиз қарз бердн.

— Ие, олдингизми?

— Ҳа. Нима бўпти? Қайтариб бераман-да!

— Майли. Сиз Дубайга етиб борганингиздан кейин менга
тўхтовсиз қўнғироқ қилинг. Бирон янгилик бўлса айтаман.

— Раҳмат, ака, энди мен борай.

— Хайр! Оқ йўл сизга!

Уч кундан сўнг Рамиз Тошкент-Шаржа йўналиши бўйлаб учувчи «Боинг» самолётига чиқди.

Субут Рамизни кузатгач, Фаризанинг ҳузурига кирди.

— Ҳозир Марқаев сценарийни олиб келади. Биргаликда ўқий мизми? — деб сўради у кўзларини маъноли ўйнатиб. — Кечку рун...

— Ҳа, — деди Субут. Унинг хаёли ҳали Рамиз билан бўлган суҳбат таъсиридан қутилгани йўқ эди.

— Нимага хаёлингиз паришон? Бугун пайшанба, — деди сирли жилмайиб Фариза.

— Ҳа-а, демак, сценарийни бирга ўқиймиз.

— Айтганча, Зуҳур Бузруковичнинг ёрдамчиси қўнғироқ қилмадими?

— Йўқ, Нимаиди?

— Отам у билан гаплашган. «Вазирликда ишлатиб нима қиласиз, бирданига депутат қилинг», деб айтган. У «майли», депти.

— Қанақасига бирданига қилади? Янги чақирқиққа ҳали икки йил бору?

— Жой очади-да.

— Бу осон эмасдир?

— Сизга нима фарқи бор. Муаммо уники. Отам «Хориждаги банклардан хоҳлаганингизча айтган пулингизни қўйиб берамиз», депти. Бунақа нақд «ҳалол» луқмани ютмаслиги мумкин эмас.

— Қойил, — деди Субут.

— Нимага? Нимага қойил қоляпсиз? Отамнинг тадбиркорлиги?

— Йўқ. Зуҳур Бузруковичнинг «ҳалол луқма»га ўчлигига.

— Уни... ўйлаб ҳам ўтирманг. Ишнинг бошлашини кўришимиз керак. Отам: «агар Субутжон халқ ноиб бўлса, юртдаги бизнесларингга ишончли ҳифзу ҳимоят яратилади», деяпти.

— Тўғри айтибдилару... муҳтарам Мирмаъди Саъдиев жаноблари бу ердаги шарт-шароитни салгина назардан фаромуш этганлари йўқмикан?

— Нега унақа деяпсиз?

— Фақат депутат бўлишнинг ўзи билангина бизнесни тўласинча ҳимоя этиш мушкул.

— Яна нима керак?

— Янами? Яна... айрим нафси наҳанг амалдорларнинг халқу-мига муттасил «емиш» тиқиб туриш зарур.

— Тиқаверасиз-да!

— Ҳа-а, раҳмат. Бас шундай экан... Шу иш шартми, дейман-да? Уззу кун ўтиравериб, бавосил орттирсам... иккимизга ҳам қийин бўлади.

Фариза кулди. Субутнинг ҳазилига ҳазил билан жавоб қайтарди.

— Бавосил кўп ўтиришдан эмас, ҳуда-беҳуда кучаниш, чиранишдан бўлади. Сизнинг... бекорга чиранадиган одатингиз йўқ-ку.

— Э, шунақами? Унда...

Котиба кириб Марқаев келганини айтди.

— Айт, кирсин, — деди Фариза.

Камбой Марқаев кирди. Субутни ҳайратда қолдириб, Фариза билан ўпишиб кўришди. Таклиф ҳам кутмай оромкурсилардан бирига ялпайиб ўтирди-да, сценарийнинг қанчалик зўр чиққанлиги ҳақида оғзи кўпириб гапира бошлади. Фариза зийрак эмасми, режиссёрнинг бояги сурбетлигидан Субутнинг гаши келганини сизди. Унинг гапини шарт бўлиб, сўради:

— Сценарий матни қани?

— Мана, азизим, мана, — деди семиз шаффоф елимхатжилд-ни унга узатиб Марқаев.

— Яхши, — деди Фариза хатжилдни қўлга олиб. — Бўлмаса, сизга жавоб. Биз бугун ўқиб, эрта-индин фикримизни айта-миз. Хайр!

— А? — деди режиссёр ўзини тушунмаганга солиб. Лекин ранги қизариб кетганидан аён бўлдики, ҳаммасини тушуниб турибди.

— Хайр, дедим!

— Аҳ-а! Хайр-хайр! — деди ўрнидан ирғиб туриб, эшикка йўналар экан Марқаев. «Исталган пайтда мен унинг ўрнида бўлишим мумкин», деб ўйлади Субут режиссёрнинг аянчли ҳолатига астойдил ачиниб.

— Сурбет! — деди режиссёр чиқиб кетгач Фариза. Нега шундай деганига эса изоҳ бермади. Чамаси Субутнинг ўзи тушуниб олади, деб ўйлади. Кейин хатжилдни очиб, бир неча дақиқа сценарий матнига кўз югуртирган бўлди. Кейин Субутга синовчан тикилиб: — Кетдикми? — деб сўради.

— Ҳа, кетдик, — деди Субут. — Ҳозир хонамга кириб чиқай... Э-э, айтганча, бугун қизимнинг туғилган куни. Бирон совға олиб, бирров бориб, табриклаб келишим керак.

— Албатта, боринг. Нима совға олмоқчисиз?

— Нима олай?

— Ўзини олиб чиқиб, истаган нарсасини олиб беринг. Кейин бирон кафега олиб кириб меҳмон қилинг. Гул ҳам совға қилиш эсингиздан чиқмасин.

— Худди шундай қиламан. Раҳмат сизга Фариза, жудаям ақллисиз-да.

— Ақлли бўлиш... бахтли бўлишга халал беради. Майли, бу ҳазил. Табриклаш маросимидан кейин борарсиз. Кутаман.

— Албатта. Ҳали вақтли-ку, бемалол улгураман.

Субут машинадан хотинига қўнғироқ қилиб, қизини олиб чиқишни сўради.

— Мен ҳозир етиб бораман, — деди. Етиб борганида хотини билан қизи кўчада кутиб туришган экан. Икковларини машинага миндириб, «Янги дунё» супермаркетига олиб борди. Қизига бир дунё совға олиб берди. Кейин кафега кириб, ярим соатча ўтиришди. Сўнгра уларни уйга олиб бориб ташлади. Тушириб, Фаризаникига йўл олар экан, «Гул олиб бериш эсдан чиқибди-ку», деб ўйлади. Йўлдаги гул дўконларидан бирининг олдида тўхтаб, каттакон чиройли бир гулдаста харид қилди...

Фариза эшикни очар экан, Субутнинг қўлидаги гулдастани кўриб ҳайрон бўлди.

— Менга, нима учун? — деб сўради.

— Шу дунёда борлигингиз учун, — деди Субут шоирона қилиб.

Улар тунни бирга ўтказишди. Сценарий ўқиш эртага қолди.

Рамизни Шаржа аэропортида самарқандлик ўртоғининг акаси Меҳрож деган ориқ бўйдор, оқиш чеҳрасидан касалмандлиги сезилиб турган хушмуомала йигит кутиб олди. Сутдай оппоқ «БМВ» машинасига миндириб, маҳобатли даражада гўзал шаҳарни роса томоша қилдирди. Фоят серҳашам икки хонали ижарахонасига олиб борди. Ўзи самарқандча ош дамлаб, зиёфат қилди.

— Бронхит касалим бор, дўхтирлар денгиз бўйида яшанг, дейишган, йўқса бу юртларда бир кун ҳам турмасдим, — деди у.

— Бизнесни Ватанда ҳам қилса бўлади.

Ошдан кейин чой устида мақсадга кўчилди.

— Мен бир аёлни излаб юрибман, — деди Рамиз. — Исми Афифа, фамилияси Зокирова.

— Ў-ў, бу ерда ўзимиздан келган аёллар кўп, — деди бошини чайқаб Меҳрож. — Шунчасини зиндонбанд қилдилар ҳамки, кўрқишмайди падарига лаънатлар. Сиз у ҳақда бирон маълумотга эгамисиз?

— Дубай шаҳрида эканини биламан, холос.

— Аҳа-а, демак Дубайда... «Ҳеч нарсадан кўра бир нарса», деганларидек, шунинг ўзи ҳам ёмон эмас. Демак. Дубайга бориб, у ердаги притонларни бирма-бир излаш керак. Уларга кириш учун... «мижоз» бўлиш, яъни ҳар бирига камида юз-юз эллик доллардан пул сарфлашга тўғри келади.

— Излайлик. Илтимос. Пул бор.

— Излаймиз. Эрта билан Дубайга жўнаймиз.

Субут хизматхонасида ўтирибди. Ўн беш дақиқа олдин Зуҳур Бузруковичнинг ҳузурда бўлиб, суҳбатлашди. Катта нуфузли идоранинг анчайин йирик лавозимли ходими бу қадар ипакдай эшилиб, пойи-патак бўлиб гапиришидан энсаси қотди. «Саъдийнинг рад этиб бўлмайдиган таклифи натижаси бу», деди гижиниб.

— Жон дўстим, воқеалар биз ўйлагандан кўра ҳам тез ривожланмоқда. Яқинда Зардарёдаги Бекат туманидаги бир депутат ўрни бўшаши кутилмоқда. Билишимча, сиз ўша тумандаги қўшма корхона кузатув кенгаши раисисиз. Бинобарин, бўшаб қоладиган жойга номзодингизни бемалол кўрсатишимиз мумкин. Ўтиш имкониятингиз катта. Туманда қўшма корхона очиб, кўп миқдорда ишчи ўринлари яратгансиз, қолаверса, хароб ва ташландиқ ҳолатдаги темир бетон заводи ўрнида замонавий тўқимачилик фабрикаси очиб, Бекатнинг обод ва чиройли бўлишига катта ҳисса қўшдингиз.

— Эйтибор ва ғамхўрлигингиз учун каттакор раҳмат, Зуҳур ака. — деди Субут. — Жой қачон бўшар экан? Анови...

— Бўшаган заҳоти мен сизга айтаман. Сиз муҳтарам Мирмаъди оғага хабар берасиз. Кейин фаоллик билан ишга киришамиз.

— Раҳмат. Анови... Бекат туманидан бошқа жойдан қилишнинг иложи йўқмикан?

— Нега энди, жон дўстим? Ўша туманда корхоналаринг бор, кейин янги раҳбари ўзимизнинг шогирдлардан, имкони борича ёрдам беради. Мен шу томонларини ўйлаганман.

Субут Бекат туманига кўнгли нега чопмаётганини изоҳлаб ўтирмади. Чайналди:

— Шунчаки, ўзим туғилиб-ўсган тумандан қилинса, яхши бўлармиди, деб ўйлаяпман-да.

— Э-э, қизиқ экансиз! Така бўлсин, сут берсин. Сизга нима фарқи бор? Мен сизни ўтказиб берсам бўлдимиз? Ўзи ростини айтсам, бу жуда қийин масала. Замон нозик, бунақа ишларга аралашганнинг калласи кетиши мумкин. Мен азбаройи Мирмаъди акага ҳурматим ва сиздек келажаги порлоқ йигитга тушиб қолган меҳр-муҳаббатим орқасидан таваккал қилаётирман, жон ука. Мирмаъди акага буни айтинг. Ҳисобга олсинлар ва назарда тутсинлар.

Субутнинг кулгиси қистади.

— Айтаман, албатта ҳисобга оладилар, бизлар ҳам назарда тутамиз, — деди кулиб юбормаслик учун пастки лабини қаттиқ тишлаб. — Кейин... албатта бу ишнинг харажатлар сметаси тuzилиши керак. Агар ҳаммасини ҳисоблаб, бир қоғозга тушириб берсангиз, шунга қараб...

— Бу ҳақда кейинроқ, бироз холироқ жойда гаплашамиз, хўпми, жон ука? Кейин. Мен ўзим айтаман.

— Хўп, хайр бўлмаса, — деди Субут.

— Хайр, омон бўлинг, жон дўстим. Аммо-лекин илтимос, бу гапларни учинчи бир шахс билмасин-а.

— Хотиржам бўлинг, Зуҳур ака...

Идорасига келиб, Фаризани тополмади. Қўл телефонига кўнғироқ қилиб, киностудияда эканини билди.

— Бу ёғи тезлашиб кетди, — деди у. — Эрта-индин суратга олиш ишлари бошланади. Ҳозир баъзи бир ташкилий масалаларни муҳокама қиляпмиз. Хоҳласангиз, келинг. Ўзингизнинг ишларингиз нима бўлди?

— Ҳаммаси режа бўйича кетяпти, — деди Субут. — Кейин айтиб бераман. Фариза, «қачон айтиб берасиз, кечқурун кўришамизми?» деб сўрамади. Субут унинг феълига тушуниб қолган. Бойвучча хоҳласа кўришади, хоҳламаса кўришмайди, их-

тиёр ўзида. Ҳозир у режиссёр Камбой Марқаевга маҳлиё бўлиб юрибди. Бунинг Сублига сездирмасликка уринади-ю лекин «касални яширсанг, иситмаси ошкор қилади», деганларидек, тунов кунини бўлгани каби гоҳ-гоҳида барибир билиниб қоляпти. Ишқилиб бу нарса ҳамкорликларининг дарз кетишига олиб келма-са гўргайди.

Марқаев бошида: «Ҳамонки фильмимиз сценарийси сизнинг асарингиз асосида ёзилган экан, суратга олиш жараёнида мунтазам бўлмаса ҳам тез-тез келиб, маслаҳат бериб турасиз», деганди. Кейин: «Сиз асарда айтишингиз керак бўлган гапларнинг ҳаммасини айтгансиз. Мен ҳаммасини тушуниб, сценарийга ўз нуқтаи нигоҳим билан ўтказганман. Бинобарин келинг, сизни бевозта қилмай кўяқолай. Акс ҳолда ҳуда-беҳуда тортишиб вақт ўтказамиз. Фильм тайёр бўлгач, кўриб фикрингизни айтасиз, мулоҳазаларингиз маъқул тушса, тегишли ўзгартиришлар кириштишимиз мумкин», деди.

«Уни Фариза айнитган. «Аралаштирма, халал беради», деган. Қанжиқ. Иложини топса, билган ишини қилади».

Кайфияти бузилди. Фаши келди. Фижинди.

«Ё отасига айтиб, жировини биров тортиб қўйиш керакми-кан», деб ўйлади дафъатан Субут. Чунки Саъдиев холи суҳбатларнинг бирида «Субутжон сиз ўғлимдай бўлиб қолдингиз, агар мабодо Фариза яна аёллигига бориб нотўғри қадам ташлай бошласа, дарҳол менга хабар қилинг, ўзим кўзини жойига тушириб қўяман», деганди.

«Бир камим энди чақимчилик қилиб, ота билан боланинг ўртасини бузиш эди, қўй, нима қилса қилаверсин, пешонангдагини кўрасан», деб қўлини силтади.

Шу тахлит Фариза бир ойча кўринмай кетди. Ора-орада қўнғироқ қилиб, суратга олиш жараёни зўр кетаётганлигини айтиб турди. Зухур Бузруковичдан эса қўнғироқ бўлмади. Орқаваротдан суриштириб кўрса, унинг ишлари унчалик яхши эмас экан. Вазифасидан кетиш эҳтимоли ҳам бор, дейишди.

— Сиз сабрли йигитсиз, Субутжон. Ҳали ҳамма ишлар яхши бўлади, — деди Саъдиев навбатдаги қўнғироқларидан бирида. — Иложини бўлганда ўзим бориб, ҳаммасини тўғрилاردиму, афсус, соғлигим бир қадар ёмонлашибди. Бирон ой Мюнхендаги

клинкалардан бирига ётиб даволанмасам бўлмас экан. Сиз келиб овора бўлиб юрманг. Ишлар қолиб кетмасин. Фаризанинг қилиб юрган ишларини эшитиб, қаттиқ сўқдим. У «кинофильм яхши даромад беради», деб айтяпти. Кўрамиз, агар бу чиндан ҳам шундай бўлса майли. Ундан ташқари фильм сизнинг китобингиз асосида экан. Шунга эшитиб бироз юмшадим. Акс ҳолда...

Субут уни тинчлантирди. «Ҳаммаси яхши. Сиз соғлигингизни ўйланг», деди. Шундай деди-ю охириги учрашувларда чолнинг тўсатдан мазаси қочганини эслаб: «Ишқилиб ўлмай турсин-да бобой», деб ўйлади. Чунки Саъдиев мувозанат сақлаб турмаса Фариза билан оралари жуда тез бузилиб қолишига ич-ичидан имони комил эди.

Шу топда бир зум ўша, юз бериши мумкин бўлган вазиятни кўз олдига келтирди. «Аввал араз, гина, кейин жанжал, кейин суд орқали мулк талашиш... ҳамма дўсту душманга текин томоша бўлади. Аммо-лекин... чол менинг тарафимни олиб юрган бўлса ҳам ўз улушини қизига васият қилган бўлиши керак. Бинобарин... кучлар нисбати етмиш бешга йигирма беш ҳисобида Фаризанинг ҳўли баланд бўлади. Шошма-шошма, агар биз эрхотин бўлсак-чи? Унда мулклар тенг яримдан бўлинишига умид боғлаш мумкин. Ҳа, уни алдаб-сулдаб уйланиб олиш керак. Ҳатто... ҳатто ошқора хиёнат қилиб юрган тақдирда ҳам у билан никоҳда бўлишим зарур. Акс ҳолда булар мени истаган пайтда фойдаланиб бўлинган бир буюм сингари улоқтириб юборишлари мумкин...

Шуларни ўйлаш баробарида миясига келган фикрдан яйраб кетди. «Сен шохида юрсанг, мен юраман баргида», деган қўшиқни хиргойи қилиб, қўл телефонидан Фаризанинг рақамини терди.

— Сизни... сизни жудаям соғиниб кетдим, азизим, — деди жавоб бўлгач. — Бугун кўришмасак бўлмайди.

— Ростданми? — деди Фариза, чунки у шу пайтгача Субутнинг бунақа эҳтирос, бунақа иштиёқ билан чорлаганини кўрмаганди. — Майли, кечқурун уйга келинг. — Сўнгра қувноқлик билан машҳур ашулани хиргойи қилди: — «Сени бугун, сени бугун кўрмасам бўлмас...»

— Сабрсизлик билан кутинг, жоним, — деди Субут. Телефонни ўчиргач эса паст овозда «сен ҳали мени билмас экансан», деб қўйди.

Рамиз билан Меҳрож Дубайга келиб. Қиёт исмли яна бир ҳамюрт йигитга учрашди. У кимгадир кўнғироқ қилиб, розилик олди-да:

— Кетдик, — деди. Шу кетганларича бир неча хонадонларга кириб, қизларни кўришди. Суҳбатлашиб, белгилари Афифага ўхшаш аёлни учратган-учратмаганларини суриштиришди. Бирортаси кўрдим, демадн. Эртаси, индини қидирув яна давом этди. Натижа бўлмади.

— Шаҳром деган киши бор эмнш, — деди учинчи куни Қиёт. — У олиб келинган қизу аёлларнинг деярли ҳаммасини номманом билар эмиш. Дўстлар унинг телефон рақамини аниқлаб беришни ваъда қилишди. Агар ўшани топсак, уйма-уй қидириб юришга ҳожат қолмайди.

Рамизнинг кўнғлида умид уйғонди. Шаҳром деган исми унга Рашид Пўлатов ҳам айтган эди: «одам савдоси билан шуғулланувчи гуруҳга алоқадорликда гумон қилинаётганлар орасида Шаҳром деган йигит ҳам бор. У бир неча хорижий тилларни биледи, саёҳат фирмалари ва қўшма корхоналарда ишлаш ниқоби остида иш кўради». Ўша тайин бир нарсани билса керак...

Шаҳромни нкки кундан кейин топишди. Меҳрож, Қиёт, Рамиз ва у Дубайдаги ҳашаматли қаҳвахоналардан бирида ўтиришди.

— Бу дўстимиз Афифа Зокирова деган аёлни қидирмоқда, — деди Меҳрож. — Яқин қариндоши бўлар экан. Эвазига қанча пул бўлса тўлайман, деяпти. Ёрдам қилинг, илтимос Шаҳром ака.

Шаҳром Рамизга синчиклаб разм солди.

— Қанақа... яқин қариндошингиз бўлади? — деб сўради кўзига тик қараб.

Рамиз талмовсираб, саросималаниб қолди. Шошганидан:

— Холамнинг қизи, — деб юборди. Шаҳром кулимсиради.

— Демак... сиз ҳам унинг холасининг ўғли бўласиз, шундай-ми?

— Шундай, — деди Рамиз кўзини олиб қочиб.

— Эшитишимча, Афифа Зокированынг битта холаси бор. Шаҳина хоним, деган. Унинг эса... фарзанди йўқ, дейишганди.

— Узр, мен сизга ёлғон гапиришга мажбур бўлдим. Очиғини айтсам... мен унга уйланмоқчиман. Шунинг учун... Демак, сиз... унинг қаердалигини биларкансиз-да?

— Билмайман! — деди кескин қилиб Шаҳром. Кейин бир зум ўйланиб, кинояомуз тарзда давом этди: — Шунчаки, хола си Шаҳина хонимни танийман. Афифани уникида бир-икки марта кўрган эдим. Бу ёққа келганини сиздан эшитдим. Эшитиб ҳайрон қоляпман. Шаҳина хоним келиб-келиб... ўз жиянини жўнатадими?

— Мен ҳам шунисига куяман-да, — деди Рамиз қизишиб. — Ноинсоф... Аммо мен унинг бу ёқдалигини аниқ жойдан эшитганман. Илтимос, ака, бир умр қарздор бўламан сиздан. Ёрдам қилинг. Қуруқ қўймайман! Илтимос!

— Майли, суриштириб кўрай-чи, бирон дарак чиқса, мана, Қиётнинг телефонини биламан-ку, унга айтаман.

11

Шаҳром ваъда қилганидек, икки-уч кундан кейин эмас, ўн беш кундан сўнг келди. Ранги ўчган, тушкун бир аҳволда. Афифанинг эса аксинча, кайфияти яхши эди. Башир билан ўрис хотини ўтган кунлар давомида уни яхши парваришлашди. Вақтида енгил лекин тўйимли овқатланиши, денгизда чўмилиш, вақтида дам олиш унинг аҳволига ижобий таъсир қилди. Юзларидаги заъфаронлик кетиб, икки ёноғи нақш олмадай қизарди. Шу қадар гўзаллашдики, Башири тушмагур хотинига сездирмай Афифага суқланиб-суқланиб қарайдиган бўлди. Ҳатто бир гал пайт пойлаб, ғалати гаплар ҳам айтди: «Сиз энди у жойга қайтиб борманг, қанақа ёрдам керак бўлса, мен бераман. Сизни... ёқтириб қолдим! Маъқул топсангиз, шаръий никоҳ ўқитиб уйланишим ҳам мумкин», деди инглизчалаб. «Хотинингиз бор-ку, уни яхши кўриб қолмаганмисиз?» «Йўқ, уни ҳам... фоҳишахонадан қутқариб, сотиб олганман». «Вой, қанақа қилиб? Қандай учратиб қолдингиз?» «Мижоз бўлиб Мари хонимнинг «клуби»га борган эдим. Бир-биримизга маъқул тушиб қолдик. «Қарзингни тўлаб, бу ердан олиб чиқиб кетсам, борасанми», деб сўрадим. «Ҳа», деди. Қарзидан саккиз минг доллар қолган экан. Шартга тўладиму олиб келавердим. Тил ўргатдим. Яхшигина касби бор экан, ишга жойлаштирдим. Беш йилдан бери бирга яшаяпмиз. Афсус, фарзанд бўлмаяпти. Шунинг учун менга ўзимни синаб кўришимга рухсат берган. Биз, мусулмонлар фарзандсиз ҳаётни тасаввур қилолмаймиз. Сизнинг болангизни омон-эсон дунёга келтириб,

фарзандлар кўриб, бой-бадавлат яшаймиз. Мен ҳам орзу-мақсадимга етаман».

Афифа ўйланиб қолди. Башир бунга ўзича тушунди. «Сиз ташвиш чекманг, хотинимни ҳам ташлаб қўймаймиз. Менинг топишим яхши. Икки оилани тўқис қилиб боқишга бемалол етади. Банкдаги пулим ҳам озмунча эмас. Агар никоҳимга киришга рози бўлсангиз... Маҳрингизга эллик минг доллар бераман. Яъни никоҳ қуниёқ банкда номингизга ҳисоб рақами очиб, ўшанга ўтказиб қўяман. Агар... феълларимиз тўғри келмаса... истаган пайтда болаларни менга бериб, талоғингизни олиб, алоҳида эркин яшашингиз ҳам мумкин. Мен берадиган маблағ бунинг учун бемалол етади. Ўйлаб кўринг. Фақат илтимос, ушбу суҳбатимиз тафсилотини Шаҳром билмасин. Акс ҳолда...»

— Акс ҳолда нима бўлади? — деб сўради Афифа.

— У сизга «севаман, уйланаман, бирга яшаймиз», деб айтди-ми-йўқми? Агар шу саволимга жавоб берсангиз, мен ҳам саволингизга жавоб қайтараман.

— Айтди. Мен ишондим. Чунки гаплари тўғри. Мени хонимнинг чангалидан қутқаргани ҳам шунинг учун.

Башир кулди.

— Сизни хонимнинг фоҳишахонасидан у эмас, биз қутқардик. Аниқроғи, таниш врачлар орқали анализларингизни атайлаб «ёмон» чиқариб бердик. Бунинг учун Шаҳром яхши ҳақ тўлади. Лекин унинг сизни қутқаришдан мақсади... уйланиб, бирга яшаш эмас. У сизни алдаб юрибди. У ҳеч қачон аёл кишига уйланомайди. Чунки унинг мижози суст, яъни фақат ... Сизни эса... у хоним берадиган ўн беш минг доллардан ўн баравар зиёдга пулламоқчи. Ҳозир харидор излаб юрибди.

— Унда... нега сиз менга ваъда қилаётган пулни унга бериб, мени сотиб олмадингиз?

— Пулим етмаяпти. Мен унга саксон минг доллар таклиф қилдим. У юз эллик минг сўраяпти...

Эшик кўнғироғи ногаҳон жиринглади. Баширнинг гапи оғзида қолди.

— Кейин гаплашамиз, мен эшикни очай, — деди у ва бармоғини лабига босди: — Орамиздаги суҳбат тафсилоти сир бўлиб қолсин...

Шаҳром кирди. Рангида ранг қолмаган. Кўзлари олазарак.

— Тамом, ҳаммаси расво бўлди. Бу ёқда Зулфина ўлди, Мари хонимнинг устидан жиноий иш очилди, нариёқда Муштарийхоним қамоққа олинди, менга халқаро қидирув эълон қилинган. Агар ушлашса, энди қамоқдан қайтиб чиқолмайман.

Афифа шўрлик Зулфинанинг кўкарибгина турган чеҳрасини кўз олдига келтирди.

— Уни... даволашаётганди-ку, ахир... Қанақа қилиб... ўлади?

— Мижозлардан бири, аниқроғи, ўша кунги барзанги миршаб ярим кечада маст бўлиб келиб хонимдан Зулфинани талаб қилган. Хоним унинг касаллигини айтиб, ҳарчанд қаршилик кўрсатмасин, барзанги зўрлик билан хонасига бостириб кирган ва ухлаб ётган Зулфинанинг устига ўзини ташлаган. Бечора қизнинг юраги ёрилиб кетибди... «Тез ёрдам» етиб келгунча тамом бўлиб улгурган экан. Миршаб қочиб кетган. Хоним қизни «ижа-рада яшарди, юрак касали хуружидан ўлди», деб турибди. Лекин... Муштарий терговда оғзи бўшлик қилиб, жўнатган қизлари орасида Зулфина ҳам борлигини айтиб қўйса, иш мураккаб-лашади. Дарвоқе, полициядаги танишларнинг айтишича, нарёқдан шу иш бўйича Пўлатов деган терговчи келган эмиш. Мени, сизни ва бошқаларни тутиб олиб кетиш учун.

— Пўлатов? — ҳайрат билан такрорлади Афифа. — Рашид Пўлатов эмасмикан?

— Нима, сиз уни танийсизми? Эҳтимол ҳаққини берсак... бизга ёрдами тегар?

— Агар ўша Пўлатов бўлса, уни сотиб олиб бўлмайди, — деди Афифа ўйчан кулимсираб.

— Ундайларнинг сотилмайдигани бўлмайди, — деди Шаҳром ишонч билан. — Фақат қимматроғи ва ўта қимматбахоси бўлиши мумкин.

— Унда бир ҳаракат қилиб кўринг, зора омадингиз келса, — деди Афифа. — Мен эса унинг кўзига кўринишни истамайман. Ўзи шусиз ҳам уни... алдаб келганман. Фазабга миниб юрган бўлса керак.

— Ундай бўлса... чиндан ҳам кўзидан узоқроқ юрган маъқул. Ҳа, дарвоқе, сизни яна бир киши излаб юрган экан...

Афифанинг юраги «зирқ» этди. Хаёлидан: «Наҳотки Субут акам бўлса», деган фикр ялт этиб ўтиб кетди.

— Ким экан, қанақа ёшдаги одам? — деб сўради ҳовлиқиб. Шаҳром бир лаҳза ўйланиб.

— Билмадим, шу ерда иш қиладиган ҳамюртлар айтишди. Чамаси у ҳам... мелисанинг айғоқчиси бўлса керак, — деди. Аффанинг ҳафсаласи пир бўлди.

— Кимлигини аниқлашнинг иложи йўқмикан? — деди умидсизлик билан.

— Аниқлаб нима қиламиз? Ортиқча бош оғригининг нима кераги бор? Ё сиз... ўз ихтиёрингиз билан юртга қайтиб, қамоққа тушмоқчимисиз?

— Йў-ўқ, — деди Аффифа ҳолсизлик билан.

— Йўқ бўлса, демак, тезлик билан бу мамлакатни тарк этишимиз керак. Розимисиз?

Аффифа бош ирғади. Зеро, у бошқа иложи йўқлигини тушуниб турар, ҳамонки Олчaxon қамалиб, Пўлатов бу ёққача етиб келган бўлса, уларни топмай қўймаслигини биларди. Қолаверса, ҳозир унинг учун муҳими бу эмасди. «Ким мени излаб келдийкин?» деган савол миясида айланар, иккинчи тарафдан Зулфинанинг ўлимини ўйлаб юраги эзилар, «шўрлик, бу ҳаётга келиб хўрлик ва зуравонликдан бошқа ҳеч нарсани кўрмай кетди», деб ўкинар, яна бир хаёлида ўша қизнинг шармандали қисматдан халос бўлгани учун қандайдир шаккокона бир қониқиш бор эди. «Сен эса бир умр сарсон-саргардон бўлиб юришга маҳкумсан, бас, шундай экан, ўзингни тақдир измига топшириб, йўлинг қай томонга бошласа ўшаёққа кетавер».

— Даволаниш нима бўлади? — деб сўради бироздан сўнг.

— Отдайсиз. Сизни Мари хонимникидан қутқариб чиқиш учун ўша эр-хотин хитой дўхтирлар билан гаплашиб, анализингизни «ёмон» чиқарганман. Аслида жигарингиз топ-тоза

— Унда... ҳомиладорлигим ҳақидаги гап ҳам тўқимами? — деб сўради Аффифа. У Башир айтган гаплар рост эканини англаб турарди.

Шаҳром унга бир муддат ҳайрон бўлиб тикилиб турди. Кейин кулимсиради:

— Ҳомиладорлигингиз чин. Нима, ўзингиз... сезмаганмидингиз?

— Йў-ўқ, — деди қизариб бош чайқар экан Аффифа. Шаҳром кулиб юборди ва:

— Битта латифа айтиб берайми, — деди. — Бир куни лик тўла автобусга ёшгина бир жувон чиқибди ва ўтирганларга қараб: «Ҳомиладор аёлга жой бўшатмайсизларми», дебди. Ўтирганлар-

дан бири: қани. ҳомиладорлигингиз билинмаяпти-ку», деса, жувои: «ярим соатда бирданига сезилмайди-да», дермиш.

Афифа кулмади. Кўз ўнгида Субут билан сўнгги висол дамлари жонланди. «Шунча пайт бўлмаган бола, аксига олиб, истамаган пайтда, умрбод видолашган чоғда бўлиб қолгани нима-си», деб ўйлади. Кейин ношукрлик қилаётганини сезиб қолиб, ичида: «Тавба қилдим, парвардигор», деб қўйди. Яна бир кўнглида: эҳтимол буниси ҳам ёлғондир, деган таҳликали иштибоҳ бор эди.

— Тезроқ бўлинг, ҳозирча бошқа квартирага боришимиз керак. Эртами, индинми жўнаб кетамиз. Отланинг!

Башир уларни йўлдан қайтаришга уринди.

— Шу ерда тураверинглар, жўнаб кетгунча.

— Йўқ, бу ерни топиб келишлари мумкин. Мари хонимнинг соқчиси ҳам қамалган. У сенинг исмингни билади, — деди Шаҳром. — Сотиб қўйиши мумкин.

— Ақалли манзилларингни айтиб кет, — деди Башир Афифага ер остидан қараб.

— Кейин кўнғироқ қиламан... Унгача мен айтган масала ҳал бўлса... эҳтимол келишармиз.

Башир зимдан Афифага қараб: «айтмадимми», деган маънони англатди. Афифа ўзини бепарво тутди. Шу боис Шаҳром ҳеч нарсани сезмади.

Ташқарига чиққанларидан сўнг Шаҳром Афифанинг қўлидаги бўғчасини олди.

— Энди сизга оғир нарса кўтариш мумкин эмас.

Таксига миниб, шаҳрдан чиқиб кетишди. Саҳро оралаб ўтган кенг, текис ва равон йўл орқали анча юриб, кечга яқин бошқа шаҳарга етиб келишди. Афифа, кираверишдаги инглизча ёзувдан бу шаҳарнинг Абу Даби, деб аталишини билиб олди. Бениҳоя баланд, ўта муҳташам «Хилтон» номли меҳмонхона қаршисида таксидан тушишди. Таксига жавоб бериб, ичкарига кирдилар.

— Иккаламизга... битта номер оламан, майлими? — деб сўради Шаҳром ўзбекчалаб. — Ҳужжатга кўра эр-хотинмиз-ку.

— Ишқилиб, ҳужжатларимиз сохта эканлиги фош бўлиб қолмасмикан? — деди хавотирланиб Афифа.

— Нега сохта бўларкан? — кулди Шаҳром. — Ҳақиқий. Ой-нур Саварбоева ҳамда унинг эри Шаҳром Санарбоев... ҳаётда

бэр одамлар. Фақат улар бизнинг мамлакатда эмас, қушни давлатда, тоғлар орасидаги кичик бир овулда яшашади. Паспортларимиз ўшаларники. Визалар ҳақиқий. Фақат расмлари бизники.

Йигирманчи қаватдан жой олишди. Хона икки бўлмали, кенг, ёруғ ва шинам экан. Фақат каравотлари алоҳида эмаслиги Аффанинг кўнглини хижил қилди. Шаҳром туйғун экан. Сезд.

— Қўрқманг, мен залда, диван устида ётаман. Ҳозир буюмларингизни жойлаштириб, ювиниб чиқинг. Ресторанга тушиб овқатланамиз. Қорнингиз ҳам очқаб кетгандир.

— Ҳа, очликдан силлам қуриб кетди, — деди Аффифа.

— Унда тезроқ бўлинг.

Ресторан биринчи қаватда экан. Деразаси ортида каттакон чўмилиш ҳавзаси. Тирбанд.

— Чўмилиш кийимларингиз борми, чўмиламизми?

— Йўғ-е, уят бўлади. Сен умрим бино бўлиб пляжда чўмилмаганман, — деди қимтиниб Аффифа.

— Энди миянгиздаги эскилик сарқитларини чиқариб ташланг. Қишлоғингизда эмассиз. Абу Даби дунёдаги энг гўзал саёҳат ва ҳордиқ марказларидан бири. Афсуски, ортимиздан таъқиб қилиб юришибди. Шунинг учун бу ерда бир ҳафтадан ортиқ қололмаймиз. Акс ҳолда бирон ой мириқиб чўмилиб, дам олардик.

Официант келди. Шаҳром овқат, газаклар ва бир шиша «Чинзано» буюрди.

— Мен ичмайман-ку, ўзингизга яраша олинг, — деди Аффифа.

— «Чинзано» — энгил шароб. Озгина ичинг, қонингизни кўпайтириб, қувват бағишлайди.

Буюртма бир зумда келтирилди. Аффифа шаробдан бир қултумгина ичиб, овқатни тўйиб еди. Бадани ҳам, кўнгли ҳам яйради. «Ҳар қалай худонинг ўзи асраб, фоҳишахонадан осон қутилиб чиқдим, — деб ўйлади. Кейин Шаҳромнинг рангпар юзига боқиб, ундан Субут акасига ўхшаш жиҳатларни излади. Йўқ, бу бошқача. Бунинг юзида ўктамлик йўқ. Чеҳраси қанақадир изтиробли, азобли. Қизиқ, наҳотки Башир айтган ифлос гаплар рост бўлса? Ахир Шаҳром уни бошқа одамга сотмоқчи бўлса, Мари хонимнинг қўлига топширмасдан тўғридан- тўғри олиб бориши мумкин эди-ку! Унга кўрсатиб, мабодо ёқмайдиган бўлса, Мари хонимнинг клубига сотиши мумкин эмасмиди? Ёки бу ерда бошқа гап бормикан?

— Қалай, вино, овқатлар ёқдимми? — деб сўради Шаҳром. — Мазза-а?

— Зўр! — деди Афифа ич-ичидан бир қувноқлик келиб. — Раҳмат сизга, Шаҳром ака. Лекин... мени нега қутқариб чиққангингни... тушунмадим.

— Хотинимсиз-ку, — деди кулиб Шаҳром. — Ким хотинини фоҳишахонада қолдириб кетади?

— Унда... нега олиб келдингиз бу ёқларга, ахир юртда бари бир ҳам... «фоҳишалик қилгани олиб кетди», деб айтишади-ку...

— Тупурдим, нима дейишларига. Муҳими... мен сизни ўша... биринчи марта пул талаб қилиб борган чоғимда кўрибоқ севиб қолганман. Сиз ўшанда бир марта таҳдид қилиб, жимиб кетганимдан ҳайрон бўлгандирсиз. Мен сизни аягандим. Кейин... кейин баъзи воқеалар юз берди, сиз касалхонага тушдингиз. Кейин... худо менинг омадимни бериб, яна ўз оёғингиз билан Муштарий-Олчохонникига келдингиз. Шунда мен сизни мамлакатдан олиб чиқиб кетиб, уйланиш режасини туздим. Хужжатларни тўғрилаётганда каллам яна бир марта ишлаб кетди. Иккимизга эр-хотин паспортини тўғриладим. Мана, кўрдингизми, ҳаммаси силлиқ битди. Биз иккимиз эр-хотинмиз. Саёҳат қилиб, дам олиб юрибмиз...

— Барибир хужжатлар ҳақиқий эмас-ку.

— Вақти билан ҳаммасини тўғрилайман. Ўйламанг. Муҳими, бундан буён тақдирингизни мен билан боғлашга рози бўлсангиз бас.

— Розиман, — деди Афифа ўйлаб ўтирмасдан.

— Шошилманг. Олдин менинг кимлигимни аниқ билиб олинг.

— Айтинг, кимсиз? Шаҳроммисиз, Баҳроммисиз, яна бошқа бировмисиз?

— Ресторандан чиқайлик, айтаман.

Официант музқаймоқ ва қаҳва келтирди. Уларни ҳам тановул қилиб бўлишгач, ташқарига чиқиб, тоза ҳавода сайр қилишди. Теварак-атрофдаги бағоят гўзал манзара, тигиз пальмазорлар, гулзор боғлар, бири-бирдан мусаффо ҳовузлар, зумрад томчилар сачратиб, осмонга сув отаётган фавворалар Афифанинг кўзини қувнатди. Кўнгли ёзилди.

— Қанийди бир умр шунақа жойларда юрсанг, — деди завқ билан.

— Насиб этса, ҳаётингизнинг бундан-буёнги қисми ана шунақа бетакрор жойларда ўтади, — деди Шаҳром.

Кейин номерга қайтишди.

— Менинг ўтмишим жудаям чигал ва аянчли, — оромкурсларга юзма-юз ўтиришгач ҳикоясини бошлади Шаҳром. — Ўзим асли шаҳарда камбағал оилада туғилганман. Онам универси гетта фаррош. отам қоровул бўлиб ишлашган. Отам кўп ичарди. Ёлғиз опамни эрга беришга улгурмай жигари цирроз бўлиб ўлди. Опам иккаламиз онамга ёрдам бериш учун болалик пайтларимиздан университетга кўп қатнардик. Онам хорижий тиллар факультетини тозаларди. Факультет деканидан бошлаб оддий ўқитувчиларигача уни танишарди. Мен мактабни битиргач, ишнинг орқасидан ана шу факультетга ўқишга кириб олдим. Ўзимда ҳам болаликдан тилларни ўрганишга қобилият бор эди. Тожик, рус, татар тилларини яхши билардим. Университетда инглиз, француз ва араб тилларини ўргандим. Лекин ўқишни битиролмадим. Охири курсада ўқиётгандик. Диплом ҳимоясига атиги бир ой қолганди... Бир куни кечкурун ижарада яшайдиган ўртоқларимнинг олдига келдим. Улардан бири — қуйи дарғомлик Ансор ҳовлида чекиб турган экан. Қизиқ гапни айтди:

— Жавҳар дўстинг бир қизни олиб келиб, мени хонадан ҳайдаб чиқарди.

Жавҳар ўйинқароқ, енгил табиат йигит эди. Отаси шаҳар яқинидаги туманлардан бирининг раҳбари бўлгани боис чўнтаги доим пулга тўла, атрофида қизлар гирдиқапалак бўлиб юришар эди. Кейинроқ билдимки, ижарахона дейилган каттагина ҳовли ҳам аслида унинг отаси сотиб олиб, шаҳарлик бир ошнанинг номига расмийлаштириб қўйган ўз уйи экан.

Ансор ойнаванд айвон орқали кириладиган хона томон ишора қилиб, пиқиллаб кулди:

— Бир соатдан бери...

— Қанақа қиз экан? — дедим қизиқсиниб.

— Тиббиёт билим юртида ўқиркан. Ўзи лекин бўлиққина. дириллаган зўр нарса... Сен айт, яқин ўртоғинг-ку, бизлар билан ҳам баҳам кўрсин.

— Калланг борми, у эҳтимол яхши кўрганидир. Уйланмоқчидир.

— Вей, қўйсанг-чи, ўша Жавҳар бойвачча шунақасига уйланармиди?!

Хуллас, биз қўшни хонада Жавҳарга ҳасадимиз келиб, уни ғийбат қилиб ўтирдик. Бир маҳал эшик очилиб, Жавҳар кириб келди. Ансор иккимиз сапчиб туриб, уни саволга тутдик:

- Қалай бўлди? Зўрми?
- Зўр! Шоколад! Кирасанми? — деди у менга қараб.
- Кўнадими, яна... жанжал кўтармасин, — деди Ансор.
- Нима деб жанжал қилади ўзи... бир шилта бўлса. Ҳозир карахт бўлиб ётибди. Менми, бошқами, сезмаслиги ҳам мумкин.
- Унда мен кирай, майлими? — деди Ансор. Кейин бироз ўйла-ниб туриб, сўради:
- Ичганми, кайфи қанақа?
- Кайфи зўр, бояги вискининг қарийб ярмини ичганмиз. Оёқда туролмайди. Карахт деяпман-у.
- Хона қоронғими, пардаларни зич ёпганмисан? — сўради Ансор ҳовлиқиб.
- Зим-зиё зулмат. Ҳеч нарса кўринмайди. Киравер. Кейин Шаҳром киради.
- Мен кирмайман. — дедим.
- Э-э унақаси кетмайди. Ҳақиқий дўстлар бир майизни қирқ бўлиб ейишган, — деди Жавҳар. — Қани, Ансор, олға!
- Ансор кириб кетди. Жимлик. Гўё бир неча соат ўтгандек бўлди.
- Айтдиму сезмайди, деб, — илжайди Жавҳар. — Муҳими, кирганингда овозингни чиқарма.
- Эшик очилиб Ансор чиқди. Оғзи қулоғида.
- Конкретний нарса экан. «Жавҳар ака, Жавҳар ака, жоним, ташлаб кетмайсизми», деб чунонам муқомлар кўрсатдики...
- Наҳотки сен Жавҳар эмаслигингни сезмаган бўлса? — дедим мен ҳайрон бўлиб.
- Сезган, сезмаганликка олади-да, — деди Жавҳар. — Фоҳиша-да, унга қанча кўп бўлса, шунча яхши. Қани, тулпор, энди сенга навбат. Бир кучингни кўрсат.
- Мен иккиландим. Кўнглим ёмон бир нарсани сездим.
- Кирмай қўяқолай, Жавҳар. — дедим. — Қўрқяпман.
- Нега қўрқасан? Нима, илгари ҳеч... кўрмаганмисан бунақа ишни.
- Кўрмаганман, — дедим ростини айтиб.
- Э-э, ким айтади сени шаҳарлик деб, ҳариф экансан-у. Тем более ўрганишинг керак. Бунақа имконият ҳар куни бўлмайди. Кир, давай!
- У шундай деб, мени хонадан суриб чиқарди. Даҳлиз ним қоронғи. Ҳеч ким йўқ. Қиз ётган хонанинг эшигини секин итардим. Овозсиз очилди. Ўзимни ичқарига олиб, эшикни зичлаб бекитдим. Зул-

мат. Зулфинини тушириб, секин-секин тўрга қараб юрдим. Кўзим қоронғиликка бироз ўрганди. Ўнг томонда дераза пардага зичлаб қўйилган каравотда оқ чойшабга ўралиб ётган танани илғадим. Юрагим гурсиллаб, яқинлашдим. Каравот қиррасига ўтирдим. Ҳаяжонландим. Қўрқдим. Сизга ростини айтсам... мактабда қизлар билан рақсга тушиш чоғида бир-иккисининг белини ушлаганимни ҳисобга олмаса, ётиш тугул ўтириш қанақалигини билмаганман. Шу боис саросимага тушиб ўтиравердим.

— Жавҳар ака, намунча кўп ташқарига чиқасиз, келинг ёнига, — деб шивирлади бир пайт қиз. Мен қўрқа-писа унинг ёнига чўзилдим. Кейин... Кейин нима бўлганини... айтишнинг ҳожати бўлмаса керак. Ғалатиси шуки, унинг ўзи кўпроқ ташаббус кўрсатди. Мен унинг измига буйсундим, холос. Бир маҳал у икки қўли билан сочларимни пайпаслади-ю қичқириб юборди:

— Вой, сиз Жавҳар ака эмас-ку! Кимсиз! Нега мени зўрлайсиз? Нима, сенлар мени фоҳиша деб ўйлаяпсанларми? Мен сенларга кўрсатаман! Ҳозир мелисахонага бораман.

Қиз шундай деб, мени устидан итқитиб, сакраб ўрнидан турди. Эшик томон бориб, деворни пайпаслаб, чироқни ёқиб юборди. Эшикка интилди. Чеҳрасидан билдимки, унинг ёши биздан бир-икки ёш катта.

Мен қўрқиб кетдим. «Опа», деб мурожаат қилдим:

— Илтимос, опа, шовқин кўтарманг, истаган шартингизни бажараман.

Қиз гапимга эътибор бермади. Эшикни тепди. Эшик шарақлаб очилди. Жавҳар билан Ансор бояги шовқинни эшитиб, эшик ортига келиб туришган экан. Қиз уларни кўриб, яна ҳам баттарроқ жазавага тушди.

— Уч киши экансанлар, ифлослар, умрингни турмада чиритаман, қоч йўлимдан ҳозир бақираман!

— Жон опа, жон опа, бир дақиқа шошманг, — дедим мен. — Айтим-ку, истаган шартингизни бажарамиз, деб. Тўғрими, болалар? Қанча пул керак бўлса, берамиз.

Жавҳар билан Ансор унсиз бош ирғашди. Улар ҳам рангларида қон йўқ, тахтадек қотиб қолишган.

— Ўғил бола гапми? — деб сўради таҳдид оҳангни ўзгартириб қиз.

— Бизлар йигитмиз, айтган сўзнинг устидан чиқамиз, — деди Ансор бироз ўзига келиб.

— Телефонни бу ёққа бер, — деди қиз дераза ёнида қимтиниб турган Жавҳарга. У пайтлар қўл телефони энди чиққан, ҳали фақат пулдор кишилардагина бўларди. Жавҳар унга телефони ни узатди. Қиз шошмасдан телефон тугмаларини босди. Жавоб бўлгач, йигламсираган овозда гапирди:

— Мама, менн... мени бир йигит алдаб уйига олиб келиб, ўртоқлари билан... тез етиб келинг. Манзилими, манзили: Жийдазор кўчаси, ўн саккизинчи уй...

Кираётиб уйнинг рақамларигача эслаб қолганини қаранг. Аслида... ҳаммасини пухта тайёргарлик билан уюштирган. Жавҳарнинг бойваччалигини билиб, тузоққа туширмоқчи бўлган-да...

Хуллас, ярим соат ўтмай дарвоза қўнғироғи чалинди. Қирқ ёшлардаги бир аёл, ёнида иккита барзанги эркак. Барзангилар кирган заҳоти бизларга ташланиб, тепа кетишди. Аёл эса тўхтовсиз жавраб турди. Шу орада яланғоч қизи кийимини киймоқчи бўлди. Аёл рухсат бермади. Чойшабга ўрантирди.

— Кийимингни киймай тур. Жиноят излари ўчиб кетмасин, — деди. Кейин яна бақириб, қарганиб кетди. — Гулдай пок, норасида қизимнинг иффатини булғаган зўравонларни қамоқда чиритиш керак. Ифлослар, эшшаклар, тўнғизлар! Бечора боламнинг соғ жойини қолдиришмабди...

— Раҳм қилинглар, ҳар қандай шартларингизга розимиз, — дедим мен.

— Бўпти, ҳар биринг ўн минг доллардан тўлайсан, — деди барзангилардан бири.

— Йўқ, — деди қиз Жавҳарни кўрсатиб, — анови... биринчи бошлаган ўн бешта берсин.

— Ҳозир соат тунги бир. — деди қизнинг онаси. — Эрталаб соат олти, узоғи билан еттигача пулни шу ерга олиб келиб бермасаларинг, буни экспертизага олиб бораман.

— Розимисизлар? — сўради барзангининг иккинчиси.

— Ҳа, — деди Жавҳар хотиржамлик билан. Биз Ансор иккимиз унга нажот истаб тикилдик. Чунки Ансорнинг оиласи ҳам ўрта ҳолдан пастроқ турмуш кечирар, ўн минг доллар топиб бериши гумон эди. Мен-ку, ўн минг доллар тугул минг долларни ҳам эплолмаслигим аниқ.

— Сизлар-чи? — сўради биринчи барзанги.

— Биз... бизда бунча пул йўқ, — дедим мен шунинг баробарида Жавҳарга тикилиб. У эса кўзини олиб қочди. Қўл телефони-дан уйига қўнғироқ қилди. Онаси олди. шекилли:

— Отамга айтинг, бир-икки соат ичида ўн беш минг доллар туламасам... қамалиб кетаман, — деди.

Жавҳарнинг «ўн беш минг», деган гапини эшитиб, кўз олдим қоронғилашиб кетди. Барзанги Жавҳарнинг қўлидаги телефон-ни олиб, Ансорга узатди.

— Бизда бунча пул йўқ, — деди у йиғлаб. — Топганича олиб келса майлими?

Барзанги аёл билан кўз уриштириб олди.

— Давай-давай, қўнғироқ қил, олиб келсин-чи....

Гапнинг қисқаси, Жавҳарникилар пулни олиб келиб беришди. Ансорнинг акаси, тоғаси олиб келган уч юз минг сўмча пулни аёл отиб юборди. Қизини етаклаб чиқиб кетди. Барзангилар Ансор иккаламизни ёқамиздан судраб машинага ўтқазди. Шаҳар милиция бўлимига олиб келиб топширишди. Қиз ва онаси биздан олдинроқ келиб, ариза ёзишаётган экан. Сўнгра улар экспертизага кетишди, бизларни авахтага тиқишди. Кейин тергов, суд, ўн йилдан олдик.

— Жавҳар-чи? — ҳаяжонланиб сўради Афифа.

— Жавҳарми? Жавҳар судда гувоҳ сифатида қатнашди. У даҳшатли гаплар айтди. Нима эмиш. У яхши кўрадиган қизини ижарахонасига олиб келиб, шунчаки дам олиб ўтирганида биз, Ансор иккаламиз Жавҳарнинг бўйнига пичоқ тираб, калтаклаб хонадан ҳайдаб чиқарибмиз ва қизни тортиб олибмиз, ўзи уриб, моматалоқ қилган жойларини бизга ёпиштирди. Экспертиза ҳам қилган экан...

— Оҳ, номард! Оҳ, ифлос! Шунақа дедими-а? — ғазаб билан сўради Афифа. — Қиз-чи? Қиз нима деди?

— Қиз унинг айтганларини тасдиқлади.

— Кейин-чи?

— Кейинми? Кейин... Қамоқ. Зонада бизнинг жиноят билан қамалганларни хўрлашар экан. Ансор бунга чидамай, ўзини осди. Мен эса... мен анови тухматчи дўстимнинг кўзига бир мартагиа бўлса ҳам тик қарапман, деб барча уқубатларга чидадим. Беш йилда қутулиб чиқдим.

— Чиқиб, тўғри Жавҳарнинг олдига бордингизми?

— Йўқ.

— Нега?

— У хорижга ишга кетган экан. Аввал қайсидир қўшма корхонада таржимон бўлган. Сўнгра уларга қўшилиб, учинчи бир мамлакатга жўнаган. Ундан ташқари... турмада кўп ўйладим. Жавҳарни нима деб айблайман? Пул бермагани учунми? Пул отасиники бўлган-ку. Ўша лаҳзаларда у биринчи галда ўз жонини қутқариши муҳим эди. Қолаверса... мен қамоқдалигимда оиламиздан мунтазам хабар олиб, моддий кўмак бериб турган. Опамнинг тўйида харажатнинг асосий қисмини кўтарган. Онам менга жўнатиб турган пулларни ҳам... у берган.

— Қиз-чи? Қизнинг тақдири нима бўлган экан?

— Қизми? Қиз... ўша пайтдаёқ бузуқ бир оиланинг боласи бўлган. Кейинроқ онаси хуфия фоҳишахона очган. Қизи ўша «чаманнинг сара гули» бўлиб очилиб-сочилиб, яшнаб юрган. Кейин бозори ўтмай қолиб, қайгадир кетган.

Уларни бошқа кўрмадим.

Орага бир зумлик ўнғайсиз жимлик чўкди.

— Ўзингиз... шунақа... бузуқчилик қурбони бўлиб, яна нега бунақа йўлга кирдингиз? — деди Аффифа. — Бу ифлос одамларнинг иши эмасми?

— Аёл зотидан нафратланганим, ундан бир умр кўнглим қолгани учун, — деди Шаҳром.

— Битта... ёмон аёлнинг иши учун бутун аёл зоти айбдор эмас-ку.

— Тўғри айтасиз. Бироқ мен буни... кейинроқ тушундим. Ўшанда, турмада чеккан азобларим, кўрган хўрликларим... уларни сиз тасаввур этолмайсиз. Қамоқхонада ашаддий каллакесарлар қўлига тушдим. Уларнинг қондаси қаттиқ. Мендақаларни мутлақо аяшмас экан. Улар «сен бегуноҳ бир қизни зўрлабсан», деб, итнинг кунини кўрсатишган. Ҳар куни юз, минг марталаб «мен аёлман, мен аёлман» деб айтишга, инсон боласи чидолмайдиган ишларни қилишга мажбур этишган. Шунинг учун аёл деган сўзни эшитсам, ақлдан озадиган даражага етгандим. Турмадан чиққанимдан сўнг онам билан ҳам яшолмадим. Фикру зикрим аёллардан қасос олиш бўлиб қолди. Шу тариқа Шаҳина ва Муштариёлар билан танишдим. Қанча-қанча қизларни буёқларга олиб келиб сотдим, хор-зор қилдим. Лекин иззат-нафсим қон-

мади. Кейинроқ билдимки, хато устига яна хато қилибман. Мен... мен чиндан ҳам энг аблаҳ, энг жирканч одамман...

Шаҳромнинг кўзларидан дув-дув ёш тўкилди. Бошини чай-қаб, тескари ўгирилди. Ўрнидан туриб, дераза ёнига борди. Пардани суриб пастда, минглаб чироқлар «милт-милт» этиб турган шаҳарга тикилди. Аффифа ўрнидан туриб, унинг ёнига борди. Елкасига қўлини қўйди.

— Кечиринг. Ножўя гапирдим. Сиз ҳам менга ўхшаган бахти чопмаган одам экансиз. Лекня тушкунликка тушманг, ойнинг ўн беши қоронғи бўлса, ўн беши ёруғ, дейдилар.

— Сиз шундай деб ўйлайсизми?

— Албатта!

— Агар... агар мен қилган ишларнинг ҳаммасини айтсам, фикрингиз ўзгармайдими?

— Ўзгармайди.

— Унда воқеанинг давомини эшитинг. Қамоқхонадан чиқиб келганимдан сўнг Жавҳарнинг отаси эшитиб, уйимизга келди. Узр сўради. «Ўшанда мен воқеанинг асл мазмунини билмаганман», деди. Аблаҳ Жавҳар ўзини оқлаш учун отасига, «ҳаммасини Шаҳром билан Ансор ташкил қилганди, қизни ўшалар олиб келди, мени мажбурлаб ўзларига шерик қилди», деб айтган ва отаси жаҳл устида учаламизни эмас, фақат ўз ўғлини қутқарган экан. «Ўғлим қилган номардликни ювиш учун сенга бир умр қўлимдан келган ёрдамни бераман, ўқишингни тиклайман, ишга жойлаштираман», деди. Ўша пайтда у киши вилоят миқёсидаги катта бир раҳбарлик лавозимида ишлар экан. Мен: «майли, ёрдам керак бўлса, ҳузурингизга бораман», дедим. У кетди. Кетаётиб: «уйимизнинг эшиги сен учун доимо очиқ, истаган пайтинг кел, хурсанд бўламиз», деди. Бу гапларни самимий айтди. Сиз, «шу билан ўртоғини кечириб юборган» отасининг кўмагидан фойдаланиб, муаммоларини ечиб олган» деб ўйлаётгандирсиз. Аммо мен... аввалига чиндан ҳам у кишининг ёрдамидан фойдаландим. Ўқишимгаям тикланиб, давлат имтиҳонларини топширдим, диплом олдим. Туристик фирмага ишга жойлашдим. Саёҳатчилар билан бирга хорижий мамлакатларга бориб келадиган бўлдим. Ўша сафарлар давомида Жавҳарни изладим. «Уни топаман. Топаману юзига тупураман. Шунинг ўзи энг оғир қасос бўлади», деб ўйладим. Топдим. Тупурдим. Лекин кўнглим жойига тушмади. «Шундай қасос олайки, у ҳам мендек бир умр азоб

чексин», деб ўйладим. Пайт пойлаб, имкон излаб юрдим. Ногаҳон шундай имкон туғилиб қолди. Кунлардан бир кун Жавҳарнинг тиббиёт институтида ўқийдиган Бинобар исмли синглиси бир дугонаси билан фирмамизга келиб қолди. «Ёзги таътил чоғида бирон хорижий давлатга бориб, томоша қилиб айланиб келмоқчимиз, маслаҳат беринг», деди. Ўша пайтлар биз айрим хорижий мамлакатларга қизларни сайёҳ ниқоби остида олиб бориб, сотишни эндигина бошлагандик. Табиийки, Бинобарга мен у мамлакатларни тавсия этмадим. Чунки бошда миямда шум ният йўқ эди. «Туркия ёки Мисрга борсаларинг бўлади, денгиз ҳавоси, кейин томоша қиладиган, чиройли кийимлар сотиб оладиган бозору дўконлари кўп», дедим. Қизлар рози бўлишди. Хуллас, уларни бошқа фирма орқали аввал Туркияга, кейин Дубайга олиб бориб, сотиб юбордим. Икки ойдан сўнг Бинобар ва дугонасининг полиция қўлига тушгани ва қамалгани ҳақидаги хабар отасига етиб келган. Шўрлик ўша кунёқ ариза бериб ишдан бўшади ва бир ҳафтадан сўнг юрак хуружидан вафот этди. Мен эсам ҳеч нарса кўрмагандек унинг таъзиясига бордим. Чунки собиқ дўстим Жавҳарнинг қандай аҳволга тушганини кўришим керак эди...

— Бинобарни сиз жўнатганингизни билиб қолишларидан қўрқмадингизми?

— Қўрқмадим. Айтдим-ку, улар бошқа фирма орқали, бошқа шаҳардан учиб кетишган, деб. Бинобарнинг ўзи ҳам, дугонаси ҳам узоқда, зиндонда ётишибди. Демак, мени ҳеч ким фош қилолмади...

— Ҳа-а, жудаям... ёмон иш қилган экансиз, — деди Афифа.

— Бу... қасос эди, Афифа. Мен... ўзимни шундай оғир қасосга ҳақли, деб ҳисоблар эдим. Чунки мен... йигитлигимни, умримни йўқотгандим. Менга яшашнинг қизиғи қолмаганди.

— Барибир бу қадар шафқатсизлик қилиш...

— Боя «фикрим ўзгармайди», дегандингиз.

—

— Нега индамайсиз, Афифа? Менинг чиндан ҳам жирканч, палид одам эканимга ишонч ҳосил қилиб, нима дейишни билмай қолдингизми?

Афифа Башир айтган гапларнинг ҳаммаси тўғри эканига такрор-такрор ишонч ҳосил қилиб, ғазаб ва аламдан эсанкираб, нима дейишни билмас, иложини топса ҳозир Шаҳромнинг юзига туфлаб юборар эди.

— Қилган гуноҳларимнинг ақалли бир қисмини ювиш учун сизни қутқардим. Гарчи... сизни ҳеч ким алдаб олиб келмаган бўлса ҳам. Дарвоқе, биз олиб келиб сотган қизлар, аёлларнинг кўпчилиги қаёққа, нима мақсадда бораётганини олдиндан жудаям яхши билишган. Газеталар, радио ва телевизорга чиқиб, юзини яшириб, «бизни алдаб олиб кетишди», деганларнинг ҳамаси ҳам ҳақ эмас.

— Буни биламан. Лекин... нега мени қутқардингиз? Ахир мен ҳам ўз ихтиёрим билан келганимни билардингиз-ку...

— Сиз ўз ихтиёрингиз билан эмас, бошқа сабаблар билан келгансиз. Сиз боя тўғри айтдингиз. Иккимизнинг қисматимиз ўхшаш. Фақат сиз таҳқирларга жавоб қайтаришга, қасос олишга уринмай келяпсиз. Ўзингиз айтганингиздай, ойнинг ёруғ ўн бешини кутяпсиз. Сабр қиляпсиз. Мен эса сабр қилолмадим, бардош беролмадим. Ўч олиш йўлини тутдим. Бунинг бефойдалигин эса кеч тушундим.

— Кеч бўлсаям, ҳар қалай, тушунибсиз-ку. Шунинг ўзи ҳам катта гап. Фақат энди ҳеч кимга ёмонлик қилманг. Ажабмаски, Аллоҳ гуноҳларингизни кечирса.

— Шояд. Энди... дам оламиз. Акс ҳолда дардимизнинг достони тугамайди. Эртага барвақт туриб, сафаримизни давом эттириш учун ҳужжат тайёрлашим керак. Хайрли тун. Сиз ётоқхонага кининг. Мен шу ерда ётаман.

Афифа Шаҳромнинг ҳикояси таъсирида анчагача ухлолмай ётди. Кейин «ухлаб ётган пайтида, шилқимлик қилиб, Башир айтган гапларнинг энг сўнгисини ҳам тасдиқлаб, ишонч ҳосил қилсаммикан», деб ўйлаб ётди. Шаҳромдан гоҳ нафратланди, гоҳ ачинди. «Наҳотки, юрагини очиб, дардини ошкор айтганидан сўнг ҳам сотиш фикрида бўлса? Ахир «шу пайтгача тўплаган пулим умримизнинг охиригача етади», деб бир неча марта айтди-ку. Наҳотки инсонлик қиёфасини йўқотган бўлса?..»

Таваккал қилиб ўрнидан турди. Бир-бир босиб залга кирди. Ташқаридан тушиб турган ёруғда Шаҳромнинг диван устида чалқанча ётганини кўрди.

— Шаҳром ака, — деди паст овозда. Йигит эшитмади.

— Шаҳром ака! — деди товушини баландлатиб.

— А? Ким? — дея сакраб ўрнидан турди Шаҳром.

— Мен, Афифаман. Қўрқяпман.

«Агар зиғирча эркаклиги бўлса, бу гапимдан кейин ўзини тўхтатиб қололмаслиги керак», деб ўйлади Афифа. Айни пайтда юраги шувиллаб кетди. «Агар ... Башир айтган гап ёлғон бўлса-ю... Шаҳром ётоққа келиб. «кўнглимни хушлайман», деб қолса нима қиламан?...»

Хайрият. Шаҳром ўзига келиб, масала нимада эканини тушунди. Ортидан келиб, кенг каравотнинг бир четига индамай чўзилди-да, яна хуррак ота бошлади. Афифа бундан қандай хулоса чиқаришини билолмади.

Тонга яқин Афифа қаттиқ ухлаб қолди. Турса, Шаҳром ўринда йўқ. Тумбочка устида хатча қолдирибди: «Бешинчи қаватдаги қаҳвахонада кугаман». Ювениб, ўша томонга йўл олди. Қаҳвахона мўъжазгина. Ўзларидан бошқа ҳеч ким йўқ. Нонуштадан сўнг сайрга чиқишди. Йўл-йўлакай Шаҳром қўл телефонидан қайгадир кўнғироқ қилди. «Сайрга чиқяпмиз, кўчага», деди инглизчалаб. Афифа сергак тортди. «Кимга гапирди? Бу ерда ҳеч қанақа таниши йўқ эди-ку?»

Кўчада бироз айланишгач, деярли айнан бир хил кийинган икки басавлат арабга дуч келишди. Бири Афифага бошдан-оёқ синчиклаб қаради. Иккинчиси бош бармоғини кўтариб, «О кей!» деди. Аффанинг юраги «шув» этди.

— Чарчадим, хонага қайтайлик, — деди.

— Сиз чиқаверинг, мен сигарет олиб, ортингиздан етиб бораман, — деди Шаҳром. Аффанинг хавотири кучайди.

Шаҳром сигарет тутатиб кириб келган чоғда Афифа қовоғи осилиб, минг бир хаёлга бориб ўтирар эди.

— Ҳа, нимага кайфиятингиз йўқ? — сўради Шаҳром. Кўринишидан унинг кайфи чоғ эди.

— Анови одамлар ким эди? — Томдан тараша тушгандек сўради Афифа.

— Қайси одамлар? Ҳа, анови икки ака-укаларми? Танишларим. Улар бизга кўшни давлатлардан бирига ўтиб кетишга ёрдам беришди.

— Қачон жўнаймиз?

— Бугун тунда.

Афифа нима дейишини билмай, жим қолди. Ҳозир: «Мени сотмоқчимисиз, кимга, қаерда?» деб сўрашининг фойдаси йўқ. Мабодо шундай бўлган тақдирда ҳам Шаҳром ростини айтмайди. Яхшиси... куттиш керак.

Рамиз билан Рашид Пўлатов Дубайдаги тунги клублардан бирида дуч келиб келишди.

— Ие, ассалому алайкум мнршаб ака, — деди Рамиз. — Мени жўнатиб, орқамдан ўзингиз ҳам пойлаб келибсиз-у! Бир оғиз айтсангиз, бирга келардик. Бу қанақаси бўлди?

— Вазифамиз шунақа. Мени бу ёққа жўнатиш фикри сиз кетгандан сўнг туғилди. Ўша кунлар мамлакатимизнинг қатор шаҳарларида одам савдоси билан шуғулланувчи катта гуруҳлардан бирини қўлга олиш бўйича кенг кўламли амалиёт бошланаётган эди. Гуруҳнинг ўзимиз томондаги аъзоларни асосан ушланди. Калаванинг учи бу томонга ҳам боғланган. Шу боис бу ёққа ҳам сафар қилишга тўғри келди. Сафар бесамар кетмади. Амалиёт муваффақиятли ўтди. Хўш, ўзингиз қалайсиз? Излаган одамнингизни топдингизми?

— Йўқ-да! Тополмадим. Энди ҳамма умид сиздан.

— Биз тутган одамлар орасида ҳам йўқ. У билан бирга келган икки қиздан бирини топдик. Иккинчиси вафот этибди...

— Наҳотки у ҳам... — юраги шувиллаб, титроқ овоз билан сўради Рамиз.

— Йўқ. У тирик. Уни... ўша — учовларини бошлаб келган йигит Шаҳром Баҳромов кўшни давлатлардан бирига олиб чиқиб кетган. Баҳромов — муқалдам судланган хавфли жиноятчи. Уни халқаро қидирувга берганмиз. Ҳадемай дараги чиқади.

— Унда... мен нима қилай, — деди ҳафсаласи пир бўлиб Рамиз.

— Сиз бемалол Яманга кетаверинг, ёш дўстим бориб жойлашган, менга манзил ва телефон рақамларингизни маълум қиласиз. Бирон дарак чиқса, мен ўзим хабар бераман. Сизга раҳмат. Чинакам эзгу ниятли мард ўғлон экансиз. Сиздай йигитлар билан фахрлансак арзийди.

Улар қучоқлашиб хайрлашишди.

— Сиз яхши йигитсиз, узоқлашиб кетманг, — деди яна бир марта Пўлатов. — Мунтазам хабарлашиб туринг.

— Албатга, хабарлашаман, — деди Рамиз.

Эртаси куни Рамиз Яманнинг Адан шаҳрига учиб кетди. Пўлатов эса юртга қайтди.

«Руи Клавихо» саёҳат фирмаси муассиси ва раҳбари, Муштарийхоним лақабли Олчохон Зайтуллаева ҳамда унинг вилоятлардаги бир неча шериклари ҳамда гумашталари устидан олиб борилаётган тергов асносида Шаҳина хоним ҳам ҳибсга олинди. Пўлатов уни сўроқ қилиш давомида ён дафтарига «Афифа Зокирова бўйича Муқимхонов ва Субут Сокинни ҳам гувоҳ сифатида сўроқ қилиш лозим», деб ёзиб қўйди. Бу ёзув қайта эсига тушгунга қадар бир ойча вақт ўтди. Чунки шусиз ҳам Шаҳина хонимнинг бошқа кирдикорлари беҳаду бешумор эди. У дастлабки сўроқ пайтидаёқ аввалдан маълум энг синалган самарали усулни қўллашга киришди.

— Мижозларингиз кимлар? — деган саволга шаҳардаги энг таниқли баобрў, мансабдор ва мулкдор кишиларнинг исму шарифларини бирма-бир санашга киришди. Пировардида эса:

— Улар барибир мени қутқариб олишади. Сиз эса ўз келажагингизга нуқта қўйиб қўясиз, — деди Пўлатовга.

— Айтаётганларингиз билан юзлаштиришимиз мумкинлигидан қўрқмайсизми?

— Қўрқмайман. Чунки юзлаштиролмаслигингизни биламан, — деди безбетлик билан хоним. Кейин эса узундан-узоқ ваъз айтишга киришди: — Сиз ўзингиз ҳам жуда яхши биласиз. Ҳар қандай давлатда, ҳар қандай жамиятда бизнинг хизматимизга эҳтиёж бор. Шу боис айрим мамлакатларда бунга қонунан рухсат берилган. Рухсат берилмаганларида ҳам кўриб кўрмасликка, билиб билмасликка олишади. Сизнинг ва сизга ўхшаганларнинг вазифангиз вақти-вақти билан номига, яъни хўжакўрсин учун текшириш ва терговлар, ҳатто суд ўтказиб, «мана биз қонунни ишлатаямиз», деб қўйишдан иборат. Аввали мени қамашга кучингиз етмайди. Хўп, ана, қамадингиз ҳам дейлик. Бир йилга қолмай чиқиб, яна ишимизни давом эттираверамиз-ку...

— Бу сафар мен сизни анча узоқ муддатга ўтқазиб қўяман, — деди Пўлатов хонимнинг сурбетлигидан ғижиниб. — Чунки сизлар алдаб хорижга жўнатган ва фоҳишалик қилишга мажбур этилган қизлар, аёллар орасида хавфли касалликка чалиниб ёки ўз жонига қасд қилиб ўлганлар бор. Демак, бу гал фақат қўшмачиликда эмас, одам савдоси, хавфли касалликларни тарқатиш, ўз жонига қасд этишгача олиб бориш сингари жиноятларда ҳам гумон қилиняпсиз. Қолаверса, хорижий мамлакатлар

даги ҳамтовоқларингиз ҳам ҳибсга олиниб, жойида тергов қилинмоқда. Демак, сизга «халқаро жинорий гуруҳ аъзоси», деган аничагина қўрқинчли «унвон» нақд бўлиб турибди.

Хоним пинагини бузмади. Илжайди. Кейин:

— Шуми? — деб сўради кинояомуз.

— Ундан бошқа, сизга ҳозирча айтиш мумкин бўлмаган факт ва далилларимиз ҳам кўп.

— Менда шунақа кучли кузир қаргалар борки. — деди хоним. — Ақалли биттасини очсам... қамаш у ёқда турсин, йиғлаб кечирим сўрайсиз.

— Ҳа-а, сизни... айтганларича бор экансиз, — деди Пўлатов.

— Истеъдодли санъаткор, зукко олим, ҳассос шоира... фақат бутун истеъдодингизни, заковат ва билимингизни ҳаром-ҳаришга сарфлабсиз. Бадбахт аёл.

— Ҳали кўрамиз, ким бахтиёру ким бадбахт эканини.

— Кўрамиз!..

Шаҳина ва Муштарий-Олчахонимлар ҳибсга тушиб, тергов бера бошлаганини Субут ўша кунисёқ кечқурун Фаризадан эшитди.

— «Руи Клавихо» фирмаси раҳбари Олчахон Зайтуллаева бизга онам томонидан узоқроқ қариндош бўлади. — деди Фариза. — Фирмани очиш, оёққа турғазини чоғида оиламиз кўп ёрдам берган. У пайтлар «Руи Клавихо» фирмаси бунақа ноҳўя ишлар билан шуғулланмасди, саёҳатчиларни жўнатиш, қабул қилишнинг ўзидан катта даромад оларди. Отамнинг ишлари сал орқага кетган чоғларда юзини буриб, Зоҳидий тарафга ўтиб кетди. У билан юрди. Зоҳидий қамалиб, қамоқда ўлгач, яна отамнинг пинжиги тиқилмоқчи бўлди. Отам рўйхушлик бермади. Шундан сўнг рақобатчилар кўпайиб, фирманинг ишлари орқага кетди. Олчахон эса ўзига «Муштарий», деган тахаллус қўйиб олиб, қўшмачилик, фоҳишафурушлик, одам савдоси билан шуғуллана бошлади.

— Афифани ҳам ўшалар жўнатган, — деди ғижиниб Субут.

— Мен уларни оқламоқчи эмасман, Субут ака, — деди Фариза юмшоқ оҳангда. — Лекин Афифанингизнинг ўзлари истамаса эди... Улар алдаб ҳам, мажбурлаб ҳам жўнатишолмасди. Ахир у ёш қизалоқ эмас-ку, сиз бўлсангиз ўша оқшом «мени

ярим оқшомда тўшакдан суғуриб олиб, ноқулай аҳволда қол дирдинг», деб аччиқландингиз. Мен сизнинг шаънингизни ўйлайман. Хафа бўлманг-у... ўша Афифахон аввал бошдан пулдо, кишилар билан хушгорлик қилиб, танасини сотиб, ҳаром-ҳаридан енгил пул топиб ўрганиб қолган. Ўрганган кўнгил ўртанс қўймас, дейишади.

Бу гап Субутга малол келди. Ғазабини ичига ютиб, имкон қадар мулойимлик билан сўради:

— Сиз билан мен қилиб юрган ишлар ҳалолми?

Фариза бир зум гангиб қолди. Чамаси у аввал, «Субут менинг режиссёр йигит билан муносабатларимга шама қиляпти», деб ўйлади. Бир сониялик мулоҳазадан сўнг ўзини ўнглаб олди.

— Сиз билан мен, аввало, ҳамкормиз. Шахсий муносабатларимизни эса истаган пайтда ҳам қонуний, ҳам шаърий расмийлаштиришимиз мумкин.

— Қачон? — сўради тихирлик билан Субут.

Фариза аввал унинг юзига ҳайрон тикилди. Кейин жавоб берди:

— Истасангиз, шу бугуноқ.

— Юринг бўлмаса, — деди Субут сохта илжайиб.

— Қаёққа?

— ЗАГСга, ундан чиқиб, мачитга борамиз.

— Нимага бунча шошиляпмиз? Аввал отам билан маслаҳатлашайлик, ёру дўстга хабар берайлик.

— Отангиз рози эканини мендан кўра яхшироқ биласиз. Бизни «ўйнашлар», деб устимиздан кулиб юрган «ёру дўстлар»га эса бунинг на иссиғи, на совуғи бор. Қани, кетдик!

— Хўп, майли, борамиз, аммо айтинг, нега бунча тез? Нима ёв қувиб келяптими?

— Бировларни муҳокама қилишдан олдин ўзимизнинг орқамизни тозалаб олайлик, деяпман-да.

— Ҳа-а, севимли Афифахонингизни ёмонлаганим алам қилибди-да! Майли, ҳозир ЗАГСга борамиз, никоҳ ўқитамиз. Лекин ўша дақиқадан бошлаб... Афифани буткул унутасиз, «четга юриш»ни узил-кесил йиғиштирасиз. Акс ҳолда...

— Акс ҳолда оёғимни уриб синдирасиз, шундайми? — унинг кўзларига тикилиб сўради Субут.

Фариза кулимсираб:

— Ҳа! — деди.

— Мен ҳам сизни, — деди Субут мутлақо жиддий оҳангда унинг кўзларига тик қараб. Фариза беихтиёр кўзини олиб қочди ва:

— Юринг, бўлмаса, паспортингизни олиш эздан чиқмасин, — деди.

Субут паспортини олиб чиқди.

— Қайсисига борамиз, шу бугуноқ ўтказиб ҳужжат берадиган танишингиз борми? — деб сўради Фариза. — Мулладан-чи?

— Энг катта таниш муллажиринг-да, икки юз доллар узат-сак, ҳар қанақа ЗАГС мудири муллага қўшилиб «Тановар»га рақс тушади.

— Марказдаги «Бахт уйи»га борақолайлик унда.

— Майли...

Машиналари Мирзо Улуғбек боғи ёнидаги «Бахт уйи»га етиб келгач Субут бир зум саросималаниб қолди.

— Ҳа, тушмайсизми? — деди Фариза ташқарида туриб. Субут кулимсираб, машинадан чиқди.

— Бир зум шошманг, ўзимга келиб олай, ногаҳон қўнган бахт қуши бошимга оғирлик қилиб, айлантириб қўйди. Ростини айтсам... энди ишондим. Аввал сизни шунчаки шерикчилик ва ишқибозлик қилиб юрибди, деб ўйлагандим. Ниятингиз астойдил экан. Энди мундоқ ўйлаб қарасам, чиндан ҳам аввал отангизнинг олдидан ўтайлик. Аниқроғи, мен ўзим у кишининг ҳузурига бориб, гаплашиб, сизнинг қўлингизни сўрайин.

— У кишини «рози», деяпсиз-ку.

— Ҳа, шундай, деб ўйлайман. Лекин буни ўз оғизларидан расман эшитишим керак.

— Унда бирга боришимиз керак эмасми?

— Ҳа, кетдик, — деди Субут. — Эртага учамиз. Мен ҳозир самолётга чипта буюртма бераман.

— Вой, киностудиядаги ишим нима бўлади, ҳали ярмига ҳам етмаган-ку, — деди Фариза.

— Тўхтаб туради, — деди Субут қатъий.

Эртасига кечқурун улар Тошкент-Франкфурт-Майн йўналиши бўйича парвоз қилувчи А-300 самолётига чиқишди.

«Нега бундай қўлапман? Нега бунча шошилдим? — деб ўйлади Субут улкан ҳаво кемаси гилдиракларини ердан узиб, юксакликка кўтарила бошлагач. — Кимдан ғазабландим? Кимга аччиқ қилдим?»

Саволларига жавоб аниқлигини сезиб турган бўлса-да, у билмасликка олди.

Бўлажак келин-куёв Фариза Саъдий ва Субут Сокин Германия сари учган лаҳзаларда ер юзининг бошқа бир нуқтасида ҳужжатларига кўра «эр-хотин» бўлмиш «Санарбоевлар» туяга миhib бийдай чўлда кетиб бормоқда эди. Карвонда ўн бештача туя. Олдинги ва энг охирги туяларда автомат билан қуролланган оқ кийим, оқ саллалти икки бадавий, яъни саҳройи араблар кўриқлаб боришмоқда. Ҳаво иссиқ. Гармсел тинмай эсади. Тишларида қум гичирлайди. Шаҳром билан Афифа битта бақувват ёш туяга мингашишган. Афифа иссиқдан қийналади. Ўқтин-ўқтин хуржундан сув олиб ичади. Руҳи сўник. Шаҳром унга далда бериб, кайфиятини кўтармоқчи бўлади.

— Шералининг бир ашуласи бўларди. Эшитганмисиз: «Карвон кўрдим туялари бўзлаб келар, менинг ёрим ўзга юртни кўзлаб келар».

— Ҳа, болалигимда эшитганман, — деди Афифа маъюслик билан. — Қачон етамиз ўша ўзга юртга? Одам қийналиб кетди.

— Чиданг, яна бир кун ва бир тун йўл юрсак етамиз.

— Тинчгина текис йўлдан, машинада борақолсак бўлмасмиди?

— Бўлмасди. Худо кўрсатмасин, йўлда жиддийроқ текширувга дуч келсак қамалардик, манови азоблар унинг олдида курортдек бўлиб қоларди.

— У ёққа етгандан кейин ҳужжатлардан муаммо чиқмайди-ми?

— Хотиржам бўлинг, ҳаммасини гаплашиб қўйганман. Дарвоқе, эсимдан чиқмасдан бир гапни айтиб қўйишим керак. Мен қидирувдаги одамман. Мабодо, Худо кўрсатмасин, йўлда қўлга тушиб қолсак, сиз мени танимайсиз, мен сизни, тушунарлими?

— Ҳужжатга кўра... фамилиямиз бир хил-ку. — Афифа «эр-хотинмиз-ку», демади.

— Ҳужжатга ишингиз бўлмасин. Менда бошқа ҳужжат ҳам бор. Ундан ташқари мени «Санарбоев» сифатида эмас, бошқа киши сифатида қидиришмоқда. Демак, тушундингиз-а?

— Илойим ҳаммаси яхши бўлсин. Қўлга тушиб қолишдан худонинг ўзи асрасин. — деди Афифа.

— Айтганингиз келсин. Аллоҳу акбар! — юзига фотиҳа тортди Шаҳром.

Худди шу лаҳзаларда бошқа бир манзилда — Қизилқум бағридаги жазони ўташ муассасаларидан бирида айни пешин маҳали бўлиб, бизга таниш яна бир одам — маҳбус Даврбек Муқимхонов рукуга бош қуйиб, Аллоҳдан гуноҳларини истиғфор этишни ва ўзига сабру жамил беришини сўрамоқда эди. Мана, бир неча ойки, Даврбек Муқимхонов беш вақт намоз ўқийдиган, бўш вақтларида китоб мутолаа этадиган бўлиб қолди. Мунтазам ибодат ва мутолаа ҳам жисмига, ҳам руҳига ором бермоқда. Сўфи унга эски ўзбек алифбосини ўргатди. Даврбек бошда роса қийналди. Зеру забарларни эслаб қолиш осон эмасди. Бир неча бор сабоҳни ташлаб юбормоқчи ҳам бўлди. «Менга нима керак ўзи бу», деди. Эринди. Боши оғриди. Ҳар қалай Худо сабр берди. Осонроқ, тошбосма ёзувларни ҳижжалайдиган бўлди.

— Энди Қуръони Каримнинг арабча тош босма нусхаси ва ўзбекча таржима-тафсири олиб, мустақил мутолаани бошласангиз бўлади, — деди сўфи.

Даврбек қунт билан дарс қилишга киришди. «Астойдил йигласанг, сўқир кўздан ҳам ёш чиқар», деганларидек, аста-секин қироатга тили ҳам келишадиган бўлди.

Муҳими, у ўқиётган сура ва оятлар мазмунини тушунар, мағзини чақар. бундан теран бир ҳаловат ҳис этар, айни пайтда юрагининг туб-тубида «нега бу муқаддас китобга бунчалар кеч етишдим», деган армон, «шунча нотўғри нишлар қилдим, шуларнинг баробарида ақалли бир марта, ўзимга ўзим: «ҳой гумроҳ банда, нима қиялсан, кўзингни оч», демадима-а», деган ўкинч уйғонар эди. Ана шу ўкинчни енгилш учун хотирасининг қатларидан қилган эзгу амалларини излар, излаб-излаб чарчаб кетар эди. Гоҳ-гоҳида заиф бир тасалли топарди. «Нимаики қилган бўлсам, яхши ният билан қилдим. Кимдандир пора олган бўлсам, унинг ишини битказиш, мақсадига етказиш учун олдим. Деярли ҳар гал қилинган илтимосни бажардим. Мабодо бажаролмаган бўлсам, пулни эгасига қайтариб бердим. Айримларга ўхшаб: «юқорига бериб юборганман», деб номардлик қилганим йўқ. Аёллар масаласида ҳам... деярли ҳаммасини рози қилганман. Фақат... фақат биргина аёл қошида оғир гуноҳ қилдим... Аввало ўша қизнинг номусини ўғирладим, гарчи қимматбаҳо совғалар, пул бериб рози қилишга уринган бўлсам-да, «уйланаман», деб алдадим. У шўрлик мени яхши кўрарди, менинг ҳавойи ваъдала-

римга ишониб, эрига хиёнат қилди. Мен эса уни шармандаларча Зоҳидийга сотиб юбордим... Ана шу гуноҳимнинг ўзи жаҳаннам қаърига устун бўлиш учун бемалол етса керак...»

Кейинги пайтлар соқов севгилисидан ҳам дом-дарак бўлмай кетди. Тирикмикан ишқилиб?

Баъзан у йиғлаб-сиқтаб сўфига дардини дoston қилади.

— Гуноҳим кўп. Томоғимгача наҳса ботганман. Энди юз йил тоат-ибодат қилганим билан бефойда. Девордан ташқаридаги ҳаётда суянадиган, соғинадиган бирон одамим ҳам йўқ. Энди мен, яхшиси, мана шу ердан чиқмай ўлиб кетганим маъқул...

— Ундай деманг, Даврбек ака. Туну кун тоат-ибодатни тўхтатманг. Тавба қилинг. Аллоҳ кечиради, иншоаллоҳ.

— Кечирармикан? Агар Аллоҳ кечирса, минбаъд ҳаромга яқинлашмас эдим.

— Тавба қилинг, тақсир, тавба қилинг...

Бугун пешиндан кейин кутубхонага келтирилган янги китоблар орасида бир китобга назари туриб, кўзи чарақлаб кетди. «Субут Сокин. «Намозшомгул ёки бир хоним саргузаштлари». «Ие, бу ўзимизнинг Субут Сокин-ку. Китоби нима ҳақда экан?

Варақлади. Қизиқди. «Ўзининг ҳаётини ёзибди-ку. Анови қиз Афифа. Амалдор йигит эса мен бўлсам керак. Хўш, мени қандай тасвирабди экан? Ҳойнаҳой худди ўзим ўйлаётгандай: порохўр, хушомадгўй, золим амалдор ва номус ўғриси қилиб кўрсатгандир...

Ўтириб олиб ўқиди. Ҳайратга тушди: «Э, отангга раҳмат, Субут Сокин, — деди ичида. — Мени қийнаётган саволнинг жавобини аниқ ёзибсан-ку!» Китобдаги амалдор йигит қизни чин юракдан севди. Аммо бошқа бир катта амалдорнинг қизига уйлангани боис унга уйланолмайди. Қизга юрагини очиб: «Ихтиёрим ўзимда эмас, аҳволим қулникидан ҳам баттар», дейди. Даврбекка сўзлар худди ўз тилидан янграётгандек туюлди. «Чиндан ҳам мен қул эдим. Мана энди озод бўлдим», деб ўйлади. Кейин кулгиси қистади. «Қамоқдаги озод одам!» — дея киноя билан хитоб қилди ўзига ўзи. Ўйлаб қараса, кинояга ўрин йўқ. Аслида ҳам худди шундай. Қамоқхонада ўзини эркин ҳис этди. Ҳеч қанақа ташвиши, ҳеч қанақа масъулияти йўқ. Кунини кеча у гунг маъшуқасининг изсиз йўқолгани боис яширилган бойликларидан ҳам буткул жудо бўлганидан хавфсираб, оҳ уриб, дунёга сиғмай кетаётганди. Шу топда эса «парвардигорнинг ўзи мени

ҳаром-ҳариш билан топган моли давлатимдан маҳрум этаётган бўлса не ажаб, деган хаёлга борди. Ҳа, Аллоҳ унга қамоқдан чиққанидан сўнг ҳаммасини тоза варақдан бошлашга имкон бераётир. Янгидан бошлаш осон эмас. Айниқса ёшинг бир жойга бориб қолган пайтда. Қолаверса, қамоқдан чиқишига ҳали, эҳ-ҳе, қанча вақт бор!

«Намозшомгул»ни ўқиб бўлгач, узоқ ўйга толди. Унинг қаҳрамони — адашган қиз ҳам худди Муқимхонов сингари «ҳаммасини қайтадан бошлашим керак», деган аҳд устида кўп ўйлар экан. Охирида ана шу ўйлар оғушида турганида асар тамом бўларкан. Субут Сокин холис ёзибди. Айбни фақат амалдорга юкламабди. Бир қисмини қизга, яна бир қисмини ўзига, яна бир қисмини бошқалар зиммасига ташлабди. Асар қаҳрамонини бот-қоқдан қутқариш вазифасини ҳам ана шу кўпчилик ўртасида тақсимлаган. «Ҳозир нималар қилиб юрибди экан?» деган савол устида бош қотира бошлади. Йўлини қилиб, озодликдаги дўстлар билан телефонда гаплашди. «Афифа Зокирова ҳозир қайда, нима ишлар билан банд, шуни аниқлаб, менга хабар қилинглар», деди. «Хўш, аниқлашгач нима қиласан?» — дея сўради ўзидан. — Ахир унинг олдида юзи шувит-ку. Фермер хўжалигини инқирозга учратган сен эмасми?» Барнбир у фермерлик қилолмасди. Мен қайтанга унинг ўз хатосини тезроқ тушуниб олишига кўмаклашиб юбордим». «Яна ўзингни оқлаяпсан...» «Мен унга бир хат ёзаман. Хатимда унинг олдидаги барча гуноҳларим учун тиз чўкиб, кечирим сўрашимни айтаман...»

Озодликдаги дўстлар етказган хабар унинг руҳини тушириб юборди: Афифа хорижга кетган, Шаҳина хоним қамалган экан. «Охири ўзининг бошига ҳам етибди-да, опахонимиз. Афифа нега хорижга кетади? Ишлагани-да, албатта. Табиийки, қандай ишлигини Даврбек яхши тушуниб турибди. Субут Сокин эса китоб ёзиб юрибди. Эҳ, аттанг! Хатни эса барибир ёзаман...»

Саҳро. Ярим тун. Карвон аҳли мўъжаз чодирларда ётиб ҳордиқ ёзмоқда. Афифанинг уйқуси келмайди. Ёнида ётган Шаҳром хуррак тортмоқда. Ҳориб кетди бечора. «Шу тун ва эрта кун ўтса Қатар давлати чегарасига етамиз, деди у боя. — Сабр қилинг. Қийинчиликлар ортда қолади. Қатар — бетараф мамлакат. Тинч-осойишта ва тўқис турмуш кечирамиз...»

«Кошкйди. — деб ўйлади Афифа саҳро шамолининг гувиллашига қулоқ солар экан. — Қорнимдаги болани омон-эсон туғиб олсам, одамга ўхшаб яшаб, фарзанд тарбия қилсам. Шаҳром ака Башир айтгандака одам эмас. Башир ўша гапларни мени йўлдан уриш учун айтган. Агар Шаҳром акам мени кимгадир сотмоқчи бўлса. чўлма-чўл сарсон бўлиб юрмай ўша жойда сотиб юборарди. У ҳаётда қийналган, ихтиёрсиз гуноҳ қилиб, жазоланиб маъносиз ўч олиб, тавба қилиб, ақл-ҳушини йиғиб олган имонли одам, менга қўл теккизмаётганининг сабаби ҳам шу. Манови саргардонликлар тугагач, уйланади, боламни бирга тарбиялаймиз...»

Ногаҳон шундоқ қулоғининг тагида қарсиллаган ўқ овози янгради. Афифа дастлаб буни: ухлаб қолибман, тушимда бўляпти», деб ўйлади. Шовқин-сурон, бақир-чақир кучайиб, Шаҳром сакраб ўрнидан тургач, ўнгида эканини тушунди.

— Вой ўлай, нима бўляпти, Шаҳром ака? — деди у овози қалтираб.

— Қўрқманг. Карвонимизга қароқчилар ҳужум қилганга ўхшайди. Саҳрода бунақа ҳодисалар бўлиб туради. Карвонбоши пул бериб қутулиб чиқади, насиб этса. Қимирламай ётаверинг. Мановини ишончли жойга бекитинг.

Шундай деб, Шаҳром Афифага икки ўрам пул ва телефон узатди. Чодирдан чиқди. Ташқарида отишмалар шовқин-суронини тиниб, баланд овоздаги арабча, инглизча сўзлар эшитила бошлади. Беш дақиқалардан сўнг Афифа ётган чодир пардаси кўтарилиб, инглиз тилида:

— Кийиниб ташқарига чиқинг, биз полицияданмиз, — деган ҳукмфармо овоз янгради. Афифа ташқарига чиққанида карвоннинг барча аъзолари бир сафга тизилган, нарироқдаги машина чироғи ёруғида полициячилар ҳужжат текширмоқда эди. Афифа сафнинг охирига бориб турди. Полициячилар иккита «Жип» машинасида келишибди. Ўн-ўн беш чоғли қуролланган аскарлари ҳам бор. Каттаси карвон аъзоларидан ҳар бирининг ҳужжатини кўлидаги чироққа тутиб кўрар, сўнгра чироқни унинг юзига тўғрилаб, синчиклаб тикиларди.

Текширув асносида сафдаги йиғирма аъзодан беш киши ажратиб олинди. Улар орасида Шаҳром ҳам бор эди.

— Булар турли жиноятлар қилиб, полициядан яшириниб юрган одамлар, — деди полициячилар каттаси карвонбошига қараб.

— Хуфия суратда чегарадан ўтиб кетишмоқчи бўлишган. Уларни қамоққа оламиз!

Карвонбоши полиция зобитини четга олиб ўтиб, анча гап-лашди. Нимадир узатди. Зобит узатилган нарсани чўнтагига хотиржам жойлаб, саф ёнига қайтиб келди.

— Аслида карвоннинг бошқа аъзоларини ҳам орқага қайтаришимиз керак эди... Лекин маълум бўлдики, бошқалар саҳро бўйлаб сайрга чиққан оддий саёҳатчилар экан. Шунинг учун... Майли, қолганлар сафарни давом эттиришлари мумкин.

— Шаҳром ака, — деди Афифа ўзбекчалаб. — энди мен нима қиламан?

— Қўрқманг, чегарадан ўтгач, сизни кутиб олишади. Дўха шаҳрига бориб жойлашинг. Кейин... телефон қилолмасам, интернетга чиқиб... хабарлашамиз. Агар хабарлашолмасам, мен излаб овора бўлманг. Худо омадингизни берсин. Узр сўрайман сиздан. Алвидо, Афифа! Пулингизга эҳтиёт бўлинг, у сизга анчага етади. — деди Шаҳром.

— Ўзингизга пул керак бўлмайдими? — Афифа белидаги корсети ичига яширган пулнинг ақалли бир қисмини қайтариб беришни истарди.

— Энди менга пул ёрдам беролмайди, Афифа, — чуқур хўрсинди Шаҳром. — Мени сотишибди. Энди мени қайтиб кўришингиз гумон.

— Ундай деманг, Шаҳром ака, биз ҳали учрашамиз. Агар юртга юборишса, мен ҳам қайтиб, ўша ерда сизни қидириб топаман.

Шаҳром бу гапларни Афифа азбаройи далда учун айтаётганини англаб турарди. Кўзида ёш ҳалқаланди.

— Мени қидирманг, Афифа. Тирик бўлсам, ўзим сизни топаман. Сиз қидирманг. Сиз мени яхши кўрмайсиз. Яхши кўролмайсиз. Чунки мен бунга арзимайман. Сиз ҳали яхши кунлар кўрасиз. Чин муҳаббатингизга етишасиз. Яна бир бор узр. Мени кечиринг. Алвидо!

— Мулоқотлар тўхтатилсин, маҳбуслар машинага олиб чиқилсин, — дея бақирди полиция зобити. — Қани, кетдик!

— Хайр, Шаҳром ака! — деди Афифа — Худо ўз паноҳида асрасин.

Полиция машиналари бир зумда тун қоронғисига кириб, кўздан йўқолди. Карвонбоши Аффанинг ёнига келди.

— Хоним, сиз хавотирланманг, сафарингиз ҳаққи туланган, зиён-заҳмат етказмай чегарадан ўтказиб, йўл кўрсатиб қўямиз. Нарёқда бемалол жойлашиб кетасиз. Ҳозир кириб, дамингизни олинг.

Ҳаётда қачондир йўллари туташган кишиларнинг алал-оқибат тақдирлари ҳам туташ ва муштарак бўлиши билан боғлиқ воқеалар кўп учрайди. Бунда қандайдир илоҳий бир сабаб ёки илмий асос бор-йўқлигини билмадик. Лекин ҳикоя қилаётган воқеамиз давомида қаҳрамонларимиздан бири — Афи́фа Зокированинг бошига араб саҳросида ярим тунда тушган савдо билан айнан бир пайтда бошқа бир чўл — Қизилқум бағридаги ахлоқ тузатиш муассасасида кутубхона мудирининг сифатида фаолият юритаётган, шу пайтгача айтарли жиддий муаммога дуч келмаган яна бир қаҳрамонимиз Даврбек Муқимхоновнинг мутлақо кутилмаганда шафқатсиз калтакланиши сизни қисматлар узвийлиги хусусида чуқур мулоҳаза юритишга ундаса ажаб эрмас.

Аслида ҳаммаси рисоладагидек кечаётганди. Муқимхонов меҳр, миннатдорчилик ила «Сукут маликаси» деб атаган гунг жувоннинг бедарак кетганини ҳисобга олмаса, Даврбекни ташвишга соладиган деярли жиддий бир нарса йўқ эди. «Мабодо зебу-зийнатларни олиб хорижга қочиб кетмаган бўлса, ҳар ҳолда бу эҳтимолдан узоқ, — ташвишланадиган жойи йўқ», — деб ўйларди у. Чунки сийму зарлари яширинган жойни тилсиз маҳбубасидан ташқари Муқимхонов ўзи ҳам яхши билар, агар жувон бирор сабаб билан ўлиб-нетиб қолган бўлса, қамоқдан чиққанидан сўнг ўзи бориб, бемалол топиб олиши мумкин эди. Нафсиламбирини айтганда, у «ҳазина бекаси»нинг ғойиб бўлишидан кўра, Афифанинг хорижга кетганидан кўпроқ афсусланар, «эй нодон қиз-а, пулдан қийналган бўлсанг, Давр аканнинг олдига келмайсанми, ўзи қамоқда ётса ҳам сени маликалардай яшатиб қўярди-ку», дея ёзғирар эди. Чунки ҳибс, тергов, суд жараёнидаги асаблару ғазаблар сўниб, бир зайлдаги сокин, анчайин тўқ (ҳар ҳафта кутубхонада икки марта қўй ёғидан ош дамланиб, нозирлар билан биргаликда ейилар эди) ҳаёт туфайли унинг эркаклик хотиралари жонлана бошлаган ва уларнинг энг ширини, энг бетакрори, шубҳасиз, Афифанинг висоли билан боғлиқ эди.

Ушбу машъум оқшомда ҳам у барак чеккасидаги каравотида ётиб, қорнининг пастини силаган кўйи Афифани ўйлаб ётар эди.

— Сизни кўшни баракка таклиф этишяпти. — дея шивирлади шиппилаб олдига келган маҳбуслардан бири. — Эски танишларингиз келишибди.

— А? Қанақа эски таниш? Соат неччи бўлди? Бараклар эшиги маҳкамланган эмасми?

— Эшиклар очиқ, юраверинг, ўзим бошлаб бораман. Нозирлар «ёғланган». Ҳеч ким сезмайди. Қани, бўлинг!

Муқимхонов индамасдан ўрнидан турди ва «чопар»га эргашди. «Қўшни барак» дегани барак эмас, ҳовли чеккасидаги қозонхона экан. Ертўласимон бинода хирагина чироқ ёниб турибди. Тўкин дастурхон атрофида беш киши ўтириб, ароқ ичишяпти.

— Ана, эшон бобо ҳам келдилар! — дея қичқирди тўрдаги барзангисифат барваста одам. Овози таниш. «Оббо, бу ўша... тергов пайти ҳибсхонада... ахлат челагини ювишга мажбур этган одам-ку. Ёнидагининг ҳам юзи таниш... «Амир». Мирпўлат...

— Қани, тўрга ўтинг, эшон, — деди барзанги. Аммо Даврбек қаёққа ўтиш қарга ўтиришни билмади. Чунки даврада бўш жой йўқ эди.

— Раҳмат, тикка тура-тураман, — деди у кулимсираб. — Ҳали ёшман-у. Бўйим пича ўссин, — бу ҳазили билан у вазиятни юмшатмоқчи бўлди. Зеро, муҳитнинг таранглигини дарҳол англаган эди. Аммо ҳазилига ҳеч ким эътибор бермади.

Бир неча лаҳзалик оғир сукунатдан сўнг «Амир» тилга кирди:

— Мана, каттакон, ҳисоб-китоб қиладиган пайт келди. Сизга берган «ваъдам» эсингиздадир? Умрингиз давомида қилган ҳаром-ҳариш ишлар, оддий одамларни эзиш, қизларнинг ному-сига тегиш, порахўрлик зўравонлик, хуллас, барча жиноятларингиз учун қайтадан суд қиламиз.

— Мен қонунга кўра судланиб, жазога тортилганман-ку, — деди Даврбек. — Яна қанақа суд?

— Бизнинг ўз судимиз бор-да, тақсир. — деди бояги барзанги. — Аммо-лекин бизнинг судимиз ҳам... жиноятини астойдил бўйнига олиб, ҳаромдан топган бойликларини ўз ихтиёри билан топширган кишига раҳм-шафқат қилади.

— Қанақа бойлик? Ҳамма нарсамни мусодара қилишиб, етти қават теримни шилиб олишди-ку. Учта ҳовли, бешта кваргира.

бешта машина, салкам бир миллион доллар пул... Ҳаммаси кетди. Фирт қашшоқ бўлиб қолдим. Ҳатто... қамоқдан чиққандан кейин бориб яшайдиган жойим ҳам йўқ...

— Тўғри, уй-жойлар, машина ва қоғоз пулларни топширдигиз. Лекин олтин ва бриллиантларни топширганингиз йўқ. Бир пайтлар ҳар иккимизга яхши таниш бўлган Казбек... Дарвоқе, эшитгандирсиз, турма касалхонасида яқинда юрак касалидан вафот этди. Сизга ҳар бири тўққиз килограмм ҳажмдаги тўрт дона олтин қуймаларини сотган. Ўша олтинлар... на терговда, на судда қалқиб чиқди. Сиз уларни ишончли жойга бекитгансиз. Жами ўттиз олти килограмм соф олтин энг паст нархларда ҳисоблаган тақдиримизда ҳам бир миллион доллардан, анча зиёд бўлади. Ана шуни топширсангиз ора очиқ!

Муқимхоновнинг бўғинлари бўшашиб, тиззаси қалтираб кетди. Зеро «Амир» айтаётган олтинлар унинг энг сўнги «дахлсиз заҳираси», ўрисча айтганда, «НЗ»си эди. Агар шуям қўлдан кетса, Даврбек чиндан ҳам боя ўзи айтгандай фирт қашшоқ на уй-жойи, на бир мири пули йўқ гадога айланади.

— Бўлмаган гап. Менда унақа бойлик йўқ.

— Сиз... гунг маъшуқангиз икки ойдан бери бедарак кетганидан ажабланмаяпсизми? Биз сизни безовта қилиб ўтирмадан, ишимизни хазинабон бекангизнинг ўзи билан битказмоқчи эдик. Яхши гапга кўнмади. Энди сиз ҳам бизни тўғри тушунмасангиз... бу ердан тирик чиқмайсиз. Маҳбуслар орасида қамоқ азобларидан безор бўлиб, қозонхонада ўзини осиб кўядиганлар кўп учрайди.

Муқимхонов пўписага парво қилмади. Шундан сўнг уни калтаклашди. Қаттиқ уришди. Из қолмайдиган, қон чиқмайдиган жойларига тепишди. Оғриққа чидаб бўлмайди. Ичи эзилиб кетгандек бўлди.

— Майли, бераман, — деди Муқимхонов чорасиз ҳолатда эканини англаб. — Аммо... тўртта эмас, иккита бор. Иккитасини олдинроқ сотиб, сарф қилиб юборганман...

— Бошни қотирманг, — деди «Амир» унинг гапини кескинлик билан бўлиб. — Тўртта, дедимми, тўртта! Ҳаммасини бераверинг. Сизни яна безовта қилиб юрмайлик. Шу биринчи ва охириги ҳисоб-китобимиз бўлсин.

— Инсофларинг борми, ахир мен ҳам қамоқдан чиққандан кейин яшашим, тирикчилик қилишим керак, — деди йиғламсираб Даврбек. Бу «Амир» ва шерикларига чивин чаққанчалик ҳам

таъсир қилмади.

— Тўрваннинг тагида қолган бошқа тилла ва бриллиант буюмлар ҳам етади. Биз ҳаммасини инсоф доирасида ҳал қилганмиз.

— У аёл... тирикми ишқилиб? — сўради овози қалтираб Даврбек.

— Эрта-индин касалхонадан чиқади. Йигитларимиз... сал ошириб юборишган экан. Ҳозир тузук. Унга хат ёзиб берасизми ё ўзи келиши керакми?

— Ўзини бир кўрсам... бўладими?

— Бўлади. Касалхонадан чиққан заҳоти олиб келишади. «Учрашувлар хонаси»да бемалол суҳбат қурасиз. Демак, келишдик-а?

— Келишдик, — деди Даврбек бўшашиб.

— Мана бу бошқа гап. Эшон бобо, қани энди мана бу ёққа ўтинг, Чўтир, тур, тақсирга жой бўшат, — деди «Амир». — Сўлақмон, вискидан қуй. Эшон бобо, фақат тозасидан ичади. Раис, ошни ҳам сузаверсанг бўлади.

13

Чегарадан ярим тунда ўтишди. Чангалзорни эслатувчи тиканли симлар оралиғида йўлак очиб қўйилган экан.

— Мана энди озодсиз, — деди карвонбоши.

— Бу қанақа давлат? — сўради Афифа.

— Қатар давлати, — деди карвонбоши. — Ярим соат мана бу сўқмоқдан юрсангиз катта йўл бўйига чиқасиз. Ўша ерда дуч келган машинага ўтириб илтимос қилсангиз сизни Дўха шаҳрига олиб боради. Хайр, омадингизни берсин!

Афифа сўқмоқ бўйлаб юриб кетди. Тап-тақир чўл. Ҳаво ўта иссиқ бўлмаса-да, нафас бўғилади. Афифа жиққа терга тушиб кетди.

Катта йўлда ярми енгил ярми юк «Тоёта» машинаси тўхтаб турган экан.

Ундан тушиб келган Баширни кўриб, Афифа ҳайратда қотди. Қувонишни ҳам хафа бўлишни ҳам билмади.

— Қалай, йўлда қийналмасдан келдингизми? — деб сўради Башир.

— Қийналсак ҳам нима иложимиз бор, — деди Афифа. — Пе-

шонада бор экан-да. Шаҳром акам...

— Биламан. Уни қутқарамиз. Бу қийинчиликлар ҳадемай ортда қолади, ўкинманг, — деди Башир. — Мен зарур ҳужжатларни тайёрлаб, турар жойни ҳам гаплашиб қўйдим.

Афифа индамай машинага минди, тўрт соатдан зиёд йўл юриб, Дўхага етиб келишди. Бу шаҳар Дубай сингари осмонўпар иморатлари кўп бўлмаса-да, жуда чиройли ва шинам экан. Фақат ҳавоси дим. Юрак қисилди.

Башир уни аввал «турк кабоби» деган емакхонада овқатлантириб, сўнгра денгиз соҳилидан унча узоқ бўлмаган, пальма дарахтлари тигиз экилган бир мавзедаги икки қаватли уйга олиб келди. Унинг иккинчи қаватидаги икки хонали квартирага жойлаштирди.

— Жойлашиб, ҳордиқ чиқаришга уч кун бераман, — деди у жилмайиб. — Эшикни ҳеч кимга очманг. Музхонада егулик етарли.

— Кейин-чи? — сўради юрагини ҳовучлаб Афифа.

— Кейинми? Кейин... кейин бир гап бўлар. Ҳозир нарёққа қайтиб, Шаҳромни қутқаришга ҳаракат қилиб кўришим керак. Яхшиямки полицияда танишларимиз бор. Улар Шаҳром қамоққа олинганини ўша заҳоти айтишди. Акс ҳолда бу ёққа келиб, сизни кутиб олиш ва жойлаштиришга улгурмасдим. Ҳа, айтганча, уч кундан сўнг келолмасам бирров кўчага чиқиб, дўкондан егулик харид қилиб келишингиз мумкин. Лекин дарҳол қайтиб келинг. Хўпми? Пулингиз бор-а?

— Хўп бўлади. Ҳа, озроқ пулим бор.

— Телефон-чи?

— Телефоним... йўқ.

— Бўлмагани яхши. Уй телефонидаги ҳеч қанақа қўнғироққа ҳам жавоб берманг. Эшикни ҳеч кимга очманг.

Кейин чиқиб кетди. Аммо...

Кетаётиб ғалати гап қилди:

— Ўзи... бир ҳисобга Шаҳромнинг қўлга тушгани ҳам тузук бўлибди. Акс ҳолда сизни чегарадан ўтказган заҳоти сотиб юборарди. Билишимча, у... харидорни шгу ердан топган. Шунинг учун кўчада юришингиз хавфли. Харидорларда сизнинг расмингиз бўлиши мумкин. Яна... ўғирлаб кетишмасин.

— Эҳтиёт бўламан.

— Ҳа, эҳтиёт бўлинг.

— Хўп, — деди Афифа. Кейин анча ўйлаб ўтирди. Юрагига

шубҳа ўрмалади. Тунов кунги гапларини эслади. «Ишқилиб Шаҳром акани шунинг ўзи чақиштириб ушлаб берган бўлмасинда».

Унда нега «қутқараман», деяпти? Ўзи ушлаб бериб, ўзи қутқарадими? Бўлиши мумкин. Шу йўл билан... Афифани текин қўлга киритмоқчи бўлса-чи? Мана шу тахмин ҳақиқатга яқин. Чунки бу ёққа жўнашларидан олдин Шаҳром:

— Қайси давлатга кетаётганимизни ҳеч ким билмаслиги керак. Ҳатто бу ердаги дўстлар ҳам, — деганди.

— Нега, дўстларингизга ҳам ишонмайсизми? — деб сўради Афифа.

— Ҳозирги замонда беғараз дўстнинг ўзи йўқ. Ана, энг қадрдон биродарларимдан бири Башир сизни қутқаришга ёрдам қилди-ю ўзингизни кўргач, сурбетлик билан: «Менга сот, қанча сўрасанг бераман», дейди. Хотини бору... сира аёлга тўймайди, ҳарис. Йўқса, мен унга бошданоқ: «Шу аёлга уйланмоқчиман», деб айтгандим. «Сенга уйланишнинг нима кераги бор, гулзордаги капалак сингари мазза қилиб, ҳар хилини кўриб юрмайсанми, биродар», дейди.

— Илгари... уйланмаганмисиз? — деб сўради Афифа. Шаҳром жавоб бермай, анча жимиб қолди. Сўнгра бирдан гап бошлади:

— Биласизми? Мен қамоқдан чиқиб келганимдан сўнг қариндошлар қистови билан бир қизга уйланган эдим. Тўйдан сўнг... Никоҳ кечасида унга яқинлашолмадим. Сабабини илгари айтгандим. Аёл зотига бўлган нафратимни енголмадим. Аста-секин ўрганишиб кетармиз, деб ўйлагандим. Чамаси бунинг учун келин менга меҳрибонлик кўрсатиши, ўпиб-суйиб, эркалатиб, юрагимдаги музни эритиши, менинг эркаклигимни уйғотиши зарур эди. У бўлса, шаддод экан. Ўзини эркалатиб, ялиниб-ёлвориб, жиловлаш керак экан. Хуллас, мен ундан, у мендан имдод кутиб, беш тунни ўтказдик. Олтинчи куни у оиасини чақириб: «куёвим эркак эмас экан», деб айтди ва кўч-кўронини йнғиштириб, кетворди. Мени ер билан битта қилиб кетди. Эл орасида бош кўтариб юролмай қолдим. Яна такроран уйланишни юрагим бетламасди. Яқинларимнинг маслаҳати, қистови билан дўхтирга бордим. Дўхтир «жисмонан соғломсиз, руҳингизни тириштиришингиз керак», деди. Кўпроқ «машқ» қилишни маслаҳат берди. Табиийки, машқни холангиз Шаҳина хонимга ўхшаганлар макони-

да қилиш мумкин эди. Шу тариқа хоним билан опа-ука бўлиб қолдик. Бироқ... унинг қайноқ бағридаги «машқ»лардан фойда чиқмади. Ҳар гал унинг «тарбия»сидаги навбатдаги қизга яқинлашар эканман, ҳалиги, мени қаматган таъвия кўз олдимда пайдо бўлар, кўнглим ағдарилиб, вужудим музлаб кетарди. Бундан газабланардим. Айбни ўзимдан эмас, жисмини забт этолмаган аёлларимдан қидирардим. Уларни жазолагим, азоблагим келарди. Шу тариқа бу томонга «маҳсулот жўнатиш» бизнесига араллашиб қолдим. Қанча-қанча қизлар, аёлларни бу ёққа олиб келиб сотдим, абгор қилдим. Гуноҳларим кўп. Бу ҳақда сизга аввал ҳам айтганман. Яна бир гапни такрор айтай: уларнинг ҳеч бирини дўконда ёки бошқа бир тоза ишда ишлайсан, деб олиб келганим йўқ. Маданийроқ қилиб, айтганда: «бойларга каниз бўлиб, катта пул ишлайсан», деганман. «Канизлик» қанақа бўлишини ҳар бири яхши тушунган. Шу боис уларга раҳм-шафқат қилмаганман. Аҳён-аҳёнда қай бирларигадир раҳмим келар, ёрдам беришга ҳаракат қилардим. Демак, одамгарчилигини буткул йўқотиб, ваҳший ҳайвон қиёфасига киришга улгурмаган эканман. Аммо уларга бўлган раҳм-шафқат сира муҳаббат ва майлга айланмади. Сизга бўлган муносабатим ҳам шундай эмасмикан, деган хавотирдаман. Сиз ёш аёлсиз, кўнглингиз ҳаёт зақини суришни, ўйнаб-кулишни тусаши мумкин. Бунинг устига бу ерда пулни хазондай сочувчи бойваччалар тикилиб ётибди. Ҳам айшу ҳаловат, ҳам тижорату даромад қилиш имконияти бор. Сиз ҳар қалай пул ишлагани келгансиз...

— Пулга ҳам, айш-ишратга ҳам ружу қўймаганман, — деди Афифа. — Очиғини айтсам, сиз билан тақдир-қисматларимиз ўхшаш экан. Сизнинг аёллардан кўнглингиз қолган бўлса, мен эркаклардан... ҳафсалам пир бўлган. Яхши кўрган одамим... кўнглимни қолдирди.

— Биладан, ҳаммасидан хабарим бор, холангиз айтиб берган, — деди Шаҳром. — Эҳтимол шунинг учун яхши кўриб қолгандирман сизни. Чунки... Майли, бунинг энди аҳамияти йўқ. Келинг, энди бир-биримизга суянч бўлиб яшайлик. Агар айтган гапларингиз самимий бўлса, агар менинг гуноҳларимни... кечирмасангиз ҳам, лоақал тушунишга ҳаракат қилсангиз, биз тинч ва хотиржам ҳаёт кечирамиз... Фарзандингизни биргаликда тарбия қиламиз. Агар сиз билан бўлсам, яна асл инсон ҳолатига қайтаман. Балким... яна фарзандлар кўрармиз.

— Менга бироз муҳлат беринг. Шаҳром ака, — деди Афифа.
— Менинг ҳам асабларим қаттиқ чарчаган. Худди ўзингизга ўхшаб... Менинг ҳам юрагим етти қават муз бўлиб ётибди.

— Ана шу музни эритиш учун нима қил, десангиз, қиламан...

— Сизга ростини айтайми, — деди Афифа унинг гапини бўлиб,
— мен қисқа ҳаётим давомида бундай ваъдаларни кўп эшитдим.
Шунинг учун... келинг, бир-биримизга ваъда бериб ўтирмасдан шошилмасдан синашайлик. Вақт ҳаммасини кўрсатади, жой-жойига қўяди. Ҳозирча дўстона, ака-сингилдек яшаб, бошимиздаги ташвиш-таҳликалардан қутилиб олайлик. Бу ердан кетиб, сиз айтаётган мамлакатда бирон тузукроқ ишга жойлашайлик...

— Дўкон очамиз. Савдо-сотик қиламиз. Савдога тобингиз қалай?

— Савдо бўлсаям майли... Ўрганамиз-да.

— Кейин яна кўрамиз... Ҳаммаси изга тушиб кетса, эҳтимол, яна ҳам нарироққа, Европага кетармиз. У ердаги давлатлардан бирида банкда анчагина пулим бор. Ўшани ишлатиб, қонуний эр-хотин бўлиб, бой-бадавлат яшаймиз.

— Европада қонуний, ошкора яшаш учун... ҳужжатлар ҳақиқий бўлиши керак эмасми?

— Ҳа. Худо хоҳласа, шундай қиламиз. Анови Олча ва Шаҳна хонимларнинг суди тугаб, масала бир ёқли бўлса, бир муддат юртга қайтамиз. Ҳужжатларни пухта қилиб, Германиягами, Франциягами кетамиз...

Ана шу суҳбатдан сўнг Афифа Шаҳром уни қайгадир олиб бориб, сотиб юбормоқчи эканга ишониши мумкинмиди? Йўқ. Мумкин эмасди. Шаҳромнинг нияти холис бўлган. Аксинча, манови... Баширдан эҳтиёт бўлиш керак...

Ногаҳон телефон жиринглади.

— Шаҳром ака! — қичқириб юборди ундаги овозни эшитиб Афифа. — Қайларда қоп кетдингиз? Қутулиб чиқдингизми? Мен бу ерда яна Баширга дуч келдим. У квартирага жойлаб, сизни қутқаргани кетди...

— Гапимни бўлмасдан диққат билан эшитинг, — деди Шаҳром. — Мен ҳали-вери қутилиб чиқолмайдиганга ўхшайман. Чамаси юртимизга жўнатишади. У ёқда судлансам, ўн йилдан кам беришмайди. Қисмат экан, Афифа. Сизни бахтли қилолмдим. Афсус. Энди гап бундай. Сиз Башир олиб борган жойдан тезроқ кетинг. Бошқа жойга, иложи бўлса, бошқа шаҳарга

кўчинг. Хуллас, яширининг. У аблаҳ сизни сотиб юборади. Ундан эҳтиёт бўлинг, Афифа. Мени кечиринг. Омон бўлсам сизни бир кунмас, бир кун қидириб топаман. Лекин мени кутманг. қидирманг, ўзингизни беҳуда оввора қилманг. Яна бир марта айтаман, Баширдан қочинг. Мениям ўша ушлаб берганга ўхшапти... Хайр, вақтим зиқ, омон бўлинг!

Ушбу суҳбатдан сўнг Афифа буюмларини йиғиштирди-да, Баширга: «Узр, мен юртимга қайтиб кетишга мажбур бўлдим». деган қисқа хат қолдирди. Сўнгра ижарахонадан чиқиб кетди. Такси ёллаб, бандаргоҳга йўл олди. Ўтган куни йўлда тўхтаганларида Шаҳром: «Агар бораётган мамлакатимизга омон-эсон етиб олсак, дунёнинг истаган давлатига кетишимиз мумкин. Бандаргоҳга ер юзининг ҳамма бурчакларидан кемалар келади. Кема дарғаси билан пул бериб, гаплашиш мумкин», деганди. Ўшани эслаб таваккал иш тутди: «Бандаргоҳга борай-чи, бир иложи топилар...»

Ҳар ёмоннинг бир яхшиси бор, деган мақолни қайси халқ айтган бўлса ҳам зап топиб гапирган. Бу ҳаётнинг мазмуни — мангу мувозанатдан иборат. Фақат... тарозининг шайини гоҳ ўнга, гоҳ сўлга қараб мунтазам қийшайиб туради. Алқисса, Даврбек Муқимхонов қозонхонадаги зиёфат чоғидаги ваъдасини бекаму кўст адо этди. Бир ҳафтадан сўнг ҳузурига етиб келган тилсиз маликасига: «Қуйма олтинларнинг ҳаммасини топшириш керак», деб айтди. Маликаи безабон шўрлик унга йиғлаб ёпишди: «Мен унда нега жонимни жабборга топшириб, ит азобига чидаб юрирман?» «Тирик қолишнинг ягона йўли — шу», деди Даврбек надомат билан. Кейин сўради: «Қолгани ҳам... лоақал иккимизга етар?» «Ҳеч вақо қолмади!» «Майли, қолмаган бўлса... қолмасин. Ўзингни эҳтиёт қил. Бир кунимизни кўрармиз».

Сукут соҳибаси маҳзун ва сукутли видолашиб кетди. Ордан уч кун ўтгач, яна ярим тунда Муқимхонов қозонхонага таклиф этилди. Бу гал тўрда ўтирган Амирнинг ёнидаги жой бўш эди. Даврбекни иззат-икром билан ўша ерга ўтқизишди. Дарҳол чой қуйиб узатишди. Сўнгра виски қуйилди. Даврбек забт билан сипқорди. Қизил икра билан газак қилди. «Бу зиёфатнинг баҳоси атиги бир миллион уч юз минг доллар», деб ўйлади алам билан.

Йўқ, адашган экан. Давра аҳли уни муҳим бир «лавозимга сайлаш» учун таклиф этган экан.

— Ўғрибошиларимиз ҳайъати сизга жиноят оламининг энг юксак унвони — «Қонундаги ўғри» мақомини бериш ҳақида қарор қабул қилди, — деди «Амир» ўрнидан туриб тантанали равишда. — Бугун ана шу муносабат билан сизга «тож кийдириш» маросимига тўпландик.

Муқимхоновнинг энсаси қотди. «Бир камим шу эди. Кечаги раҳбар, бугун — қонундаги ўғри. Нақадар бемаънилик...»

— Мен... мен бунақа юксак унвонга муносиб эмасман, — деди.

— Камтарлигингиз яхши. Аммо-лекин... дарвоқе, ҳайъат мажлиси чоғида биродарлардан бир-иккиси «у бундай мақомга, ўғри деган шарафли номга муносиб эмас. умрида ақалли бир марта жон койитиб ўғрилик қилмаган, нуқул тайёрга айёр бўлиб, пора олган, чорасиз. ҳимоясиз аёлларнинг номусига теккан, деган луқмалар ташлашди. Қаршилиқ қилмоқчи бўлишди. Аммо биродарларимиз «ҳазина»мизга топширган олтинларингизни ҳисобга олишди. Мен кафилликка ўтдим. «Ҳеч қанақа қиз-жувонни мажбурламаган. Нимаики қилган бўлса, уларнинг розилиги билан қилган, порани ҳам ҳеч кимдан мажбурлаб олмаган, аксинча, одамлар унга зўрлаб беришган», дедим. «Ёшлигида қип-қизил ўғри эди. Унинг дастидан кўни-кўшнининг товуги-ю тухуми ҳам қолмаган, бозор яқинида туғилиб ўсган, қишлоқдан келганларнинг чўнтагини, белбоғини кесиб юрар эди», деб гувоҳлик бердим. Хуллас, унвон муборак, биродар! Энди сиз умрингизнинг охиригача қамоқдами, озодликдами, қаердалигингиздан қатъи назар, бел оғритмай яшайсиз. Фақат... битта катта чеклаш бўлади. Уйланиш мумкин эмас. Маъшуқалар сони эса чегараланмайди.

Давра аҳли кулди. Табриклар, қадаҳ сўзлари янгради. Шу тариқа Даврбек Муқимхоновга «Эшон» лақабли «Қонундаги ўғри» мақоми берилди. Ўнг кўлининг шаҳодат бармоғига узук, елкасига тож тасвири туширилди.

Муқимхонов вискидан бостириб-бостириб, ичди. Ош еди. Бадани яйраб, кўзи сузилди. Кайфияти кўтарилди. Баногоҳ ёнидаги қадрдонига савол берди:

— «Амир»... бой, дарвоқе. сиз менинг ёшлиқ чоғларимдаги «таржимаи ҳол»имни архивлардан топдингизми ё тўқидингизми?

— Нима, нотўғрими? Ёлғон айтибманми?

— Йўқ-да! Тўғри-да! Ҳаммаси худди айтганингиздай бўлган-да! Мен... қойил қолиб, сўраяпман. Қандай қилиб билиб олдингиз?

— Э-э, «Эшон» ака, бизнинг «разведка» Американинг «ЦРУ»-сидан ҳам зўр ишлайди. Сизнинг болаликдан ўғри бўлганингизни... ҳув ўша, гуманимизга раҳбарлик қилиб юрган пайтингизда ҳам яхши билар эдим. Мана энди «Апельсин» бўлдингиз. Аммо сиз бу гапимдан хафа бўлманг.

— «Апельсин» дегани нимаси?

— «Қонундаги ўғри» мақомини катта пул эвазига сотиб олганларни шунақа дейишади. Бу — қўшимча лақаб. Лекин беозор лақаб. Хафа бўлманг. Энг муҳими — энди сизни бутун жиноят оламида ҳурмат қилишади.

— Раҳмат-у... бироқ бундай ҳурматнинг нафи бормикан? — деди ўйчанлик билан Муқимхонов.

* * *

Мирмаъди Саъдиев ҳазратлари жондай азиз духтари зебоси Фаризахон ҳамда домодликка номзод Субут Сокин жанобларини кутиб олиш учун аэропортга чиқолмади. Унинг тоби қочган. Ранги сарғайиб, озиб кетган. Қуш уйқу. Иштаҳаси йўқ. Ичгани тоза мева шарбатия егани буғда пишган таомлар. Жигари қурғур аста-секин адо бўлиб бормоқда. Янгисига алмаштириш учун бормаган жойи қолмади: Франция, Англия, Америка. Ҳаммасида бир хил жавоб: ёшингиз ўтиб қолган, янги жигарни қабул қилолмайди. Маъқули — бориға қаноат қилиб, мунтазам даволаниш парвариш ва парҳез. Парваришдан ками йўқ. Бироқ барибир... Хуллас, энди берисидан нариса яқинлашиб қолган кўринади. Шунга руҳан тайёр бўлиши керак. Ўтган куни қизининг: «боряпмиз», деган қўнғироғи шодлантирди. «Келишса, бир йўла панду насиҳат қилиб, васиятимни ҳам топшириб қўяман», деб дилига тугди. Ёшларнинг нима мақсадда келишаётганини эшитиб, ўйланиб қолди. Бундан лоақал икки ой олдин бу ниятни ўйлаб ўтирмасдан маъқуллаган ва ўзи бош бўлиб, дабдабали тўй ўтказган бўларди. Энди эса... Айни кунларда шу нарса жоизмикан, деган андишага бориб турибди. Сабаби... сабабини эртасига, меҳмонлар дам олиб, жиддий суҳбат бошланган чоғида очиқ айтди:

— Мен турмуш қуришларинга қарши эмасман. Бироқ мулкларга эгаллик бобида ҳозир эга бўлган мавқеларингиз сусайиб

қолишидан хавотирдаман. Чунки мабодо менга бир гап бўлса, сизлар ҳозиргидек икки томон эмас, эр-хотин сифатида битта томон бўлиб қоласиз. Хорижий ҳамкоримиз давлат номидан унинг ҳисобидаги акцияларга эгалик қилаётган кишилар билан тил бириктирса, яккаланиб қоласизлар. Шу боис ҳозирча... ҳар иккинчисиз мустақил акциядор сифатида ўз улушингизни қаттиқ назорат қилишингиз мақсадга мувофиқ, деб ўйлаяпман. Мендан кейин... мулку давлатимизга хуруж қилувчилар шу қадар кўпайиб кетадики...

— Нафасингизни иссиқ қилинг, отажон. — деди Фариза. — Насиб этса, ҳали юзга кирасиз.

— Ҳақиқатнинг кўзига тик қарашимиз керак, қизим. Биз — реалист одамлармиз. Вафотимдан кейин тасарруфимиздаги мулкларнинг ҳеч бўлмаганда ярмини сақлаб қололсанглар ҳам... гўримда тинч ётар эдим. Афсуски, душманларимиз кўп. Уларнинг айримлари мени ҳозирданоқ ҳисобдан чиқариб, қарши ҳужумни бошлашга тайёр турибди. Ҳа, айтганча, Субутнинг иши бўйича Зухур Заҳматовнинг тутун қайтариши ҳам шунинг яққол белгиларидан бири. Ҳечқиси йўқ. Биз чекинмаймиз. Зухур бўлмаса бошқаси. Яқинда ундан кўра мавқеи баланд, кўли узун бир амалдор Мюнхен шаҳрига даволангани келади. У билан гаплашаман. Кўзим тириклигида Субутжонни албатта депутат қилишимиз керак. Катта молу мулкнинг ҳимоячиси катта идораларда ўтириши лозим. Акс ҳолда йиллар бўйи минг азоб, минг машаққат билан яратган молиявий-иқтисодий салтанатимиз тариқдай сочилиб кетади. Албатта... никоҳ масаласида мен сизларни мажбуран тўхтатиб турмоқчи эмасман. Кўнгил иши, умр савдоси... Меники — бир маслаҳат. Эртанги кунларингиз хавф остида қолмасин, дейман. Домлага никоҳ ўқитиб, яшаб юраверинглар.

Фариза Субутга қаради. Субут ўрнидан туриб, кўлини кўксига қўйди:

— Мирмаъди оға, сизнинг гапингиз биз учун қонун. Аслида буни биз, ўзимиз ҳам тушуниб... анови ишни пайсалга солиб юргандим. Кейинги пайтларда теварак-атрофдагиларнинг қочирим гаплари, ортиқча гап-сўз, миш-мишлар жонга тегиб, шунақа таклиф киритган эдим.

— Таклиф жудаям тўғри, оқилона таклиф, — деди Саъдиев. — Фақат уни яна бирон йилдан сўнг амалга оширсаларинг, менинг руҳимни шод этган бўласизлар.

— Ота, отажон, кўйинг унақа гапларингизни. — деди Фариза йигламсираб. — Сиз бўлмасангиз... мен қандай яшайман? Маҳкам туринг. Икки боламни оёққа турғизиб олай.

— Болаларингдан хавотир олма. Улар шу ерда ўқиб, ишга жойлашиб, йўлини топиб кетишади. Бу ердаги мулкларимнинг асосий қисмини иккаласига тенг тақсимлаб васият ёзиб кўйганман. Нариеқдагилари... сизларники. Фақат сен болаларинг билан алоқада бўлиб турсанг бас.

— Уларни Ватанга қайтариш ниятингиз йўқми? — деб сўради Субут.

— Улар энди... қайтишолмайди. Субутжон. Улар... янаям ким билади. Лекин сизлар бундан ташвишланманглар. Ўзларингга ҳам келажакда Худо фарзандлар беради...

Субут чолдан кўзини олиб қочди. «Ҳа, бу одам... пихини ёрган. Фаризани ҳам у ёқда қолдирмоқчи эмас. Никоҳимизга розилик бермаётганининг сабаби шу. Менга очдан ўлмайдиган даражада сармоя қолдириб, Фариза ҳам бу томонга жўнаворадими...»

— Илойим айтганингиз келсин, — деди Фариза.

Сўнгра Германия профессионал футбол лигасидан бирорта жамоанинг акцияларини сотиб олиш ҳақидаги мавзу очилди.

— Бунга яхши ўйлабсан қизим, — деди Саъдиев. — Илгари мен бунга эътибор бермаганман. Энди ўйлаб қарасам, яхши фикр экан. Ана, собиқ ватандошларимиздан айримлари Англия футбол клубларига эгалик қилиб, ёмон бўлишмади.

— Субут акам бўлса, «ўзимизнинг юртдаги жамоаларга ҳомийлик қилайлик», дейди.

— Субут аканг тўғри айтган, маҳаллий маданият ва санъатга спорт клубларига ҳам ҳомийлик қилиш керак. Ҳали фойда чиқмаётган бўлсаям майли, кейинроқ чиқар. Ватан туйғусини ҳеч қачон унутмаслик лозим. Тўғрими, Субутжон?

— Тўғри, — деди Субут ичида: «Хаҳ шум чол, илонни ёғини ялаган бу», деб кўйди.

— Мен Гюнтерга айтаман, бу иш билан шуғулланишни дарҳол бошлайди. Тегишли таклиф, ҳужжатлар тайёр бўлгач, ёнларингга учиб боради. Ё сизлар келиб кетасизлар...

Эртасига Субут ортга қайтди. Фариза болаларим билан бешолти кун бирга бўлай, деб қолди.

Субут самолётда учиб келар экан: «Ота-бола холи қолишиб, васият масаласини муҳокама қилишса керак», деб ўйлади.

Кейин ўзи бундай шароитда нима қилиши лозимлиги ҳақида бош қотира бошлади. Чол тўғри айтяпти: эрта-индин у ўлса... ким билади, нима бўлади. Омонат бир замон. Кечаги ҳоким бугун ҳеч ким. Кечаги мультимиллиардер бугун гадо. Муқимхонов ҳақидаги гап-сўзларга қараганда... тўплаган бойлиги бир неча миллион доллардан ошган экан. Тергов, суд чоғида асосий қисмини мусодара этишган. Қолган қисмини турмада бандилар тортиб олишган. Саъдиев ўлиб кетса, Фаризанинг суянадиган тоғи ким бўлади? Субутми? Субутнинг нимаси бор? Уч-тўрт сўм пул, бир-иккита уй-жой. Ҳаммасини йиғса, ярим миллионга етмайди. Шошма, худди Саъдиев айтганидек... Субутга ҳам тўсатдан бир гап бўлса ўшалар кимга қолади? Фаризагами? Мойга мой томади, мошовага жиз ҳам йўқ, дегани шуми? Йўқ, бунақаси кетмайди. Субут ҳам мулкларини ишончли қўлларга топшириши керак. Кейин Фаризага уйланади. Топ-тоза, қуп-қуруқ бўлиб. Ана шунда у Фаризадан фақат ундириши мумкин. Унинг ўзида эса ундирадиган, меросга оладиган ҳеч вақо бўлмайди. «Ҳа, худди шундай қиламан!» — деди у ўзига-ўзи қатъият билан. Нимага шундай қарорга келди — билмади. Эҳтимол бунга Саъдиев билан учрашув чоғида кўнглидан: «дунё бебаҳо, мол-мулк бевафо», деган фикр ўтгани сабаб бўлгандир.

Дўха бандаргоҳи — Форс қўлтиғидаги йирик портлардан бири. Бу ерда курраи заминнинг кўплаб бурчакларидан келган улкан-улкан кемалар лангар ташлаган. Соҳил бўйидаги тамаддихоналарда инглизча, французча, японча ва бошқа кўплаб лаҳжалардаги суҳбатларни эшитиш мумкин. Афифа ўзини соҳилда беғам сайр қилиб юрган саёҳатчи қилиб кўрсатишга уринди. Кўзига қора кўзойнак тақди. Қаҳвахоналардан бирига кириб, музқаймоқ ва шарбат буюрди. Баногоҳ кўшни столдагиларнинг туркча лаҳжаси эътиборини тортди. Орқасига ўгирилиб қаради. Бири кўринишидан турк, ёши олтимишдан ошган, иккинчиси ёшроқ — қирқларда, чеҳрасидан ё немис, ё англиялик, иккаласи ҳам денгизчи кийимида.

— Уэр, сўрашга рухсат этинг, сизлар туркмисизлар? — деб сўради инглиз тилида Афифа ёши улуғига қараб.

— Ярим-ёрти турк десак ҳам бўлади, — кулди қария. — Биз немислармиз. Фақат... менинг онам турк аёли бўлган. Шунинг учун туркчани биламан.

— Кечирасиз... туркча гапирётганингизга қараб...

— О, ёш ва гўзал хоним ҳам туркчани биларканлар-да. Бизнинг туркча сўзлашувимизга сабаб, бу ёш дўстим билан машқ қилаётимиз. У билан тез-тез Туркияда бўлишимизга тўғри келиб туради. Ўзингиз-чи? Туркияликмисиз? Бу ерга саёҳат қилгани келибсиз-да?

— Ҳа, — ёлгон гапирди Афифа. — Туркияликман. Саёҳатга келувдим. Хужжатларимни йўқотиб қўйдим. Энди ватанимга қандай қайтишни билмай сарсон бўлиб юрибман.

— Полицияга мурожаат қилинг, Туркия жумҳурияти консулхонасига боринг, — деди қария.

— Мурожаат қилдим. Хужжатларимни тиклаш жудаям қийин, бош оғриқ иш экан. Шунинг учун Туркияга юраётган бирон кемага чиқиб олсам, уйга тезроқ етардим.

— Капитан, бизлар ўша ёққа юряпмиз-ку, опкетақолайлик, — деди ёш денгизчи кўзлари чақнаб. — Турк гўзалларини бирам яхши кўраман-ки...

Капитан ҳамсуҳбатига ўқрайиб қаради. «Жим ўтир, боцман», деб немисчалаб койиди. Сўнгра Афифага ўгирилди:

— Хужжатсиз... кемага чиқиш мумкин эмас. Қўлга тушиб қолсангиз қамалиб кетасиз. Кема дарғаларини ҳам абгор этасиз.

— Илтмос, — деди йиғламсираб Афифа, — олиб кетақолинглар, пулини тўлайман. Қанча, десангиз ҳам розиман. Бу ерда мени бир одамфуруш таъқиб этиб юрибди. Топиб олса... террорчиларга сотиб юбориши мумкин. Минг доллар... етадимиз?

— Капитан, раҳм қилинг, шундай ёш, гўзал аёлнинг увол бўлиб кетишига йўл қўймайлик, — деди боцман. Капитан ўйлаиб қолди. Сўнгра яна немисчада деди: «Унда ўзинг уни трюмга яширасан. Бирон гап бўлса, менинг хабарим йўқ, тушунарлими?»

— Зер гут (жуда яхши!)! — деди боцман. Кейин Афифага инглизчалаб: — Сизни олиб кетамиз, — деди. — Энди танишайлик. — Менинг исмим — Клаус, капитанники Курт. Жаноб Курт. Сизники-чи?

— Эфи, — деди Афифа. Бир пайтлар Туркияда бойвучча кампирнинг хизматида бўлганида хоним афанди уни эркалатиб шундай чақирарди.

— Жуда соз, Эфи! Ҳозир мен сизга қачон, қаерга келиш лозимлигини тушунтираман. Юкларнингиз ўзингиз биланми?

— Ҳа.

— Яхши. Демак, тун оғиб, тонг яқинлашган чоғи, соат уч яримларда — соҳилда учрашамиз...

14

Шаҳар марказидаги «Баҳор» кинозалида «Намозшомгул» фильмининг тақдимот маросими бўлди. Унга казо-казолар, киношунослар, журналистлар тақлиф этилди.

Фильм тугади. Кинозал ёришди. Сийрақкина қарсақлар янгради. Бош режиссёр ва картинанинг бошқа ижодкорлари — Фариза, Субут, яна қатор актёрлар тизилишиб, саҳнага чиқишди. Биринчи сўз, табиийки, Камбой Марқаевга берилди.

— Сизларга яхши маълумки, фильмимиз истеъдодли адиб ва жамоат арбоби Субут Сокин жанобларининг «Намозшомгул» романи асосида яратилди. Сценарийни ёзишдан бошлаб, фильми суратга олиш билан боғлиқ бутун жараёнга эса мамлакатимиздагина эмас, чет элларда ҳам таниқли талбиркор ва ижодкор аёл бетакрор Фариза хоним раҳбарлик қилдилар. Уларни гулдурас қарсақларингиз билан олқишлаб қўямиз! Раҳмат, энди рухсатларингиз билан сўзни бош роль иштирокчиси, гўзал ва муҳтарама Фариза Саъдийга берсам. Кутиб олинг: тенгсиз ва беқийёс Фариза хоним!

Залда яна қарсақлар янгради. Фариза қисқа гапирди.

— Ушбу фильм асосида ётган «Намозшомгул» асари катта иқтидор соҳиби ва менинг энг яқин дўстим Субут Сокин қаламига мансуб эканлигини яна бир қарра таъкидлашни истар эдим. У кишидан келгусида бундан ҳам юксак асарлар кутиб қоламиз...

Субут иккинчи микрофон ёнига келиб, Фаризанинг сўзини бўлди:

— Бадиий асар ҳар қанча баланд савияда ёзилган бўлмасин, фильм муваффақиятини сценарий ва ижро белгилайди. Шу боис Фаризахон ҳар қанча камтарлик қилмасинлар, картинанинг муваффақияти сабабини бош роль ижрочиси маҳорати маҳсули, деб ҳисоблайман. Раҳмат сизга, туғма истеъдод соҳиби — Фаризахоним Саъдий!

— Саъдий хонимга «Киноюлдуз» журнали томонидан бир савол бор эди, — деган овоз эшитилди залдан. — Мумкинми?

— Марҳамат, марҳамат. — деди Марқаев.

Пастдаги микрофон ёнига ўттиз ёшдан ошмаган тепакал, кўри-нишидан тажангроқ йигит келди:

— Фильм воқеалари ҳаётда адашиб, нотўғри йўлга кирган камбағал қизнинг машаққатли меҳнат эвазига бойиб, мамлакатга таниқли бизнесчи аёлга айланиши ҳақида. Айтинг-чи, сиз — бой оиланинг қизи, бош қаҳрамон кечинмаларини ифодалашда қийналмадингизми? Ахир сиз роҳат-фароғат қўйнида яшаб, қашшоқ ҳаёт, йўқчилик, очлик сингари ҳолатларни бошдан кечирмагансиз-ку! Бу биринчи савол. Иккинчи савол Субут Сокинга: сиз ўзингиз ишонасизми шу чўпчакка? Ахир қашшоқ оиланинг қизи бу қадар тезлик билан бойиб кетиши бўлмаган гап-ку! Кўзингизни каттароқ очиб, теварак-атрофга бир қаранг!

Фариза Субутга қаради. Субут унга: «бўш келманг», деган маънода ишора қилди.

— Сиз менинг таржимаи ҳолимни унчалик яхши билмас экансиз, — деди Фариза дадиллик билан микрофонга яқин келиб. — Менинг ҳаётим сиз ўйлаганчалик роҳат-фароғатдан иборат эмас. Етарлича қийинчилик, азоб-уқубат кўриб келяпман. Умуман, бу фильмда қисман ўз ҳаётимни ўйнадим, десам ҳам бўлади. Қашшоқ аёлнинг бойиб кетиши ҳам, сиз айтгандек, чўпчак эмас. Бизнинг мамлакатда мазмунан янги, адолатли, тенг имкониятлар жамияти қурилмоқда. Билим, ақл ва ғайрат билан ишлаган, сабр-тоқатли ҳар қандай тадбиркор ҳалол бойлик орттириши мумкин. Бунга кўплаб бошқа мисоллар ҳам келтириш мумкин.

Кейин бир-икки кинотанқидчилар сўзга чиқишди. Марқаевнинг «буюртмаси» билан келгани мақтади. Иккинчиси:

— Ҳозир бунақа фильмлар кўплаб яратилмоқда. Аксариятининг умри бир-икки ҳафтадан узоққа чўзилмайди, — деди томдан тараша тушгандек.

«Тамом! Муваффақиятсизликнинг юқори нуқтаси бу! — деди ичида Субут. — Эсиз шунча пул. Шунча маблағ. Бекор розилик берган эканман».

Марқаев фильмининг мағлубиятини тан олишни истамасди. У бояги танқидчи билан роса тортишди. Томошабинлардан аксарияти танқидчини танқид қилишди. Бироқ Субутнинг дили хуфтон бўлди.

— Фильмимизнинг дастлабки намоиши чоғидаёқ қизғин мунозараларга сабаб бўлаётгани унинг муваффақияти муқаррар

эканини кўрсатади. — деди Марқаев бўш келмасдан. — Раҳмат, азизлар! Каттакон раҳмат!

Кейин торроқ давра учун «Редиссон» ресторанида зиёфат бўлди. Марқаев ҳаммадан олдин тўйиб ичиб, суyoқ гаплар гапириб, Фаризага шилқимлик қила бошлади. У эса аввалига тишини-тишини қўйиб, чидаб турди. Кейин силтаб ташлади: «Ҳозироқ чиқиб, кўзимдан йўқол, акс ҳолда кетингга тепиб, кўчага ҳайдаб юбришади», деб шивирлади қулоғига. Марқаев бу гапдан дарҳол ҳушёр тортди. Лавлагидай қизарди. «Энди биз ёмон, кераксиз бўлиб қолдикми?», дея пичнинг қилди ва аразлаб кетишга чоғлана бошлади. Нарироқда турган Субут яқинроқ бориб, Фаризага қаради:

— Қайтариш керак. Ҳали у... керак бўлади. Биринчи муваффақиятсизликдан тушкунликка тушмаслик лозим.

— Шундай, деб ўйлайсизми? Бу истеъдодсиз такасалтангни ҳаддан ортиқ эркалатиб юбормадикми? Кўраяпсиз-ку, ўзини тутишини. Кетса-кетаверсин, у бўлмаса, бошқаси-да, ким кўп, чоригини судраб, иш қидириб, ҳомий қидириб юрган бекорчи режиссёр кўп.

Фариза бу гапи, умуман, Камбой Марқаевга бу хилдаги муносабати билан Субутга: «Мана, барпбир ўзингизга содиқман, бунақаларни тирноғингизга ҳам олмайман», деган маънони англаймоқчи эди. Аммо...

Субут тилини тишлаб қолди. У ўзини худди Камбой Марқаевнинг ўрнига қўйиб кўрди. «Мени ҳам истаган пайтда мана шунанга тарзда ҳайдаб юборишлари мумкин», деб ўйлади. Ҳолбуки, у Фариза билан компаньон, яъни шерик. Ўзининг улуши, яъни акцияларига эга. Жа-а нари борса, ўша акцияларни сотиб, орани очик қилиб кетиши мумкин. Акциялар ишончли жойда. Ўзидан бошқа ҳеч ким тополмайди. Лекин дахлсиз, мустақил фаолият кўрсатиши мумкинлигига сира ўзида етарлича ишонч ҳис этолмаяпти. Нега шундай экан? Нега у Фаризанинг олдида ўзини худди бўри қаршисидаги қўзичоқдек чорасиз, ҳимоясиз сезади? Нега ҳар гал унинг бирон кишига нисбатан шафқатсиз муносабатини кўрса, худди таёқнинг бир чети унга ҳам тегаётгандек титраб, қалтираб қолади? Бу қанақа бемаънилик? Бу қўрқувни қандай қилиб енгиш мумкин?

Субут «агар Фаризага уйлансам, ўзимни Саъдиевлар оиласининг тенг ҳуқуқли аъзоси, деб ҳис этишим мумкин. Ана шунда

юрагимдаги кўрқув, ишончсизлик ҳисси йўқолади», деб ўйлар эди. Аслида бу қарорга келиши қийин бўлди. Бошда холисанлилло ўйлаб, «Фариза битта эркакка қаноат қилиб ўрганмаган, мабодо уйланадиган бўлсам, умрим унинг қадамини пойлаш билан ўтади», деган тааммул билан иккиланиб юрди. Кейин иш дунёсига чуқур кириб боргани сари ушбу андишадан халос бўлиб, «уйланаман, нарёғига Худо пошшо», деб астойдил бел боғлаган пайтида бу орзуси рўёбини Фариза пайсалга сола бошлади. Фариза қурғур жудаям синчи, зийрак аёл-да. Субутнинг ушбу нияти муҳаббат даъвати эмас, муайян мўлжал туфайли туғилганини сезганга ўхшайди. Оғизда «агар мақсадингиз менга уйланиш бўлса, уйланасиз, бунга тўсқинлик қиладиган ҳеч нарса йўқ», деб айтса-да, амалда бу ҳақда астойдил жон куйдирмаётгани кўриниб турибди.

Акс ҳолда ўша куни отасининг акциялар қўлдан чиқиб кетиши мумкинлиги ҳақидаги гапига жавобан лоақал номига жўяли бир важ кўрсатган бўлар эди. Отасининг гапи ҳам мантиққа зид: бирга бўлсаларинг заифлашиб қоласизлар эмиш. Инсоният пайдо бўлганидан бери «бирлашган ўзар», деган ақидани уқтириб келишади-ю! Мирмаъдибой Субутни акциялар савдо-сотиғи, мулкларнинг шериклар ўртасида тақсимланиши бобида думбул, деб ўйлади, шекилли. Аслида эса мақсадлари Субутни оила хазинасига яқинлаштирмаслик. Эҳ, Фариза, Фариза, ҳамнафаслик, елкадошлик, яқдиллик ҳақидаги шунча гаплар қаерда қолди? Наҳотки аёл зоти энг нозик туйғуларни ҳам ўйинчоқ қилиб ўйнаши мумкин бўлса?

«У мендан бизнесда ҳам, турмушда ҳам оддий бир қурол, буюм сифатида фойдаланиб юришни маъқул кўради...»

Ҳозир Марқаевнинг шармандаларча ҳайдаб юборганини кўрган Субут ана шу фикрини такрор кўнглидан кечирди. Таъби тирриқ бўлиб, зиёфат охиригача дили ёришмади. Фариза билан маъюс хайрлашиб уйига кетди. Фаризанинг «уйга юринг», демагани ўлганнинг устига тепган бўлди. «Бу аёл —ҳаётда ҳам зўр актёр, бир неча хил ролларни бирваракай қойил қилиб ўйнайди».

Уйига келиб, тўйиб виски ичди. Маст бўлди. «Энди жонлардан бирортасини чақириб маишат қиламан», деб қўл телефонидаги рақамлар ёзилган саҳифаларни варақлашга киришди. Рақамлар бирин-кетин тизилиб чиқа бошлади. Қайси бирини

чақирса экан? Семизиними, оригиними, паканасиними, новчасиними, оқ-саригини, қорасиними? Бири-биридан нозли, офатижон. Бири-биридан расво, очкўз, пул, деса ўзини томдан ташлайди, пул учун ҳар қандай хўрлик, ҳақорату мазахга тайёр. Бири-биридан бахтсиз, маҳзун. Ўз аҳволидан ич-ичидан эзилиб, мажақланиб ётгани киртайган кўзларида теран акс этиб туради. Эҳ, кўтир дунё, шафқатсиз ҳаёт, одам боласини не кўйларга солмайсан! Қанча-қанча қизу жувонлар нафси илинжида хору зор...

Шу топда у кўнгли фосиқликдан безор бўлганига яна бир бор аниқ-тиниқ амин бўлди. Зеро, шунча аёллар билан ишрат қилган бўлса-да, бирор марта Афифа билан қовушганидагидай чинакам лаззат, ҳаловат ҳис этгани йўқ. Қайтанга ҳар гал учрашув сўнгида пушаймонлик билан: «нега айрим аёллар бузилиб кетяпти» деган надоматга берилади.

Субут ишрат кўчасига кирганидан бери бу ҳақда кўп ўйлайди. «Бунинг учун асосий айбдор — биз эркаклармиз», деган ўз-ўзини танқид маъносигаги мулоҳазалар ҳам юритади. Шу боис ҳар гал янги маъшуҳа билан учрашганида унинг қўлига кўпроқ пул бериб: «иложи бўлса, бу йўлдан қайтинг», дея насиҳат ҳам қилади. «Мен ўзим биринчи марта шунақа ишга қўл уряпман, шуям хотиним ташлаб кетгани, бўйдоқлингим оқибати», деб ёлғон гапиради. Шўрлик аёлларнинг ҳар бири ундан умидвор бўлиб, анча пайтгача гирдикапалак бўлиб, қўнғироқ қилиб юради. Субут эса бирикки ой учрашгач, секин-аста узоқлашишга, яна янгисини, «барра»сини топишга ҳаракат қилади. «Ҳозир эркак меҳрига муҳтож аёл кўп, навбати билан ҳаммасига ғамхўрлик кўрсатишимиз керак», деган кулгили, аҳмоқона фалсафа ҳам тўқиб олган.

Ногаҳон кўз ўнгида Афифа пайдо бўлди. «Сиз барибир яхши одамсиз», деди у сукутли нигоҳи билан. «Сиз ҳам, азизим, севгим», деди Субутнинг пичирлаган лаблари. Кўзида жиққа ёш ҳалқаланди.

— Сиз... Сиз менинг булоқ сувидай тиниқ муҳаббатимиз, — деди овозини чиқариб Субут... — Сиз... сиз Фаризалардан минг карра аъло, минг карра юксакроқсиз!

Кейин ўрнидан сапчиб туриб, ғаладонларни кавлаб, Афифанинг суратини излашга тушди. Тополмади. Қайсидир бир хатжилд ичидан паспортининг ксеронусхаси чиқиб қолди. Хирароқ экан. Шунга қарамасдан Субут ундаги суратга тўйиб-тўйиб тикилди. У билан суҳбатлаша бошлади:

— Нега кетиб қолдингиз, севгилим? Мендан хафа бўлдингизми? Аразладингизми? «Ўша... Фаризадан барибир кўнгил узолмас экан, ўшанинг қўлида ўйинчоқ экан», деб ўйладингизми? Ахир айтгандим-ку сизга бу ишларнинг муваффақат эканини. «лўли»нинг эшагини суғориб, пулини олиш керак», демаганмиди? Барибир бир кунмас-бир кун бағрингизга қайтаман, демаганмидим? Гапимнинг исботи учун сизни яхши ишга жойлаштириб, уйларимдан бирини номингизга ўтказиб бериб, яйраб яшашингиз, ишлашингиз учун шароит яратиб бермоқчи эдим-ку! Нега яна аччиқ устида қизиққонлик қилдингиз? Гапларимнинг самийлигига ишонмадингизми? Исбот керакми? Исбот қилайми? Майли, исбот қилганим бўлсин. Эртагаёқ уйимни, бутун молмулкимни сизнинг номингизга ўтказаман. Кейин... кейин бориб Ҳурмуздан бўлса ҳам топиб келаман!...

Субут Аффанинг паспорти нухасини костюмининг чўнтагини солиб қўйди. Кейин ётди. Ухлаб-ухлолмади, туриб-туролмади. Тўшакка ағанаб тонг оттирди. Ишга боргиси келмади. Фариза ҳам ҳойнаҳой кўрпа-тўшак қилиб ётгандир. Ёки ҳеч нарса кўрмагандек бўлиб юрганмикан? У ютқазिशни ёқтирмайдикю. Кинодаги биринчи қадам омадсиз чиққани учун айбни Марқаевга тўнкаб, янги режиссёр излашга киришдимикан? У ҳолда... сценарий муаллифининг ҳам янгисини қидиради. Алвидо, Субут Сокин! Йўғ-е, Субут у билан фақат кино соҳасида ҳамкор эмаску. Нашриётчилик, тўқимачилик соҳасидаги ишлари ҳар қалай юришиб турибди-ку. Ҳали... спорт соҳасида ҳам бизнес қилишмоқчи. Субутга у Марқаев сингари «бир марта ишлатиладиган буюм», деб қарамайди. Янаям... ким билсин?

«Сен, оғайни, энди эсингни йиғ. Кеча ўйлаган режангни амалга оширишга кириш. Ана шунда эрта-бир кун бармоқ тишлаб қолмайсан...»

Саҳар чоғи у кеча ногаҳон хаёлига келган фикрни обдон таҳлил қилиб, «чиндан ҳам мулкларимнинг бир қисмини Аффанинг номига ўтказиб қўйишим керак», деган қарорга келди. Кейин: «қайси уйимни ўтказсам экан», деб узоқ ўйлади. Шаҳар марказидаги ўша ўзи яшаб турган квартирани-да, деди. Кейин бу фикридан қайтди. «Ўша, ўзига таниш, қадрдон бўлган ҳовлини ўтказаман. Ана бу чинакам сюрприз бўлади». Бир хаёли: «Сен нима-лар қиляпсан, ахир у хорижда фоҳишалик қилиб юрган бўлиши ҳам мумкин-ку, ундан ташқари умуман қайтиб келмаса-чи», деди.

Субутнинг бу иддаоларга жавоби тайёр эди. «Фоҳишалик қилиб юрган бўлса ҳам майли. Ишқилиб қайтиб келса бўлди. Агар қайтиб келмаса... ҳужжатлар ўз қўлимда-ку. Истаган пайтда уларни йиртиб ташлаб, яна ўз номимга ўтказиб олавераман. Ҳозир эса бу ишни албатта амалга ошириш керак. Албатта!» Хўш, бу ишни қилиш учун нималар керак? Албатта, бунинг учун Аффанинг паспорти керак. Субутда нусхаси бор. Таниш нотариус нусха билан ҳам ишни ҳал қилиб бериши мумкин. Ундан ташқари терговчи Пўлатов: «Олчахондан олинган паспортлар орасида Аффаники ҳам бор», деганди-ку. Ундан илтимос қилса, бериб туриши мумкин...

Субут ювиниб-гарқиб, бир финжон аччиқ қаҳва ичиб, Пўлатовнинг ҳузурига отланди. Йўл-йўлакай кўнғироқ қилди. Жойида экан. «Бир йўла яна дараклайман», дея дилига тугди.

Пўлатов билан бир ҳафта олдин телефонда гаплашганди.

— Дубайдаги фоҳишахоналарнинг бирортасидан Аффифа Зокированинг изини топмадик, — деганди у Субутни қувонтириб. — Чамаси у Дубайгача етиб бормаган, яқин хориждаги мамлакатлардан бирида ишлаб юрибди. Бугун ўша гапини яна такрорлади:

— У ҳақиқатда ҳам яқинроқда бўлиши керак. Ҳар қалай мен барча ҳужжатларда шундай деб кўрсатдим. Уни... «фоҳишалик мақсадида Дубайга кетган», деб ёзишга сираям қўлим бормади. Эҳтимол мен янглишмаётгандирман. Балким бу чегарадан бошқа бир паспорт билан ўтиб кетган бўлиши ҳам мумкин. Лекин халқаро қидирув эълон қилинганлар рўйхатига киритмадим. Эшитяпсизми, бу билан профессионал бурчимга хиёнат қилган бўлиб чиқишим ҳам мумкин. Аммо унга ёмонлик қилолмайман.

— Бунинг учун сизга мииг марта раҳмат. — деди Субут.

— Сиз тўғри айтган экансиз. Аффифа Зокировага дуч келган ҳар бир эркак... сеҳрланар экан. Хўш, сиз нима янгилик топиб келдингиз?

— Уни изламоқчиман. Шунинг учун агар паспортини берсангиз, яна бир бор катта ёрдам қилган бўлардингиз. Дарвоқе, уни барибир сизлар ҳам қидираётгандирсизлар?

— Гувоҳ тариқасида изланыпти. Агар топиб келсангиз, унга ҳам, бизга ҳам катта ёрдам кўрсатган бўласиз. Аммо қаердан, қайси мамлакатдан излаш кераклиги ҳақида сизга ҳеч қандай маълумот, тавсия беролмайман.

— Унда... паспортини бериб тура оласизми?

— Паспортини беришга ҳаққим йўқ. У жиноят ишига ашёвий далил сифатида тикилган, — деди Пўлатов. — Кейин... унинг паспорти...

— Илтимос, ҳеч бўлмаса икки-уч кунга беринг. Нухасини олиб қайтариб бераман.

Пўлатов бироз ўйланиб турди. Кейин негадир қўл силтади. Сейфни очиб, бир папка олди. Ичидаги паспортлар орасидан Афифаникени топиб, Субутга узатди.

— Манг, олинг. Қайтариб олиб келиш шарт эмас. Керак бўлса, ўзим айтаман. Лекин уни астойдил қидиришга сўз беринг. Анови дўхтир йигитимиз ёшлик қилдимиз, ҳеч иш чиқаролмади. Ҳафсаласи пир бўлиб, Яманда ишлаб юрибди. Мен сизга айтсам... аслида ўзиям яқин-орада қайтиб келиб қолса керак. Чунки жаҳонда молиявий-иқтисодий бўҳрон кучайиб, ишсизлар сафи кенгайиб боряпти. Ҳатто Европадаги ривожланган давлатлар ҳам ўз фуқароларига иш топиб беролмаяпти. Ҳозир ўзимиздан кетганлар поезд-поезд бўлиб қайтиб келишяпти. Бироқ пулсиз, ҳужжатсиз қайтиб келишнинг иложини тополмаётганлар ҳам кўп. Шунинг учун излаб, топиб келсангиз савоб бўлар эди.

— Астойдил қидиришга сўз бераман, — деди Субут. — Раҳмат сизга!

— Арзимамайди.

Субут Пўлатовнинг олдидан чиқиб кетар экан, ҳайрон бўлди: «Нега олдинига «ҳаққим йўқ», кейин эса «қайтариб олиб келиш шарт эмас», деб икки хил гапирди? Худо кўнглига раҳм-шафқат солдимиз? Буларга ҳам қийин. Нима кўп, хорижга кетган одам кўп. Қайси бирини изласин?»

Мелисахонадан чиқиб, уйига кирди. Бир папка ҳужжатларни кўтариб, анчагина пул билан таниш нотариус аёлининг олдида борди. Афифанинг паспортига ўзиникини ҳам қўшиб узатди.

— Уйни аёлимнинг номига ўтказмоқчиман. Ишни расмийлаштиришга ёрдамлашсангиз. Ҳада этсам бўладими?

Нотариус паспортини варақлаб, ҳайрон бўлди.

— Ажралиб кетгансизлар-у?

— Шаронт тақозоси билан шундай қилишга тўғри келувди. Кейин ярашганмиз.

— Барибир қонунан эр-хотин эмассизлар. Шунинг учун фақат олди-сотди қилиб расмийлаштириш мумкин.

— Қилиб беринг. Мана уйнинг ҳужжатлари.

— Ўзи қани? Ҳужжатларга имзо қўйиши керак бўлди.

— Ўзи сафарда эди. Туғилган кунига совға... Сюрприз қилмоқчиман. Бир иложини топинг. Яқинда такроран ЗАГСдан ўтамиз. Унинг имзосини ҳам ўзим ўхшатиб қўйиб юборақолай. Мана, паспортида бор-ку. Ўшанга айнан ўхшатаман. Илтимос. Хўпми? Ахир уй меники-ку. Мен харидор эмас, сотувчиман, муаммо бўлмайди. Майлими?

Нотариус бош чайқади.

— Мумкин эмас. Бошим кетади.

— Рози қиламан, — деди Субут чўнтагини кавлаб.

Нотариус аёл Субутни анча йиллардан бери яхши билар, таҳририятта унинг олдига кўп борганди.

— Субут ака, бу масалада шошманг, — деди унинг кўзига жиддий тикилиб. — Эртага бир муаммо чиқса, пушаймон қиласиз.

— Муаммо чиқмайди.

— Барибир шошилманг. Ҳозирги кайфиятингиз эрта бўлмасандин ўзгариб қолиши мумкин. Хотинингиз билан қонунан ажралиб кетгансиз. Агар шу ҳовлини ҳозир албатта кимгадир ўтказиш шарт бўлиб турган бўлса, болангиз ёки энг яқин қариндошларингиздан бирининг номига етказинг. Ака, ука, опа-сингил... Эрта бир кун қайтариш зарур бўлиб қолса, жигарчилик, ҳеч қурса ярмисини қайтариб оласиз...

— Сиз мени тушунмадингиз. Мен... у аёлни севаман. Унга такроран уйланмоқчиман.

— Барибир шошилманг. Илтимос. Мен сиз билан бир кунлик эмас, қирқ йиллик қадрдонман. Маслаҳатимга амал қилинг. Хўпми?

Субутнинг мияси ишлаб кетди.

— Унда... биринчи хотинимдан туғилган қизимнинг номига ўтказсам бўладими? Лекин у ҳам балоғатга етмаганда.

— Фарқи йўқ. Собиқ хотинингиз ва қизингизнинг ҳужжатларини олиб келинг.

— Яхши...

Кейин ишхонасига келди. Фариза шу ерда экан. Ўзи кирди.

— Ҳа, хафа бўлиб, аразлаб юрибсизми? — деди кулиб.

— Нега, нимадан, кимдан хафа бўламан? — дея саволга савол билан жавоб қайтарди Субут.

— Никоҳимиз орқага сурилгани, фильмимиз унчалик зўр чиқмаганига-да. Анови алкаш Марқаевга бекор ишонибмиз. Рухингизни туширманг. Эндиги асарингизга яхшироқ режиссёр топамиз.

— Йўқ. Хафа эмасман. Аммо менга қолса, ҳозирча кино соҳасидаги «эксперимент»ни йиғиштириб турган бўлардим.

— Ҳа-а, дарров қўриқиб кетдингизми? Майли, қўйинг, керак эмас, десангиз, йиғиштирамиз. Бошқа бирон янги лойиҳа топилиб қолар. Бир ўйланг-чи, нималар қилиш мумкин?

— Ўйлаб қўйганман.

— Айтинг.

— Кейинроқ. Ҳали пиштадиган жойлари бор. — деди Субут. Фариза чиқиб кетди. Субут чиндан ҳам боя нотариал идорадан чиқиб келаётган чоғида: «кўчмас мулк бизнеси билан шуғулланиш керак, бундан буён турар-жойлар, умуман бино-иморатлар нархи кундан-кунга ошиб бораверади», деб ўйлаганди. Фаризага дарҳол айтмаганимнинг сабаби, чиндан ҳам ҳисоб-китоб қилиб, чамалаб кўрадиган, аниқлайдиган жойлари бор эди. Ҳозир ёлғиз қолиб, ана шу ҳақда фикр юрита бошлади. Компьютерга ўтириб, интернетга кирди, неча файлларни очиб, жаҳон миқёсида кўчмас мулк савдосидаги тамойилларни кўздан кечирди. Шунинг баробарида миясида: «Хўш, нега энди бу янги бизнесни ўзим, ўз пулимга, мустақил равишда юргизишим мумкин эмас?» деган фикр туғилди. Ростдан ҳам қачонгача иккинчи даражали одам бўлиб юриш мумкин? Кўчмас мулк бизнесининг келажаги порлоқ. Унинг миқёслари балким, Саъдиевларнинг бизнеслари сингари ўта кенг, чексиз-чегарасиз эмасдир. Лекин бу бизнесда таваккал кам. Ютқазиб қўйиш эҳтимоли ҳам. Аммо бу бизнесни қўлидаги уй-жойларни сотишдан бошлаши керак эмас. Аксинча, улардан халос бўлиб, қарзларидан қутилиб, кейин бошлаш керак. Яшаб туришга битта бундайроқ кулба бўлса етади...

Субут туни билан юраги орзиқиб, Афифани ўйлаб чиқди. Эртасига «Қўшма корхона ишларидан хабар олиб келиш баҳонасида Бекатга жўнади. Корхонани шунчаки айланиб чиқди-да, Аффаларникига йўл олди. Чол-кампир мунғайиб ўтиришган экан. Гарчи Аффифа билан ажралиб кетган бўлса-да, Субутдан уларнинг кўнгли қолмаган. Кўриб қувонишди. Онаси дарҳол сўради:

— Аффифадан бирон дарак борми?

Субутнинг ўзи асли шу савол билан келган эди. Онасининг гапидан маълум бўлдики, буларда ҳеч қанақа маълумот йўқ. Қайтанга Субутдан мужда сўрашяпти.

— Хавотир олманглар, Аффифа хорижга аввал ҳам бориб, кўзи пишган. Ҳеч қаерда дар қолмайди, — деди у. — Ўзларингиз яхши ўтирибсизларми?

— Ҳа-а, тузук, — деди ота соқолини тутамлаб. — Кўп қатори юрибмиз.

— Ўғилларингиз яхшими?

Кампир чолига қаради. Чол бир лаҳзалик иккиланишдан сўнг очигини айтди.

— Улар ҳам ака-ука: «би-ир айланиб келайлик», деб Россияга кетишувди. Уч ойдан бери дарак йўқ. Онангни эмгурлар, ақалли бир кўнғироқ қилайлик, дейишмайди. Манови жониворни бутун дунё билан гаплашса бўлади, деб олиб беришувди, сабил қолур жиринглай қолай, демайди, — у шундай, деб қўлидаги мобил телефонга ишора қилди.

— Қилиб қолишади, ташвишланманг. — дея далда берган бўлди Субут. Кейин бироз чайналиб, сўзида давом этди: — Аффифа ҳам тез орада кўнғироқ қилиб қолса керак. Қўнғироқ қилган заҳоти айтинг, бу ердаги ишга жойлашиш масаласи ҳал бўлган. Тезроқ қайтсин. Уйингни ҳам қайтариб беришмоқчи, денг.

— Уйини сотиб юбормаганмиди? — деб сўради отаси қизиқсиниб. — Қанақасига қайтариб беришади?

— Шошилганидан фойдаланиб, сув текинга олишган экан. Ҳужжатлар нотўғри тузилган. Шунинг учун қайтариб беришади. — дея ёлғонлади Субут. — Пулларини қайтариб олишади.

— Кимдан? Қизимизда унча пул йўқ-ку. Шунинг учун хорижда сарсон бўлиб юрибди.

— Мен бериб тураман. Кейинроқ суришиб кетармиз.

Онанинг кўзларида умид учқунлади.

— Субутжон... сиз... ярашиш ниятидамисиз?

— Ҳа, — деди Субут. — Лекин ҳозирча унга бу ҳақда гапирманг. Фақат «кел, ишга кирасан, уйингни қайтариб оласан», денг.

— Барака топинг, болам. Ярашсанглар бизлар ҳам хурсанд бўлардик.

— Албатта хурсанд бўласизлар...

Кейин шаҳарга қайтиб ширинлик, совға-салом олиб, қизини кўргани йўл олди. Хотини билан учрашди. Қизи ҳали мактабда экан, кутиб ўтирди. Қизи келиб, қучоқлашиб кўришди.

— Мен бутунлай соғайиб кетдим, дадажон, — деди қўллари-ни кўрсатиб. — Мана, қаранг, куйган жойлари билинмай кетган. Тўғрими?

— Тўғри, қизим, тўғри. — деди Субут ва совғаларни топшириб, хотинига ўгирилди. — Эртага паспортингизни ва қизимизнинг метрикасини олинг-да, кичик ҳалқа йўли ёнидаги «Тоёта» дўкони ёнида жойлашган нотариал идорага келинг.

— Тинчликми?

— Тинчлик, ҳозир омадим келиб, ишим юришиб турган пайти қизимга битта квартира ҳадя этиб қўяй. Эртага ким билади, нима бўлади?

— Мен олмасам, «керак эмас», десам-чи?

— Унақа дейишингиз мумкин эмас. Қолаверса, квартирани сизга эмас, қизимга ҳадя этяпман. То у балоғатга етгунча сизнинг номингизда бўлади.

— Қизингиз балоғатга етгунча ўзингизнинг номингизда тура бўлмайдими?

— Бўлмайди. Мен катта бизнесларга аралашиб юрибман. Эртага тақдир-қисматим нима бўлишини ҳеч ким билмайди.

— Унақа деманг. Нафасингизни иссиқ қилинг.

— Демак, эртага соат ўнда кутаман. Келасизлар-а?

— Майли...

Эртасига ўша нотариал идорада Субутнинг шаҳар марказидаги европача таъмирланган тўрт хонали квартираси қизининг номига ҳадя тариқасида расмийлаштирилди. «Афифа қайтиб келган заҳоти ҳовли-жойни унинг номига ўтқазиб бераман», деб ўйлади у. Муҳташам кошонага бека бўлса, ишга жойлашса, ҳаммаси изга тушиб кетади.

«Энди Саъдиевларга «жавоб юриши» қилиш гали келди, — деб ўйлади у шаҳд билан ишхонасига отланар экаи. Улар... улар билиб қўйсинларки, Субут Сокин бу дунё молига бино қўйган эмас. У машраби девона сингари оддий бир ижодкор, холос. Ҳақиқий ижод эса сарой ва кўшқларда, қасру қалъаларда эмас, фақирона кулбаларда қилинади...»

Йўлда ногаҳон машинани тўхтатиб, орқага буришни буюрди:

— Чиғатойга ҳайданг! — деди.

— «Чиғатой» ресторанигами? Тушликка ҳам анча бор-у, — деди ҳайрон бўлиб ҳайдовчи.

— Чиғатой қабристонига, афанди, — деди у. — Умр фақат кафе-ресторанлардан иборат эмас-ку...

Салкам икки соат қабристонни айланиб юрди. Улуғвор ва теран сукунат руҳини юксалтирди. Куни кеча пул, молу давлат ҳақида қилиб юрган мулоҳазаларини такрор хотирлаб, уларнинг нақадар ожиз, нотавон фикрлар эканидан аччиқ кулди.

«Пул — озодлик эмиш. Молу давлат инсонга беқиёс куч-қудрат берармиш. Сени қара-ю. Нодон. Мана, Озодликнинг асл макони қаерда! Мана, беқиёс куч-қудратнинг ҳақиқий манзили! Ҳақиқий куч-қудрат мол-мулкни ўлиб-тирилиб кўпайтириш, сақлаш эмас, балки ундан истаган пайтда воз кеча олишда! Мана, энди сен ўзингни кучли одам, деб аташга ҳақлисан. Салкам бир миллион долларлик мол-мулкдан кўзингни чирт юмиб, воз кечиб юбординг. Фарзандингга уй ҳадя қилганингни, эҳтимол, «воз кечиш», деб аташ мумкин эмасдир. Бу билан ҳеч кимни айтарли ҳайратга сололмайсан. Лекин Афифага... қилмоқчи бўлаётган ҳимматинг маъносини бегараз муҳаббатдан бошқа ҳеч нарса билан изоҳлаб, хас-пўшлаб бўлмайди. Ажаб. Муҳаббат ҳам бегараз бўларканми? Бу тушунча манфаатдан жуда ҳам юқорида туради-ку. Ана шунинг учун ҳам сен Афифанинг ҳозир қаерда, ким билан, нима ишлар қилиб юрганидан мутлақо беҳабар бўлатуриб, унга бор-йўқ мулкнингнинг ярмидан кўпроғини туҳфа қилмоқчисан.

Укангга қишлоғингдаги каттакон паррандачилик фабрикасини сотиб олиб бермоқчисан...»

Бундан икки ҳафта олдин укаси келиб:

— Ака, қишлоғимиз тепасидаги Сувли дарада бир пайтлар катта паррандачилик фабрикаси бўларди, эсингиздами? — деб қолди.

Субут эслади. Улкан даранинг ўртаси бўйлаб, тоғ томонга кетувчи катта йўлнинг икки тарафидаги узун-узун бинолар. Тепасидаги мўрилари. Теварагнга айланттирилган тош девор...

— Нима бўпти, ўша фабрикага?

— Уни шаҳарлик йигитлар сотиб олиб, анча йил ишлатишди. Бир томони гўшт, иккинчи томони тухум етиштиришга мўлжалланган мажмуага айланттирилди. Чет элдан технология, мутахассислар олиб келиб, роса ривожлантиришди. Теварагидаги юзлаб гектар ерларни ҳам ижарага олишганди.

— Хўш?..

— Ўша фабрика сотилар экан. Қариндошлар: «Ана, Субутбой катта бизнесмен бўлиб кетган. Фабрикани ўша сотиб олиб ишлатса, қишлоқдошлардан қанча-қанча ишли бўлиб қоларди», дейишаяпти. Агар имкониятингиз бўлса... бир кўринг.

— Майли, кўрармиз. — деганди Субут. Бугун ўйлаб қараса, жўяли гап..

Ўзини-ўзи мақташ нечоғлик ноўнғай бўлмасин, одамга ғурур ва ҳузур бағишлайди. Субут шу лаҳзаларда ўзи билан фахрланди. «Энди мен шу қадар кучлиманки, Саъдиевлар нечоғлик қудратли бўлмасин, мени улар кўғирчоқ қилиб ўйнатолмайди. Ҳозир ишхонага бораман-да, Фаризага: «менга тегишли барча акцияларни сотиб олинг, акс ҳолда бошқага сотиб юбораман», дейман. Акцияларимнинг пулига укамга фабрикани сотиб олиб бераман..

— Сизга нима бўлди, соғлиғингиз жойидами? — деб сўради Фариза.

— Соппа-соғман.

— Нега бўлмаса.... Ёки отам никоҳимизга розилик бермаганига аччиқ қиялпсизми?

— Аччиқ қилаётганим йўқ.

— Унда нега акцияларни сотмоқчисиз?

— Бегонага эмас, ўзингизга қайтармоқчиман, холос. Нархи ҳам арзон. Номинал қийматини берсангиз бас. Сизда турса ишончлироқ, кўнглим тўқ бўлади.

— Унда сотиб нима қиласиз, шундай бериб қўяқолинг. Қайтар, деган кунингиз қайтараман.

— «Ҳисобли дўст айрилмас», дейдилар. Пулини бераверинг. Агар ниятимизга эришиб, тақдирларимиз қўшиладиган бўлса, кейин яна бирга эғалик қилаверамиз.

— Нима, пул керакми?

— Ҳа.

— Нима учун? Биронта мулк сотиб олмақчимсиз? Заводми, фабриками, нима?

— Фабрика. Паррандачилик фабрикаси.

— Қаерда экан?

— Қишлоғимизда.

- Биргалашиб олаверсак бўлмайдими?
- Бўлмайди.
- Нега?
- Чунки мен уни укамга олиб бермоқчиман. У эгалик қилади.
- Ўзингиз-чи?
- Ўзимми? Ўзим ижодга қайтмоқчиман. Мендан тадбиркор, корчалон чақмас экан.
- Қизиқ одам. Тадбиркорликни ҳам, ижодни ҳам қилиб юравермайсизми?
- Йўқ. Икки кеманинг думини ушлаган киши чўкиб кетади.
- Майли. Тадбиркорлик қилмасангиз ҳам мулклар қўлингизда тураверса бўлади-ку.
- Мулк... «Инсоният бошига тушадиган кулфатларнинг барчасига мулк сабабчи», деган экан фаранг файласуфи.
- Нега? Нега бунақа... ўйламасдан иш қиляпсиз? Қўлингиздаги мулкларни бировларга бериб, ўзингиз яна қашшоқ бўлиб юрмоқчимисиз?
- Сиз борсиз-ку, ташлаб қўймасиз! Никоҳимиз ҳақидаги масала кун тартибида турибди.
- Мен сизни тушунмадим, — деди Фариза елкасини қисиб.
- Нимани ўйлагансиз, нимага бунақа қиляпсиз?..
- Нимасини тушунмайсиз? Ҳаммаси тушунарли-ку! Мен мулкдор эмас, оддий ижодкор бўлмоқчиман. Агар шу ҳолатимда ҳам сизга керак бўлсам, турмуш қураимиз. Аксинча бўлса, зоримиз бор, зўримиз йўқ.
- Демак... барибир хафа бўлибсиз. Майли, отам билан маслаҳатлашиб кўрайлик.
- Маслаҳатлашинг, — деди Субут ва чиқиб кетди.

Эрта саҳар маст уйқуда ётган Субут телефоннинг безовта жиринглашидан уйғониб кетди. Бемаҳал қўнғироқлар одатда кимнингдир жанозаси ҳақида хабар беради. Хайриятки, бу галги дарак унақа эмас экан.

— Эртага отам учиб келади. У киши никоҳ маросимизни ўтказиб кетарканлар, — деди шодон овозда Фариза.

Субут бундан қувониш керакми ё йўқми, деб ўйлаб қолди.

Рамиз Яман пойтахти Сано шаҳридаги клиникалардан бирига ишга жойлашиб, ижарада яшай бошлагач, бўш вақтини кўпроқ компьютер ёнида ўтказадиган бўлди. Мақсади ярим йўлда қолиб кетган номзодлик диссертацияси устида ишлаб, ниҳоясига етказиш ва иложи бўлса, интернет орқали Афифани қидириш эди. Кеча ҳам ярим тунгача компьютер қаршисидан кетмади. Кўзлари тиниб, юмила бошлагунча ишлади. Аввалдан «Рамиз доктор RU», «Ямандаги доктор Рамиз», деган почталар очди... Ҳар қайсисига инглиз, рус, ўзбек тилларида: «Мен ўзбек йигити — доктор Рамизман. Севгилим Аффихонни қидирмоқдаман. Агар унинг ўзи ёки уни билган, таниган лоақал у ҳақда бирон дарак эшитган кишилар ушбу сўзларимни ўқиса, менга зудлик билан хабар берсин. Илтимос, совғаси бор», — деб ёзди. Сано шаҳрининг кодини, ўз телефон рақамини қўшимча қилди. Кейин бутун жаҳонни виртуал кўздан кечириб, Афифа билан боғлиқ маълумот қидирди. Танишув сайтларига кириб излади. Бирон жойдан бирор из топмади. Чарчаб, ҳориб, ётоқхонасига қайтиб келди. Рашид Пўлатовга қўнғироқ қилди. У ҳалиям ишхонасида экан. Ҳозирча ҳеч қандай хушxabар билан хурсанд қилолмайман. — деди у. — Ўзингизда бирор янгилик йўқми?» «Мен интернет орқали қидиряпман». «Тўғри қила-сиз. Қидирувни тўхтатманг».

Рамиз қидирувни тўхтатмади. Бугун ҳам тунги соат биргача интернет титкилади. «Яна ҳеч гап йўқ», деб ўрнидан турмоқчи бўлганида юмила бошлаган кўзлари бирдан чарақлаб, очилиб кетди. «Ямандаги ўзбекистонлик доктор Рамизга! Излаётган одамнингиз сизнинг мактубингизни ўқиди. Телефон рақамингизни халқаро кодлари билан яна бир марта такрорланг. У сизга қўнғироқ қилади», деган ёзувни такрор-такрор ўқиб, дарҳол жавоб ёзишга киришди. «А! Бу сизмисиз? Мен адашганим йўқми? Жавобини айтинг. Йўқ, яхшиси, тезроқ мана бу рақамга қўнғироқ қилинг! Интизор бўлиб кутяпман. Рамиз»

Жавоб бўлмади. Рамиз гоҳ мониторга, гоҳ қўл телефонига термилиб, қўнғироқ кута бошлади. Лаҳзалар имиллаб ўтар, ҳар иккала экранда ҳам жимлик ҳукм сурарди.

Ва ниҳоят телефони жиринглаб, унда Афифанинг овози узилиб-узилиб эшитилди.

— Афилахон, бормисиз, сизни қидирмаган жойим қолмадику, қаердасиз? Айта қоласизми? Ё...

— Мен... яқин кунларда сизга яна қўнғироқ қиламан. Ҳозирча қаерда эканимни, очиги, ўзим ҳам билмайман. Аниқроғи, йўлдаман.

— Йўлда? Муаммо йўқми? Қаерга томон кетяпсиз, мен ишлаётган мамлакатга яқинроқда бўлсангиз, бир амаллаб ёнингизга борар эдим...

— Муаммо йўқ. Аниқ бир манзилда тўхтасам, сизга яна қўнғироқ қиламан. Ҳозирча хайр.

— Учрашгунча...

«Қаёқдан қаёққа кетаётган экан? Нега айтмади?»

Афифа Истамбул шаҳридан қўнғироқ қилаётган эди. Бу шаҳарга етиб келгунча бошидан яна анча-мунча чигал воқеалар кечди.

Ўша куни саҳар чоғи Клаус уни соҳилнинг хилват жойларидан бирида қайиққа ўтқазди. Кемалари лангар ташлаган жойга-ча шовқинсиз эшкак эшиб, қийналиб сузиб боришди. Кема деганларининг баландлиги беш қаватли иморатча келаркан, унга арқон нарвонда бир амаллаб чиқиб олишди. Афифа илгари Истамбулда бўлганида бандаргоҳга келиб кемаларни узоқдан томоша қилган бўлса-да, устига чиқмаганди. Умрида биринчи марта кема палубасига қадам қўйди. Палуба деганлари салкам бир футбол стадионидек келадиган кенг майдон экан. Бу майдонни тезгина босиб ўтиб, темир зиналардан пастга тушиб кетишди. Клаус уни энг пастки қаватдаги кенг, қоронғи хонага олиб кирди. Хонада сичқон ҳиди анқийди. У ер-бу ерида тўла қоплару халталар, қоғоз ва темир қутилар босилган.

— Эрталаб бу ерга яна юк босамиз. Сиз анови энг тўрдаги баланд темир қутилар ортига яшириниб ўтираверинг. Ўша ерда торроқ бўлса ҳам жой бор. Йўлга чиққанзимдан сўнг ўзим келиб, юқорига олиб чиқаман. Энди пулни беринг.

Афифа аввалдан тайёрлаб қўйилган ўнта юзталиқни унга узатди.

— Бўпти, учрашгунча!..

Клаус темир эшиқни шарақлатиб, бекитиб кетди. Афифа зулмат оғушида қолди. Кўзи қоронғуликка бироз ўргангач, шун-

доққина оёғи остидан югуриб ўтган мушукдай келадиган қора каламушни кўриб, кўрққанидан қичқириб юборди. Шоша-пиша ўзини четга олди. Бироз турганди, яна иккитаси оёғини остида ўралашаётганини сезиб қолди. Яна қочди. Шу тахлит саккиз соатдан зиёд трюмнинг у четидан бу четига юриб, каламушлардан жон сақлади. Бу орада трюмнинг икки тавақали темир эшиги очилиб, яна бир қанча қутилар, қоп-қанорлар жойланди. «Ишқилиб булар ортида яшириниб, чиқолмай қолиб кетмасам гўрғайди. Акс ҳолда каламушларга ем бўламан», деб ўйлади ваҳима билан Афифа. Хайриятки, қутилар орасида ярим гавда сиғадиган йўлак қолдирилар экан. Клаус келиб, овоз бергач, Афифа ана шу тирқишдан сирғалиб чиқди.

— Кемамиз йўлга чиқди. Энди... ҳозир менинг каютамга чиқиб овқатланамиз, текила ичиб маишат қиламиз, — деди кулиб Клаус. Афифа индамай унга эргашди. Шу топда «қанақа маишат?» дея эътироз билдириб ўтиришнинг мавриди эмасди.

Каюта деганлари икки кишилик шинамгина истиқоматгоҳ бўлиб, ўртадаги стол устида ширингина дастурхон тузалган экан. Афифа қарийб бир суткадан бери туз тотмагани боис манзиратни кутиб ўтирмасдан тановул қилишга киришди. Клаус чиройли шишадан қадаҳга қаҳрабо тусли, ҳиди ўткир ичимлик куйди.

— Текила! — деди у. — Ажойиб ичимлик. Қани, бир қадаҳдан олайлик.

— Мен ичмайман, — Афифа оғзи тўла овқат бўлгани боис бу гапни бошини чайқаб, имо-ишора билан англади.

— Йў-ўй, бунақаси кетмайди, турк гўзали. Сен буни ичиб, менинг кўнглимни хушлашинг керак. Акс ҳолда биринчи бекатдаёқ тушириб, полиция кўлига топшириб кетаман.

— Пулини тўладим-ку, — деди Афифа оғзидаги луқмани шоша-пиша ютиб, инглизчада.

— Пулдими? Пулни... сен капитанга тўладинг. Менинг ҳақимни эса натура, яъни табиий шаклда тўлайсан.

— Илтимос. Мени тушунинг. Раҳмингиз келсин. — деди киприкларини пирпиратиб Афифа. — Уйда эрим кутиб ўтирибди. Ўзим ҳомиладорман.

— Ҳомиладорсан? Қани, сезилмайди-ку? — Клаус Аффанинг қорнини пайпаслаб кўрмоқчи бўлди. У жон ҳолатда ўзини четга олди.

— Майли, сизга ҳам пул тўлайман. Фақат менга зўравонлик қилманг, илтимос!

Клаус текиладан икки қадаҳни кетма-кет сипқорган, ўткир ичимлик бошига уриб, ўзини жиловлай олмай қолганди. Шу боис Аффанинг гапларига мутлақо эътибор бермай, ўрнидан турди-да, унга яқинлашиб, куч билан бағрига босмоқчи бўлди.

— Қўйинг, керакмас, ҳозир бақириб, одамларни ёрдамга чақираман, — деди Аффифа.

— Бақир, бақиравер, ўзингга қийин бўлади. Кемага рухсат-сиз чиқиб олибди, дейман. Шу заҳоти қамоққа олинасан.

Клаус Аффифани каютадаги каравотлардан бири томон судраб, йўл-йўлакай кийимларини юмдалашга тушди. Аффифа типирчилаб қаршилик кўрсатар, шунинг баробарида инглизчалаб овозининг борича: — Раҳм қилинг, илтимос, мен истамайман, мен эрлик аёлман, — дея бақирди.

Баногоҳ каюта эшиги қаттиқ тақиллади. Клаус эътибор қилмади. Эшик ортидан:

— Зудлик билан эшикни оч, йўқса бузиб кирамиз, — деган ҳукмфармо овоз эшитилди. Аффифа овозни таниди. Бу — капитаннинг товуши эди. Клаус истар-истамас Аффифани чангалидан бўшатиб, эшикни очди.

Капитан кирди. Клаус «чихт» эшитиб ерга тупуриб, эшикка йўналди.

— Хальт! («Тўхта!») — деди капитан. Сўнгра Аффифага ўгирилиб, юмшоқ овозда туркчалаб:

— Яна қанча пул бера оласиз? — деб сўради.

— Қанча бўлсаям майли, менга... менга зўравонлик қилмасаларингиз бас!

— Минг доллар беринг, — деди капитан. Аффифа сумкасини очиб, пулни чиқарди. Капитан пулни олиб, ёнида серрайиб турган Клауснинг кўкрак чўнтагига тикди. Сўнгра:

— Йўқол! — деди. Клаус чиқиб кетди.

— Энди сизга ҳеч ким даҳл қилмайди. Эшикни маҳкам беки-тиб олинг. Истамбулга етганимиздан сўнг ҳеч кимга сездирмай тушириб юборамиз.

— Раҳмат, бей афандим! Катта раҳмат сизга, — деди Аффифа кийимларини гартибга келтирар экан.

Истамбулга етганларидан сўнг уни кемага қандай миндиришган бўлса, ўша йўсинда, айна саҳар чоғи қайиққа ўтқазиб, со-

ҳилга элтиб қўйишди. Енгил нафас олиб, шаҳар ичкарасига жўнади. Қаерга боришини у ҳали кемадалик пайтидаёқ ҳал қилиб қўйганди. Эронқўйи маҳалласида асли Шафиқа исмли қирқ ёшлардаги самарқандлик аёл яшайди. У билан Афифа икки йил аввал бозорда танишган. Шафиқа Фотихбей деган кекса бир бойнинг оиласида ходималик қиларкан. Ўшанда у Аффани ўзи хизмат қилаётган уйга олиб борган. Каттакон уйда чол-кампининг ўзи бўлгани боис унга алоҳида иккита хона беришган экан. Қисинмай яшаркан. Афифа баъзан дам олиш кунлари унинг олдида бориб, бир-икки кун меҳмон бўлар, уй ишларида кўмаклашарди. Афифага: «Мабодо яна Истамбулга йўлинг тушса, тўғри шу ерга келавер», деган. Ана шунини ўйлаб, такси ҳайдовчисига иккиланмасдан:

— Эронқўйига ҳайдангиз, — деди.

Уй эгалари саёҳатга кетишган, Шафиқа ёлғиз нонушта қилиб ўтирган экан. Аффани кўриб, қувончли ҳайрат ила ўрнидан сакраб туриб кетди:

— Эффифе, жоним қизим, қайси шамоллар учирди?

— Тақдир шамоли, хоним афандим, — деди Афифа ҳўнграб, унинг кучоғига ўзини отар экан. Шафиқа уни бағрига босиб, сочларини силади. Кейин биргалашиб қаҳва ичишди. Афифа саргузаштларини қисқача сўзлади.

— Бечорагинам, кимларгадир аччиқ қилиб, ўзингни азоблар гирдобига отибсан-да, эҳ, сени қара. Аёл зоти ўзи шунақа бўлар экан. Бировга аччиқ қилади-ю ўзига азоб беради. Мен ҳам икки ўғлимга отасидан қолган мулкни бўлиб бергач, кўчада қолдим. На у келин хушлайди, на буниси. Шунда «ҳайё хуйт», дедим-да, бошим оққан томонга жўнавордим. Йўқса олий мактаб муаллимаси, фан номзоди бўлатуриб оқсочлик қилиб юрармидим... Ҳай, майли, қизим, ҳозирча менга ёрдамчилик қилиб юраберасан, чидайлик, биз кўраётган бу мушкулотларнинг кушойиши ҳам бордир...

Кейин Шафиқа мусофирчилик уқубатлари ҳақида гапирди. «Ўйламасдан иш қилибсан, қизим, ўзганинг юртида султон бўлгандан кўра ўз юртингда гадо бўлган аъло экан», деди. «Майли, ҳамонки келибсан, бирон бойнинг уйига хизматкор қилиб жойлаштиришга уриниб кўраман», деб ваъда берди. Ўша кунидек турли жойларга кўнғироқ қилиб, Афифага иш қидиришга киришди. Оқсочлик ҳам, ҳа деганда топила қолмади. Шу тахлит бир неча ҳафта ўтиб кетди.

Афифа Истамбулга келган кунининг эртасигаёқ интернет орқали яна бир карра Шаҳромни қидиришга киришди. Сайтларни бирма-бир варақлаб, сўровлар жўнатди, мактублар ёзди. Бирлашган Амирликларда чиқувчи инглиз тилидаги газеталардан бирида босилган қуйидаги қисқа хабарни ўқигач, умиди узилди.

«Марказий Осиё мамлакатларидан Яқин Шарқ давлатларига қиз-жувонларни алдов йўли билан олиб келиб, қул қилиб сотиш билан шуғулланган халқаро жиноятчи гуруҳнинг яна бир неча аъзолари қамоққа олинди. Улар орасида Шаҳром Баҳромов, Татьяна Кондакова, Башир Малик, Мария Клименко сингари бир неча давлатларнинг фуқаролари бор. Улар устидан тегишли мамлакатларда суд жараёнлари бошланган...»

«Энди нима қиламан?» — деб ўйлади. Шу орада баногоҳ Рамизнинг мактубларига кўзи тушди. «Жавоб бермасам инсофдан бўлмас», деди.

Рамизбой кунларни тунларга, шомларни тонгларга улаб Афифанинг қўнғироғини кутди. Бу орада узоқ ўйлади, мушоҳада қилди. «Сайёр, жаҳонгашта бир аёлга муҳаббат боғлаб адашмадимми? Адашган бўлсам ҳам нима қилар эдим. Ахир бу севги ихтиёримдан ташқари пайдо бўлди-ку. Энди нима бўлса ҳам тақдиримдан кўраман. Ишқилиб унинг манзилини тезроқ аниқлаб олсайдим...»

Айни пайтда Рамиз Афифанинг манзилини аниқлагандан кейин нима қилишни ҳам билмас, зеро, Яман соғлиқни сақлаш вазирлиги билан тузилган шартномага мувофиқ камида бир йил ишламасдан ортига қайтиб кетиши ёки бошқа мамлакатга бориши таъқиқланган эди. «Агар унинг ўзи рози бўлса, шу ерга чақирардим. Шу ерда элчихона орқали никоҳдан ўтар эдик», деган хомроқ режа тузган бўлса-да, бу режанинг қай даражада ҳаётий эканлиги маълум эмасди. Ҳар қалай, қалбида умид бор эди. «Шояд таклифимга рози бўлиб, бу томонга келишга розилик берса», деб ўйларди.

Ниҳоят Афифа қўнғироқ қилди.

— Мен Истамбулдан. — деди у.

— Жуда яхши, нима ишлар билан машғулсиз?

— Ўзи... яқинда келдим. Энди бирон ишга жойлашмоқчиман.

Ўзингиз қалайсиз? Соғлигингиз, ишларингиз яхшими?

— Ҳаммаси жойида, Афифа. Агар ўша... таклифимга берган жавобингиз ўз кучида бўлса, сизни ҳам бу ёққа олиб келмоқчиман.

— Мен у ёққа боролармиканман? Ўзим шу ердаям бекиниб юрибман.

— Нега бекинасиз? Рухсатномангиз йўқми? Ё виза тартибини бузиб қўйдингизми? Унда тезроқ юртга қайтиш керак. Кейин бу ердан сизга таклифнома жўнатаман. Қонуний яшаб, ишлаб шартнома муҳлати тугагач, Ватанга қайтамиз. Хоҳласак, шартномани узайтиришимиз ҳам мумкин.

— Таклифномани шу ерга жўнатсангиз бўлмайдими? Мен...

— Бўлмайди. Афифа, илтимос, тезроқ уйга қайтинг. Қайтган заҳотингиз менга қўнғироқ қиласиз. Хўпми?

— Майли...

«Нега, майли, дедим? У энди умид қилиб кутади. Уйга қайтишим хавфли-ку! Рухсатсиз, бошқа мамлакат орқали чиқиб кетганман. Аэропортда паспорт текшириш чоғида фош бўлиб қолишим тайин. «Одатда Дубайдан қайтаётган қиз-жувонлар аэропортдаги назорат пунктидан ўтиш чоғида паспортларининг ичига муайян миқдорда пул солиб узатишади, — деганди Шаҳром. — Ким беш юз, ким минг, ким ундан ҳам кўпроқ. Шунда силлиққина ўтиб кетишади. Лекин бунга ҳар доим ҳам юз фоиз кафолат йўқ. Назоратчиларнинг кўпчилиги пулни олмайди. Чунки уларнинг устидан ҳам назорат бор. Шунинг учун аёлларнинг деярли ҳаммаси қамалиб қолмаслик учун: «алдаб олиб кетишганди», деб, ўзларини оқлашади... «Зўр келса мен ҳам шунақа дерман. Кетишим керак. Бу юришим бўлмайди. Бир кунмас бир кун текшириб, қўлга туширишади. Чегарадан қонуний қилиб чиқиб кетишим керак. Рамизнинг гапларига эътиборсизлик қилмаганимда ҳозир Яманда қонуний ишлаб юрган бўлардим. Кетаман, юртга бориб. Шаҳромни ҳам суриштиришим, топсам ҳол сўрашим керак. Қанақа одам бўлишидан қатъи назар менга ёрдам қилди. Қўлимга бир ҳамён ақча ташлаб кетди. Агар ўша берган пул бўлмаса Дўҳадан чиқиб кетолмасдим. Қўлимда ўн минг долларча пул бор. Бир амаллаб юртга етиб олишим, унинг тақдири билан қизиқишим, пулини қайтаришим шарт...

Шу тахлит Истамбулда бир ой тургач, баҳорнинг илиқ кунларидан бирида Афифа таваккал қилиб, юртга отланди. Шафиқа хоним хўжайинининг таниш-билишларини ишга солиб, самолётга чипта олиш, аэропортдаги назорат постидан беғалва ўтказиш масаласини ҳал қилиб берди. Табиийки, чипта Ойнуր Санарбоева паспортига ва тўғридан-тўғри Ўзбекистонга эмас, унинг яқинидаги қўшни мамлакатлардан бирига олинди. «Ўша ерга етиб олсам, бозорчиларга қўшилиб чегарадан бир амаллаб ўтиб кетаман», деб ўйлади Афифа.

Унинг режаси оддий ва содда эди. Юртга қайтиб, Шаҳромни излаш, топиб, пулини қайтариш (ишлатилган беш мингни ҳам вақти келиб узажagini айтиш) ва Рамизнинг таклифномаси билан қонуний рухсат ва виза олиб, Яманга жўнаши керак...

Самолётга чиқиш, парвоз, тушиш. Бишкекда чегара божхона назоратидан ўтиш чоғида бирон-бир муаммо бўлмади. «Хайрият. Энди тезроқ Ўзбекистон чегарасига — Қорасувга йўл олиши керак».

Такси кира қилди. Йўл-йўлакай миясидан: «Ойнуր Санарбоеванинг паспортини энди ташлаб юбориш керак», деган фикр ўтди. Машина деразасини тушириб, далага улоқтирмоқчи бўлди. Ногаҳон кўнглига бир гап келиб, фикридан қайтди. «Қорасувга бора-чи, бирон хилват жойга кўмиб кетаман...»

Кўнглига келган гап шу эдики, жонсиз бир қоғоз бўлса ҳам, ҳар қалай, яхши-ёмон кунларида ҳамроҳлик қилди, қанча ишларини битказди. Шунинг учун бефарқ улоқтириб юбориш яхши эмас. Елим қоғозга ўраб ҳурмат-иззат билан белги бир жойга кўмиш зарур. Қолаверса... яна керак бўлиб қолмайди, деб ким айтолади? Ёки ўзининг паспортини яшириб юрган жойга-корсетнинг жилдига буни солиб, чегарадан олиб ўтаверсинми? Йўқ. Бизнинг чегарачилар зийрак. Етти қават пўстингни текшириб, топиб олиши мумкин. Яхшиси шу ерга кўмиб кетиш керак...

Таксидан тушгач, дарё соҳили томон юрди. Кўздан панароқ жойдаги улкан бир тол дарахтининг тагини мўлжаллади. Тупроғи юмшоқ экан. Қўл билан кавлади. Тирноқлари синиб кетди. Ҳужжат ўралган халтачани кўмди. Ариқчада қўлини ювди. Кейин бозор сари юрди. Бозорчилардан бир-иккиси билан гаплашиб, чегарадан айланма йўл орқали ўтиш имконини суриштирди.

— Айланиб ўтиб бўлмай қолган. Чегарачилар билан гаплашиб, пул бериб ўтса бўлади, — деди қирқ ёшлардаги бир аёл.

— Менинг паспортимда кириш рухсатномаси йўқ. Ўшанга... гаплашиб берасизми, ўзингизнинг хизмат ҳаққингизни ҳам берсам? — сўради Афифа.

— Майли, — деди аёл. — Бозорни қилиб бўлай, қараб туринг. Сиз ҳам ул-бул харид қилинг. Бу ердаги кўтара бозор. Нарсалар арзон.

Афифа отасига акаси билан укасига кўйлак, онасига икки хил кийимлик мато олди. Нариеқдан кўтариб келган битта мўжаз бўғчаси, бозордан харид қилган буюмлар солинган катта сумкани кўтариб, бозорчиларга қўшилиб, чегара томонга юрди. «Гаплашувчи» аёл Афифага далда берди:

— Пулни дарҳол чўзасиз. Ана шунда кириш рухсатномасини текшириб ҳам ўтирмайди. Дадил бўлинг.

— Хўп, — деди Афифа. Назорат жойига етгач худди келишилгандек, олдин воситачи аёл ўтди. Ўтиб бўлгач, назоратчилардан бири билан қисқача гаплашиб, Афифа томонга ишора қилди. Назоратчи бош ирғади. Афифанинг паспортини қўлга олиб, ичидаги юз долларликни чаққонлик билан чўнтагига тикиб, паспортга муҳр босишга чоғланди. Шу пайт сал нарида турган, унвони каттароқ бир ходим:

— Бир дақиқа! — деб қичқирди. Назоратчининг лаби гезарди. Афифанинг юраги шувиллади. Раҳбар ходим яқин келиб, назоратчининг қўлидан Афифанинг паспортини олди. Варақлади.

— Бунинг кириш печати қани? — деб сўради.

Афифа нажот излаб, назоратчига қаради.

Назоратчи елка қисди.

— Мен ҳам шуни сўраб турувдим, — деди.

Афифа индамай тураверди.

— Қани, буёққа юринг-чи! — таҳдидли овозда буйруқ берди раҳбар ходим.

«Тамом, энди қамашади», — даҳшат ичра ўйлади Афифа.

16

Инсон феъли, айниқса эркак қавмининг аъмолию атвори нақадар ўзгарувчан. «Йигит сўзидан, арслон изидан қайтмайди», деган гапни бу қавм ҳозир сира тап тортмасдан масхара қилиб гапиреди: «Йигитнинг гули айтадиям, қайтадиям», дейди комил

ишонч билан. Нега шундай? Нега бугунги куннинг эркаги битта гапирмайди? Замона зайлими бу? Ёки ўзи асли ҳамма замонларда ҳам «бир сўзли йигит», деганлари фақат эртаклару китобларда бўлганми?

«Оқла, ўзингни мана шунақа хом хаёллару пуч гаплар билан оқла энди, шоввоз», — деб ўйлаб ўтирарди Субут. «Интерконтиненталь» ресторанининг киборлар учун алоҳида жиҳозланган қимматбаҳо хонасида Мирмаъди Саъдиев жанобларини кутиш баробарида.

Ул муҳтарам зот Франкфурт шаҳридан боягина учиб келди. Қизининг европача бекаму кўст жиҳозланган муҳташам хонадониди эмас, «Интерконтинентал»нинг олиймақом меҳмонлар истиқомат этадиган «Пентхаус» номерига қўнди. Субут Фариза хоним билан биргаликда аэропортга чиқиб, эъозли меҳмонни кутиб олар экан, кўзларига ишонмади. Тунов кунгина, яъни нари борса бир ойча олдин ранги тунчироқ тусига кириб, бир оёғи қабр лабига бориб қолган Саъдий ҳазратлари бугун қирқ ёшида қирчиллаган эркак сингари тик қомат, қизил юз, дадил қадам билан самолёт трапидан тушиб келди. Бу ҳол, ҳатто не-не антиқа воқеа-ҳодисаларни кўравериб, унча-мунча нарсадан ҳайратланмайдиган бўлиб, кўзи пишиб кетган Фаризани ҳам тонг қолдирди.

— Во-ой, дадажон, ўзингизми? — деб сўради у падари бузруквори билан энгилгина ўпишиб кўришиш асносида. — Кўз тегмасин, соғайиб, яшариб кетибсиз!

— Айтганинг келсин қизим. — хотиржамлик билан Субутга ўгирилди Саъдиев. — Қани, Субутжон, келинг-чи, бир эркакчасига кучоқлашиб кўришайлик!

Субут бағрини ёзди. Фариза:

— Ўҳ-ҳў! — деб қўйди.

Субут Саъдиев билан окирги учрашувларидан сўнг гарчи Фариза: «немис врачлари ҳомла ҳужайраларидан тайёрланган дори ёрдамида даволашга киришишибди, айтишларича, янги кашф этилган ушбу малҳам инсонни камида ўн ёш яшартирар эмиш», деганига қарамай, «чолнинг заҳматкаш танаси ўз вази-фасини деярли бажариб бўлган, энди ҳарчанд уринмасин, икки-уч ойдан нарига бормайди», деган хулосага келганди. Аэропортдаги учрашув, бардам кучоқлашиш Субутнинг тасаввурини ўзгартиролмади.

«Жон сўнги нафас олдидан охирги кучларини тўплаб яна бир бор қисқа бардамлик ҳис этади. Чамаси чол она юртга келиб, хотиржам, оёқ узатиб, жон бермоқчи», деб ўйлади у. Чолнинг:

— Мен хонага чиқиб, ювиниб, кийиниб тушаман. Сизлар унга ресторанда ўтириб турасизлар. — деган гапига жавобан:

— Йўлдан чарчаб келдингиз. Эҳтимол бугун дам олганингиз маъқулдир, — дея меҳрибонлик кўрсатмоқчи ҳам бўлди.

— Йў-ўқ, чарчаганим йўқ. Қолаверса, бўридай очман, — деди Саъдиев. — Ҳатто сиз билан эллик грамм ўзимизнинг «Қизил мусаллас»дан ҳам ичиш ниятим бор.

«Бугунги замон тиббиёти чиндан ҳам мислсиз мўъжизалар яратишга қодир, — деб ўйлади шу топда Субут. — одамни ондан қайта туғилгандай қилиб қўйиши ҳам мумкин... Фақат унинг феълени ўзгартиролмайди. Яхшини ёмон, ёмонни яхши қилиб қўёлмайди. Феъл-атвор ирсият билан боғлиқ, шекилли. Худо берган феъл-ҳуйидан қочиб қутилолмайди ҳеч ким...»

— Нимага ўйланиб қолдингиз? — узун-узун чиройли киприкларини пирпиратиб сўради Фариза.

— Навбатдаги имтиҳон олдидан бўладиган одатдаги ҳаяжон, — Субут бу гапнинг киноя эмаслигини исботлаш учун, бармоқлари билан столни тиқирлатиб қўйди.

Эшикда икки соқчи йигит ҳамроҳлигидаги Саъдиев кўринди. Эгнида тахи бузилмаган қора кулранг костюм-шим, оқ кўйлак, қирмизи рангли бўйинбоғ.

— Қалай, кўринишим яхшими? — кулимсираб қизига қаради у.

— Кўз тегмасин, аълодан ҳам аъло! Шу туришингизни раҳматли ойим кўрганларида... рашки келиб, албатта жанжал чиқарган бўлардилар.

— Ҳа, жойи жаннатда бўлгур онаизоринг жудаям қизганарди мени. Дарвоқе, тунов кун тушимга кирибди. «Тез орада кўришамиз, ёнингга бораман», десам, «Илтимос, шошилманг. Фариза болаларини оёққа турғазиб олсин», дейди. Худо раҳмат қилгурнинг нияти холис экан, врачлар қилган янгича муолажадан кейин ўзимни яна яхши ҳис қиляпман.

— Қани марҳамат, — муҳтарам меҳмонга тўрдан жой кўрсатди Субут.

Саъдиев ўтирди. Субут соқчи йигитларни ҳам ўтиришга чорлади. Улар бирварақайига бош чайқашди.

— Қўяверинг. Субутжон. Улар ўзларини тик ҳолда яхши ҳис этишади, — деди Саъдиев.

Дастурхон четдан қараганда унчалик тўкис эмасди. Қизил ва қора икра, икки-уч хил қимматбаҳо балиқли газаклар, мева-чева ҳамда боя Саъдиев тилга олган «Қизил мусаллас»дан икки шиша қўйилган. Официант йигит чаққонлик билан улардан бирининг тиқинини сугуриб олди. Бели узун фужерларга қўйилган мусаллас чароғон қандил иурида ақиқдай товланди.

— Қани, жонажон юртда соғ-омон кўришганимиз учун! — қадаҳ кўтарди Саъдиев ва фужерни шунчаки лабига теккизди. Бир қултум ҳам ютгани йўқ. Субут бир кўтаришда қадаҳни бўшатди. Фариза бир қултум ютди. Кейин суҳбат бошланди. Саъдиев Субутнинг қўлидан ушлади.

— Ташрифимнинг асл мақсади, аввало, сиздан узр сўраш, бўтам. Тунов куни шаштингизни қайтарганим учун ўзимни сира кечиролмайман. Сизларнинг севинч-шодлигингиз, аслида, ҳар қанақа иқтисодий даромаддан муҳимроқ. Фойда кўпроқ бўлмаса, озроқ бўлар. Шунга ҳам отагўри-қозихона қилиб ўтирагимизми?! Аммо-лекин акцияларингизни сотиш ҳақидаги таклифингизни қабул қилолмайман. Сиз билан биз энди бир оиланинг аъзолари бўламиз. Шунинг учун ҳар бир ишни биргаликда, бамаслаҳат қилишимиз лозим. Уйларингиздан бирини болангизнинг номига ўтказиб берганингиз эса улуғ иш бўлибди. Фарзандга ғамхўрлик — биз учун муқаддас бурч. Аммо-лекин кейинги режангизни ўйлаб кўриш керак. Майли, мен сизга қишлоқда бизнес қилманг, демайман, гарчи бундан бир иш чиқиши қийинлигини аниқ билсам ҳам, қилинг, аммо ўз номингиздан, ўзингиз бошида туриб қилинг. Ҳар қандай бизнесни ўзингиз бошида туриб қилсангизгина бирон иш чиқиши мумкин. Тўғри, укаларга ҳам ғамхўрлик қилишимиз, қўлдан келгунча ёрдам беришимиз керак. Лекин ҳозир сиз қилмоқчи бўлган иш уларга ёрдам эмас, даҳмаза бўлади. Улар сиз олиб берадиган ферманиям, фабриканиям эплай олмайдилар. Бунга имоним комил, оқибатда сарфланган пул ҳавога учеди. Фабрика синиб, банкрот бўлади. Қайтанга уканингизни ҳозирги аҳволидан ҳам пастга тушириб, қарздор, қашшоқ қилиб қўйсиз. Ҳозир пулни қаерга уриш кераклиги ҳақида олдин етти марта эмас, етмиш марта ўйлаб, ҳисоблаб кўриб, кейин иш тутиш керак. Умуман, бугунги замонда ҳар бир қадамни ташлашдан олдин обдон ҳисоб-китоб қилган одам янглишмайди...

Саъдиев охирги жумлани айтар экан, Субутнинг кўзларига синовчан тикилди. Субут шамани тушунди.

— Бойнинг қизига уйланишдан олдин ҳамми? — деб сўради ярим ҳазил, ярим жиддий ва сурбетлик билан. Зеро, Саъдиевнинг юқоридаги гаплари унинг энсасини қотирганди. «Тунов кунгина «сиздай истеъдодли, ақлли йигитни кўрмаганман», деб пахта қўйиб юрган одам, бугун «мендан берухсат бир қадам ҳам қўймаслигинг керак», демоқда. Бу қанақаси?

— Ҳа, — деди Саъдиев мутлақо жиддий оҳангда. — Тунов кунини шу ҳақда гапиришга кайфиятим бўлмагани боис, шошмай туринглар, дегандим. Бугун мавриди келди. Гапираман. «Ҳисобли дўст айрилмас», деган гап бор. Бу — Шарқ донишмандларининг фикри. Қолаверса, ҳозирги замон Европасида «никоҳ шартномаси» деган тушунча мавжуд. Қисқаси, гап бундай: Мен никоҳларингга қарши эмасман. Айни пайтда никоҳ шартномасида бир масала аниқ белгилаб қўйилишини истайман. Яъни оила қурилгандан кейин ҳам ҳар иккинги ўз мол-мулкингизга эга бўлиб қолаверасиз. Сиз яна ўйламанг, «хотинининг бойлиги мендан ўн марталаб кўп бўлса, мен унга қандай эрлик қиламан», деб. Фаризанинг қўлидаги сармоясини ҳам сизникидан кўп эмас. Мен эса ўзимга тегишли бутун мол-мулкни невараларимга тенг тақсимлаб бериш ҳақида васиятнома ёзганман.

— Бундан кейин туғилажак неваралар-чи? — илжайиб сўради Субут.

Саъдиев киприк қоқмади. — Хотирингиз жам бўлсин, васиятимда улар ҳам ҳозиргилари билан тенг улуш олишади. Фақат меросга эгалик қилиш ҳуқуқини уларнинг ҳар бирига балоғат ёшига етганидан сўнггина берилади...

Субут индамай Фаризага қаради. У елкасини қисди. Саъдиев гапини давом эттирди:

— Агар вазминлик билан, чуқур ўйлаб кўрсангиз, менинг қанчалик тўғри йўл тутганимни тушуниб оласиз, Субутжон. Биринчидан, бу сизнинг Фариза олдида мутлақо тилингиз қисик бўлмаслигини таъминлайди. Яъни сиз унга мол-мулк илинжида эмас, муҳаббат туфайли уйланганингизни кўрсатади. Оилаларингиз ҳам фақат шу асосга қурилади. Иккинчидан, бу ҳақда сизга бошқа одамлар ҳам таъна қилишига йўл қўймайди. Учинчидан, мен яна қанча умр кўрсам, қанча бойлик орттирсам, ҳаммаси сизларнинг фарзандларингиз учун бўлади. Сиз ҳам, Фариза

за ҳам мен ҳақимда: «Ўзи фойда олиб, бизни қул қилиб ишлата-
япти», деган ҳаёлга бормайсиз. Ҳозирча учаламиз, аниқроғи,
немис ошна билан биргаликда, тўрталамиз қўшган улушлари-
мизга яраша бақамти шериклик асосида иш олиб бораверамиз.
Ҳар ким қўлидаги акцияларга қараб, ўзига тегишли фойдани
олаверади. Акцияларингизни сотиш ҳақидаги фикрингизни нега
маъқулламаётганимни энди тушунган бўлсангиз керак.

— Мен акцияларимни сотгач, шунчаки... ёлланма раҳбар
бўлиб ишлаш ҳақида ўйлаган эдим...

— Тушундим. Нега бундай қарорга келганингизни ҳам била-
ман. Сиз: «Саъдиев қизи билан никоҳимизга қарши», деган фикр-
га боргансиз. Шунга аччиқ қилгансиз. Аслида мен турмуш
қуришларингизга ҳеч қачон монелик қилмаганман, қилмайман
ҳам. Аммо истайманки, шу никоҳ мумкин қадар тенг томонлар-
нинг иттифоқи бўлсин. Кейин... сиз ҳали бошқа ишларга ўтасиз,
насиб этса, улушингиз эса қолаверади...

Субутнинг юзи жиддийлашди. Саъдиев оташин нутқини яна
да баланд пардаларда ва очиқ-ошкора мазмунда давом эттирди:

— Сиз ҳойнаҳой: «Саъдиев мени «давлат идораларига юқори
лавозимга ўтказаман», деб алдаб юрибди, деб ўйлаётгандир-
сиз. Унақа эмас. Ниятим ҳолис ва жиддий. Ўзингиз ақлли йигит-
сиз, тушунасиз. Бу сиз билан бирга менга, оиламизга ҳам жуда
зарур, бу ҳақда илгари ҳам гаплашганмиз. Бизнесимизни ҳимоя
қилиш учун керак. Депутат бўлсангиз, бирон вазирга ёки вилоят
ҳокимига ўринбосар, ақалли бирон туманга ҳоким бўлсангиз,
бизнесимизни ҳимоя қиласиз. Бу масаланинг бир томони, иккин-
чидан, бизнесда улушингиз бор, молу давлатингиз етарли экани
боис пора олмай, ҳалол ишлайсиз, обрў-эътибор орттирасиз,
мавқеингиз янада ошади. Ҳам бойлик, молу давлат, ҳам мансаб-
мавқе, ҳам обрў-эътибор ва шон-шухрат. Инсон учун бундан
ортиқ бахт бўлиши мумкинми? Нима дедингиз? Ё гапларим нотўғ-
рими?

— Тўғри. Аммо... бу Зуҳур Бузрукович, деганлари «укажон-
укажон», деб нуқул қуруқ ваъдадан нарига ўтмади. Ёлғончи,
бетайин одам экан.

— Совға-салом қилиб турибсизми?

— Ҳа, конвертга солнб, икки марта беш минг-беш минг кўки-
дан ҳам узатдим. Нуқул: «Сиз шошманг, укажон, сиз ҳақингизда
яхши режаларимиз бор», деб қўйинни пуч ёнғоққа тўлдиради.

Кеча эшитдим: бошлиқларга ёқмай қолибди, яқин орада қуйи-роққа жўнатиб юборишармиш... берилган пуллар ҳайф кетади. шекилли...

— Майли, хафа бўлманг. Зухур бўлмаса, бошқасини топамиз. Бу Зухур Заҳматга ўхшаган емхўрлар истаганча топилади. Мен эрта-индин бир-икки нозик одамлар билан учрашаман. Бир йўла уларни тўйга ҳам таклиф этамиз. Дарвоқе, тўйни қаерда ўтказамиз? «Наврўз»дами? Неча киши чақирамиз?

— Очиғи, ҳали ўйлаб кўришга ҳам улгурганимиз йўқ.

— Ўйланглар, ҳал қилинглар, эртага кечгача ҳаммасини аниқ қилинглар. Қачон, қаерда, қанча одам ва ҳоказо. Мен унгача дам оламан.

Саъдиев туриб кетди. Субут уни кузатиб қайтишгач, Фаризага қараб, кулимсираб кинояомуз гапирди.

— Мана, ҳаммаси беш дақиқада ҳал бўлди-қолди.

Фариза кинояни пайқади:

— Эътирозингиз бўлса, айтинг эди.

— Отангизга эътироз билдириб бўладими, хоним, у киши темир мантиқ, қатъий хулоса билан гапирадилар.

— Ҳар ҳолда у киши сизнинг иззат-нафсингизни ҳурмат қилаётганларини инкор этмасангиз керак. Отам — мард одам. Буни, ҳатто душманлари ҳам тан олади. Бир пайтлар Зоҳидий деган бир корчалон чиқиб, у кишига зўрлик қилгач, финг демай хорижга чиқиб кетди. У киши менга: «ютқозишни ҳам билиш керак, қизим, бугун рақибимизнинг қўли баланд келди, биз мағлубиятни тан олиб, майдондан чиқиб кетамиз, айни пайтда ишонамизки, бу — охириги ўйин эмас», деган эди...

— Шу ўринда яна Муқимхонов эсга келяпти. — деди кулиб Субут. — Уни боя — отангиз гапираётган пайтдаям икки марта эсладим. Айтинг-чи, унга тегаётган чоғингизда ҳам отангиз боягидай очиқ-ошкор музокара юритган эдими?

— Йўқ. Чунки... Муқимхонов ўшанда майда амалдор эди. Амалидан бошқа ҳеч вақоси бўлмаган. Аслини олганда отам сиз билан музокара олиб бораётганининг сабаби ҳам — шу: сизнинг Муқимхоновга ўхшашингизни истамаяпти. «Тенг-тенги билан, тезак қопи билан» бўлсин, деяпти.

— Шунисига яна бир марта раҳмат! Хўш, энди мақсадга кўчайлик, тўйни қачон, қаерда қиламиз?

— Сиз нима десангиз шу.

— «Наврўз»да! Камтарроқ. Икки юз чоғли одам чақирсақ етади.

— Маъқул...

Тўй. «Наврўз» базмгоҳининг ўртача катталикдаги хоналаридан бирида тахминан икки юз киши йиғилган. Фариза билан Субут тўрда саҳнасифат баландликда қўйилган стол атрофида ўтиришган бўлса-да, либослари ёш келин-куёвларникидан бошқачароқ: киборий давраларда кийиладиган расмий ва жиддий. Субутнинг эғнида тим қора костюм-шим, оқ кўйлак капалакнусха бўйинбоғ. Фариза узун заррин қирмизи кўйлак кийган. Давра аҳлининг барчаси тик оёқда, айримлари чеккароқдаги «швед столи»га уйиб қўйилган турфа овқатлардан кичик ликобчаларга солиб, тамадди қилишмоқда. Баъзиларининг қўлида фақат шампан шароби қуйилган фужерлар. Официантлар фужерларнинг пайдар-пай янги ва тўлаларини тарқатишмоқда. Четроқдаги яна бир саҳнада санъаткорлар жамулжам. У қадар баланд бўлмаган майин мусиқа янграб турибди. Адашмасак, «Тановар»нинг замонавий талқини. Тўйнинг олиб борилиши ҳам «аввалгиларга ўхшамас» Косагули — муҳтарам Мирмаъди Саъдиевнинг ўзлари. Муқаддимада у саҳнадаги овоз кучайтиргич ёнига келиб, қисқагина ширин нутқ сўзлади:

— Хонимлар ва жаноблар! Муҳтарам меҳмонлар! Ушбу даврага оиламизнинг энг яқин дўстлари ташриф буюришган. Уларнинг ҳар бири, аниқроғи, сизларнинг ҳар бирингиз юрагимизга яқин одамларсиз. Бугунги камтарона даврамиз боиси фақат фарзандларимиз Фаризахон ва Субутжонларнинг никоҳларигина эмас, шунга алоҳида эътибор беришларингизни истар эдим, фақат шугина эмас. Айни пайтда Заркент туманидаги қўшма корхонамиздаги навбатдаги, аниқроғи, сўнги қувватлар ишга тушиши, яъни пахтани қайта ишлашдан бошлаб, тайёр маҳсулот — жаҳон бозорида рақобатбардош кийим-кечаклар тикилишига бўлган тўлиқ жараёнли яхлит тизимли ишлаб чиқариш мажмунининг фаолиятга киришишидир. Шунини аввалбошдан, алоҳида таъкидлашни истар эдимки, корхонанинг ишга тушиши ва қувватлари муттасил ошиб борувида қайта ишлаш санвати вазирлиги раҳбариятининг бевосита ғамхўрлиги, ёрдамни ҳар куни, ҳар соат, ҳар дақиқа ҳис этиб турдик. Ўйлайманки,

ушбу корхонанинг тўла қувват билан ишлай бошлаши мамлакатимиз иқтисодий тараққиётига камтарона ҳисса бўлиб қўшилади. Энди рухсатларингиз билан сўзни муҳтарам меҳмонимиз — қайта ишлаш саноати вазири ўринбосари Халил Ҳамидовичга берсам.

Халил Ҳамидович бундай замонавий қўшма корхона бунёд этгани учун Саъдиевга миннатдорчилик билдирди. Кейин ундан қўшни туманларда ҳам ана шундай суперзамонавий корхоналар бунёд этишни илтимос қилди.

— Ҳозирнинг ўзида кўпчилик олдида тантанали ваъда берман: яна битта туманда жунни қайта ишлаб, Европа технологияси асосида мовут, тивит, кашемир сингари улугсифат матолар тўқиш, улардан энг сўнгги русмдаги пальтолар, костюм-шимлар, жакетлар ва бошқа хил кийимлар ишлаб чиқаришни йўлга қўямиз. Яқинда Англиядаги ана шундай бир корхонада бўлиб, обдон ўргандим, — деди Саъдиев.

Қарсақлар, «браво-браво», деган олқишлар янгради.

— Ҳали бу ҳаммаси эмас, — дея сўзида давом этди Саъдиев. — Туркия ва Хитойда бўлганимда мол терисидан аъло сифатли, ғоят юмшоқ чарм тайёрлаш технологияси билан қизиққан эдим. Қаранг, оддий мол терисининг етти қаватини ажратиб олишар экан. Қойилмисиз, деб сўрашди. Шунда мен уларга: «бу технологияни бизнинг ота-боболаримиз беш юз аввал кашф этишган, сизлар буни «Буюк ипак йўли» орқали бориб, ўрганиб келгансизлар, дедим. Бас, шундай экан, биз бундай технологияларнинг янада мукамалларини яратишимиз керак. Жаҳон олимлари ҳозир нанотехнологиялар устида иш олиб боришмоқда. Дастлабки натижалар кишини ҳайратга солади. Қисқаси, нанотехнологиялардан фойдаланган ҳолда терининг етти эмас, ўн етти қаватга ажратадиган технология олиб келиб, яна бир суперзамонавий корхона очиш ниятидаман... Худо умр берсин!

— Офарин! Тасанно! Браво!

— Ҳа, дарвоқе, келин-куёвга бахт тилаш эсдан чиқай дебди, — сўзининг охирида жилмайиб, қўшимча қилди вазир ўринбосари. — Ували-жували бўлинглар.

— Эски жувалими ё янги жувалими?

Ҳамма «ялт» этиб, луқма муаллифига ўгирилишди. Сўнгра бир-бирларига «бу ким?» деган савол билан қарашди.

— Бу киши — Рашиджон Пўлатов, — деди Субут савол назари билан қараган қайнотасига бироз гуноҳкорона нигоҳ ташлар экан. — Милиция ходими, менинг ўртоғим.

— Бунақа давраларда мелиса чақириш шарт эмасди-ку. — деди Саъдиев ғазабини ҳазилга айлантиришга уриниб. — Устига-устак фаросати ҳам камроқ экан. Сўз ўйини қилмоқчи эмиш бу киши...

— Узр, ўзим ҳам пушаймонман, уни таклиф этганимга, — деди Субут. Чиндан ҳам Пўлатовнинг «эски ва янги» ҳақидаги қочирими унга ҳам ботиб кетган эди.

Бу орада Пўлатов қўлидаги шампан тўла қадаҳни кўтариб, келин-куёв томон юрди. Яқинлашиб келар экан, йўл-йўлакай Саъдиев билан қадаҳ уриштиришга ҳам улгурди. У ўлганининг кунидан илжайди.

— Қизғин қутлов ва самимий тилакларимизни қабул қилгайсиз, жаноб Субут! — деди Пўлатов қадаҳини узатар экан.

— Раҳмат, — деди Субут ўрнидан туриб, у билан қадаҳ уриштира экан.

— Бир дақиқага четроққа чиқайлик, — деди Пўлатов унинг кўлтигини олиб.

— Тинчликми?

— Тинчлик. Аслида... бу хабарим билан тўйингиз кунни кайфиятингизни бузмоқчи эмасдим. Лекин кейинчалик «нега айтмадинг», деб хафа бўлиб юрмаслигингиз учун айтишга мажбурман.

— Хўш-хўш!

— Афифа Зокирова қўшни мамлакатдан қайтиб келаётиб, «чегарани ноқонуний бузиб ўтгани учун» қамоққа олинган.

— А? Нега?.. Ҳа-а! Демак... охири яна... қамалибди-да. «Тинмасанг-тинарсан», дегани шу бўлади. Нодон аёл. Эҳ, нодон аёл... Хўш, мендан нима ёрдам керак?

— Билмадим. Унга энди... ҳеч биримиз ёрдам беролмасак керак. Бошқа давлат, хорижий мамлакат...

— Ҳар қалай сиз ўз йўналишингиз бўйича бир ҳаракат қилиб кўринг. Агар харажати бўлса, мен кўтараман.

Пўлатов индамади. «Ҳайронман, нима қилиш мумкин», деган маънода қўлларини ёзиб, бошини чайқади. Нариди кетди. Субут ўйланди. «Яхши бўлмапти...» Кейин чалғиди. Меҳмонлардан бири келиб, қўлини сиқиб табриклади. Сўнгра яна бири. Учун-

чисининг олдига Саъдиевнинг имоси билан ўзи борди. Ўрта ёшлардаги узун бўйли салобатли одам. Мўйлови қораю қуюқ сочлари оқ. Тиржайиб, масхараомуз оҳангда қутлади:

— О-о, қандай юксак бахт, Мирмаъди Саъдиев оғанинг шахсан ўзларига куёв бўлмоқ шарафига ноиллик! Куёвни пайғамбарлар ҳам сийлаган. Иқболингиз кулади энди, шоир!

— Бу ёғи кўпроқ сизга боғлиқ энди, Марат ака, — деди Саъдиев ёшли ўзидан анча кичик одамга хушомад қилиб. — Бир ҳиммат қилсангиз... умрбод хизмат қилади.

— Албатта, албатта, — дея яна тиржайди оқсоч қорамўйлов арбоб. — Бир ҳимматга минг ҳиммат. Бир туз еган жойга қирқ йил иззат-ҳурмат. Хўп доно халқимиз бор-да, қаранг, зўр гаплар айтиб қўйган. Нақадар шоирона ва ҳимматли!

Субут уни қайда кўрганини эслашга тиришди. Э-э, ҳа-а, Зуҳур Бузруковичнинг олдига борганида кўрган. Ўшанда у Заҳматовнинг хонасига кутилмаганда кириб келди. «Ассалому алайкум, Марат Ҳайбарович», деб ўрнидан сапчиб турди Зуҳур Бузрукович. «Амали юқорироқ шекилли», деб ўйлади Субут ҳам оёққа қалқиб. Марат Ҳайбарович Субутга эътибор ҳам қилмай, Заҳматовга қандайдир топшириқ бериб чиқиб кетди. Ҳозир у ўша учрашувни эсларканми? Эсламаса керак.

— Анови... Зуҳурбой укамиз «ундоқ килодирмиз, бундоқ килодирмиз», деб анча югуртирибди у кишини, — деди Саъдиев. — Мен уни бунақа деб ўйламагандим.

— Биз ҳам ўйламагандик. Энди ўйлашга мажбур бўлдик. Туманга ишга жўнатишга тўғри келди. Майли, ҳеч қиси йўқ. Куёв-тўра «асал ойи»ни тугаллагач, менга бир учрашсин. Хўпми, шоир?

— Хўп бўлади, — деди Субут. Саъдиев Субутга қараб пастроқ овозда, аммо Марат Ҳайбарович эшитадиган қилиб:

— Марат оғанинг сарполарини шахсан ўзингиз машиналарига чиқариб қўйинг, — деди.

— Э-э, шартмиди шу, Мирмаъди оға? — деди илжайиб меҳмон. — Биз қуруқ келдик, қуруқ қайтиб кетаверсак ҳам бўларди-ку.

— Қуруқ, дейсизми? — сўз ўйини қилди Саъдиев. — Қуруқ келган бўлсангиз... Сиздай одамнинг қуруқ келишининг ўзи олий шараф. Шунинг учун биз ҳам сизни қуруқ, яъни қуруқли қилиб жўнатишимиз шарт! Ҳе-ҳе! Қалай аския, зўр чиқдимми?

— Аъло! — деди Марат Ҳайбарович. — Эса... ўша... атаганингизни тезроқ чиқартириб юборинг, ҳора «БМВ» машинасида келганман. Номерини биларсизлар? Биз яна ўн беш дақиқалардан сўнг кетишимиз керак. Мажлис бор.

— Ҳўп бўлади, Марат ака, — деди Субут. Саъдиев унинг қулоғига: «конвертни костюм-шимнинг чўнтагига солиб қўйинг», деб шипшитди ва Марат Ҳайбаровични қўлтиқлаб, нарироқдаги меҳмонлар гуруҳи сари бошлаб кетди. Субут эса (дастёр) йигитлардан бири билан бирга «сарпо»ни олиб чиқиб бергач, Фаризанинг ёнига қайтди.

— Нега мендан: «Энди бахтлимисиз?» деб сўрамаяпсиз? — савол билан кулиб қаршилади Фариза.

— Аксинча, сиз мендан айнан шундай савол сўрашингизни кутяпман. Чунки қишлоқлик камбағалнинг ўғлига турмушга чиқаётган бойвучча қиздан ҳеч ким бунақа деб сўрамайди.

— Майли, унда сўрай қолай: бахтлимисиз?

— Саволингизнинг жавобини ўзингиз яхши биласиз. Сиздай ақли, билимли, бой-бадавлат ва, ҳатто гўзал аёлга уйланишдан кўра юксакроқ бахт борми бу оламда?!

— Ўйлайманки, бу бахтнинг қадрига етасиз?

— Яъни?

— Яъни, менга ҳеч кимни шерик қилмайсиз. Шундайми?

— Тўй куни шу гап керакми, Фариз?

— Ие, тўй куни ваъдангизни олмасам, ҳачон оламан? Қисқаси, гап битта: барча «дугона»ларингизни ҳам, анови... «ягона»нингизни ҳам энди бутунлай эсдан чиқарасиз. Вассалом! Илгари мен сизга хўжайинлик қилолмасдим, чунки никоҳда эмасдик, шунчаки шерик... ҳамкор... ва ҳамсар эдик, — кулиб унинг гапини давом эттирди Субут. — Мана энди никоҳдаги хотинимсиз, энди хўжайинлик қиласиз.

— Албатта, қиламан! Энди рўзгоримизга ҳаром аралашмаслиги керак. Акс ҳолда турмушдан ҳам, ишдан ҳам барака кетади.

— Майли, бугундан эътиборан содиқ қулингиз бўлишга тайёрман, — деди Субут Фаризанинг елкасидан авайлабгина кучиб қўяркан. — Аммо қарс икки қўлдан чиқар эмиш.

— Мен ҳам сизга садоқатли чўри бўлишга тайёрман.

— Ўҳў! Қандай ажойиб! Марат акамиз айтганларидек, нақадар шоирона ва ҳикматли. Беҳисоб бойлик кучоғидаги қул ва чўрининг қайноқ ва садоқатли муҳаббати.

— Нима, бой одам қул ёки чўри бўлолмайдими, қадимда қанча-қанча подшоҳ шоирларимиз ўз маъшуқаларига: «қулингман», деб ғазаллар ёзишган-ку!

— Тўғри айтасиз. Шунақа бўлган. Бу ҳақда ҳали кўп гапиришамиз. Ҳозир рухсатингиз билан тўйимизда иштирок этаётган журналист дўстлар билан бир саломлашиб, уларга миннатдорчилигимизни билдириб қўйсам. Майлими?

— Майли, боринг.

«Сўз», «Овоз», «Нутқ». «Вақт» газеталари бош муҳаррирлари бир даврада туришар, қўлларидаги қадаҳларни бот-бот сипқоришиб, қизғин суҳбатлашишар эди. Субут бир пайтлар ўзини фельетон қилган бош муҳаррирнинг қўлини биринчи бўлиб қисди.

— Раҳмат! Раҳмат! — деди такрор-такрор. Кейин бошқалари билан сўрашди. Сўнгра нарироқда турган эски қадрдонлари Арслон, Абди ва яна аллакимлардан табрик қабул қилди. Шу тахлит тўйхонани бир қур айланиб чиқди. Тўй эса сокин, Айти пайтда юксак бир ҳашаматли оҳангда давом этар эди.

Тўйнинг эртасига келин-куёв Анталиянинг Мармар денгиз соҳилидаги муҳташам оромгоҳларидан бирига жўнаб кетишди. Йигирма кунлик гаштли ҳордиқ ҳамда висол онларидан сўнг ортга қайтишди. Қайтиб келган кунларининг эртасига Субут Марат Ҳайбаровичнинг ҳузурига йўл олди. Муфассал суҳбатдан сўнг бир ҳафта ўтгач. Субут Сокин қайта ишлаш саноати вазирининг ўринбосари лавозимига тайинланди. Аммо...

Ушбу қувончли воқеадан икки кун олдин Мирмаъдибой, Субут ва Фариза иштирокида нохуш бир суҳбат бўлди. Суҳбатни ўша кун, чамаси айти шу суҳбатни уюштириш мақсадида махсус учиб келган Саъдиев жаноблари бошлади.

— Бир-бирингизга нақадар муносиб, ярашиқли бўлибсизлар, кўз тегмасин илоҳим. — деди у. — Фариза қизим ҳам охири мақсадига эришди. У ҳамиша истеъдодли ва билимли, ўзидан ҳам ақллироқ эркакка тегишни орзу қилар эди.

— Фаризахоннинг ўзи ҳам ақл-фаросат бобида мана-ман деган эркаклардан пешроқ, — деди Субут.

— Балли! Лекин сиз ундан ҳам ақлсиз. Эркакнинг ақли хотинидан зиёда бўлган оила умрбод мустаҳкам ва тўқис яшайди.

Ўйлайманки, икковларинг ақл билан яшаб, менинг фикримни тасдиқлайсизлар. Хўш, энди... мақсадга кўчсак. Эрта-индин сизни... Марат чақириб, юқори бир лавозимга тавсия этади. Биласиз, сизни текширишади. Чунки давлат хизматидаги одамнинг орқаси тоза бўлиши керак. Шунинг учун бизнес билан боғлиқ ҳамма ишларни Фаризанинг номига ўтказиш керак. Акцияларни ҳам. Янги ҳаётни оппоқ, топ-тоза саҳифадан бошлаганингиз маъқул. Сиз кўрқманг. Фаризанинг номидаги мулкларнинг ярми ҳар қандай ҳолатда ўзингизга тегишли ҳисобланади. Мен яхши мутахассис-ҳуқуқшуносларга тайинладим. Шу бугуноқ тегишли ҳужжатларни расмийлаштиришади. Маъқулми?

— Маъқул, — деди Субут. Хаёлидан эса: «яна ҳамма молу давлатдан айрилиб, икки қўлим тепамда бўлиб қолмасмикан ишқилиб», деган фикр беихтиёр ўтди.

17

Рашид Пўлатов эрталаб кеча тунда Ямандан учиб келган Рамизни севинчли хабар билан қарши олди.

— Худо деган йигит экансиз, укабой. Парвардиг ор мушкулнингизни осон қилди Афибахон бир ойлик ҳибсдан сўнг бугун эрталаб озодликка чиқди. Ҳозир Андижон шаҳрида меҳмонхонада ўтирибли.

— Ростданми, ака, э, хайрият-е, қанақа қилиб қутулди экан? Сиз ёрдам бердингизми?

— У ёғини суриштириб ўтирманг. Ҳозир битта таксини ёллаб, водийга жўнанг. Андижонга бориб, манови телефонга кўнғироқ қиласиз. Муҳаммаджон Алижонов деган майор ўртоғимнинг телефони. Унга мендан куюқ салом ва катта раҳмат айтасиз.

— Хўп бўлади, ака, — дея милиция бўлимидан отилиб чиқиб кетди Рамиз.

— Қайтиб келганларингдан сўнг кўнғироқ қиласиз, бирон кафедра ўтириб, «озодлик»ни ювамиз. — деди ортидан Пўлатов.

Уч кундан сўнг Рамиз, Пўлатов ва Афифа шаҳар марказидаги «Яхши ният» қаҳвахонасида бирга тушлик қилишди.

— Вақтим зиқ, бир соатдан сўнг кетишим керак. — деди Пўлатов улар билан сўрашгач, соатига қараб.

— Миннатдорчилик билдиргани келдик. Сизга мингдан-минг раҳмат, Рашид ака, — деди Рамиз. — Муҳаммаджон ака ҳамма-

сини айтиб берди. Афифани озод қилишга катта ёрдам берибсиз. Сиз энди менинг қиёматли акам бўлиб қолдингиз...

— Менинг ҳам, — деди Афифа. Кейин соддалик билан қўшимча қилиб: — Милиция ходимлари орасида ҳам яхши одамлар, ҳақиқий инсонлар жуда кўп.

Пўлатов кулиб юборди. Кейин жиддийлашди:

— Афсуски, ҳамма ҳам шундай деб ўйламайди. Чунки ҳаётда бунинг акси ҳам учрайди.

— Йўқ, мен ҳамкасбларингиз орасида фақат яхши одамларга дуч келдим. Раҳматлик Мўмин акани танирдингиз шекилли, ажойиб инсон эди.

— Яқин дўст бўлганмиз...

— Муҳаммаджон дўстингиз ҳам, қисқаси, ҳаммаларингиз яхшисиз...

— Ишқилиб бундан кейин ҳам доимо шу фикрда бўлинг, Афифахон. Адашманг...

— Энди адашмайди. — деди Рамиз ишонч билан.

— Бундан кейин режалар қанақа? — ўсмоқчилади Пўлатов ер остидан Афифага разм солиб. — Рамизбой Ямандаги контрактингиз икки йилликмиди?

— Ҳа, ака, ҳали асосий қисми олдинда. Тез орада қайтиб кетишим керак.

— Афифахонни ҳам олиб кетасизми?

— Буни... яқин кунларда ҳал қилиш ниятидамиз. Ҳозир эса Афифанинг сизга бир илтимоси бор экан...

— Хўш-хўш, агар қўлимдан келса, бажонидил.

— Шаҳром ака, деган бир одам... Тахминимча, у Олчохон билан бирга судланган. Ўша киши билан учрашиш имкони борми-йўқми — билмоқчи эдим.

— Ҳа-а, шунақами? Шаҳром ўн йил олган. Холангиз билан дугонаси ҳам ҳали-бери озодликка чиқишмайди. Эшитгандирсиз?

— Эшитдим...

— Шаҳром билан учрашишингиз шартми? У бир... халқаро жнноятчи бўлса... Яхшиси телефон орқали боғланинг. Шунга ёрдам беришим мумкин.

— Йўқ, ўзини кўрмасам бўлмайди.

— Унда... Мен гапиришиб кўриб, сизга телефонда хабар қиламан. Демак, хабарлашамиз, мен кетдим.

— Рашид ака, шошманг... яна бир кишини...

Пўлатов тухтади. Афифага ҳайрат билан қаради:

— «Амир» — Мирпўлатними? Наҳотки... у билан ҳам алоқа-ни узмаганмисиз? Мен сизни тушунолмаяпман...

— Бу охирги учрашув бўлади, Рашид ака, — деди Афифа. — Мен у билан умрбод хайрлашмоқчиман.

— У ҳолда Муқимхонов, Субут Сокинлар билан ҳам учра-шарсиз?

— Йўқ. Улар билан учрашмайман. Мен айтган одамларимни топишга ёрдамлашсангиз бас.

— Майли. Мен унисиням, бунисиням топиб бераман ва умид қиламанки, ҳар иккиси билан учрашувингиз — чиндан ҳам охир-гиси бўлади. Энди синглим, манови йигитнинг этагини маҳкам ушланг. Бундай мард инсонлар ер юзиди бармоқ билан санарли.

— Мақтовни ҳаддидан ошириб юбордингиз, Рашид ака, — деди Рамиз ўйғайсизланиб.

— Айтганингиздай бўлади, — деди Афифа.

— Хайр!

Пўлатов эртасигаёқ Рамизга қўнғироқ қилди.

— «Амир» билан Муқимхонов Жанубда, Шаҳром эса Ши-молда жойлашган ахлоқ тузатиш колонияларида экан. Иккала-си мамлакатнинг икки томонида, оралиғи салкам минг километр, — деди Рашид. — Ҳар иккаласининг раҳбариятига қўнғироқ қилиб қўйдим. Қисқа муддатли учрашувга рухсат беришади. Манзилларини ёзиб олинг...

— Раҳмат, ака!

— Қуруқ раҳмат билан қутилмайсиз Тўйга таклиф этиш эс-дан чиқмасин.

— Албатта, ака. Энг азиз меҳмонимиз бўласиз.

— Аввал Шаҳром акани кўрайлик, — деди Афифа.

— Майли, — деди Рамиз.

Поезд гилдираklarини бир маромда «тақа-тақ, тақа-тақ» қилиб, олға интилади. Шинам иссиқ купеда Афифа билан Ра-миздан ташқарн сийрак соқолли бир қорақалпоқ чол билан кампир бор. Дераза тирқишидан ҳамалнинг илиқ шабадаси, чўл ўт-ўланларининг ва намхуш тупроқнинг қоришиқ ҳиди уфуради.

— Келинди бир саяхат қилдириб келейн, депсизде, жигит, — гап қотди қария Рамизга.

— Ҳа-а. — деб қўяди Рамиз. У Афифининг тўлишиб, ҳомиласи сезилиб қолган жисмига разм солган кўйи ўй суради. Хаёлида Қорасувдан қайтаётганда меҳмонхонада ўрталарида бўлган илк суҳбат жонланади.

— Афифа, азизим, мана, ниҳоят учашдик. Худога шукр. Аммо... Нега ўшанда... унақа қилдингиз?

— Ўзим ҳам билмайман. Шайтон йўлдан урдими, миям айниб қолдимми... аччиқ қилдим, шекилли...

— Нега аччиқ қиласиз? Кимга? Нима учун?

— Ўзимга-ўзим ҳаётда сира омадим келмагани учун. «Камбағалнинг ови юрса ҳам дови юрмайди», деганлари рост экан. Бугун ҳаётим давомида омад, муваффақият шундоққина ёнимга келади-да... ушлайман, деб қўл узатганим ҳамон қочиб кетади. Ўшанда касалхонадан чиққанимдан кейин... хўжайиним билан (Афифа Субут акам, демади) ярашиш имконияти пайдо бўлди. Ҳатто... бирга яшай ҳам бошладик. Мен «мана, энди ҳаммаси яхши бўлади», деб ўйладим. Лекин бир лаҳзада ҳаммаси остин-устун бўлиб кетди. Шунда аччиқ устида... нотўғри қарорга келибман. «Ҳали ёшман, ҳусним бор, хорижга борсам шундан фойдаланиб, бахтли яшайман», деган аҳмоқона хаёлга бордим. Аммо янглишганимни даров тушундим.

— Майли. Афифа, ўксинманг, ҳаммаси ўтиб кетди. Унутинг, ҳаётни бошидан бошлаймиз.

— Бунинг иложи бормикан?

— Нега? Нега унақа дейсиз?

— Ўша... кетиш олдидан. хўжайиним билан учрашганимизда ҳомиладор бўлиб қолган эканман. Тавба, доим аксига олади. Олдин шунча пайт бирга яшаб... бўлмаганди. Кейин атиги бир марга учрашгандик...

Рамиз бир муддат жим қолди. Саросималанди. Афифа буни сизди.

— Рамиз ака, сиз ҳойнаҳой мени ёмон аёл, деб ўйлаяпсиз, йўқ, ишонинг. «нарёқда» ҳеч ким билан... яқинлашганим йўқ. Менга ўша ёққа олиб борган одамнинг ўзи ёрдам қилди. Худонинг ўзи ўша одамнинг юрагига раҳм-шафқат солган. Акс ҳолда у мени олиб бориб, сотиб юбориши керак бўлган. У эса мени кутқарди. Қўлимга пул ҳам берди. Шўрлик мени халос қилиб,

ўзи қамалиб кетди. У мени яхши кўриб қолган экан. Лекин кўлини ҳам теккизмаган. Шаръий никоҳ ўқитиб, қонуний қилиб, уйланмоқчи эди. Гарчи мен розилик берган эмасдим. У «Европага кетамиз, энг бой, чиройли мамлакатда яшаймиз», дерди. Ҳомиладор эканимни унга ҳам айтгандим. У бундан хурсанд бўлган. «Болангизга оталик қиламан», деганди. Ишонинг. мен унга розилик берган эмасман. Лекин бу ҳақда унга очиқ айтолмасдим ҳам. Мавриди келса тушунтириб, узр сўрайман, деб ўйлардим...

— Менга ҳам мавриди келса тушунтириб, узр сўрамоқчимисиз? Очиғини айтаверинг, — сўради Рамиз тушкун овозда.

Энди Афифа ўйланиб қолди.

— Сизни у одам билан таққослаб бўлмайди. Сиз... сиз ҳам ҳаётда ёмонлик кўрмагансиз, оғир зарбаларга учрашмагансиз. Илойим ҳеч қачон учраманг. Сиз фақат яхшилик қилишни биласиз. Сизнинг юрагингиз, меҳрингиз дарёга ўхшайди. Мен сизга жон-жон, деб розилик бераман. Бир умр садоқатли чўрингиз бўламан. Аммо... кейин пушаймон қилмайсизми? Қиз олмадим, деб ўкинмайсизми? «Уйланмаган йигит, қорнида боласи бор, бетайин бир аёлга уйланди», деган ғийбатларга чидай оласизми? Шу мени иккилантиради...

— Ҳеч нарсани ўйламанг. Менинг қарорим қатъий. Акс ҳолда дарагингизни эшитган заҳоти хориждаги даромадли ишимни ташлаб, чопиб келмасдим. Болангизни бундан кейин менинг болам, деб айтаман. Сиз ҳам шундай деб айтинг. Унинг отаси — менман. Гап битта. Тушунарлими? Субут Сокин яқинда Мирмаъди Саъдиевнинг қизига уйланди. Буни эшитганмисиз-йўқми, билмадим. Хуллас, у кишини энди бутунлай унутинг. Умуман, ўтмишингизга каттакон нуқта қўйиб, ҳаётни қайтадан, нолдан бошлаймиз. Шунга тайёрмисиз?

— Тайёрман. Фақат бир киши, йўқ икки одам билан учрашиб, сўнгра ота-онаминг розилигини олишимиз керак.

— Ким экан ўша одамлар?

— Бирини айтдим: Шаҳром ака. Яна бири оиламизга кўп ёрдами теккан, акамнинг ўртоғи — Мирпўлат ака. Иккаласи ҳам қамоқда.

— Бўпти. Учрашиш керак бўлса, учрашамиз. Ота-онангизнинг розилигини ҳам олаемиз. Муҳими — ўзингиз чин юракдан розилик берсангиз бас.

— Розилик бераман, — деди Аффифа. Шунда Рамиз биринчи бор унинг билагидан ушлади. Аффифа индамасдан унинг кўксига бош қўйди. Кўзларидан оқаетган ёшни яширишга уринди. Рамиз унинг сочларини, елкасини силади ва:

— Энди йўлга чиқайлик, — деди...

Купе эшиги қия очилиб, проводникнинг бошн кўринди:

— Чой дамлаб берайми?

— Жудаям зўр бўларди, — деди қария.

— Қорами, кўкми? — сўради проводник.

— Кўк бўлсин, айланай, — деди кампир. Кейин Аффифага ўгирилиб: — Ё сиз қора ичасизми, қизим? — деб сўради.

— Менга фарқи йўқ, холажон, — деди Аффифа, у гоҳ Рамизнинг ўктам чеҳрасига гоҳ деразага боқиб, хаёл суриб ўтирарди. Ўша куни: «Субут Сокин Саъдиевнинг қизига уйланди, буни эшитдингизми-йўқми, билмадим», деган гап Аффифани сескантириб юборган бўлса-да, ўзини бепарво тутди. «Охир-оқибат шундай бўлиши табиий эди», дея тинчланишга уринди. Ҳолбуки, у Фаризанинг кечмиши ҳақида кўп эшитган ва Саъдиевнинг бойвучча қизи Субут билан шунчаки дилхушлик қилиб юрибди, тез орада бошқасини топиб, ундан воз кечади, деган фикрда эди. Шу топда Субут акасига ачинди. «Ишқилиб у киши ҳам Муқимхонов сингари батамом бузилиб кетмаса гўрғайди», деган иштибоҳга борди. «Илоҳим ундай бўлмасин, майли, шу аёл билан бахтга эришсин», дея дуо қилди. Ҳозир поезд ичида (ўтириб, ўша дуосини такрорлади: «Эй Парвардигор, мен унинг бахтли бўлишини хоҳлайман», — дея пичирлади лаблари.

«Муассаса»га етиш учун поезддан тушишгач, йўловчи машинада яна анча йўл босишга тўғри келди. Теварак — бийдай саҳро. Лекин баҳор оғушидаги ям-яшил, чиройли гулларга бурканган форам шабадали чўл. Узоқ-узоқларда қўй-қўзилар, эчки-улоқлар ўтлаб юрибди. Яна унда-бунда сигирлар, йилқилар кўзга ташланади. Чўпон қўралари, яккам-дуккам уйлар. Теваракдаги бепоёнлик, гўзаллик ва сокинлик юракка ором беради.

«Учрашувлар» хонасидаги қисқа суҳбат анча оғир кечди. Шаҳром аввалига Аффифани кўриб ўзида йўқ севинди.

— Сиз омон-эсон қайтиб, мени топиб келдингизми-а? Довурак аёл экансиз. Қойил! Ўзим ҳам сизни шундай деб ўйлагандим, — деди.

— Қутилиб келишимда сиз кўрсатган ёрдам сабаб бўлди, — деди Афифа.

— Холангиз билан Олчaxonимнинг ҳам қамалганидан хабарингиз бўлса керак. Саккиз йилдан олишди.

— Ҳа-а, эшитдим, — деди Афифа. — Уларни ҳам бир кўриб хабар олишим керак.

— Ҳожати йўқ, — деди Шаҳром қатъий қилиб. — Уларга энди яқинлаша кўрманг. Қамоқда ҳам, озодликда ҳам уларни энди бутунлай унутинг, агар иложи бўлса. Холангиз бўлса ҳам... агар энди одам қатори яшайман, десангиз, ундан воз кечинг. Акс ҳолда номингизга тавқи лаънат, шармандалик тамғаси ёпишади. Ундан бир умр қутулолмайсиз. Менинг сизга маслаҳатим — шу. Дарвоқе, Пўлатов деган милиционерга, Арслон Ҳошимов, деган прокуратура ходимига ҳар қанча миннатдорчилик билдирсангиз арзийди. Улардан сизни тергов ва судга чақирилмасликларини илтимос қилгандим. Сўзимни ерда қолдиришмади.

— Ҳа, улар яхши одамлар. Ҳаётда яхши одамлар ҳам кўп, — деди Афифа. — Сиз ҳам улардан бирисиз.

— Мени кўяверинг...

Афифа Шаҳромнинг кўзида ёш қалқийганини кўриб, гапни дарҳол бошқа ўзанга бурди:

— Бу киши — Рамиз ака...

Шаҳром Рамизни дарров эслаганди. Дубайдаги учрашув кўз олдига келди. Фашланди. Киноя қилиб, ўсмоқчилаб гапирди:

— Келасолиб... турмушга ҳам чиқишга улгурдингизми?

— Ҳали улгурмадим, — деди қизариб Афифа. — Мана, энди сиз оқ фотиҳа берсангиз...

— Шошилаётганингиз йўқми ишқилиб? — сўради яна киноя билан Шаҳром. — Нарёқдаги гаплар, режалар бошқача эди...

— Вақти келиб... мени тўғри тушунасиз, деб ўйлайман, — деди Афифа.

— Унда нега келдингиз? Мени... таҳқирлаш, юрагимни эзиш учунми? — дея кутилмаганда кўзлари жиққа ёшга тўлди Шаҳромнинг.

— Шаҳром ака, ўша ёқда ҳам айтувдим. Сиз менинг қиёматли акамсиз. Мени... қанча бало-қазолардан қутқардингиз. Шунинг учун сизни кўргани, ҳол-аҳвол сўрагани ва... манови омонат пулингизни олиб келдим. Бир қисмини заруратга ишлатдим. Вақти келса, унисиниям қайтараман.

— Керак эмас! Ҳеч қанақа пулнинг кераги йўқ! — деди Шаҳром.

— Унақа деманг. Бу — сизнинг пуллингиз. Шусиз ҳам сиз мендан фақат зарар кўрдингиз.

Кейин Шаҳром юмшади. Рамизга бир қараб олгач:

— Биламан... бола отасиз ўсмаслиги керак. Лекин бу йигит сизни хор қилиб қўймасмикан ишқилиб? — деди.

— У ёғидан хотирингиз жам бўлсин, — деди Рамиз.

— Майли, бахтли бўлинг, — деди Шаҳром Афифага қараб. — Лекин пулни ололмайман. Бу ерда сақлашнинг иложи йўқ. Бирон банкка... қўйинг. Соғ-саломат қутилиб чиқсам, қайтариб берарсиз. Чиқмасам... болангизга ишлатарсиз...

— Бирон яқин одамингизни айтсангиз, ўшанга берсам бўлмасмикин? Биз яқинда яна хорижга жўнаб кетмоқчимиз.

— Менинг ҳозир сиздан бошқа яқин одамим йўқ, — деди Шаҳром яна кўзларида ёш филтиллаб.

— Майли, унда банкка қўйиб кетаман. Чиққанингиздан сўнг оласиз, — деди Афифа.

Шаҳром индамади. Улар унсиз хайрлашдилар.

— Насиб этса ҳали яна келамиз, — деди Рамиз Шаҳром билан ораларида ҳосил бўлган тарангликни юмшатиб. Шунда Шаҳром унга қўлини узатди. Рамиз унинг дағал бармоқларини маҳкам қисиб қўйди.

Афифа билан Рамиз ўша куниёқ тунги поезд билан ортга қайтишди.

* * *

Иккинчи учрашув ҳайратомуз тасодифлар билан кечди. Аввало Афифа билан Рамизни одатдаги одми ва жўн «дийдорлашув» хонасида эмас, алоҳида дид билан жиҳозланган, тўкин дастурхонли, таъбир жоиз бўлса, ҳурматли меҳмонлар учун мўлжалланган «ташрифхона»га бошлаб киришди. Кейин бу хонага Мирпўлат... Даврбек Муқимхонов билан биргаликда кириб келди. Иккаласининг ҳам вақти чоғ, гавдаси тўлишган, қип-қизил қон томай, дейди. Билмаган одам ҳар иккисини ҳибсда эмас, мижозлари кучайтирилган рацион асосида боқиладиган махсус санаторийда ҳордиқ ёзпаги, деб ўйлаши мумкин. Ҳар иккиси меҳмонлар билан чеҳрасини очиб, қўл бериб кўришишди. Ортиқча саволлар бериб бошларини ачиттишмади. Чамаси бунинг асосий

сабаби — Аффанинг тўлишиб, юкли экани сезилиб турган қома-ти эди. Улар масала аллақачон ҳал бўлган, шунчаки Аффифа Мирпўлатга нисбатан иззат-икром жонидан, унинг оқ фотиҳаси-ни олиш учун келган, деб ўйлашди.

— Сиз бу ерда мени ҳам учратаман, деб сира ўйламагандир-сиз? — деди Даврбек.

— Ҳа, — деди Аффифа. Чиндан ҳам у Муқимхонов билан кўри-шишни хаёлига ҳам келтирмаган. Мирпўлатни эса «аччиқланса, тихирлик қилса керак», деб ўйлаганди. Акси бўлиб чиқди. Мир-пўлат бироз маъюслик билан бўлса-да жилмайиб, Аффифанинг қарорини маъқуллади:

— Тўғри қилибсиз. Сиз бахтли бўлишингиз керак. Бахтли бўлмаслигингиз мумкин эмас.

Муқимхонов эса ўз феълига хос қитмирлик ва баландпарвоз гап билан Рамизни огоҳлантириб қўйди:

— Сизга билдирилган ишончни шараф билан оқлаш учун куч-гайратингизни аямаслигингиз керак.

— Хуллас... биз, яъни Даврбек оға ва мен бундан буён сиз-нинг йўлингизга тўғаноқ бўлмасликка қарор қилдик, — деди Мирпўлат Муқимхоновдан паст кетгиси келмай чиройли гапи-ришга уриниб. — Ёшлар — келажагимиз эгалари. Уларнинг униб-ўсишлари, Ватанимизга муносиб фарзандлар тарбиялашига ҳеч ким тўсқинлик қилмаслиги зарур. Аммо... Даврбек ака айтгани-дай... манови дўстимиз сизнинг барча орзу-умидларингизни ушал-тиради, деб ишонамиз.

Ҳар иккиси Аффифанинг ҳайратланганини сезиб туришар, аммо «талабгор ошиқлар» сафини бу қадар тез ва осонлик билан тарк этишлари боисини изоҳлашни исташмасди. Чунки ҳар икки-сининг юрагида «ажабмаски, бир кун келиб...» деган илинж ҳануз тирик эди. Учрашув арафасида улар ўртасидаги сокин, айна пай-тда зимдан ўта кескин кечган мунозарада ҳам бу яққол сезилган эди.

...Муқимхонов уч кун аввал «Амир»ни ўз барагига «бир пиё-ла чой»га таклиф этиб, дарҳол мақсадга кўчди:

— Эшитишимга қараганда... Аффифа Зокирова сизни кўргани келаётган эмиш...

— Ҳа, — деди Амир. — Мени, Мирпўлат — «Амир»ни кўрга-ни келяпти, оға. Шунинг учун... бу масалада ўртамизда бирон-бир англашилмовчилик бўлишини истамасдим.

— Унда нега менга бир оғиз айтмадингиз? Ҳар қалай мен ҳам Афибахонга бегона эмасман.

— Энди бегона сиз.

Муқимхонов кулди:

— Сиз унинг уйланмаган ёш бир йигит билан севишганини, унга тегмоқчи эканини, тўйдан кейин улар хорижга жунаб кета-жакларини эшитмагансиз, чоғи?

— А? Қанақасига? — бўғини бўшашиб кетди «Амир»нинг. Кейин беихтиёр гудранди у. ... Биз бошқача ваъдалашган эдик-ку...

— Менга қаранг, дўстим. У ваъдаларнинг энди қиймати қолмади. Сизнинг қамоқдан чиқишингизни кутиб, сочлари оқариб кетади-ку. У ҳам одам, орзу-ҳаваси бор. Агар уни чиндан ҳам яхши кўрсангиз, йўлига тўсиқ бўлманг. Эрга тегсин, бола-чақа кўрсин. Биз қутилиб чиққунча, эҳ-ҳе, қанча сувлар оқиб кетади. Мард бўлайлик. Хўпми?

Амир аввалига Муқимхонов бу фалсафий гапларни ўзи Афифага етиша олмаслиги тамоман аниқ бўлгани боис айтяпти, «ҳамонки менга бўлмас экан, бунга ҳам бўлмасин», дея қизғанчиқлик қиляпти», деб ўйлади.

— Майли, ўйлашиб кўрармиз, — деб чойни ҳам ичмасдан кайфияти бузилиб, чиқиб кетди. Туни билан ўртаниб чиқди. Зеро, уни озод ҳаётга чорловчи милтираб турган бир йўлчи юлдуз эди Афифа. «Озодликка чиқсам, у билан турмуш қуриб, умримнинг қолган қисмини сокин ва ҳаловат ичра ўтказаман», деб хаёл су-рар эди. Айнан шунинг учун ҳам икки марта «қонундаги ўғри» мақомини олишдан бош тортди. Ҳатто... «қамоқдалиқ чоғида Афифа биронтаси билан юрган бўлса ҳам ахир у ҳам инсон-ку, кечираман», деган мардона хаёллар суриб юрар эди. «Гарчи у мактубимга ёзган жавобида мени умидвор қилмаган, ҳеч қандай ваъда бермаган. Зеро, у мени севишга, мени кутишга мажбур ҳам эмас. Бир пайтлар, қизалоқ чоғида севги хати ёзган бўлса ёзган-дир-да».

Узоқ ўйлади. Тонга яқин: «Мард бўл, Мирпўлат, гулдай бир ёш жувоннинг, бунинг устига ўзинг севган кишининг умрини куй-дирма, сен ҳали бу ердан чиқасанми-йўқми, чиққанингдан кейин эса Худо пошшо», деб ўзини тинчлантирди ва уйқуга кетди. Эртаси кечқурун Муқимхоновни қозонхонада ош қилдириб, «зиё-фат»га чақирди.

— Мен сиз билдирган таклифни қабул қилдим, — деди у. — Аммо... озодликка чиққанимдан кейин ўша уйланмаган йигит унн бахтли қилолмаганига амин бўлсам, тортиб олмайман, деб ваъда бермайман.

Муқимхонов оғзи тўла ош кулиб юборди:

— Сиз... олдин чиқинг бу ердан, «Амир»бой.

— Чиқаман, албатта чиқаман...

...Афифа иккиси билан ҳам қўл қисиб хайрлашди. Хайрлашар экан, ногаҳон нимадир эсига тушди.

— Мирпўлат ака, мени ҳалокатдан сақлаб қолган бир киши бор. Исми — Шаҳром. Агар иложи бўлса, шу одамга қўлларингиздан келгунча ёрдам берсаларингиз миннатдор бўлардим. Тўғри, у ҳаётда кўп айб қилган. Лекин тақдир зарбаларига чидаолмагани учун қилган. Илтимос, шу одам хор бўлиб кетмасин.

— Бўпти. Афифа, унга қўлимиздан келгунча ёрдам қиламиз. Қиламиз-а, Давр ака?

— Албатта. — деди Муқимхонов юзига жиддий тус бериб.

Шундан сўнг Афифа билан Рамиз шаҳарга қайтиб кетишди.

— Энди қишлоққа, онамнинг олдига борамиз, — деди Рамиз. — Сизни у кишига таништириб келаман.

— Йўқ, мен ҳозир... онангизнинг олдига боролмайман, уят бўлади, — деди Афифа. — Урф-одатларимизга тўғри келмайди.

— Қанақа урф-одат, биз замонавий одамлармиз-ку, — Рамиз қўлини силтади. — Парво қилманг.

— Сиз, яхшиси, бориб, онангизни олиб келинг. Шаҳарни томоша қилдириг, бир йўла бизни таништирасиз.

Рамиз бир зум ўйланди.

— Вақт зиқ-ку. Аммо-лекин сиз айтган фикрда ҳам жон бор. Онагинам ҳам бир шаҳарни томоша қилсин. Мен эртага, узоғи билан индин қайтаман...

Рамиз ўша куниеқ кечки поезд билан жўнаб кетди. Афифа: «мен ҳам яна қишлоққа ўтиб келсаммикан», деб ўйлади. Тунов куни борганида отаси: «бироз мазам бўлмаяпти», болам, деганди. «Дорига», деб онасига анчагина пул ташлаб келганди. Йўқ, яхшиси, Рамиз қайтиб келгунча сабр қилиб туриш керак. Бирйўла бирга бориб, розиликларини олиб келишади.

— Ота-оналаримизнинг розиликларини олгач, шаҳарда қариндошлари, дўстларни йиғиб, кичик бир ўтириш қиламиз, — деди кеча Рамиз. — Тўй, ёр-ёр, чимилдиқ, паранжи, «юз очар», «келин кўрар» деган нарсаларнинг ҳожати йўқ.

— Сиз нима десангиз — шу, — ўйчанлик билан маъқуллади Афифа. — Ишқилиб, бир кун келиб сени чимилдиққа олиб кирмаганман, — дея таъна қилмасангиз бўлди.

— Афифа, қўйинг унақа гапларни, ҳаммасини гаплашганмиз-ку...

Ҳозир Рамизни вокзалга жўнатиб, ижарахонага қайтар экан, Афифа яна шу ҳақда ўйлади. Ҳозир қони жўшган, кўзига ҳеч нарса кўринмайди, қулоғига ҳеч гап кирмайди. Демак, вақти келиб...

Шаҳарга биргаликда қайтиб келганининг биринчи куниёқ Рамиз уни ўзи вақтинча яшаб турган ётоқхонага олиб бормоқчи, дарҳол муродини қондирмоқчи бўлди.

— Эрта-индин ЗАГСдан ўтамиз-ку, раъйимни қайтарманг, жудаям... соғиниб кетганман, — деди у.

Афифа бош чайқади.

— Ношаърий иш қилмайлик. Ҳаммаси ҳалол-покиза бўлсин. Ахир, тузук одамлар каби турмуш қурмоқчимиз-ку. Шундай эмасми?

Рамиз қизарди, ўнғайсизланди. Узр сўради. Сўнгра танишларига кўнғироқ қилиб, ёлғиз бир ўрис кампирнинг уйдан ижарага хона топди ва қош қорайганда Аффани элтиб қўйди.

Ўрис кампир очиқ кўнгилли, дали-ғули экан. Уларнинг турмуш қуриш арафасида эканликларини билиб Рамизга ҳазиллашди:

— Севги-муҳаббат ўз йўлига, аммо ЗАГС қоғозини кўрсатма-гунича қизимнинг олдига киргизмайман. — Сўнгра: — Ўзи... сал шошиб қўйибсизлар, — деди Аффанинг қорнига ишора қилиб.

— Эртага эрталаб келаман, — деди ерга Рамиз гапни бошқа томонга буриб.

— Раҳмат, мени тўғри тушунганингиз учун, — деди Афифа ва Рамиз кетганидан сўнг ярим тунгача уни ўйлаб, меҳри ийиб ўтирди.

«Ўйлаганимдан кўра ҳам ҳалол-покиза, мард йиғит экан. Гапларимни диққат билан тинглайди. Нотўғри гапириб қўйса, астойдил ўйғайсизланади, уялади, кечирим сўрайди. Шундай йи-

гитга тегмасам, кимга тегаман? Ахир, бу чеккан азобларим эвазига менга Аллоҳимнинг юборган тухфа эмасми?..»

Ана шу ўйлар таъсирида эртаси куни эрталаб Рамизни жилмайиб гул-гул очилиб, яшнаб кутиб олди.

— Шу... ўзингизми? — сўради Рамиз ҳайратга тушиб. Чунки у Афифани биринчи марта яхши кайфиятда кўриши эди.

— Нимаиди? — уялинқираб сўради Афифа. — Бироз пардоз қилгандим... Ярашмайдим?

— Аксинча, шу қадар ярашганки... Мен сизни танимай қолдим. Худди ўн етти ёшли қиздек чиройли бўлиб кетибсиз.

— Йў-ўғ-е, энди чиройли бўлиб қаерга борардим, — деди Афифа беихтиёр кофтаси остидан дўппая бошлаган қорнига кўз қирини ташлаб...

Ҳозир йўл-йўлакай яна қорнига ўқтин-ўқтин қараб келди. «Яққол сезилиб қолибди. ЗАГСдагилар ҳам кулишса керак. Кулишса-кулишар. Энди нима бўлса ҳам тезроқ ЗАГСдан ўтиш керак. Болам... никоҳсиз туғилмасин...»

Рамиз эртаси куни кечкурун онаси билан бирга қайтиб келди. Ярим оқшом қўнғироқ қилиб:

— Эртага тушликни бирга қиламиз, бирон ресторанда, — деди.

— Яхшиси шу ерга келинглар, мен ош дамлайн, — деди Афифа. — Бабуля билан чиқишиб кетдик. Инжилмайди.

— Бу ҳам яхши фикр, — Рамизнинг овозида хурсандлик сезилди. — Онажонимга пазандалик санъатингизни ҳам кўрсатасиз.

Афифа тонг саҳар туриб бозорга чопди. Ош харажатларини қилиб келди. Сўнгра бабуляга:

— Жудаям азиз меҳмонлар келишади, — айбга буюрмайсиз-да, — деди.

— Нега айбга буюрарканман, азиз меҳмонни биргалашиб кутамиз-да, — у хушчақчақлик билан кейин томоғига чертиб қўйди: — Шу баҳонада «қитдай-қитдай» тортамиз. Мазза қилиб, яйраб ўтиришамиз...

Не афсуски, яйраб ўтиришнинг иложи бўлмади. Рамизнинг онаси — эллик-эллик беш ёшлардаги оддий, тўпори қишлоқ аёлли — Афифанинг дўппайган қорнига кўзи тушган заҳоти ҳурпайиб олди. Бошда ўзини мажбурлаб, жилмайиб кўришган бўлса-да, кейин қовоқ солиб ўтирди. Ошни истар-истамас еди. Хайр-маъзурни тил учида қилди. Ҳолбуки, кеча йўлда Рамиз ҳаммасини

тушунтирганди. «У аёл. Сиз айтаётган онаси ўпмаган қизлардан ҳам минг чандон аъло, — деганди у. — Фақат ҳаётда алданган. Ёмон одамлар қўлига тушиб, сарсон-саргардон бўлган...»

Рамизнинг хатоси — онасига Аффанинг бўйида борлигини айтмагани эди. Шу боис она бу ҳолатни ҳам, шубҳасиз, «ёмон одамларнинг қилмиши», деб тушунди ва «нега энди менинг уйланмаган гулдай пок ўғлим, кенжатайим кимлардир алдаб, бўғоз қилиб, ташлаб кетган хотинга уйланар экан», деган ўжар норозилик заптидан қутилолмай қолди.

— Мени тезроқ жўнатиб юбор. болам. — деди у Рамизга қатъий қилиб. — Катта бир рўзғор қаровсиз қолиб кетмасин.

Рамиз кайфияти бузилиб, индамасдан онасини етаклаб чиқиб кетди.

— Барибир кўндираман, — деди кечқурун у қайтиб келиб. — Кўнмай нима иложлари бор. Яшайдиган мен-ку.

Маънос гаплашиб ўтирган пайтларида Аффанинг қўлидаги телефони безовта жиринглади. Акасининг овозини таниб, юраги шувиллаб кетди.

— Иложи бўлса, тезроқ етиб кел, отамнинг тоблари бўлмайд қолди, — деди у.

Аффанинг кўнгли нохуш воқеа юз берганини сезди, ранги оқариб кетди. Рамизга қаради.

— Нима гап? Тинчликми? — сўради у.

— Отам... Тезроқ бормасам бўлмайди...

— Мен... бирга бораман.

Машина кира қилиб, Бекатга йўл олишди.

Қуёш кўтарилмай етиб келишди. Ҳовли тўла одам. Ичкари уйдан йиғи товуши эшитилади. Аффифа нима бўлганини энди аниқ билди. Ҳўнграб, ичкарига отилди. Рамиз эшик ёнидагилар қаторида тикка қолди. Шу тахлит жаноза ўқилиб, майитни темир йўл ёқасидаги қабристонга кўмиб келгунларича кўпчилик қаторида бўлди. Биров ундан «сен кимсан?» деб сўрагани йўқ. Қабристондан қайтиб, фотиҳа ўқилганидан сўнг бир йигит келиб, енгидан тортиб, ичкари ҳовли томон имлади. Рамиз ўша томонга юрди. Бошига оқ рўмол ўраб, эгнига мовий мотам либосини кийган кўзлари йиғидан қизарган Аффифа чиқиб келди.

— Сиз энди кечикмай... кетақолинг, — деди у. — Ишларингиз бордир.

— Ҳа, кетишим керак. Эртага эрталаб нарёққа қўнғироқ қилиб, яна бир неча кун жавоб сўрамоқчи эдим. — деди Рамиз. — Икки кундан сўнг келаман. Якшанба куни. Ўша куни худойи экан.

— Майли. — ерга қаради Афифа.

Рамиз кетди. Якшанба куни келиб:

— Тўрт кун мобайнида етиб бормасам... контракт бузилар экан, — деди тушкун кайфиятда. — Катта жарима тўлашга тўғри келади. Нима қилай?

— Албатта етиб боринг. — деди Афифа.

— Режамиз нима бўлади?

— Режами. Режа... бир гап бўлар...

— Менинг бир мўлжалим бор. Бугун кечқурун шаҳарга қайтсак-да... эртага ЗАГСдан ўтсак. Мен эртага билет олиб, индин жўнаб кетсам... Нима дейсиз?

— Онангизни норози қилиб, турмуш қурамизми? Нима деган одам бўламиз?

— Ҳозирча ақалли... ЗАГСдан ўтиб қўймасак бўлмайди, — деди Рамиз. — Онамни кейин албатта кўндираман. Тушунинг, ҳозир... болангизни... ёруғ юз билан туғиб олишингиз керак. Келишдикми?

— Майли...

Кечқурун шаҳарга бирга қайтишди. ЗАГС душанба куни ишламас экан. Сешанбага қолди. Ўша куни минг азоб-уқубат билан Рамиз сешанба кечқурунга билет харид қилди. Шу куни Яманнинг ўзига учувчи самолёт бўлмагани боис Коҳирага олишга тўғри келди. Сешанба эрталабдан «Никоҳ уйи»га боришди.

— Афсус, бугун қилиб беролмайман, — деди ЗАГС мудираси кутилмаганда. — Узр, бизда текширув келиб қолди. Қоидага биноан бир ойдан сўнг келасизлар энди.

— Ахир... ахир ваъда бергандингиз-ку, жон опа, рози қиламан, оғзингизга сиққангани айтинг. Мен ахир бугун кечқурун учиб кетишим керак.

— Илтимос, шовқин кўгарманг, текширувчилар кўшни хонада ўтиришибди. Ҳеч қанақа рози қилишнинг кераги йўқ. Бир ойдан кейин келасиз, вассалом!

— Шошганда... шунақа бўлади доим, — деди Афифага гуноҳкорона мўлтираб Рамиз. — Энди нима қиламиз?

— Майли, шошмайлик, сиз учиб кетаверинг, бир ойдан кейин келолсангиз...

— Албатта, келаман! Майли, опа, сизга ҳам гап тегмасин. Роппа-роса бир ойдан сўнг келамиз...

«Никоҳ уйи»дан чиқиб, Рамизнинг ётоқхонасига боришди. Юкларини йиғиштириб, хайр-хўшлашиб, Аффанинг ижарахонасига йўл олдилар. Маълум бир ҳолатда суҳбатлашиб ўтиришди.

— Ҳеч кетгим келмаяпти. — деди Рамиз. — Худди кетсам... сиз билан қайтиб учрашолмайдигандек бўлаяпман.

— Қўйинг, ёмон хаёлларга борманг. Албатта, учрашамиз. ЗАГСчи опага «бир ойдан кейин албатта келаман», дедингиз-ку.

— Самолёт оқшом ўнда учаркан, сиз чиқиб юрманг. Қайтишда кеч қолиб кетасиз.

— Хавотирланманг. Ҳозир уловлар туну кун тўхтамайди.

Кейин яна у ёқдан-бу ёқдан анча гапиришишди. Бир маҳал Рамиз ботинқирамай Аффанинг қорнига ишора қилди.

— Ҳали... вақт кўпми?

Аффифа маъюс кулимсираб, соатига қаради. Кейин сакраб ўрнидан турди.

— Унга вақт кўп, лекин самолётингиз учишига кам вақт қолганга ўхшайди.

— Ҳа-я! Дарвоқе!

Шоша-пиша кўчага чиққанларида Рамизнинг самолёти учишига бир соат вақт қолган эди. Юкларини олиб аэропортга жўнашди. Етиб келганида рўйхатдан ўтиш охирлаб қолган экан. Рамиз улгурди. Чипта ва ҳужжатларини узатиб, Аффифага ўғирилди.

— Мен... бориб, сизни чақириб учун ҳужжат тўғрилайверман. Бир ойдан сўнг учиб келаман. Никоҳдан ўтган заҳоти жўнаб кетамиз. Агар сизни олиб кетишимга бирон нарса монелик қиладиган бўлса, рухсат ололмасам... ҳаммасини йиғиштириб, қонунга тўғрилаб, қайтиб келаман. Шу ерда бир кунимизни кўрармиз. Нима дедингиз?

— Шошилиб, нотўғри иш қилиб қўйманг, — деди Аффифа. — Боринг-чи, шароитга қараб иш тутарсиз.

Рамиз бироз журъатсизлик билан бўлса-да, биринчи бор уни бағрига босди. Шоша-пиша юз-кўзларидан ўпди.

— Хайр, азизам!

— Яхши боринг...

Рамиз самолётга чиқиб, ўрнига жойлашган заҳоти кўзидан тирқираб ёш чиқди. «Ҳаёт мен ўйлагандан кўра мураккаброқ экан», — ўйлади алам билан. — Шунча йил кутганим, сабр қилганим эвазига шу гал ишим тезроқ ҳал бўлиб кетиши мумкин эди-ку, ахир. Нега тақдир бунчалик шафқатсиз, синовлари бунчалик қаттиқ?!»

Ўша кун и онасини кузатиш чоғида эшитган дашномлари қулоғи остида такрор жаранглади: «Агар шу ташландиқ аёлга уйланадиган бўлсанг, у дунё бу дунё рози эмасман!»

Шу оғир гапдан сўнг ҳам Афифани «Никоҳ уйи»га етаклаб борди. Унга берган сўзининг устидан чиқмаса бўлмасди. «Онам барибир кечиради», деб ўйлади. ЗАГС мудирасининг бир ҳафта олдин берган ваъдасини бажармай, тутун қайтаргани аламини олти қилиб юборди. Ҳамма режа-мўлжаллари чиппакака чиқиб кетди. Энди нима бўлади? У ёқдагилар бир ойдан сўнг яна жавоб беришадими? «Нима, иш сенга ўйинчоқми?» дейишмайдими? Бошқа мамлакат, бегона одамлар бўлса. Ногаҳон кўнглидан бир гап ўтди: Ё Афифага уйланишини Худонинг ўзи хоҳламаяптими? Унда нега бошда уларни рўбарў қилди? Нега Рамизнинг юрагига аввал ачиниш, раҳм-шафқат шаклида бўлган, кейин энгиб бўлмас иштиёққа айланган туйғуни солди? Ё синаб кўрмоқчи бўлдими? Аллоҳнинг бандасига юборадиган синовлари турфа, дейишади. Гоҳ у молу давлат шаклида, гоҳ азоб-уқубат, гоҳ ногаҳоний муҳаббат... Нима бўлгандаям Рамиз Афифани учратгани, у туфайли юрагида илк бор ҳақиқий муҳаббат пайдо бўлгани учун парвардигорга минг бор шукрона айтади. Чунки шу пайтгача қанча-қанча қизлар билан танишган, суҳбатлашган, ҳатто бир-икки марта учрашувларга чиққанида юраги «жиз» этмаган. Афифани эса бир кўрди-ю... худди у билан умрбод таниш бўлгандек ҳис этди ўзини... Шу чоққача муз бўлиб ётган кўксига бирданига эрувгарчилик бошланди. Дийдаси юмшаб кетди. Беҳуш ётган бемор тепасида туриб илк бор кўзидан бир томчи ёш сизиб чиқди. Унинг соғайиб кетишини Худодан астойдил тилади. Ўзи эса қўлидан келган бутун илму амалини қўллаб, туну кун ёнидан жилмади. Оғир аҳволдаги касал яхши томонга ўзгариб, ўнглана бошланганини кўрганида яна кўзига ёш келди. Бу севинч ёшлари эди. Умуман, Рамиз Афифани учратганидан бери севинса ҳам,

ўкинса ҳам кўзига ёш келадиган, чуқур ҳаяжонга тушадиган бўлиб қолган. Жисмида ҳам, руҳида ҳам туб бир ўзгариш юз берганини ҳис этиб: «чин севги дегани шу эмасми?» — деб ўйлади. Лекин чин севгининг кўзи кўр, қулоғи қари бўлишини англаб, бунинг нақадар мураккаб синовларга дучор этишини кўриб, энди аламли ҳайратларга тушмоқда. «Ўша «Никоҳ уйи» мудирасининг текширувчиси ақалли бир кун кейин келақолса бўлмасмиди? Ё Афифа айтганидай: «тақдирнинг ҳукми шундайми? У бизларнинг қовушишимизни истамаяптими ростдан ҳам?»

«Рамиз ака, тушунинг, сиз ёшингиз анча бўлса ҳам уйланмаган бўйдоқ йигитсиз, қиз олишингиз керак. Ҳаёт қонуни, аждодларимиздан қолган урф-одат шуни тақозо этади. Акс ҳолда бир кунмас бир кун пушаймон қиласиз. Ҳозирги, эҳтирос, ҳис-ҳаяжон пайти келиб босилади. Ҳоврингиздан тушасиз. Бунинг устига дўст бор, душман бор, олдингизда бўлмаса, орқангдан ғийбат қилишади, устингдан кулишади. «Шунақа бир аёлни олди, шу билан яшаб юрибди», дея таъна, масҳара қилишади. Ўшанда... айрилишимиз жудаям оғриқли бўлади. Яхшиси ҳозир, ҳали кеч бўлмай туриб, айрилиб кетайлик...» «Мен ҳеч қачон сиздан айрилмайман. Сизни ҳеч кимга алишмайман». «Бу ҳаёт мураккаб, Рамиз ака, ҳеч нарса деб бўлмайди».

Шунда Рамиз ўйламай бир гап гапириб юборди. Бу гапи хато бўлганини эса анча кейин англади.

«Мен то тирик эканман, сиздан бошқа ҳеч кимга қайрилиб қарамайман. Бу — ойнадай равшан. Қуёшнинг Шарқдан чиқиши каби аниқ!..»

* * *

— Ассалому алайкум!

Ногаҳон қулоғида янграган кўнғироқдай майин овоз хаёлларини ўқеган қушнинг патидай тўзғитиб юборди. Рамиз нигоҳини самолёт шломинаторидан узиб, овоз келган томонга ўтирилди. Тепасида чамаси йигирмадан эндигина ошган, ўта замонавий кийинган, кўзига қора кўзойнак таққан қиз турар эди.

— Жойимга ўтирсам майлими? Менинг ўрним дераза ёнида экан. Ёки... ўтираверасизми?

— Сизнинг жойингизга ўтириб олибманми? Узр. Марҳамат. ўтинг.

Рамиз ўрнидан туриб, қизни ўрнига ўтказди.

— Бевовта қилганим учун кечирасиз, — деди қиз ўрнига ўтириб, кўздан кўзойнагини олгач. Рамиз унинг оппоқ юзи, тим қора кўзлари ва сочларига дастлаб лоқайд кўз ташлади-да:

— Ҳеч қиси йўқ. Хижолат бўлмаг — деди. Бу орада Рамизнинг чап ёнбошига тилидан хорижлик экани сезилиб турган яна икки ҳамсафар келиб ўтирди.

— «Боинг-747» самолёти титраб-титраб кўкка интилди. Керакли баландликка чиқиб, енгил суза бошлагач, йўловчилар енгил тин олишди.

— Сиз ҳам... Қизил денгиз соҳилига, дам олгани кетяпсизми? — гап қотди қиз.

— Ким? Менми? Мен... Мисрга эмас... Яманга боришим керак. Шунақаси учигга тўғри келди, — жавоб қайтарди Рамиз хаёлчан. Кейин бирдан кинояомуз ўйлади: «Бизга ҳали... қизил денгизга бориб дам олишга йўл бўлсин». Шу ўй таъсирида паришон хаёлларини йиғиб, қизга синчиклаб разм солди. «Қизил денгизда дам оладиган бу бойвучча ким экан?»

— Сиз... ўша ёққами?

— Ҳа.

— Бир ўзингиз... Ёш қиз... дадил экансиз.

— Бир ўзим эмас. Онам дугонаси билан уч кун олдин учиб кетишган. Улар мени Коҳира аэропортида кутиб олишади. Мен охириги имтиҳонни кеча топширдим. Шунинг учун сал кечикиб қолдим.

— Институтдами? Қайсисида, агар сиз сир бўлмаса?

— Иқтисодиёт университети магистратурасида ўқийман. Иккинчи курс.

— Ў-ў, бўлажак иқтисодиёт вазири...

— Мен илмий ишга қизиқаман. Келажакда институтда ё коллежда ишламоқчиман, диссертация ёзиш ниятим бор.

— Бу ҳам... ҳавас қилса арзийдиган орзу.

— Ҳали шунчаки орзу. Уни рўёбга чиқариш учун кўп меҳнат қилиш керак.

— Ҳа-а, демак, онангиз, дугонаси, сиз, кўчилик бўлиб дам олар экансизлар-да. Онангиз ҳам камида фан номзоди бўлса керак?

— Йў-ўқ, у кпши тадбиркор. Тижорат билан шуғулланади.

— Хориждан мол олиб келиб сотадими?

— Йўқ. Ўзи олиб келмайди. Олиб келиб берадиган «кўтарачи»лар бор. Онам бир нечта дўкон очган.

— Нима сотади? Кийим-кечакми?
— Ҳа, кийим-кечак, электроника, рўзгор буюмлари.
— Дугонаси ҳам тижоратчими?
— Йўқ, дугонаси олима. Бизнинг университетда ишлайди.
Иқтисод фанлари доктори Норгули Носировна Ҳожибекова, балким эшитгандирсиз?

— Эшитмаган эканман. Отангиз нима иш қилади?
— Отам... отам онам билан ажрашиб кетганида опам уч ёшда, мен бир ёшда бўлганман. У киши бошқа шаҳарда яшайди.

— Хабар олиб турадимиз? Касби нима?
— Касби шофёр. Автобус ҳайдайди. Йилда бир-икки келиб, опам ва мен билан учрашиб кетади. Ўзининг оиласи, болалари бор.

— Ҳа-а, ҳаёт мураккаб. Онангиз... сизларни оёққа турғазиш учун бошқа турмуш қилмабди-да?

— Қилган. Яна икки марта эрга теккан. Икки марта ҳам яшаб кетолмаган. Охири ўзини тижоратга уриб, шундан барака топди. Опамни, мени ўқитди. Опам тиббиёт академиясини битказган. Тиш доктори. Тиш поликлиникасида ишлайди. Икки йил олдин турмушга чиқди. Битта ўғилчаси бор.

— Ўзингиз-чи? Ўзингиз ҳали турмушга чиқмадингизми?

— Мен ҳали ўқияпман-у! Турмушга чиқиш бўлса, қочмас.

— Қочади-да! Мана, мен ҳам сизга ўхшаб «ўқияпман-у уйланиш бир гап бўлар», деб юравериб, ўттиздан ошиб кетдим.

— Ие, ҳалиям уйланганингиз йўқми? Нима ўқишда ўқидингиз бунча узоқ?

— Опангизнинг ҳамкасбиман. Мен ҳам тиббиёт академиясини битказдим. Токсикологман. Заҳарланганларни даволовчи. Ҳозир Яман Араб Республикасида ишляяпман.

— Исмингиз нима?

— Рамиз.

— Меники Кифоят.

— Чиройли исм экан. Кам учрайди.

— Қўйсангиз-чи, ўзимга ёқмайди. Маъноси «шу етарли, кейингиси ўғил бўлсин», деган маънони билдирар экан. Онам бечора ўғил кўришни орзу қилган-да. Лекин насиб этмаган экан. Энди «ўғил ўрнини босадиган бир куёв бўлса, бутун меҳримни ўшанга берардим, ўзим боқардим», деган орзуда юрибди.

— Онангизнинг эри, поччангиз ўғил ўрнини босмадимиз?

— Унинг ўзи оилада ёлғиз ўғил экан. Опам билан севишиб турмуш қуришган. Дарвоқе, улар иккаласи тиббиёт академиясида бирга ўқишган. Бултур битиришди. Балким танирсиз. Почтамнинг исми — Пўлат, опамники — Орзигул.

Рамиз елкасини қисди:

— Менинг битирганимга олти йил бўлди. Улар ўшанда биринчи курс бўлган. Кўрсам, балки эсларман. Шундай қилиб... онангиз яхши куёв бўлса, ўғил ўрнида кўраман. боқаман, дейдими? Ичкучуёв қилмоқчи экан-да?

— «Сизлар хоҳласаларинг, бирга яшайман, акс ҳолда халақит бермай ўзим алоҳида туравераман», дейди. Онам жуда бағри кенг, тоқатли, сабрли аёл. Отам у кишини ташлаб бир татар кондуктор аёлга уйланиб олганида ҳам «ғинг», демаган. «Майли, кўнглингиз мени хоҳламаган бўлса, нима иложим бор, бир кунимни кўрарман», деб икки бола билан ҳайё-хут, деб Тошкентга йўл олган. Кўп қийинчилик кўрган, нимага эришган бўлса, меҳнати билан эришган.

— Нимага эришган? — беихтиёр қизиқсиниб сўради Рамиз. — Бадавлатми? Қўша-қўша ҳовли-жойлар, машиналар, дала-чорбоғлар...

— Унчалик эмас. Онам — камтар аёл. Доим «султон бўлсанг ҳам чориғингни унутма», деб юради. Тўғри, яхшигина участка солганмиз. Опамга уй олиб берган. Менга алоҳида квартира ҳам олиб қўйган. Биттагина машинамиз бор.

— «Мерседес»дир ҳеч бўлмаганда?

— «Гранд Чероки».

— Ў-ҳ-ў, «Жип», демайсизми! Демак, Худонинг ўзи мени... пойтахтнинг гўзал бойвуччаларидан бирига рўбарў қилибди-да!

Рамиз бу гапни кулиб, ҳазил қилиб айтди. Айни пайтда ичида чиндан ҳам тасодиф туфайли танишган бу тўқ-тўкис оиланинг эркатой меросхўрига бўлган қизиқишига тобора кучайиб бормоқда эди. Боз устига Кифоят очиқкўнглиги, соддалиги билан Афифага ўхшаб кетар экан. Акс ҳолда танишганларига ўн дақиқа бўлмаёқ бутун сир-асрорини дастурхон қилиб ташлармиди.

— Мен бойвучча эмасман, — деди Кифоят. — Сиз ўзингиз бойвачча бўлсангиз керак. Хорижда ишлаётган экансиз.

— Ў-ў, бойвачча бўлганда қандоқ, — деди маъносиз жилмайиш баробарида чуқур хўрсиниб Рамиз. Кейин Кифоятнинг пирпи-

раб турган тигиз ва узун кипрпкларига қараб, ҳазилни давом эттирди: — Лекин мен ҳам сиз каби камтар бўлганим боис раҳматли ўқитувчи отамдан қолган миллион-миллион сўмлик меросдан воз кечдим. Камбағал-қашшоқ бўлиб, уч-тўрт сўм пул учун хорижда сарсон бўлиб юрибман.

Кифоят яна соддалик қилди:

— Тўғри қилгансиз, одам ота-онасидан қолган мерос билан яшаши қийин. Ётиб еганга тоғ чидамайди. Ўзи ишлаб топгани яхши. Мен ҳам онамга шунақа деганман. Ўзим ўқиб, касб эгаллашим керак, деб туриб олдим. Бўлмаса у кишининг даромади ёмон эмас. Мендан бошқа меросхўри ҳам йўқ.

— Опангиз-чи?

— Опамга тўрт хонали квартира олиб бериб айтган: «мендан сенга мерос шу, бошқа ҳеч нарсадан умидвор бўлма», деган. Қолаверса, опам билан поччамнинг хусусий тиш поликлиникаси очган пайти харажатини ярмидан зиёдини кўтарган.

— Хусусий поликлиникаси бўлса, опангиз ҳам бойвучча эканда! Сиз келажакда хусусий университет очарсиз?

— Айтдим-ку, мен бойликка эмас, илмга қизиқаман, деб.

— Фақат илмгами? Оила қуриш, фарзанд кўришга-чи? Унга-ям қизиқасизми?

— Албатта, қизиқаман. Оила қуриш, она бўлишни истамайдиган қиз бормикан дунёда?

— Унда нега ҳалигача бирон йигит билан севишмадингиз? Ёки севганингиз борми?

— Йўқ, дедим-ку! Ўқиш пайти бу ҳақда ўйлашга фурсат бўлмас экан. Ё менга шундайми... Гарчи бир неча курсдошларим гапирган, севги изҳор қилган. Рад этганман. Мен севиб қолишим мумкин бўлган одам... ўзим билан тенгқур эмас, мендан анча катта, ҳаётда ўз ўрнини топиб олган, касби яхши ўзи билимли бўлиши керак, мени ҳимоя қила олиши зарур, деб ўйлайман. Бу, чамаси, отасиз ўсганим учунми... Чунки болалигимда доим отаси бор дугоналаримга ҳавас қилар эдим.

Рамизнинг яна ҳазил қилгиси келди:

— Унда... Мана, излаган одамингиз ёнингизда. Сиздан камидан ўн ёш катта. Касби бор. Билими унчалик эмас-ку, ҳар қалай, дипломга эга. Қалай, маъкулми?

— Ҳазилкаш экансиз, — кулди Кифоят. — Лекин... сизнинг яхши кўрган қизингиз бор-ку!

— Нима? Қанақа яхши кўрган қизим? Қаердан олдингиз бу гапни?

— Аэропортда сизни кузатган жудаям чиройли қиз ким? Мен тасодифан кўзим тушиб, ҳуснига маҳлиё бўлиб, эслаб қолдим. Кўринишидан хотинингиз, деб ўйлагандим. Уйланмаганман, деганингиз учун севгилингиз эмасми, деяпман.

— Аҳа, демак, бошданоқ мени кузатиб келаётган экансиз-да, — деди пўписа оҳангида Рамиз.

— Айтим-ку, беихтиёр бўлди, деб. Ўша қиз чиндан ҳам чиройли экан. Севгилингиз эмасми?

— Сизга нима десам экан, Кифоятхон. Ўша қиз билан... чиндан ҳам яхши кўришганмиз. Лекин... турмуш қуришимизнинг иложи бўлмапти.

— Нега энди? Ким қарши? Онангизми? Ё у кишиникиларми?

— Онам.

— Вой, нега онангиз қаршилиқ қилади? Жудаям мос-ку сизга. Ёшлариниям... ўзингиз қатори бўлса керак? Нега кўнмаяпти онангиз?

Рамиз «айтайми-айтмайми» дея бир зум иккиланиб турди. Кейин сездики, бу қиз очиқкўнгиллиги билан уни ҳам очиқлик ва самимийликка даъват этяпти. Шу боис айтишга жазм этди.

— У қиз... олдин турмуш қурган.

— Ҳа-а...

— Мана, сиз шунга нима дейсиз, мен уйланмаган, ёши ўтган йигит, турмуш кўрган аёлга уйлансам, бунинг нимаси ёмон? Мана, масалан... ёши ўтиброқ қолган қизлар хотини ўлган ёки ажралишган эркакларга тегаверади-ку.

Кифоят қизарди. Бу гапни ўзига ҳам тегишли қилиб айтиляпти, деб ўйлади. Ўнғайсизланди.

— Билмасам. Ҳар қалай, нима бўлгандаям кўнгил кўнгилга келиши керак, менимча.

— Ҳа-а, раҳмат сизга, асосий гап кўнгилда бўлиши керак. Бири умрида бирон қизнинг қўлини ушламаган йигит, иккинчиси онаси ўпмаган қиз бўлишса-ю кўнгиллари тўғри келмаса, барибир бирга яшаш бефойда-да, шунақами?

— Шундай бўлса керак. Мен ҳам яшаб кўрганим йўқ. Лекин онамнинг дугонаси Норгул опанинг айтишича, яхши кўришиб турмуш қуришган бўлмаса ҳам дунёқарашлари, ҳаётдаги мақсад-интилишлари ўхшаш бўлса. Ўзаро ҳурмат-иззат билан ҳам

яшаш мумкин экан. У киши доим «ҳозирги замонда кўнгиллар эмас, манфаатлар тўғри келиши керак», дейди.

— Бу гапда ҳам жон бор. Лекин барибир муҳаббат асосига қурилган ҳаёт гўзал ва мазмунли бўлади. Хуллас, мен икки ўт орасида қолдим. Онамнинг норозиликларига қарамасдан биз никоҳдан ўтмоқчи бўлдик. Аммо... сўнгги лаҳзада бу иш бўлмай қолди. Мен севгилимга берган ваъданинг устидан чиқолмасдан жўнаб кетишимга тўғри келди. Энди бир ойдан кейин яна қайтиб келиб, ўша кунни барибир амалга оширмоқчиман.

— Онангизни норози қилишингиз тўғри бўлармикан?

— Севганимга берган ваъда-чи?

— Барибир... уларнинг иккаласи ҳам рози бўладиган энг тўғри йўлни топишга ҳаракат қилсангиз бўлмасмикан? Яна билмадим... онангизни ранжитиб, кейин бир умр афсусланиб юрманг, дейман-да.

— Бу гап ҳам тўғри. Учинчи бир йўлни топиш керак.

Стюардесса егулик ва чой олиб келди. Кавшанишиб, бироз жим қолишди. Тамаддидан сўнг Рамиз биринчи бўлиб гап бошлади. Нега шундай қилганини ўзи ҳам билмади. Афифа билан хайрлашув ва самолётга минган чоғидаги дилгиригидан асар ҳам қолмаган, фикру зикри ёнидаги қизда эди. Бунинг сабабини у ўзича «Кифоят мен шу пайтгача учратган қизлардан мутлақо бошқача, содда, ақлли, билимли, лекин одобли, энг муҳими, очиқ-сўзли ва самимий», дея изоҳламоқчи бўлди.

У қизга пайдар-пай саволлар берар, Кифоят уларга босиқлик билан аниқ, айна пайтда «билмадим, эҳтимол мен янглишаётгандирман», деган қўшимча билан жавоб берар, бу эса Рамизга хуш ёқар, чунки у аёл зотининг аксарияти ўз фикрини айтмасдан олдиноқ энг тўғри, энг ҳаққоний, деб ҳисоблашини кўп кўрган ва бундан мудом жабр чекиб келарди. Бунга охириги мисол — онасининг Афифа ҳақидаги кескин хулосаси. Шу топда беихтиёр Рамизнинг кўнглида: «Хўш, онам Кифоятга уйланишимга розилик берармиди?» деган савол туғилди. Яъни эрсиз бойвучча тижоратчи аёлнинг эркатой кенжа қизига уйланиб, унга ичкуёв бўлишимга кўнармиди? Мана, у орзу қилган онаси ўпмаган, бунинг устига молу давлати, бойлиги ўзига етиб ортадиган қиз. Шубҳасиз, унга уйланадиган йигит, агар менга ўхшаган камбағал бўлса, бир умр қул сингари хизмат қилиб ўтиши керак. Бунинг эвазига унинг қорни тўқ, эгни бут, турар жой, прописка

муаммолари ҳал қилинган бўлади. Тўқлик ва тўқислик оғушидаги қуллик. Гарчи... яхши, ювош хотинга тушсанг, лўлининг эркаги сингари ҳам ишламай ҳам унга ҳукм ва зуғум ўтказиб яшаш ҳам мумкин. Афсуски, биринчидан, сен лўли эмассан, агар шундай бўлганида сенга уй-жой, иш, маошнинг асло кераги бўлмасди. Иккинчидан, Кифоятнинг ювош хотин бўлишига ҳеч қанақа кафолат йўқ. Айниқса ҳали унинг онаси ким, қанақа аёл — билмайсан-ку, шаддод бўлса керак. Ҳар қалай, эри бекорга қўйиб юбормагандир. Онасини кўриб, қизини ол, дейдилар...

Ол-а, аллақачон Афифани унутиб, биринчи учраган қизга ўзингни эр қилиб, ўлчаб кўряпсан. Тайиннинг борми? Афифага гапирган гапларинг, қилган қасамёлларинг қаёқда қолди? Уят эмасми?

— Мисрга биринчи боришингизми? — сўради у миясига келатган ноўрин фикрлардан бир оз чалғиш мақсадида.

— Иккинчи. Ўтган йили ёзги гаътил пайтида ҳам боргандик. Хургада, Лухсор деган ажойиб жойлари бор. Сиз бўлганмисиз?

— Бизга йўл бўлсин.

— Бу гал чиқинг, бир-икки кун меҳмон бўласиз. Онам, Норгул домла билан таништираман. Денгизда чўмилиб, дам олиб кетасиз.

— Қанийди. Вақт йўқ. Эртадан кечикмай етиб боришим керак. Шунинг учун бу самолётдан тушиб, дарҳол бошқасига билет олишимга тўғри келади.

— Эҳтимол орада бироз вақт қолар?

— Кўрамиз...

Самолёт эрта тонгда Қоҳира аэропортига оҳиста кўнди. Рамиз билан Кифоят юк бўлмасидан жомадонларини олиб, каттакон кутиш залига чиқишди. Кутувчилар орасидаги ёшлари қирқдан ошган икки хушбичим аёлни Рамиз дарров илғади. Улар Кифоятни бағирларига босиб кўришишгач, Рамизга бироз ажабланиш ва савол назари билан қараб қолишди. Норгул хоним шўх аёл экан, Кифоятга ҳазил қилишга ҳам улгурди:

— Во-ой, бир ўзинг қолганингга икки кун бўлмаёқ куёв топиб олдингми, қизим?

Кифоятнинг онаси унга ўқрайиб қаради, ўзи бўлса ҳазилга эътибор қилмади.

— Танишинглар, бу киши — Рамиз ака. Йўлда ёнма-ён ўтириб келдик. Бу киши врач, Яман араб республикасида ишлар эканлар...

— Жуда яхши, — деди онаси Рамизга қўл узатар экан, ўзини таништиради: — Малоҳат Кифоятнинг онаси.

— Мен эса холаси Норгул Носировна бўламан.

— Икковларингизни ҳам сиртдан яхши таниб олдим, — деди Рамиз. — Энди яқиндан танишганимдан бағоят хурсандман.

— Биз ҳам, — деди Норгул Носировна.

— Қани, кетдик бўлмаса, бирга нонушта қиламиз. Қорниларинг ҳам очқаб кетгандир. — деди Малоҳат.

— Мен йўлнинг давомига олган билетимни қайдан ўтказиб, самолёт қачон учишини аниқлаб келай бўлмаса, — деди Рамиз.

— Майли, биз қараб турамыз-а, ойи, — деди Кифоят.

Рамиз кетди. Беш дақиқалардан сўнг қайтди.

Кечқурун соат еттида учаркан.

— Қандай яхши, кечгача биз билан бирга бўларкансиз, — деди Кифоят. Онаси унга кулимсираб қаради. Дугонасига ўгирилиб, юрагини кўрсатиб ишора қилди: «Юрагидан уриб қопти бечора қизнинг», деган маънода

Улар чиройли машинани кира қилиб, шаҳар сари йўл олишди.

Қоҳиранинг хушманзара, гавжум жойларидан бирида жойлашган беш қаватли, узун «Парк Хаят» меҳмонхонасига етиб келдилар.

— Биз шу ерда жойлашганмиз, — деди Малоҳат Рамизга қараб. — Зўр жой экан. Имконингиз бўлсайди, бир-икки кун дам олиб кетардингиз.

— Афсус...

— Афсусланманг, насиб этса, бу ерларда ҳали кўп дам оласиз, — деди Норгул Носировна. — Қани, Малоҳатхон, сиз қизимизни номерга олиб чиқиб, жойлаштириб тушинг, унгача биз Рамизжон билан ресторан ёнидаги хиёбончада сайр қилиб турамыз...

Она-бола ойнаванд фойега кириб кетишди. Норгул Носировна Рамизни пальмалар хиёбони сари бошлади. Асли қаерданлигини, ота-онаси кимлигини сўради. Рамиз саволларга қисқа, аниқ қилиб жавоб берди.

— Яхши, оддий зиёли оиланинг фарзанди экансиз. Касбингиз ҳам ҳавас қилгудек. Фақат ҳалигача уйланмай юрганингиз галати.

— Яқин орада уйланмоқчиман. Бирон ойлاردан кейин.

— Кимга?

— Севган қизим бор.

— Ўзингизга ўхшаган, қишлоқдан чиққан, на уй-жойи, на пропискаси бор қизгами?

— Гап унда эмас.

— Кечириб қўясиз. Ҳамма гап шунда, азизим. Менинг сизга ўхшаган шогирдларим кўп. Истеъдодли, тиришқоқ болалар. Қишлоқдан келиб, шаҳарга жойлашолмай, уй-жой, прописка билан қийналиб, асосий вақти, куч-ғайратини ана шу муаммоларни ҳал этишга сарфлаб, умрларини ўтказиб юборишяпти. Сизга эса... мана Аллоҳ ол қулим, деб Кифоятни рўбарў қилибди. Анна шу қизни қўлдан чиқарманг. Иш, уй-жой, прописка ва турмуш билан боғлиқ бошқа барча муаммолар бир йўла ҳал бўлади. Тайёр данғиллама ҳовли, дача, машина, бойвучча қайнона... Сиз эса фақат илмий иш қиласиз, фан номзоди, доктори бўласиз. Қизнинг ўзини қаранг. Хусни, билимига, ақли, одоби ҳавас қилгудай. Бахт, дегани шунинг ўзигинаси эмасми?

Рамиз кулди.

— Қизик. Сизлар ҳали мени яқиндан билмай туриб, шундай сарбаланд толени туҳфа этмоқчи бўляпсизлар... Ишончларингизни оқлай олмаслигимдан кўрқмайсизми?

— Мен одам боласининг қанақалигини бир кўришдаёқ кўзига қараб биламан.

— ...Ундан ташқари ҳозиргина мен севган қизим борлигини, бир ойдан кейин уйланмоқчи эканимни айтдим. ЗАГСга ариза топширганмиз...

— Ариза топширгансиз, холос-ку. Ҳали никоҳ қайд қилинмаган-да. Ё... фотиҳа ўқиб, унаштирилганмисизлар?

— Йўқ...

— Ана, кўрдингизми? Шошилманг. Ҳозирги пайтда севги, никоҳ, оила — ҳаммаси аниқ ҳисоб-китобга асосланиши керак. Акс ҳолда бу никоҳ истиқболсиз, оила омонат бўлади...

Кифоят ва онаси қайтиб келишди. Тўртовтон ресторанга кириб тамадди қилишди. Рамиз ақалли ўз овқатининг пулини тўламоқчи бўлди.

— Сизни биз таклиф этдик, меҳмонимизсиз, — деди Малоҳат. — Ўнғайсизланманг.

Тамаддидан кейин шаҳар айланишди.

— Ҳеч бўлмаса икки-уч кун қолмадингиз-да, Рамизжон, — деди Малоҳат. — Миср эҳромлари Хургада, Лухсор, Қизил ва

Ўрта Ер денгизлари, Нил дарёси, Сувайш канали — бу ерда томоша қиладиган жойлар кўп.

— Насиб этса ҳали яна келармиз, — деди Рамиз. — Сизлар яхшилаб дам олинглар.

— Кифоятга телефон рақамларингизни ёзиб қолдилинг. Уникини, бизларникини ҳам ёзиб олинг. Хабарлашиб, учрашиб турайлик. «Бир кўрган — таниш, икки кўрган — қариндош», дейдилар. Юртга қайтганингиздан кейин сизни албатта меҳмондончиликка таклиф этамиз.

— Насиб этса...

Тушликдан сўнг Рамиз билан телефон рақамларини алмашиб, хайр-хўш қилишди.

— Сен, Кифоят қизим, аэропортгача бирга бориб. Рамиз акангни кузатиб қўй, — деди Малоҳат. — Кейин бир таксини ушлаб, меҳмонхонага қайтиб келаверасан.

— Шарт эмас, ўзим кетавераман. — эътироз билдирди Рамиз.

— Во-ой, нега шарт бўлмас экан, — деди Норгул Носировна. — Озиб-ёзиб, икки ҳамюрт узоқ бир мамлакатда бирга бўлиб қолибсизлар, мундоқ суҳбатлашиб борасизлар-да.

Кейин у Рамизга яқинроқ келди-да, овозини пасайтириб деди:

— Мен айтган гапларни ўйлаб, мулоҳаза қилиб кўринг, ёмон таклиф эмас. Агар бир қарорга келсангиз, аввал менга кўнғироқ қилинг, қолган ишларни ўзим битказаман.

— Майли, — деди Рамиз кулимсираб. Кейин ўйлади: «Чамаси бу аёлга Кифоятнинг бахтини очиш эвазига катта бир «мукофот» ваъда қилинган.

Кифоятнинг ўзи ҳам аэропортда хайрлашув чоғида ажиб бир журъат кўрсатди:

— Сиз... ҳаммамизга ёқиб қолдингиз. Сиз билан яна учрашишни, дўстлашишни хоҳлаймиз. Қайда бўлсангиз ҳам кўнғироқ қилиб тулинг.

— «Ҳаммамизга», дегани умумий гап. — ҳазил қилди Рамиз. — Алоҳида ҳам ёқдимми?.. Масалан, сизга?

— Менга... ҳали... танишмасимиздан олдинроқ ёққансиз...

Бу — Рамизнинг ҳазилига қилинган жавоб ҳазилмиди ё жиддий гапми, англаб бўлмади. Ҳар ҳолда Рамиз учун бир нарса аниқ эди. Кифоят, унинг онаси, онасининг дугонаси тўқ, тўқис яшаётган, ҳисоб-китоби, пухта режали замонавий одамлар.

Уларнинг замонавий куёв ҳақидаги тасаввурларига Рамиз айнан мос келади. Норгул Носировна айтганидай: ёш, истиқболли кадр, бунинг устига моддий ғамхўрликка муҳтож бўлган ёлғиз қўлли етим йигит. Бойвучча хонимлар учун бундай йигитлар ноёб топилма ҳисобланади.

Рамиз самолётга чиққач, шулар ҳақида ўйлар экан. гоҳ энсаси қотар, гоҳ ҳайрон бўлар, гоҳ кулгиси қистар, гоҳ аччиқланиб, «булар мени даштда адашиб юрган эгасиз бир буқа деб ўйлашяпти, шундоқ бурнидан ип ўтказиб, қўшга қўшиб, ишлатаверасан, ҳолбуки, мен ҳам ўзимни унча-мунча нарсага ақли етадиган одам, деб ҳисоблайман», деб ўйлар, айти пайтда кўнглининг туб-тубида асов бир мойиллик уйғонаётганини кўрқув ичра ҳис этар, «тақдирнинг ўзи мени Кифоят билан учраштирган эмасми-кан, у тасодифий танишув эмас, пешонага ёзилган қисмат бўлса-чи», деган хаёлларга борар эди. Адан шаҳрига етиб, самолётдан тушган заҳоти қўл телефони жириглади. Кифоят экан.

— Омон-эсон етиб бордингизми? — деб сўради.

— Раҳмат, яхши, — жавоб қайтарди Рамиз ва миясида «тамом, энди бу қизнинг таъқибидан қочиб қутилиб бўлсан», деган ҳазиломуз, айти пайтда таҳдидли бир фикр чақнади.

19

Инсон ҳар жиҳатдан мукамал бахтга эришуви учун нималар керак? Айтишадик, оддий одам учун кўп нарса шарт эмас. Қорни тўқ, эгни бут, оиласи тинч, бола-чақаси соғ-саломат бўлса бас. Бизнинг Субут Сокин дўстимиз эса ўзини оддий одам, деб ҳисобламай қўйганига анча бўлган. Унинг наздида юксак даражада саодатманд бўлмоқ учун тинчлик, соғлик, тўқлик ва бутликдан иборат «лик-лик»ларнинг ўзи кифоя қилмайди. Бахт-саодат, бу — катта молу давлат, шону шуҳрат ва лоақал кичикроқ бўлса ҳам бир... тахт, яъни замонавий лаҳжага кўра мансаб курсисидан иборат мавқелар мажмуаси, демакдир. Аллоҳнинг карами кенг. Тунов кунгина бири икки бўлмай, чоригини судраб юрган Субут Сокин бугун улкан бир қўшма корхона муассисларидан бири, ана шу корхона кузатув кенгаши раиси Фариза Саъдиевнинг эри, асосий акциядор, асосий муассис Мирмаъди Саъидевнинг куёви, маҳаллий қайта ишлаш саноати вазирининг ўринбосари, ёзувчи ва драматург (дарвоқе, яқинда сатира ва комедия

театри унинг «Келин кўрсатиш» номли пьесасини саҳналаштирди). Ўзбекистон — Германия дўстлик жамияти аъзоси...

Унинг бугунги кундалик ҳаёти жуда тиғиз. Вақтнинг ҳар бир соати, дақиқаси ҳисобда. У энди давлат одами, иш ва ижод одами. Уч соҳани биргаликда қўшиб олиб бориш осон эмас экан. Бунинг устига тўртинчи — энг шарафли ва айна пайтда ғоят машаққатли ҳамда масъулиятли вазифа ҳам борки, унинг мазмуни Фаризахонимнинг кўнглини овлашдан иборат. Зеро, хоним никоҳдан сўнг Субутнинг қалбига қонуний соҳибалик ҳуқуқини қўлга киритди ва бу ҳуқуқдан иложи борича кўпроқ, самаралироқ фойдаланишга ҳаракат қилмоқда. Унинг ўзи эса бамисоли қайтадан қиз, аниқроғи, навжувон келинчақка айланган ва янги келинларнинг висол лаззатига нақадар ташна, нечоғлик эҳтиросли бўлиши қадимул айёмдан маълуму машҳур.

Мирмаъди оғанинг маслаҳатига кўра, Фариза ва Субут «тўйдан сўнг қайси биримизникида яшашимиз маъқул», деган муаммони ғоят оқилона ҳал этишди.

— Меникида ҳам, сизникида ҳам эмас, янги қурилиб ижарага топширилаётган «Евроуй»лардан бирини ижарага оламиз, — деди Фариза. — Ижара ҳақи кўпам қиммат эмас — ойига минг доллар экан, холос.

— Майли-ю... менинг вазирликда оладиган маошим бир ҳафтасини тўлашга ҳам етмайди-ку. — кулди Субут.

— Хавотир олманг. Ижара ҳақини қўшма корхона тўлайди.

— Унда... жиҳозларни ҳам бир йўла... унинг ҳисобидан олсак маъқул бўлар эди.

— Яхши. Сизнинг дидингиз ўткир. Ишдан чиқиб, итальян дўконларини бир айланиб, танланг. Кейин бирга кўриб, олиб келтирамиз...

Субут янги ҳовлини жиҳозлаш билан жиддий шуғулланди. Зеро, Саъдиев хорижга жўнаб кетишдан олдин яна бир маслаҳат берди:

— Яхшилаб, айна пайтда камтарона қилиб жиҳозланг. Ҳам-касбларингиз, юқори идоралар ходимлари меҳмондорчиликка келганда уялиб қолманглар...

Ана шу ташвишлар туфайлими, Субут Афифанинг қайтиб келуви ва, ҳатто ўзича бир қадар таниш бўлган Рамиз исмли бўйдоқ йигитга тегаётгани ҳақидаги хабарларга унчалик жиддий аҳамият бермади. «Бахгли бўлақолишсин», деди дилида бир

озгина қадар ҳис этиб. «Озод мамлакатнинг икки озод фарзанди қовушиб, бахтли бўлса, биз қувонмай ким қувонсин!» — дея хитоб қилиб қўйди кейин амалдорлиги эсига тушиб. Дарворқе, мулкдорликнинг ўзига хос сурури бўлгани каби амалдорликнинг ҳам ажиб завқу сафоси бор экан. Қайга борсанг, одамлар қўл қовуштириб, «хуш келибсиз, хизматингизга тайёрмиз», деб туради. Ўзингни қудратли ҳукмдор, деб ҳис этасан. Айтганини-айтгани, деганинг деган. Баъзида ақлга, ҳатто инсоф доирасига сифмайдиган хоҳиш-истакларингни ҳам киприк қоқмай адо этишади. Қўл остингдагиларни истаганча эзиш, масхара қилиш, ҳақоратлаш, ҳатто камситиш мумкин. Финг деганини «турмада чиритаман», деб қўрқитасан. Зеро, шундай қилиш учун истаган пайтда, истаганча имконият бор. Бу маҳаллий қайта ишлаш соҳасида нима кўп — қонунбузарлик, ўғрилик, ўмариш кўп. Ўғри билан тўғрини фарқлаш мушкул. Бирининг дўшисини бошқасига бемалол кийдириб юбориш мумкин. Мутлақо бегуноҳ киши айбсиз айбдор бўлиб қолиши ҳеч гап эмас. Ана шундай муҳитда мансабда ўтирсанг-у салгина уддабурон бўлсанг, ўзингни худди бепоён ва тубсиз уммондаги наҳангдек ҳис қилишинг мумкин.

Бу мулоҳазаларни Субут дастлаб киноямуз, бир қадар ижирғаниш билан кўнглидан кечирди. Вақт ўтгани, бу муҳитнинг ҳавосига кўниккани сари киноя ва ижирғаниши ўз-ўзидан йўқола бошлади. «Хўш, нима бўпти, менга Парвардигор шундай қисматни раво кўриб, кимларнингдир устидан ҳукмрон қилиб қўйган экан, нега энди уларнинг мутелик ила қилувчи тавозе ҳамда қулликларидан жирканишим керак? Уларнинг зўр ҳурмат ва эҳтиром билан (гарчанд бу эҳтиромнинг сохталиги, қўрқув ва шахсий манфаат зарурати туфайли эканини ич-ичидан сезиб турган бўлса-да) билдираётган илтифотларидан баҳраманд бўлиб, совға-саломларини (гарчи бу аслида оддийгина қилиб «пора», деб аталса-да) олиб юраверсанг бўлмайдим, хумпар!..»

Бунинг нақадар хавфли эканини у биларди. Собиқ «завжадоши» (унинг ўзи шу ҳазиломуз атамани ўйлаб топди) Даврбек Муқимхоновнинг аччиқ қисмати шундоққина кўз ўнгида жонланиб турарди. Айни пайтда шу ва бошқа кўплаб соҳаларда мансабга ўтираётганларнинг анча-мунчаси ўз фаолиятининг биринчи куниданоқ ўлиб-тирилиб пул йиғишини кўрнб ҳайратга тушар. «булар эрта-индин абгор бўлишини наҳотки билмасалар», дея энсаси қотар эди. Кейин англадики, билишади. Айнан бил-

ганлари туфайли ҳам «қора кунлар» учун беш-олти танга йиғиб олиш пайида бўлишади. Булар ҳатто қамалишдан ҳам қўрқимас экан. Бирови иккинчиси ҳақида шундай деб қолди: «Яхшигина маблағ қилиб, ишончли жойга бекитиб қўйса, қамалган тақдирда ҳам қийналмайди. Чиқиб келганидан кейин эса умрининг охиригача король бўлиб яшайдн». Мана, фалсафа! Мана, шахсининг смирилиши, чириб адо бўлишининг ёрқин мисоли! Ахир давлатнинг, халқнинг мулкани ўғирлаб, талон-тарож қилиб, қўлга тушиб, «ўғри», деган тавқи-лаънатига қолиб, шармандаю шармисор бўлиб, қамалиб... яна қанақа «король» бўлиб яшаш мумкин? Дарвоқе, Муқимхонов қандай қилган экан? Айтишларича, жуда кўп миқдордаги мол-мулклари, зебу зийнат, пул мусодара этилган. Ё у ҳам чиқиб келганидан сўнг «қирол бўлиб яшаш»га еттулик маблағни яшириб кетганмикан? Қачон чиқади? Чиққан пайтида «қирол бўлиб» яшагудек ҳолати, саломатлиги қоладими? Ахир турмани ўз оти билан турма, деб қўйибди.. Қизиги шундаки, Субут Даврбек билан деярли бирга ишлашган, унинг аянчли тақдиридан яхши хабардор айрим кишиларнинг худди Муқимхонов сингари яшаб, ишлаб, у қилган қилиқларни айнан такрорлаб келатганини ўз кўзи билан кўриб-билиб юрибди. Нега қуриқлашади? Нега Муқимхоновнинг қисмати уларга сабоқ бўлмайди? Улардан бирн яқинда Субутнинг ҳузурига келиб, очикдан-очик пора таклиф этди. Бир боғлам кўк қоғозни қўлига узатди.

— Бир-биримизни қўллаб-қувватлаб юрсак, ҳар иккимиз ҳам ютқазмаймиз, — деди у. Ҳалати жиҳати, у худди ўша, Муқимхонов ишлаган тумақдан. Каттакон корхонанинг раҳбари.

— Қўрқмайсизми? — деб сўради Субут унинг кўзларига тикилиб.

— Нимадан? Кимдан? — саволга савол ила жавоб қайтарди у.

— Қўлга тушиб, қамалиб кетишдан.

— Э-э, Субут ака, доно халқимизнинг бир мақоласи бор: «Қирқ йил қиргин бўлган тақдирда ҳам ажали етган ўлади». Бу — бир. Иккинчидан, чумчуқдан қўрққан тарик экмайди. Худо кўрсатмасину мабодо қўлга тушсак, қамалсак ҳам... Сизни сотмаймиз, қўрқманг, ака! — шундай деди-да, пулни чаққонлик билан Субутнинг столи устидаги китоблардан бирининг тагига тикди.

— Бунинг эвазига сизга қандай ёрдам қилишим керак? — сўради Субут.

— Ҳеч қанақа конкрет ёрдам керак эмас. Хонаси келган пайтда тарафимни олиб, қўллаб турсангиз бас. Арзимаган туҳфа бу, ака!

— Майли, ака, сизни... хонаси келса ҳам, келмаса ҳам муттасил қувватлаганим бўлсин. Лекин... манови пулингизни қайтариб олинг. Мен... менинг ўз бизнесим — завод-фабрикаларим бор, катта тадбиркорман. Садақага куним қолгани йўқ.

— Оббо-о! Унақамас-да энди, Субут ака, садақа эмас бу, туҳфа, менинг номимдан ўртоқларингиз билан битта чой ичасизлар.

— Олинг, дедим! — таҳдид билан кўзларини олайтирди Субут. — Акс ҳолда мелиса чақириб, топшириб юбораман.

Бундай пайтда ҳар қандай одам қўрқиб кетади. «Олмас экан», деб ўйлайди. Лоақал биринчи уриниш муваффақиятсиз чиққанини тан олиб узр сўраб, бермоқчи бўлган ришватини қўлтиққа уриб қуён бўлади. Манови одам эса... узр ҳам сўрамади, пулни ҳам олмай тура қочди. Субут стол ортидан чиқиб, унга етолмади. Хонасидан чиқиб, қабулхонада серрайиб турган котибага кўзи тушди. Нима қилишини билмади.

Кечқурун уйга келиб, Фаризага дабдурустдан:

— Мен бугун пора олдим. — деди. Фариза кўзларини катта очди:

— Ие, пора олган одам... олдим, деб айтадимми? Кейин кулимсираб: — жудаям... тез бошлаб юборибсиз-ку, — деди. Субут бўлган воқеани айтиб берди.

— Эртага чақиртириб... башарасига ўша пул билан соламан, — деди.

— У қадар... изза қилсангиз тўғри бўлмас. Ётиғи билан айтинг. «Пулга зор эмасман», денг. Сиз ўсишингиз керак. Обрўйингизни сақланг.

— Тўғри айтасиз. Аммо... пора олмай ишлаб... узоққа боришимга кўзим етмаяпти. Олақарга бўлиб қолишим мумкин.

— Сираям-да! Аксинча, олмасангиз обрўйингиз ошади. «Кўзи тўқ экан, ҳалол ишлар экан», дейишади.

— Билмадим-да...

Мирмаъди Саъдиевнинг режасига кўра Субут узоғи билан бирон йилдан кейин вазир бўлиши керак. Ана шунда сармояни икки-уч баравар кўпайтириш ва хорижий банклардаги жамғармалар миқдорини кескин ошириш мумкин. Аслида... Субутни куёв қилмасдан туриб, вазирлик лавозимига ўтқазиб ва у орқали тасарруфдаги корхоналарни хомашё билан старлича таъминлаш ҳисобига фойда миқдорини узлуксиз орттиришни мўлжаллаган эди. Йигитнинг биринчи уринишини чнппакка чиқариши боиси ҳам шу бўлганди. Бироқ кейин чуқурроқ ўйлаб кўриб, «жиловни маҳкамроқ ушлаш» учун қизининг хоҳишига розилик беришга қарор қилди. Иккинчи ва энг муҳим сабаб, жаҳон иқтисодий инқирози унинг Европадаги бизнесини жар ёқасига келтириб қўйди. «Яхшиям сармоянинг ҳаммасини олиб чиқиб кетмаган эканман», дея Худого шукр қилди Саъдиев. — Ўзбекистонда иқтисодий барқарорлик, корхоналарнинг ҳаммаси тўла қувват билан ишлаб турибди. Ўз юртингда бизнес қилиш яхши: шахсий бойлигини кўпайтириш билан бирга туғилиб ўсган Ватанингни ривожлантиришга ҳам ҳисса қўшасан. Бироқ «ўзингники ўзагингни кесадди», деганларидек, яқинларнинг орасида молу давлатингни кўролмайдиган ҳасадгўйлар ҳам кўп. Бир пайтлар Зоҳидий деган майда савдогарни кўллаб, катта ишбилармонлар доирасига олиб кириб, ўз бошига бало орттиргани Саъдиевнинг ҳеч қачон эсидан чиқмайди. Ўша Зоҳидий — яхшилигини билмаган нокас. Саъдиевни гораг қилиб, қаматтириб юборишига сал қолган. Саъдиев юртдаги барча бизнесларини йиғиштириб, мол-мулкларини арзон-гаров сотиб, хорижга қочиб жон сақлади. Зоҳидий аҳмоқ экан. Уни хориждан ҳам топиб ўлдирмоқчи бўлди. Қотил ёллади. Охир-оқибат ўзи ўз фитнасининг қурбони бўлиб, қамоқда ўлиб кетди. Хайрият, ҳозир унқаларнинг суроби тўғрилланган. Бирда ярим пайдо бўлгани ҳам узоққа бормаяпти. Шунинг учун Саъдиев ўз сармоясининг анчагина қисмини мамлакатда ишлатмоқда. Пайти келиб... ҳаммасини шу ерга кўчириш ниятида. Бунинг учун қизи билан куёви ғайрат-шижоат кўрсатиши, яъни Субут ҳокимият идораларида тобора юқорилаб бориши, Фариза ҳам... лоақал депутат бўлиши ва иккинчи томондан Саъдиев яратган иқтисодий-моддий салтанатни ҳифзу ҳимоятга сақлаши керак. Саъдиевнинг ўзи эса бу салтанатни мудом кенгайтиришни, мамлакатнинг барча бурчакларида кўчмас ва дахлсиз мулкка,

узлуксиз кўпайиб, ўсиб, кенгайиб борувчи ишлаб чиқариш мажлисларига эга бўлишни истайди. Унинг сеvimли бир латифаси бор. Насриддин Афанди кенг йўлда кетаётиб каттагина қўйлар сурувига дуч келибди. «Бу қўйлар кимники?» — деб сўрабди у чўпондан. «Ҳожа Аҳрорники», — деб жавоб берибди чўпон. Афанди яна йўлида давом этиб, кенг яйловда ўтлаб юрган беҳисоб молларга дуч келибди. «Бу моллар кимники?» — деб сўрабди чўпондан. «Ҳожа Аҳрорники», — дебди чўпон. Афанди яна йўл юриб юксак чўққилар пойидаги серсув, серўт бепоён водийга етиб, унда ўтлаб юрган минглаб йилқиларни кўрибди. «Бу йилқилар кимники?» — деб сўрабди йилқибоқардан.

«Ҳожа Аҳрорники», деб жавоб берибди йилқилар. Шунда Афанди эшагидан тушиб: «бор-э, сен ҳам Ҳожа Аҳрорники бўлақол», деб ҳайдаб юбориб, ўзи пиёда кетган экан.

Саъдиев бу латифани ниҳоятда жиддий ва фалсафий идрок этади, шарҳлайди. «Агар мол-мулкни оқилона, қатъият, сабрбардош билан кўпайтириб борсанг, иқтисодий куч-қудратинг шу даражада ошадики, ҳасадгўйлар, кўролмайдиганлар, хуллас, барча рақибларинг худди Насриддин Афанди сингари охиrhoқибат сенга тан бериб, миниб юрган эшакларигача ташлаб кетишга мажбур бўлишади». Саъдиевнинг яна бир сеvimли адабий қаҳрамони — Мирзакаримбой. «Ана уни ҳақиқий мулкдор, деса бўлади», деб ўйлайди Саъдиев. Ўзини ҳам худди ўшандай улуг асарлар қаҳрамони сиймосида тасаввур этади. «Пайти келиб... Мирмаъдибой номли қаҳрамон кинолар, китоблар, спектакллар ва, ҳатто операларда акс эттирилади», деб орзу қилади. Субут исмли ижодкор йигитга биринчи кўрганданоқ ихлос қўйгани ҳам бежиз эмас. «Бу бола — бўладиган бола», деганди у биринчи суҳбат чоғидаёқ. Мана, орадан муайян вақт ўтиб, ўша йигитни куёв қилиб олди. Баъзи бойлар: «куёв — ёв», дейишиб, куёвларни бизнесларига унчалик яқинлаштирмайдилар. Мирмаъдибой эса Субутни синаб, пишитиб, куёв эмас, ўғилдай кўрмоқчи. «Ҳар тўқисда бир нуқс», деганларидек, Худо Саъдиевга ўғил фарзанд бермади. Мирмаъдибой бундан ўкиниб ўтирмади. Ёлғиз қизининг биринчи эридан туғилган икки ўғлини бағрига олиб: «шуларни одам қилиб, орзу-ҳавасимга етаман», дея аҳд этди. Унгача эса... тантиқ қизининг тарбияси билан қатъий шуғулланди. Уни ҳуқуқ, сиёсий ва иқтисодга қизиқтиришга уринди. Фариза болалиқдан зийрак, зеҳни ўткир бўлиб ўсган эса-да, ҳуқуқ ва

сиёсатга қизиқиш билдирмади. Иқтисод билан ҳам азбаройи тирикчилик вазидан шуғулланар, севимли машғулоти санъат ва адабиёт эди. Яхшиям у рус мактабида ўқигани боисидан ўзбекча ижод қилолмас, санъат бобида ҳам айтарлик имкониятларга эга эмас. Акс ҳолда сочини битлатиб юрадиган айрим шоира аёлларга ўхшаб, дарвишона ҳаёт кечирган бўлармиди. Унинг санъаткор бўлишига эса, Саъдиев зинҳор-базинҳор йўл қўймас эди. Кимсан. Мирмаъдибойнинг қизи қўймичини қилпиллатиб, тўйда лапар айтиб, маст-аласт эркаклардан пул териб юрадимми? Яқинда унинг Субут ёзган китоб асосидаги кинода роль ўйнаганини эшитиб, «ҳай майли, болаликдаги орзуси амалга ошибди», деб қўяқолган эди. Кейин ўша кинофильми енгилтабиат аёл ҳаёти ҳақида эканини эшитиб, ғазаби қўзиди. Дискини опкелтириб, кўрди. Кейин бироз шаштидан тушди. Фильм адашган қизнинг қисмати ҳақида экан. Бош қаҳрамон машаққатли меҳнат эвазига пировардида ўз орзу-мақсадларига эришиб, жамиятда муносиб мавқе эгаллар экан. У авваллари Фаризадан ҳеч қачон сиёсатчи чиқмайди, шу боис невараларим улғайгунча сабр қилишим керак, деб ўйлаб юрарди. Кинони кўргач, миясининг тархи очилгандек бўлди. «Нима, сиёсат майдонида ўралашиб юрган аёлларнинг ундан ортиқ жойи борми? Субут билан яшаш асносида лаҳжасини анча созлаб олган. Энди уни депутат қилиш ҳақида ўйлаш фурсати етганга ўхшайди. Қолаверса, Субут ёнида-ку, келгусида ҳам унинг нутқини ўстиради, кемтигини тўлдиради. Қизига бу ҳақда гап очса: «Дадажон, нима қиласиз, мени сиёсатга аралаштириб, шу мажлисда ўтиришни ўлгудай ёмон кўраман», деди. «Қизим, тушун, сиёсат саҳнасида юрсанг... бизнесимизни ҳимоя қилиш янада ривожлантириш билан боғлиқ масалаларни ҳал қилиш осон бўлади». Қизи бўш келмайди: «ҳар қанақа масалани пул билан ҳал қилса бўлади-ку». «Йў-ўқ, қизим, пул билан ҳал бўлмайдиган масалалар ҳам кўп...» Хуллас, Фаризага ётиғи билан кескин насиҳат қилди: «Энди анови футбол ўйнаш, қўшиқ айтиш, кинода ўйнаш сингари енгил-елпи машғулотларни тамоман йиғиштириб, ўзингни сиёсатга тайёрлайсан. Биронта олим топиб, қўлига беш-ўн минг доллар узат: диссертация ёзиб берсин сиёсатда асқотади». Шу маслаҳати билан яқингинада Фариза фалсафа фанлари номзоди диссертациясини ёқлади. «Лоақал диссертациянинг мавзусини ёддан биласанми, деб сўранг бундан», дея ҳазиллашди Субут. Саъди-

ев уни энгил койиди. «Бир-бирларингнинг сирларингни ҳеч қачон бегона олдида очманглар, ўғлим». «Сиз бегона эмас-ку», деди Субут қизариб. «Менинг олдимда ҳам очманглар икковларингнинг сирларингни», деди Саъдиев қатъий қилиб. Сўнгра қизидан: «Хўш, докторликни қачон ёқлайсиз, номзод хоним», — дея ҳазиломуз сўраб, вазиятни юмшатди. «Тез орада», — деди Фариза. «Жуда яхши. «Фан докгори, депутат...» бу жуда чиройли жаранглайди», — деди Саъдиев. Субутга эса: «китобларни, майли ёзаверингу аммо эълон қилишга шошилманг, ҳозирча кўпроқ маҳаллий қайта ишлаш муаммолари билан шуғулланиш керак», деб маслаҳат берди. Сўнгра қўшимча қилдики, иккинчи мутахассислик сифатида иқтисодчи дипломини олиб қўйса зарари тегмайди.

Мана шунақа гаплар. Мирмаъди Саъдиев стратегия ва тактика бобида амалга ошираётган ишларнинг бир қисми мана шулардан иборат. Табиийки, бу чора-тадбирлар каттагина харажатларни талаб этади. Саъдиев эса арзийдиган ишлардан пулни аямайди. Пул ишлаши ва катта-кичик мақсадларни амалга оширишга хизмат қилмоғи керак. Пул қудратли бир девга ўхшайди. Ақл-идрокингиз кучли бўлса, уни бошқариб, тоғларни талқон қиласиз, нодонлик билан уни фақат йиғсангиз, бир тийинни ҳам туфлаб тугадиган бўлсангиз, у сизни измига бўйсундиради, ўз қулига айлантиради. Шу боис пул оддий бир қоғоз эканини, аслида унинг мазмун-моҳияти сизнинг миянгизда, идрокингизда эканини ҳеч қачон унутманг.

Бу гапларни у турли шаклларда қизига ҳам, Субутга ҳам кўп такрорлади. «Демак, пул — мақсад эмас, балки восита, — деди у Субутга бир гал. — Ана шу воситадан фойдаланиб... бутун дунёга ҳукмрон бўлиш мумкин».

Ушбу фикр-хаёлларни Мирмаъдибой ўзининг Германиядаги хушҳаво тоғ ўрмонида жойлашган қора тошдан қурилган қаср-вилласида ўтирган кўйи кўнгилдан ўтказди. Иккинчи қаватдаги кенг ва ёруғ хонанинг деразасидан узоқдаги юксак қорли чўққилар, унинг этагида улкан майдонларни эгаллаб ётган игнабарг ўрмонлар кўзга ташланади. Европадаги энг хушҳаво, кўплаб улуғ мамлакатларнинг энг бой одамлари яшайдиган мавзеда истиқомат қилишнинг ўзи ҳам пул инсонга нақадар юксак имкониётлар яратишининг ёрқин мисоли эмасми? Афсуски, пул одамга боқий умр бераолмайди. Йўқса...

Шу чоғ кўкрагининг ўн томони билинар-билимас санчиб қўйди. «Жигарим... Эҳ, жигарим! Намунча ўжарсан?» Беҳисоб пул сарфлаб қилинган муолажаларга қарамай... ишлашни, нечоғлик шоҳона бўлмасин, яшашни нега истамайсан? Сени алмаштириб ташлаб олмаётганимни билдингми, шунинг учун инжиқлик қиласанми? Илтимос, оғайни, озгина чидаб тур, яна бир ўн йилгина, лоақал... беш йилгина ишлаб тур. Кейин... майли, кетаман... Ўзим кетаман. Эй Парвардигор, шаккокона фикрларим учун ўзинг кечир!..»

Субут билан Фаризанинг бирга яшаётганига юз кун бўлди. Одатда дунё миқёсидаги муҳим сиёсий воқеаларнинг, айтайлик, янги президент сайланиши ёхуд мустақиллик эълон қилинишининг юз кунлиги нишонланади. Бизнинг келин-куёвлар ҳам ана шу анъанага содиқлик ила ўз никоҳларининг дастлабки юз кунлигини «Интерконтиненталь» меҳмонхонасининг ресторанида камтарона қилиб, эллик чоқлигина киши иштирокида ўтказишга жазм этишди. Айна кунларда Америкада даволанишда бўлган Мирмаъдибой ушбу тантанали маросимга келолмади.

— Шошилинч сураётда учиб кетяпмиз, — деди икки кун олдин кўнғироқ қилиб бойнинг ёрдамчи ва тансоқчиси, асли келиб чиқиши доғистонлик бўлган Ҳамзат исмли йигит. — У кишининг бироз кайфиятлари йўқ. Шу боис ўзлари кўнғироқ қилолмадилар. Узр сўрадилар. Атлантик-Ситидаги ўша таниш клиникага борамиз. Аҳволлари яхшилангач кўнғироқ қиламиз. Ўшанда зарур бўлса, учиб борарсизлар. Ҳозирча у киши ҳеч ким безовта қилмасликларини сўраяптилар. Маросим яхши ўтишига тилак билдирдилар.

Маросим чиндан ҳам яхши ўтди. Вазир ҳам келолмаганини ҳисобга олмаганда казо-казолардан анча-мунчаси иштирок этди. Керакли сарупо, совға-салом улашилди. Келмаган бўлишига қарамасдан вазир жанобларига ҳам туҳфа жўнатилди.

— Бориб келмасак бўлмайди. Ўзлари кўнғироқ қилмаганларига қараганда аҳвол жиддийга ўхшайди. — деди уйга қайтганларидан кейин Фариза. — Ё ўзим бориб келайми?

— Майли, эртага эрталабки рейс билан учинг. Мен ишга бориб шарт-шароитни кўрай-чи, жудаям зарур бўлса кўнғироқ қиласиз.

— Хўп...

Баъзида бир ой кўз очиб юмиб улгурмасингданоқ ўтиб кетгандек бўлади. Гоҳида эса, аниқроғи, кутганингда, шошилганингда бир умрга чўзилгандек туюлади. Афифа Рамизни кузатганидан сўнг кун санади, соат санади. Гарчи бу орада қишлоққа бир неча марта бориб келди. Отасининг кейинги маъракаларини ўтказишди. Онасининг қорнига ишора қилиб: «Энди нима қилмоқчисан, болам?» деган саволига: «тез орада ҳаммаси яхши бўлади, энажон», деб жавоб қайтарди. «Ҳаммаси ўйлаганимиздек бўлади. Рамиз бир ойдан сўнг келади. Никоҳдан ўтамиз. Кейин жўнаб кетамиз. Боламни ўша ерда туғаман. У... Рамиз билан менинг болам бўлади. Одамлар ҳам шундай, деб ўйлашларини истайман. Субут акам эса... у энди ўз йўлига, у ҳам эҳтимол ўша бойвучча бекасидан бола кўрар. Қолаверса, биринчи аёлидан ҳам фарзанди бор-ку. Мен эса Рамизга тегиб, унга садоқатли чўри бўлиб яшашим керак. У шундай иззат-икромга муносиб йигит. Мени, мендай хору зор аёлни севиб, куйиниб, ғамхўрлик қилиб юрибди. Йигитнинг марди шунақа бўлади. Ҳатто онасининг норизолигига қарамасдан севгисидан тоимади. Унинг бу яхшилиги учун бир умр қўлим косов, сочим супурги бўлиб, хизмат қилсам арзийди... Мабодо никоҳдан ўтганимиздан сўнг тезда жўнаб кетишнинг иложи бўлмаса... майли, Рамизнинг ўзи кетаверсин. Мен шу ерда қолиб, уни кутаман. Қайтага боламни шу ерда, ўз юртим, ўз Ватанимда қўлимга олиб олсам яхши. Рамиз қайтиб келганидан сўнг тўрт кўз-туғал бўлиб, аҳил онладек яшаймиз. Боламнинг сал суяги қотса, мен ҳам ишга кираман. Икковлашсак турмуш қийинчиликларини енгиш осонроқ бўлади. Уй оламиз, машина оламиз. Ишқилиб, Худо Рамизнинг омадини бериб, у ёқдан бироз пул ишлаб келсин. Етмаганига... Шаҳром аканинг пулидан олиб туришимиз мумкин. Шундоқ ҳам банкда турибди-ку. Дарвоқе, холам Субут акамнинг пулини қайтариб бердимикан?...»

Афифа анчадан буён бугун илк бор холасини эсга олди.

Шаҳромнинг қамоқхонадаги учрашув чоғида айтган таҳдидли гапи туфайлими ёки ўзи бу ердаги ташвишлар билан оворалиги боисми, у худди Субут сингари холасини ҳам деярли ёдга олмади. Гоҳ-гоҳида «ялт» этиб эсга келган чоғларда ҳам бошқа фикрларга чалғишга ҳаракат қилди. Хозир эса беихтиёр иккиси-

ни бирга эслади. Кейин «ўзлари ҳисоб-китоб қилиб олишади», деган қисқа хулоса билан хаёлини яна бошқа ўйларга бурди. Энди у чиндан ҳам ўз ҳаётида янги, мутлақо тоза бир саҳифа очиши зарурлигини тушунар, бунинг учун Шаҳром айтганидай эски хатоларни такрорламаслиги, зарур бўлса, баъзи яқин одамлардан ҳам воз кечиши кераклигини англаб турар эди. «Субутнинг ўзи бир гал айтганди: «топмоқ учун йўқотмоқ, қайтиб келмоқ учун кетмоқ керак», деб. Яна бир ерда ўқиганди, шу топда қайси китоблигини эслолмади. «... бизни унутгани унутмоқ керак». Ҳа, энди унинг учун Рамиздан кўра яқин, Рамиздан кўра қадрли инсон йўқ. Унга садоқатли ва меҳрибон хотин бўлса, кўнглидан чиқариб хизмат қилса, онаси ҳам вақти келиб тушунар, кечирар, ахир у ҳам инсон-ку. Рамиз ўша аёлнинг боласи-ку, ахир. Унда бўлган бағрикенглик, раҳм-шафқат онасида бўлмайдими? Шунчаки... она ҳозир аччиқ устида ўжарлик қилиб юрибди-да... Ҳали шаштидан тушади. Ўғлининг бахтли яшаётганини кўрса, ишонч ҳосил қилса тақдирга тан беради...

Рамиз ўша куни жўнаб кетганидан кейин эртасигаёқ кўнғироқ қилди. «Яхши етиб келдим, ҳаммаси жойида», деб қисқа гапирди. Бир ҳафтадан сўнг яна сим қоқиб, «ишларим яхши, ҳаммаси режадагидай кетяпти, деди. Учинчи кўнғироқ эса негадир бироз кечикди. Орадан ўн беш кун ўтиб кетди. Афифа: «ўзим кўнғироқ қилақолай», деб турганида, мана, бугун хайрият қўл телефони «дириллаб», чироғи ёниб, ойнасида Рамизнинг рақамлари кўринди.

— Айтилган вақтда етиб боролмайдиганга ўхшаб турибман. — деди Рамиз қисқа салом-алиқдан сўнг. — Жавоб беришмаяпти...

— Берган аризамиз... куйиб қолмасмикан ишқилиб? — сўради Афифа хавотир билан.

— Кутмайди. Куйса... янгисини ёзиш мумкин...

— Унда... қачон келсиз? Қачон жавоб берамиз, дейишяпти?

— Билмадим...

Афифанинг юраги «зирқ» этди. Рамизнинг овозидаги маънони аниқ илғамади. Иложсизликми ё... «Билмадим», дегани нима-си?

— Тушунмадим. Қачон келишингиз... номаълумми?

— Шунақага ўхшаяпти...

— Унда мен нима қиламан? Муҳлатим яқинлашяпти-ку...

— Сиз... сиз ҳеч нарсадан хавотир олмасдан... тайёргарлик кўраверинг. Афифа. Мен пул жўнатаман. Ҳеч нарсага зориқмай-сиз. Ҳаммаси яхши бўлади. Аслида... ЗАГС энг асосийси эмас-ку. Вақти келса, ўтамиз албатта. Агар муҳлатингиз келгунча етиб боролмасам, болангизни менинг номинга ёздираверасиз. Қонунан бунинг иложи бор. Шундай қиласиз. Хўпми? Мендан хафа бўлманг. Сизни барибир яхши кўраман...

Афифа ҳолсизланиб телефон тугмасини босди. Кўз олди қоронғилашиб кетди. «Сизни барибир яхши кўраман... Нега энди «барибир», деди нимадир бўлганмикан? Онасининг юзидан ўтолмаслигига, уни норози қилиб менга уйланолмастлигига кўзи етди-ми? Унда нега шуни аввалроқ айтмади? Умидвор қилиб, ишонтириб, энди... «билмадим», дегани нимаси? Эҳ... ёлғончи... Энди никоҳсиз бола туғаманми? Онамининг юзига қандай қарайман? Вақтида олдириб ташласам бўлмасмиди? Нега ишондим Рамизга? Уйланаман деган гапига лаққа тушиб ўтирибман-а, мен аҳмоқ... Шошма, шошилиб хулоса чиқарма, балким ростдан ҳам ўзига боғлиқ бўлмаган сабаблар билан келолмай юргандир. Уни тушун. Биринчи марта келганининг ўзи катта гап эмасми? Ҳар ой келиб кетавериши осон, деб ўйлайсанми? Вақинга қилмасанг-чи! «Бола туғилгунча улгурмасам, номинга ёздиринг», деяпти. Бунинг учун паспорти керак эмасми? Ё нусхасини факс орқали жўнатса ҳам бўлармикан?

Шошма, ҳали... омон-эсон қутилиб олиш ҳақида ўйласанг-чи! Туғилмаган боланинг тақдирини ўйлаб нима қиласан?

Ўзига ўзи далда беришга ҳарчанд уринмасин, Аффанинг кайфияти бузилди. Тушкунликка тушди. Кунлар бир зайлда зерикарли ўта бошлади. Нима қилишни билмай боши қотди. Икки-уч кун осмонга қараб ётди. Ўрис кампир койиди.

— Сен кўпроқ ҳаракатланишинг керак, уйда ётма, кўчага чиқ, сайр қил. Дўконларни айланиб, кўнглинга ёққан нарсаларни харид қил. Кайфиятингни кўтариб юр. Ана шунда боланг осон ва соғлом туғилади...

Имога маҳтал бўлиб турган эканми ё уйда ётавериб юраги сиқилгани асар қилдими — эртаси куни эрталабки понуштани қилиб, бозорга отланди. Пешингача айланиб юрди. Сал кўнгли ёришди. Бозордаги гавжумлилик, жонсарақлик, тинимсиз ҳаракат руҳига ғайрат бағишлади. Юриб, майда-чуйда сотиб юрган аёллар, ёш-ялангларга қараб, ногаҳон: «отанг — бозор, онанг

— бозор». деганларининг маъниси шу экан-да: бу ерда айланиб юрсанг бир кунинг ўтади», деб ўйлади. «Мен ҳам уйда бекор ўтиргунча бозорга чиқсам-чи?..» Пулдан тежаб ишлатиб, тижорат билан шуғулланиб кўрса бўлмасмикан? Бунинг учун уқув, қунт керак. «Ўрганаман-да, бозору дўконларда ўтирганлар ҳам онасидан савдогар бўлиб туғилмаган-ку». Хўш қиладиган бўлса, қандай тижорат қилади? Қишлоқдан келган кўплаб қиз-жувонлар сингари саҳар Қўйлиқ бозорига бориб, даладан деҳқонлар олиб тушгин сабзи-пиёзни кўтара арзон харид қилиб, ўтириб сотадими? Ёки Ургутгами, Қорасувгами бориб, улгуржи кийим-кечак олиб келиб, Чорсу бозоридаги дўконларга топширсинми? Бунга Рамиз юборган пул кифоя қилмайди, анчагина маблағ керак. Шаҳромнинг пулидан бир қисмини банкдан олиб, айлантирса-чи? Иш юришса яхши, юришмай, синиб қолса-чи? Шаҳромга кўрсатган ғурури қайда қолади? Бир кўнгли: «ишлайвермайсанми, Шаҳром ҳали қамоқдан чиқадими-йўқми, унгача Худо пошшо-ку», дейди. Ижарахонага қайтиб келиб ўйлаб анча ётди. «Бу аҳволимда елиб-югуриб тижорат қилиш ҳақида ўйлаш — кулгили. Аммо ўйламаслик ҳам мумкин эмас, нимагадир овуниши керак. Фақат овунчоқ эмас-ку тижорат. Фойда беради. Фойда билан ёқимли овунчоқ бирлашиб, одамни бахтли қилиши мумкин. Бахт нима ўзи?

Бир пайтлар Афифа бахтни севиш ва севилишдан иборат, деб тушунарди. Кейинроқ сокин ва хотиржам турмуш, деб ўйлайди. Энди бўлса пул ва сеvimли машғулотдан ташкил топади, деган хаёлга бориб ўтирибди. Аёл киши учун бахт бу — биринчи галда она бўлиш эмасмиди? Ёлғиз она қандай қилиб бахтли бўлиши мумкин? Боланг бўлса-ю унинг отаси бўлмаса, бунақа бахтнинг кераги борми? Шаккоклик қилма, Аллоҳ сента оналик бахтини лозим кўрганига минг бор шукр қилмайсанми?..

Ўйлаб-ўйлаб, Афифанинг боши шишиб кетди. Уйқуга ётиш олдидан: «Рамиз қачон келар экан, келармикан ўзи?» деган фикр кўнглидан ўтди.

Рамизбой дўстимиз ҳам айни шу дамда касалхонадаги шифокорлар хонасида ўтириб, худди шу ҳақда ўйлаётган эди. Борай, деса... борганидан сўнг Афифа билан ЗАГСдан ўтиши керак. Бу дегани, биринчидан, онасининг юзига оёқ қўйиш, иккинчидан,

Кифоятдан воз кечиш, демак. Кифоят эса Рамиз ўйлаганидан кўра ҳам қатъиятли чиқиб қолди. Қоҳира аэропортида хайрлашганларидан бошлаб деярли ҳар куни кўнғироқ қилади. Телефонда гаплашиш яхши-да, кўз кўзга тушмайди, одам кўнглидаги гапларни истиҳола қилмасдан, бемалол гапиравериши мумкин.

— Мен... сизга ёқдимми ўзи? — деб сўради Кифоят учинчи марта кўнғироқ қилганида. — Агар ёқмаган бўлсам, бекорга бошингизни оғритиб ўтирмаслигим керак...

Аслида бу гаплар мутлақо ортиқча эканини Кифоят яхши билади. Ахир Субут унга сеvimли аёли борлигини, унга уйланишга аҳд этганини айтган. Лекин ҳамонки, Кифоят шуни билатуриб, ўзи айтгандай «бошини оғритаётган» экан, демак, Афиладан айнитиб, ўзига оғдирмоқчи, буни Рамиз сезиб турибди. Шу боис унинг гапини бўлиб: «Сизга айтганман-ку», дейиши мумкин. Бироқ Кифоятнинг гапини бўлишга ва шундай дейишга ўзида жазм тополмайди. Қолаверса, Кифоятнинг ўзи ҳам гапини бўлишга имкон бермайди. Савол беради-ю жавобини кутиб ўтирмасдан тонги сайроқи қуш каби вижирлашда давом этади:

— ... Аммо-лекин сиз онамга ҳам жуда ёқибсиз. Айниқса, домламга у киши: «Бундай йигитларга жонингни садқа қилсанг арзийди», дедилар. Икковлари менга: «Рамизни қўлдан чиқарма, унинг муҳаббатига сазовор бўлиш учун, ҳамма нарсадан воз кеч, керак бўлса, қанот боғлаб ёнига учиб бор, сочингни супурги, қўлингни косов қилиб, чўри бўлгин», дейишяпти. Агар учиб борсам, ҳайдаб юбормайсизми?

— Ҳазиллашяпсизми? — кулиб сўради Рамиз қизнинг журъатидан ҳайратланиш баробарида: «қиз бола ҳам бир севса, қаттиқ севади», дейдилар, чамаси, бу Кифоятхон чиндан ҳам мени астойдил ёқтириб қолганга ўхшайди», деб ўйлади. — Бу ёққа келиш осон эканми? Виза, рухсатнома. яна ким қанча чиғириқлардан ўтиш керак.

— Кел, десангиз, ҳаммасини ҳал қилиб, бир ҳафтада ёнингизга бораман...

— Ўқиш-чи?

— Ўқиш бўлаверади. Домла холам бор-ку. Борайми?

Рамиз бир зум ўйга толди. Кейин... «келолмайди барибир», деб ўйлади.

— Келолсангиз... албатта келинг.

Кифоят бало экан. Бир ҳафтага қолмай етиб келди. Учадиган кунн аэропортдан қўнғироқ қилди:

— Самолётга ўтирдим. Маҳаллий вақт билан соат кечки бешда етиб борарканман.

— Алдамаяпсизми? — азбаройи ҳайрат билан сўради Рамиз.

— Сизни ҳеч қачон алдамайман.

Кифоят кутиш майдончасида кўриниши билан Рамиз унинг қатъиятига яна бир марта қойил қолди. «Бундай қатъиятли қизлар ўз муҳаббатига чексиз садоқатли бўлади», деб ўйлади. Ҳазиллашибми, жиддийми, қучоқ очиб пешвоз чиқди. Кифоят келасолиб, ўзини унинг қучоғига отди. Юзидан ўпди. «Нақадар журъатли бу қиз». кўнглидан кечирди Рамиз уни эҳтиётлик билан қучоғидан бўшатар экан. Ётоғига олиб келди. Ётоқхона маъмурияти билан гапиришиб, Кифоятга алоҳида бир хона олиб берди.

— Қайлиғингизми? Кўргани келибдими? — дея хайрихоҳлик билан сўради маъмурият ходимаси.

Рамиз индамай бош ирғаб қўйди. Кифоят хонага жойлашиб, бироз дам олгач, Рамиз уни хонасига олиб келди. Дастурхон тузалган, егулик, ичкиликлар муҳайё.

— Нима қуяй? — шишалардан бирини қўлга олиб сўради Рамиз. — Виски? Жин? Текила?

— Мен ичкилик ичмайман, — деди Кифоят. Кейин шарбат пакетига ишора қилди: — Анови шарбатдан қуяқолинг.

Рамиз унга шарбат, ўзига озгина виски қуйди.

— Қани, олинг! — деди.

— Нима учун ичамиз? — сўради кулимсираб Кифоят. — Учрашганимиз учунми?

— Ҳа! Ва яна... Сизнинг шунча йўлдан мендай фақир бир мусофирни йўқлаб келиб, кўрсатган жасоратингиз учун.

— Бу жасорат эмас... Шунчаки сизни жудаям соғиндим...

— Ўзингиз соғиндингизми ёки онажонингиз билан домла-холажонингиз: «боргин, соғингансан», деб маслаҳат беришдими?

— Киноянгиз ўринсиз. Менга сизни улар таништиришган эмаску. Сизни уларга ўзим таништирдим. Агар биринчи кўргандаёқ ёқтирмаганимда... уларга таништириб ўтирмасдим. Аэропортда хайр-хўш қилиб кетаверган бўлар эдим. Шундай эмасми?

— Шундайку-я... Биринчи кўрган чоғингизда... мени кузатган одамни ҳам кўргансиз. Наҳотки шунга қарамасдан...

— Ҳа! Шунга қарамасдан. Ҳаётда шунақа бўлади. Бир кўришда севиб қолиш... бу одамнинг ихтиёридан ташқари бўлар экан. Бундай пайтда одам муҳаббати жавобли бўладими ё жавобсиз қоладими, ўйлаб ўтирмаскан. Бир дугонам уч болали ўқитувчимизни севиб қолганди. Муҳаббати рад этилди, мактубларига жавоб олмади, домла уни кўрганида тескари қараб кетадиган бўлди. Лекин дугонам севгисидан барибир воз кечгани йўқ. У «керак бўлса, бир умр кутаман, пайти келиб, хотини қариб қолганидан кейин топишсак ҳам майли», дейди. Муҳаббат ана шундай туйғу. Одамни телба қилиб қўяди.

Рамиз жиддий тортди. Қўлидаги қадаҳни бир кўтаришда бўшатди. Кейин Кифоятнинг чиройли кўзларига тик қараб, бироз ўнғайсизланиб, бироз иккиланиб гап бошлади:

— Мен буни тушунаман. Сиз ҳам тушунаркансиз. Лекин... лекин мен сизга: «сиз телбаларча севган одамнинг ўзи худди ўша дугонангизга ўхшаб, салгина олдин бошқа бир одамни... («мантиқан ўзига тенг бўлмаган аёлни» — буни Рамиз тилига чиқармади, гарчи миясидан ўтган бўлса ҳам) телбаларча севганини билатуриб, унинг тош қалъа сингари қалбига сари юриш қилиб... янглишмадингизми?» — деб савол берсам... Нима деб жавоб берган бўлар эдингиз?

— Саволингизнинг жавобини аввалроқ айтдим-ку: севгим жавобсиз қолган тақдирда ҳам... ҳеч нарса ўзгармайди. Майли, сиз севган аёлингизга уйланинг, бахтли бўлинг. Мен эса теварангизга худди жонсарақ бир капалак сингари айланиб юравераман. Қўрқманг, бахтли яшашингизга халал бермайман...

Рамиз қадаҳга яна виски қуйди. Ичди. Боши қизиди. Шунинг таъсиридами ё бу ҳақдаги фикр кўнглининг бир четида аввалдан бўлганми, ҳар қалай ғалати бир гап айтди:

— Агар мен сизга яна бир савол берсам, бу савол бироз аҳмоқона бўлса... аччиқланмайсизми? Хафа бўлмайсизми?

— Сўранг, сўрайверинг.

— Сиз — бойвуча хонимнинг эрка қизи, ўзингизни бунчалик ерга уришингизнинг сабаби нима? Биронтаси алдаб... ташлаб кетган эмасми?

— Бу саволни бошқа бир шаклда аввал ҳам бергансиз. Ўшанда мен «ўқиш билан овора бўлиб, бу ҳақда ўйлашга фурсат етмаган», деб жавоб берган эдим. Энди яна ҳам муфассалроқ айтаман: биринчиси — ўқишга чалғидим, иккинчиси... онам айт-

ганки. менинг балоғатга етишим бироз кечиккан, учинчиси — шу чоққача кўнглимга ёқадиған йигитни учратмадим. Қисқа қилиб айтсам, ҳеч ким алдамаған, бирон йигит... қўлнимни ҳам ушламаған. Тўғри, сиз «бокира қиз бўлсангиз, шунча йўл босиб, менинг олдимга келгани кўрқмадингизми?» деган савол ҳам беришингиз мумкин. Бояги жавобни қайтараман: севгнга асир тушган одам ҳеч нарсадан тап тортмайди.

— Йўқ, мен бошқа, яна бир аҳмоқона... мантиққа тўғри келмайдиған савол бермоқчиман. Лекин журъатим етмай турибди.

— Сўрайверинг.

— Агар... Агар мен... «Қайлигимга бўлган муҳаббатимни инкор этмаған ҳолда сизни ҳам ёқтириб қолдим, десам... устимдан кулмайсизми, мендан нафратланмайсизми?» деб сўрасам, нима деб жавоб берган бўлардингиз?

Кифоят аввал кулиб юборди. Кейин жиддий тортиб чимирилган қошларининг ўртасида чиройли чуқурча ҳосил бўлди.

— Бу кулги ёки нафрат билан жавоб қайтарадиған савол эмас. Бу ҳолат... ўйлантиради. Гарчи бугунги замоннинг эркаклари бир йўла иккита эмас, тўртта аёлга ҳам бирваракай «севаман», дейиши мумкин. Ҳозир бунга ҳеч ким ажабланмайди. Лекин мен... ўз муҳаббатидан воз кечмаған ҳолда... бундай севгини қабул қилолмасдим. Тушунинг. Қиз бола... иккинчи хотинликка рози бўлиши... камдан-кам ҳолларда учрайди.

— Мен «иккинчи хотин бўлинг», деётганим йўқ. Биринчи бўласиз. Лекин... Афифадан — ўша аёлнинг исми шунақа — ҳам воз кечолмайман. Мен унга ваъда берганман. Ваъдамни бажармасам, номардлик бўлади.

Кифоят ўйланиб қолди. Ерга қаради. Рамиз кўнглидаги гапни омон-эсон айтиб, олгани, бундан осмон узилтиб ерга тушмагани, аниқроғи, Кифоят сапчиб кетмаганини кўриб, юраги тинчланди. Қадаҳига яна виски қуйди. Сипқорди.

— Аслида... биласизми... Афифа менинг севгимга астойдил жавоб қайтарған эмас. У бир пайтлар алданған. кейин халоскор бир инсонни севған, ўша севған одамига турмушга чиққан, бахтли бўлған, бироқ, айрим сабаблар билан ажралишған. Ажралишганидан кейин ҳам эри билан учрашиб юрган, қорнидаги боласи ҳам ўз эридан. У ҳалиям эрини яхши кўради. Эри эса... бошқа бир бойвучча аёлга уйланған. Шунинг учун Афифа эридан қаттиқ ранжиган, энди у билан яшашни ҳам, бола ундан

эканини ҳам айтишни хоҳламайди. Мен уни даволаш асносида... яхши кўриб қолдим. Мураккаб вазиятга тушгани боисми-кан? Хуллас, унга ёрдам бергим, уни бахтли қилгим келди. У яқин-яқингача, менинг севгимни рад этиб келди. «Бизлар тенг эмасмиз», деб юрди. Ҳатто хорижга қочиб ҳам кетди. Лекин мен... ортидан қолмадим. Ниҳоят у рози бўлди. Биз ЗАГСдан ўтиш ҳақида ариза бердик. Бир ой муҳлат ўтиши зарурлиги боис никоҳимиз кейинроққа қолдирилди. Шунда... сизни учратдим. Тақдир, деганлари қип-қизил ўйинчи экан-да, нима дейсиз бунга. Сиз... ўйламанг «мени қандайдир шахсий манфаат туфайли қўлдан чиқаргиси келмаяпти», деб. Йўқ. Унақа эмас. Мен турмуш қийинчиликларини кўп кўрган ва шунга кўниккан одамман. Онангининг бойвуччалиги, турмуш шароитларингиз ўз йўлига. Мени унақа нарсалар қизиқтирмайди. Мени... мени қизиқтиргани... ростини айтсам... сизнинг самимийлигингиз. Севгингизни соддалик билан очиқ айтиб, унга эришиш-эришмаслик ҳақида ҳам ўйлаб ўтирмасдан мени, мендай бир оддий, камбағал йиғитни шунчалик юксакка кўтариб, ортидан шунча узоқ жойларга келиб юришларингиз...

— Демак, бу фақат қизиқиш экан-да? Бунинг Афифага ачиниш асносида туғилган муҳаббатингиздан нима фарқи бор? Иккаласи бир нарса эмасми?

— Билмадим, Кифоят, бошим айланиб кетди. Лекин... Лекин сизга бўлган туйғу... фақат қизиқиш эмас. Сизга ҳам... қаттиқ боғланиб қолдим, шекилли... Акс ҳолда... қизлардан, уларнинг ота-онасидан менга илгари ҳам кўп таклиф тушган...

— Кўп ичдингиз, энди дам олинг, қолган гапларни эртага гаплашамиз, — деди Кифоят. — Мен дастурхонни йиғиштириб, хонамга борай.

— Шу ерда, қолаверинг... — деди Рамиз Кифоятнинг кўзига қарамасдан.

Кифоят унинг гапини эшитмаганга олди. Дастурхонни йиғиштириб, идиш-товоқларни ювиб, хонасига кетди. Эрталаб барвақт туриб, Рамизнинг хонасига келди. Чой қўйиб, дастурхон тузади, қуймоқ пиширди. Рамизда кеча ичкилик таъсирида пайдо бўлган журъату дадилликдан асар ҳам қолмаган, қизнинг кўзига тик қарай олмасди.

— Мен ишга бориб келгунча зерикиб қолмайсизми? — деб сўради.

— Зерикишга вақт бўлмайди. Хонангизни йиғиштириб, тозалаш, кирларингизни ювиш керак.

— Шартми шу?

— Албатта! Йўқса нимага келдим?!

Кечқурун ишдан қайтган Рамиз хонаси чиннидай қилиб, кийимлари, чойшабу ёстиқ жилдлари ювилиб, дазмоллаб қўйилганини кўрди. «Эркатой қиз эмас бу. Рўзгорни гулдай қилади», деб ўйлайди.

— Ошнинг тагини солиб қўйдим, — деди Кифоят. — Ўзимизнинг паловни соғингандирсиз?

— Ҳали палов пиширишни ҳам биласизми?

— Ие, албатта! Нима, сиз мени қўлини совуқ сувга урмайдиган «оқбилакойим», деб ўйладингизми?

— Йўқ. Ундай деб ўйлаганим йўқ. Лекин пазандалик бобида ҳамма ҳам...

— Қани, кўрайлик-чи, ошингиз қанақа экан...

Шунда Кифоят бироз саросималанди.

— Билмадим. Бу ернинг гуручи... Келишда бир-икки кило девзира ола келмабман-да.

— Бу ернинг гурчи саҳройи. Сувга чанқоқ бўлади. Тузукроқ солаверасиз...

Ош сузилди.

— Бугун ичмасангиз бўлармиди, — деди маслаҳат оҳангида Кифоят стол устидаги шишаларга қараб.

— Майли, ичмайман. Ошнинг таъмини бузмасин.

Ош ейишди. Рамиз ошни қўли билан мақтаб-мақтаб, бошини ирғаб-ирғаб еди.

— Қўлингиз ширин экан, — деди у ва қўлини артиб, чой ҳўплади. — Дард кўрмасин.

— Раҳмат. Ош бўлсин.

Кейин улар кечаги суҳбатни қолган жойидан давом эттиришга уришишди. Рамиз ҳарчанд уринмасин, тилининг тушовини ечолмади. Шунда Кифоят яна дадиллик кўрсатди:

— Кеча кайф устидами, ё ҳушёрмидингиз, «икковларингизни ҳам яхши кўраман», деб айтдингиз. Шу гапингиз жиддийми?

— «Мастлик — ростлик», дейишган. Қандай гап айтган бўлсам, ҳаммаси жиддий, — Рамиз сал дадиллашиб Кифоятнинг кўзига қаради. — Аммо бу гапим қанчалик жиддий бўлса, шун-

чалик бемаъни. Чунки турмуш қурмаган қизга бунақа гап гапирилмаслигини яхши биламан...

— Яна... айтдингизки, «сенга қонуний уйланаман, ундан эса хабардор бўлиб тураман, боласини номимга оламан», деб. Демак, бир йўла қўш хотин олмоқчи экансиз-да?

— Агар бунинг номи шунақа, деб аталса, нима ҳам дардим! Аммо-лекин чиндан ҳам сизга тўй қилиб, қонуний уйланмоқчиман. Агар рози бўлсангиз.

— Унга-чи? Кечагина унга қонуний уйланмоқчи эдингиз-ку!

— Бу саволингиз устида кеча батафсил гаплашдик. Афифа билан никоҳимизга онам мутлақо қарши эканини у билади. Тушунади. Лекин... ундан ҳам воз кечмайман. Кеча айтдим. Сўз берганман.. Эҳтимол вақти келиб... Хуллас, мени севсангиз, сиз ҳам тушунишингиз керак.

— Мен кўриб-билиб туриб, кундошликка рози бўлайми? Ўйлаб гапиряпсизми? Рамиз ака, биламан. Сиз бир сўзли мард йигит бўлганингиз учун Афифадан эмас, унга берган ваъдангиздан воз кечолмаяпсиз. Аслида уни севмагансиз. Бўйдоқ йигит болалик аёлни яхши кўриб қолиши... ва, айниқса унга уйланишга аҳд этиши кам учрайди. Бу ё мажбурликдан, ёки ўзингиз айтаётганингиздек, азбаройи раҳм-шафқат туфайли юз бериши мумкин. Ўзингиз айтяпсиз-ку, Афифани тушунади, деб. Унга «ўз тенгимни топдим, унга уйланаман», десангиз, монелик қилмайди. хафа бўлишга ҳам ҳаққи йўқ. Боласини... агар эридан бўлса, эрининг номига ёздиргани яхши. Қонунга ҳам, урф-одатларимизга ҳам тўғри бўлади. Эри кўнмаса, ўзининг номига ёздирсин. Мутлақо алоқаси йўқ кишини аралаштириб нима қилади?

— У мажбурлаган эмас. Мен ўзим...

— Биламан... Сиз инсонпарварлик бағрикенглик қиламан, деб номингизни булғаб, шаънингизга доғ тушириб қўясиз. Келажакнингизга тўсиқ ташлайсиз. Нима кераги бор? Биров сизни мажбурламаётгани бўлса... Унинг ўрнига келажакнингизни ўйласангиз яхши эмасми? Агар биз бирга бўлсак, турмушнинг майдачуйда ташвишлари ҳақида ўйлашга ҳожат қолмайди. Илмий иш қиласиз, карьера ҳақида ўйлайсиз, бунақа... чўл-саҳроларда эмас, юксак даражада ривожланган мамлакатларга бориб, супер замонавий клиникаларда ишлайсиз. Вақти келиб, хусусий клиникангизни очармиз...

— Ұх-аў... олтин тоғлар, осма боғлар... онангизнинг беҳисоб молу давлати...

— Кесатманг, мен сизга гапнинг индаллосини айтяпман. Агар «онангизнинг молу давлати керак эмас», десангиз, ўзимиз ҳаммасини нолдан бошлаймиз. Биргаликда ишлаймиз, рўзгоримизни бутлаймиз.

— Сизнинг журъатингиз, удабурунлигингиз қаршисида ҳайрат билан таъзим қиламан. Сўзларингиз мантиқи шу қадар кучлики, инкор этишга ожизман. Гапимда ҳеч қанақа киноя йўқ. Аммо-лекин ўзимни «бевурд, бетайин кимса», деб ҳисобламанлигим учун обдон ўйлаб кўришим керак. — деди Рамиз.

— Ўйлаб кўринг...

— Сиз қачон қайтмоқчисиз?

— Кет, десангиз, шу бугуноқ.

— Кет, демайман. Лекин... онангиз хавотир олиб ўтирганини ҳисобга олиб, тезроқ жўнаганингиз маъқул эмасмикан, деган фикрдаман.

— Бўпти, бўлмаса ҳозир аэропортга қўнғироқ қилиб, яқин орадаги самолёт қачон учишини билиб беринг.

— Майли...

Кифоят пешиндан кейин самолётга чиқди.

21

«Узоқ давом этган оғир касалликдан сўнг, Ўрта осиелик энг бадавлат ва энг таниқли тижоратчи миллиардерлардан бири Саъдиев Мюнхенда бандаликни бажо келтирди...» Интернет сайтларидан биридаги ушбу қисқа хабарни бир-биридан анча узоқда бўлган икки киши тахминан бир пайтда ўқиди.

Биринчиси — ахлоқ тузатиш муассасаси маҳбуси, марҳумнинг собиқ куёви Даврбек Муқимхонов. «Илоҳим худо раҳмат қилсин. Яхши одам эди. Ундан ёмонлик кўрганим йўқ...» Иккинчиси — ижарахонасида ғамгин ўтирган кўйи виртуал почтани варақлаб, Рамизнинг навбатдаги мактубини қидираётган Афифа. У Мирмаъди Саъдиевнинг Субутнинг қайнотаси, беҳисоб молу давлат соҳиби ҳамда жудаям қўли узун қудратли одам эканлигини эшитганди. Шу боис олдин: «Парвардигор имонини берсин, дея юзига фотиҳа тортиди. Кейин кўнглидан: «Бойлар ҳам ўларкан-да», деган юзаки бир фикр ўтди.

Муқимхонов билан Аффанинг ўй-хаёлларини бақамти таҳлил этишимизнинг боиси: кун кеча худди шу интернет тўлқинлари орқали улар ихтиёрсиз равишда виртуал суҳбат қуришларига тўғри келди. Бунга сабаб зонадаги бир хил, зерикарли ҳаётдан безор бўлган Муқимхонов яқинда муассаса раҳбариятидаги ошналарининг сўзсиз розилиги билан баракдаги бўлмасига компьютер олиб келиш ва уни интернетга улаб олишга муваффақ бўлди. Сўнгра ёш маҳбуслардан бирининг ёрдамида интернет орқали оламга виртуал саёҳат қилиш, таниш-билишлар билан хабарлашиш йўл-йўриқларини ўрганишга киришди. Шунинг асосида бу машғулотга шунчалик қизиқиб кетдики, «ноутбук» деб аталувчи ушбу мўъжаз қора жомадончани куну тун қўлдан қўймайдиган бўлди. «Инсон ақл-идрокига тасанно! Турмада ўтириб, бутун дунёни кафтдагидек кўриб турсанг, истаган кишинг билан ғойибона учрашиб, суҳбат курсанг... Қанақасига ғойибона бўларкан? Ана суврати қаршингда-ю, оғзининг қимирлашигача кўриб турибсан. Юзма-юз суҳбат, дейиш мумкин бемалол. Фақат, қўлини қисолмайсан, бағринга босолмайсан...

Дарвоқе, Аффифа қайларда юрган бўлса шу топда? Ҳар эҳтимолга кўра бир мактуб ташлаб қўйиш керак. Ажабмаски, ўқиб, жавоб ёзса. Тунов кун Амир маъюслик билан «ўша дўхтир йигит билан турмуш қуришга қарор қилишибди», деганди. Амрининг маъюслиги сабаби яқинда унинг ёстиғи тагидан юз граммча гиёҳванд модда топилиб, такрор судланди. Муҳлатига муҳлат қўшилди. Муқимхоновнинг тахминича, Амирни энди бу ердан чиқаришмайди. Буни унинг ўзи ҳам сезган. Аввалги ўқтамлиги йўқ. Гарчи аҳён-аҳёнда «менинг қутилиб чиқишимга қарши бўлган одамлар отдан тушадиган замонлар ҳам келади», деб такрорласа-да, бу гапига ўзи ҳам ишонмайди. «Уша битидан бошқа бисоти йўқ дўхтир боланинг нимасига учди экан Аффифа?» деб сўради Даврбек ундан. Шунда Амир ғамгин жилмайди. Эски мақолга ижодий ёндашиб, янгича талқин қилди: «Узоқдаги қуйруқдан яқиндаги қуруқ яхши», дейишган, биродарим». Муқимхонов унга: «Маيلي, ўкинманг, бизнинг кўчада ҳам байрам бўлажак», дея далда берди. Сўнгра ўзидан хаёлан сўради: «Нега мен, уни ҳеч унутолмайман?» Хаёлий жавоби ҳам саволдан иборат бўлди: «Эҳтимол тақдирнинг ўзи бизни... умрбод боғлаб қўйгандир?» У бундай деб тахмин қилишга асосим бор, деб ўйлади. Чунки... ҳув ўша биринчи муҳаббат гаштидан воз кечиб, «ха-

лоскори» бўлмиш Субутга тегиб кетганидан сўнг ҳам Афифа унинг ёрдамини қабул қилганди. Кейин тасодифанми ё қисмат қонунига кўрами, улар туманда яна учрашишди. Муқимхонов ўшанда қилган хатосини алам билан эслайди. Мағрур аёлнинг гурурини синдирмоқчи, ялинтирмоқчи ва ўз оёғи билан келиб кўйнига киришига эришмоқчи бўлганди. Ҳолбуки, яна беғараз ёрдам қилиб, унинг ихтиёрий чин муҳаббатига сазовор бўлиши мумкин эди-ку! Эҳтиётсизлик, калтабинлик оқибатида оралари бузилиб кетди. Кейин тақдир уларни яна учраштирди. Афифа аслида уни кўришга келмаган, Даврбекни бу ерда учратиш ҳақида эҳтимол, ўйламагандир ҳам. Аммо кўзи кўзига тушганида алланечук бўлиб кетганини Муқимхонов сизди. Чамаси юраги «жиз» этиб кетди. Кўз очиб кўргани-да барибир ҳам. Қолаверса... Даврбек мансабдорлик йилларида орттирган қорнидаги «обрў» чарвиси, томоғидаги халтасимон бақбақалардан халос бўлиб, ҳозир яна йигитлик чоғларидаги сингари хипча, тик қоматли йигит қиёфасига кирган. Йигит чоғларида эса уни бир кўрган қиз-жувон беихтиёр такроран нигоҳ ташлашга мажбур эди. Кеча чин дунёга рихлат этган Мирмаъди бойнинг эрка қизи Фариза ҳам шунча бўйдоқ йигитлар қолиб. Муқимхоновни танлагани бежиз эмасди. Даврбек келишган йигит бўлиш билан биргаликда кўзларида аёл зотининг юрагига чўғ ташлайдиган сеҳрли бир нур бор эди. Хаёлида у: «Афифа билан охириги учрашувимиз чоғида мен уни ўша нур билан нурлантирдим, энди яна узоқ муддат юраги орзиқиб, мени эслаб юради», деб ўйлади. Интернет орқали кетма-кет юборган мактубларига кеча кутилмаганда жавоб келиб қолгани боисини ҳам ана шу «нурланиш», аниқроғи, сеҳрланиш оқибати, деган хулоса чиқарди.

«Аҳволим ҳавас қиладиган даражада эмас», — деб жавоб берди Афифа виртуал суҳбат чоғида Даврбекнинг: «Нечуксиз?» — деган саволига. «Нима учун? Қанақа муаммо?» «Моддий муаммо. Пулдан қийналиб қолдим. Ишсизман. Тижорат қилай, десам айлантиришга маблағ йўқ. Ҳеч қурса ўн-ўн беш минг доллар пул бўлсайди...» «Эртага шу пайт алоқага чиқинг. Мен бирон чорасини ўйлаб, сизга айтаман». «Раҳмат сизга... агар ҳал қилиб берсангиз, тўрт-беш ойдан сўнг фоизи билан қайгарар эдим...»

Муқимхонов ноутбук қопқоғини ёпиб, ўйга толди. «Ҳаммаси «бер-бер», дейди. Тавба. Нима, менинг пул заводим борми? Ўзи бу ерга тушиб, бор-йўғимдан айрилдим. Қаёқдан ҳам ёздим шу

мактубни. Юрмайманми тинчгина тоат-ибодатимни қилиб. Аллоҳнинг ўзи кўнглимга солиб, руҳоният йўлига ўтувдим. «Ўғрибоши»лик унвони гарчи кутилмаганда, бамисоли осмондан тушган бўлса-да, бу ҳам аслида Парвардигор томонидан юборилган бир синов эди. Яратган Эгам: «қани, молу давлатидан кўзини чирт юмиб, воз кечириб юбора оладими ёки жиноят оламининг очиқ-ошкора аъзоси бўлишга розилик берадими», дея имтиҳон қилган. Мен Амир билан келганларга «Майли, буд-шудимнинг ҳаммасини олинглар, менга ҳеч қанақа «апелсин»¹ чиликнинг кераги йўқ», дейишим керак эди. Мен бўлсам аҳмоқлик қилиб, уларнинг ногорасига ўйнаб ўтирибман. Ишламаслик, уйланмаслик эвазига умримнинг охиригача тўкис ва фаровон ҳаёт кечирар эмишман. Мутлақо беъмани гап-ку бу! Одам ишламаса, оила қуриб яшамаса, ҳаётнинг нима маъноси қолади? Буни аслида Амир сингари бутун умри қамоқда ўтадиганлар ўйлаб топган бўлса керак. Мақсадлари ўзларининг ҳибсдаги ҳаётини роҳат-фароғатда ўтказишдан иборат бўлган. Мен эса турмадан тезроқ чиқиш, озодликда ҳаётимни қайтадан бошлаб, серташвиш ва бахтли турмуш кечиришни ўйлашим керак. Умр инсонга бир марта берилади. Тоат-ибодат ўз йўлига. У инсонни фаол гайратшижоатли ҳаётдан чалғитмаслиги керак. Таркидунё қилиб яшашда ҳеч қанақа мазмун-моҳият йўқ. У ҳолда қамоқ билан озодликдаги ҳаётнинг фарқи қолмайди. Ҳолбуки, Озодлик, бу — дунёда инсон тотилиши мумкин бўлган неъматларнинг энг ноёби, энг қиммати, энг лаззатлиси. Буни лоақал бир кунгина ҳибсда ўтирган одам яхши билади.

«Агар Афифага айтган пулини ҳал қилиб берсам, яна алоқа боғлашим мумкин. Қутилиб чиққанымдан сўнг унга уйланаман. Боласига оталик қиламан. Анови дўхтир уйланган тақдирда ҳам бир-икки йил яшаб, ажрашиб кетади. Бу аниқ. Қолаверса, Афифанинг ички дунёси ҳам менга яхши таниш. У... бу ҳаётда фақат мен билан тинч-хотиржам турмуш кечириши мумкин. Бошқа ҳеч ким билан бахтли бўлолмайди. Ана, Субут билан ҳам ажрашиб кетди-ку. Тақдирнинг ўзи мени унга бекорга дучор этмаган. Бериш керак. Айтган пулини ҳал қилиб бераман. Қарздор қилиб қўйй-чи...»

¹ Муаллиф изоҳи: «Қонундаги ўғри» унвонини пулга сотиб олганларни «апелсин», деб аташади.

Шуни айтайин, деб интернетта кирди. Афифа билан шартлашган вақтигача ҳали бир соат бор эди. Бошқа сайтларга кириб, олди-қочди воқеалар, алмойи-алжойи гапларни кўздан кечирмоқчи бўлди. Собиқ қайнотасининг вафоти ҳақидаги хабарни бир неча сайтлар берганин кўрди. «Раҳматлик қудратли одам эди. Беҳисоб молу давлатга ким эгалик қилади энди? Субутми? Ҳай билмадим-да! «Ҳўкиз қачон ўлади-ю гўштини қачон хомталаш қиламиз», деб кутиб ётган бўрию тулкилар қанча. Майли, нима бўлгандаям шўрликни худо раҳмат қилсин...»

Афифа интернетта олиб кирувчи тугмаларни бир-бир босар экан, кечаги қилган ишидан чекаётган пушаймони, иккиланиши ҳалиям тарқалмаганини ҳис этди. «Керакмиди шу? Нега яна бу одамга ялинди? Шаҳром аканинг пулини етганича ишлатиб, қолганини бошқа жойдан изласам бўлмасмиди? Қаердан излардим?! Ҳозирги пайтда шунча пулни ким беради? Мабодо берган тақдирда ҳам отасининг фоизини қўйиб, синдириб ташлайдими? Фоизли қарз нималигини яхши биламан-ку. Ҳатто... туғишган холам... Майли, энди унинг гўрига фишт қалаб ўтирмайин. Қилган ишларини азобини тортиб ётгандир. Фоизга бўлсаям берганди бечора. Омадим келмасдан пулни беҳуда куйдирганим учун у айбдор эмас-ку. Дарвоқе, бу гал ҳам чув тушиб қолмасмиканман? Башир айтаётган таклиф жудаям фойдалига ўхшаяпти. Бир ҳаракат билан беҳисоб пулга эга бўлиш мумкин...»

Башир кутилмаганда қўнғироқ қилиб қолди. Афифа ҳайрон бўлди. Салом-аликни ҳам унутиб:

— Телефон рақамини қаердан топдингиз? — деб сўради.

— Бу тижорат сирини, — деди ўпка-гина қилди:

— Бекор қочиб кетибсиз, сизни бизнесимга шерик қилмоқчи эдим, юртингизга бир халта доллар билан қайтар эдингиз, — деди. Шунда Аффанинг миясига кинояли бир фикр келди. Лекин бу гапни айтишга шошилмади. Аввал тўсатдан кетиб қолишининг сабабларини узундан-узоқ изоҳлади. Охирида: «яхшиям тезроқ келган эканман, акс ҳолда отамнинг дафн маросимида ҳам қатнашолмас эканман», деди. Башир таъзия билдирди. Афифа раҳмат айтди-да, боя кўнглига келган гапни тилига чиқарди:

— Агар ниятингиз чиндан ҳам холис бўлса, ҳалиям шерик қилиб олинг, ҳозир бекор юрибман, — деди.

— Мол юборсам сота оласизми? — деб сўради Башир.

— Албатта, — деди ўйлаб ўтирмасдан Афифа — Қанақа мол?
— Электроника. Телевизорлар, видео, совуткичлар, хуллас, электр билан ишлайдиган буюмлар.

— Пулини олдин бериш керак эмасми?

— Аслида олдин бериш керак. Лекин мен сизга ишонганим учун молни қабул қилганингиздан кейин тўласангиз ҳам бўлади. Лекин... камида бир катта контейнер жўнатмасам, ўзини оқламайди. Сиз шунча молнинг пулини бирдан тўлаб бера олармикансиз? Қарз бериб турадиган одамларингиз борми?

— Қанча керак бўлади?

— Қирқ-эллик минг доллар.

— Ўҳ-ҳў... Мен бунча пулни тушимда ҳам кўрмаганман. Йигирма-йигирма беш бўлса ҳам майли эди. Қолганини сотиб бўлгач, берардим.

Башир бир муддат ўйланди. Кейин:

— Майли, унда сиз аввал улгуржи савдо бозорига бориб, нарх-навони билинг, харидор топинг. Молнинг бир қисм пулини сизга олдиндан беришга рози бўлса, ўзингиздаги пулга қўшиб, мен билан ҳисоб-китоб қиласиз-да, ундан қолган қисмини сал кейинроқ олсангиз ҳам бўлади. Фақат ишончли одам бўлиши керак. Мен юкни сизга таннархида бераман. Яхшигина фойда оласиз. Сизлардаги ўртача нархлардан хабарим бор. Ҳар битта телевизордан эллик фоизгача соф фойда оласиз. Эллик минг доллар харажатингиз бир ойга қолмай етмиш беш минг бўлади. Менга биронта факс рақамини айтсангиз, прайс-варақа жўнатаман. Ёки... электрон почтангиз борми?

— Бор.

— Унда жудаям соз, ҳозироқ компьютерингизда моллар рўяхати ва нархларини ўқийсиз.

— Молни... ким олиб келади?

— Машинада жўнатамиз, Эрон, Туркменистон орқали. Пулни олишга ўзим бораман. Агар рухсат берсангиз. Майлими?

— Албатта. Лекин айтганингиздай, олдин бозорни бир кўрай.

— Кўринг, индин қўнғироқ қиламан...

Шу тариқа Башир билан уч марта гаплашилди. Бу орада Афифа кўтара бозорга бориб, икки-учта улгуржи савдо дўконларига кирди. Керакли буюмларнинг рўяхатини, харид қилинадиган нархини ёздириб олди.

— Қанча молингиз бўлса олиб келаверинг, синглим, ўзим сотиб бераман, — деди қирқ ёшлардаги гажакдор, оппоқ лўппи юзли, қўл-бўйни тўла қимматбаҳо тақинчоқ бир аёл. Исми Ҳожар экан. — Қиёматли опа-сингил бўлиб қоламиз насиб этса....

Афифа уйга келиб, Башир юборган нархлар билан солиш-тирди. Тўғри айтган экан Башир, фойданинг чўғи баланд. Муҳими. молнинг келиш харажатлари, божхона тўловлари ошиб кет-маса бўлгани. Энди пул топиш керак. Шаҳромнинг пулини банк-дан олиб туради. Лекин у кам. Яна камида ўн, яхшиси, ўн бешта керак. Кимдан сўрасин? Рамизда бунча пул йўқ. Субутда бор. Аммо Афифа ундан сўрамайди. Ундан энди... пул сўрагандан кўра ўлиб кетгани яхши. Ундан сўрагандан кўра... Муқимхонов-дан сўраш осон. Дарвоқе, Даврбекнинг ўзи интернетдан хат жўна-тиб, кечирим сўраб, «гуноҳимни ювиш учун ҳар қандай шартга розиман», деб турибди-ку. Аммо.. турмадаги одамдан пул сўраш... қандай бўларкан? Қанақа бўлса ҳам сўраб кўриш ке-рак. Бўлса беради, бўлмаса йўқ, дейди. Сўраганнинг айби йўқ ахир...

Мана бугун интернетга кириб, рақибаси Фариза хонимнинг отаси ўлгани ҳақидаги хабар ва Даврбекнинг пул топиб бериш ҳақидаги ваъдасидан воқиф бўлди. Истиҳоласи чекинди. «Хўш, нима бўпти, қарзга олиб, қайтариб бераман-да!

— Муқимхонов: «Менга телефон рақамингизни айтинг. Пул-ни олиб бориб беришади», — деди. Афифа телефонини ёзди.

Бир ҳафта ўтди. Бу орада Афифа банкдан минг азоб билан Шаҳромнинг пулини олди. Муқимхонов номидан бир йигит теле-фон қилиб: «ҳайвонот боғининг дарвозаси олдига келинг, сизга бир хат топширишим керак», деди. Чиқди. Хат дегани қалин кон-вертга солинган бир боғлам пул экан. Уни олиб уйга қайтди. Ба-ширга электрон мактуб жўнатди. «Пул тайёр. Молни жўнатиш». Жавоби тез келди: «Юк эртага йўлга чиқади. Қабул қилувчини оғоҳлантиринг». Афифа эртаси куни Ҳожарнинг ёнига келиб:

— Бугун машина йўлга чиқди, — деди.

— Яхши. Беш кунда шу ерда бўлади. Айтилган жойда кутиб, қабул қилиб оламиз.

Сўнгра Афифа Бекатга жўнади. «Уйга бориб, акамни олиб келаман. Бир ўзимнинг кучим етмайди». Акаси аввалига кўнма-ди. Оғзи куйганди. «Бўладиган ишми, бўлмайдиган ишми, банк-ротликдан безорим чиққан», деди. Онаси оро кирди: «Яна бир

уриниб кўринглар, болам, зора Художоним омадларингни берса. Ахир сизларга ҳам боқар кун бордир».

Афифа Бекмуҳаммадни ижарахонасига олиб келди. Кампир: «Битта хонада ака-сингил қандай турасизлар, яхшиси, мен уни мавзедаги дугоналаримдан бириникига жойлайин», деди. Рози бўлишди. Кампир Бемуҳаммад билан чиқиб кетган пайти Рамиз кўнғироқ қилди. Боролмаётгани учун узр сўради. «Ҳали муддатингиз узоқми?» — деб сўради чайналиб. «Анча бор». — деди энсаси қотиброқ Афифа, гарчанд тахминича бир ярим ойдан зиёд вақт қолган бўлса ҳам. «Паспортимнинг нусхасини юборайми?» «Нусхаси ўтмаса керак». «Биронта ЗАГСдан таниш топинг, уч-тўрт сўм ваъда қилинг. Жудаям бўлмайдиса боришга ҳаракат қиламан. Бирон ҳафта қолганда кўнғироқ қиласиз». «Майли», деди Афифа. Шу топда Рамиздан хафа бўлишниям-бўлмасликниям билмади. «Мен бу ерда қорним гамида юрибман, у бўлса туғилмаган боламнинг ташвишини чекапти. Меҳрибонлик, дегани шу-да, бошқа яна қанақа бўлиши мумкин. Аммо-лекин уйланмайдиган бўлса, боламни унинг номига ёздиришдан нима наф? Майли ҳозирча хўп, деб турайчи...»

Эртаси куни Афифа акаси билан бирга «хусусий тадбиркор» рухсатномасини олиш учун ҳоқимият, банк, солиқ идорасига қатнаб, тинкаси қуриди. Хайрият, уч кун деганда ҳужжат қўлларига тегди.

— Энди молни кутамиз, ака. — деди Афифа. Сўнгра Бекмуҳаммаднинг қўлига пича пул узатди. — Мановини ишлатиб туринг.

Бекмуҳаммад қисиниб-қимтиниб бўлса-да пулни олди. Ўнғай-сизлигидан чалғиш учун:

— Ишқилиб бу сафар омадимиз қайтмасин-да, — деб кўйди.

Юк келиб, божхона омборидан чиқарилиб, Ҳожархоннинг омборига киритилгач, у шартномага кўра пулнинг ярмини берди. Ўша куни Башир учиб келди. Афифа молнинг пулини унга тўласинча топширди. Башир пулни олиб санаб, кўнгли тинчланди. Жилмайдди.

— Ўзим ўйлагандан кўра ҳам фозила аёл экансиз, — деди инглизчалаб. — Сиз билан бирга катта ишлар қиламиз насиб

этса. Эҳтимол... Муносабатларимиз янада яқинроқ бўлар. Дарвоқе, ўшанда айтган уйланиш ҳақидаги таклифим ҳамон ўз кучида. Энди буткул озодман.

— Вой, хотинингиз-чи?

— Россияга қайтиб кетди. Ватани барибир тортди. Маҳрига ўша ердан иккита дўкон сотиб олиб бердим. Айлантириш учун маблағ... Хуллас, норози қилганим йўқ. Сизни ҳам ҳеч қачон норози қилмайман. Истасангиз, мана бу пулларни сизга қайтариб бераман. Юборилган бутун молнинг пули... Сизга қалин пули бўлсин.

— Фирмангиз хўжайинидан калтак еб юрманг яна.

— Фирманинг хўжайини ўзимман. Қолаверса, бу ерга юборилган молни фирма ҳисобидан эмас, ўзимнинг банкдаги шахсий жамғармадан сотиб олдим. Агар менга рафиқа бўлишга кўнсангиз, фирманинг бутун молу мулкига тенг шериклик қилишингиз мумкин. Фарзандингизга оталик қишаман. Хоҳласангиз Дубайда, хоҳласангиз шу ерда яшаймиз. Менга бу ер ёқади. Фирмамени шу ерга кўчираман. Муҳташам ҳовли-жой қурамыз. Муаззам қасрда яшайсиз.

— Илтимос, ҳозирча фақат шерик бўлиб турайлик, — деди Афифа.

— Майли, унда мен шу бугуноқ қайтиб кетаман. Мол тўла сотилиб, пулини қўлингизга олганингиздан кейин хабар қиласиз. Навбатдаги туркумини жўнатаман.

— Хўп бўлади...

Афифа Баширни кузатиб аэропортга чиқди. Кутиш майдончасида туриб, беихтиёр Рамизни кузатган кунини эслади. «Келаман, деб келмаган бўлса ҳам, у барибир яхши одам, — деди ўзига ўзи. — Башир ҳам яхши одам экан. Умримда ёмон одамлардан кўра яхши одамларни кўпроқ учратганим учун ҳам яратган эгамга минг бор шукр...»

Аъло кайфият билан юрган кунларининг бирида телефонига номаълум бир аёл кўнғироқ қилди:

— Афифа хоним? Жуда соз. Менинг исмим... Аҳ, бунинг нима аҳамияти бор, домла, десангиз ҳам бўлади. Рамизнинг холасиман. Хуллас, сизни жудаям гўзал, иродали аёл, деб эшитдим. Яқинда она бўлар экансиз. Аммо... болани бошқадан орттириб,

уйланмаган бир ёш йигитнинг бошини айлантириб юришингиз яхши эмас. Болапақир сизнинг ҳусни-жамолингизга ошиқ бўлиб, ўзининг севган қизидан аразлаб юрибди. Аммо «ҳусн тўйда керак», деган нақл бор. Илтимос, икки ёшнинг бахтига зомин бўлманг. Рамиз сизни эртами-кечми барибир ташлаб кетади. Яхшиси, тенгингизни топинг. «Тенг-тенги билан, тезак қопи билан», деб қўйишибди, синглим.

Афифанинг бамисоли бошидан бир челақ қайноқ сув қуйилди. Гангиб қолди. Нима қилишни билмади. Наҳотки Рамиз уни алдаб юрган? Ким экан ўша севган қизи? Ё ўша ёқда бирга ишлайдиганларидан бирортасими? Шунақа бўлса керак Рамизнинг феъли ўзгариб қолгани. Шундан экан-да? Унда нега ўзи очигини айтмайди? Нега орага одам солади? Эҳ, Рамиз, Рамиз ака, нега бунақа қилдингиз? Мен сизни мажбурлаган эмасдимку! Ёки унинг хабари йўғ-у бу ердаги амма-холалари қилиб юрибдими?! Ҳойнаҳой, онаси айтган: йўлдан қайтаринглар, деган. Рамизга қўнғироқ қилсинми? Қилиб нима дейди? Холангизни, дейдими?...

Эртасига Рамизнинг ўзи қўнғироқ қилди. Расмийроқми, совуқроқми гаплашди. «Ишим кўпайгандан-кўпаймоқда», деди. Шунинг учун Афифа телефондаги суҳбат тафсилотини гапириб ўтирмади.

Ҳожархон пулнинг қолганини бир ойдан кейин тўлади. Афифанинг ҳисоб-китобига кўра фойда фоизи ҳеч бўлмаганда қирқдан ошиши керак эди. Сал чамадан адашибди. Йигирмага зўрға етди.

— Шунисига ҳам шукр, — деди акаси. — Бунча пулни одамлар етти ухлаб тушида кўрмайди.

— Бўлмаса энди Башир акага қўнғироқ қилайлик, молни жўнатсин...

Молнинг иккинчи туркуми етиб келиб, Ҳожардан эллик фоиз пули олингач, Афифа Даврбекнинг пулини қайтариб бермоқчи бўлди. Интернет орқали бу ҳақда унга хабар берди. «Айтган одамингизга етказаман», деди. «Пул ўзимники. Уни сақлаш ва яна айлантириб, фойда кўришни сиздан илтимос қиламан. Насиб этса, тез орада чиқсам, ўзим билан ҳисоб-китоб қиласиз», — деб жавоб ёзди Муқимхонов. «Унда кичикроқ бўлса ҳам бир уй со-

тиб оламан, — деб ўйлади Афифа. — Ўзингизники бўлганига нима етсин».

Акаси бироз иккиланди:

— Оборотимизга зарари тегмасмикан? Балким шошмай туриш керакдир.

— Йўқ, ака, шошмай турсак, уйнинг нархи ошиб кетаверади. Олинган нарса олинган жойда қолади.

— Унда майли..

Шаҳарнинг чеккароғидан икки хонали уй сотиб олишди. Таъмирлашга киришишди. Таъмир тугаб, кўчиб кирган кунларида Арифани тўлғоқ тутди.

— Синглингиз қўнқордай ўғил туғди, — деди ҳамшира пастда кутиб ўтирган Бекмуҳаммадга. — Нақ тўрт ярим кило!

Бекмуҳаммад ҳамширанинг қўлига ўн минг сўм суюнчи узатди. Кейин уйга қайтиб, кеча қишлоқдан келган онасидан суюнчи олди. Она севиниш баробарида ғамгинлик билан:

— Боланинг отаси... нима бўлади? — деб сўради.

— Уни келишиб қўйганмиз. она, Арифанинг номига ёзилади. Зокиров бўлади. Сиз неварангизга ном қўйишни ўйланг.

— Одамлар нима дейди, болам?

— Одамларми? Одамлар... нима деса дер. Ҳозир ким билан кимнинг иши бор. она, ҳар ким қорнини тўйдириш билан овора-ку.

Афифа чақалоғини олиб, туғруқхонадан чиққан куни Рамиз қўнғироқ қилди. «Ҳали муҳлатингиз етмадими?» — деб сўради. «Етиб, ўтиб кетди, ўғилчалик бўлдим», — деди Афифа. «Эҳ, сизни қаранг-у, нега менга хабар бермадингиз?» «Қўйинг, сизга ортиқча бош оғриқнинг нима кераги бор». Рамиз бир муддат жим қолди. «Мардонавор аёлсиз-да, майли, номини нима қўйдингиз?» — деб сўради. Она қўйдилар: «Меҳриддин» бўлди. «Яхши исм. Менга уйқаш экан. Аммо... Меҳриддин Рамизидинов бўлганда... Яна ҳам маъкул бўларди». «Қўйинг энди. Бўлар иш бўлди». «Мен барибир...» «Қўйинг... сизга бахт тилайман». «Тушунмадим». «Севган қизингиз бор экан-ку». «Ким айтди?» «Бунинг нима аҳамияти бор». Рамиз миқ этолмай қолди. Бир паслик сукутдан сўнг: «борганда тушунтираман», деди.

Шу тариқа Аффанинг янги уйдаги тамоман янги ҳаёти бир маромда кечар, тижорат: молни қабул қилиш, топшириш ишлари билан тўласинча акаси шуғулланар, у яқиндан бери укасини ҳам олиб келиб, алоҳида квартирага чиққан, Меҳриддинга эса она-си қарарди. Жигарларининг меҳри, ғамхўрлиги, руҳиятидаги хотиржамлик боис Аффифа бироз тўлишиб, яна ҳам очилиб кетди. Оналик унга ярашди. Шу топда уни хоҳ Муқимхонов, хоҳ Шаҳром, хоҳ Башир кўрса оғзи очилиб қолиши турган гап. Дарвоқе, Муқимхонов интернет орқали қутлади, Шаҳром бироз маънос оҳангдаги умидли мактуб ёзди, Башир эса уйига Меҳриддинга аталган бир халта кўғирчоқ кўтариб келиб, «таклифи ҳамон кучида» эканини шама билан англадиб кетди.

— Сиздан миннатдорман, — деди Аффифа унга. — Сиз менга бир умр унутилмайдиган ёрдам қилдингиз. Қарздорман сиздан.

— Қўйсангиз-чи, арзимаган нарса, — деди қўлини силтаб Башир. — Ҳеч қанақа қарзингиз йўқ. Сизда бир доллар ҳам ҳаққим қолиб кетгани йўқ. Савдо-сотигимиз ҳалол, ҳисоб-китобимиз тўғри.

— Сиз менга шунча молни ишониб топширдингиз.

— Одамлар бир-бирларига ишонмаса, бу ҳаётнинг маъноси қолмайди. Яқин орада ҳамкорлигимиз янада кенгайиши мумкин. Германиянинг «Грюндик», Голландиянинг «Филипс» компанияси, яна бир қанча йирик компаниялар билан музокаралар олиб боряпмиз. Технология олиб келиш ҳақида олди-сотдининг даври ўтпти. Энди шу ерда қўшма корхона очамиз. «Аффифа» фирмаси «Филипс» билан қўшма корхона очса, номини ўзгартириб ўтириш ҳам шарт бўлмайди. Бошланишга «А» ҳарфини қўшиб: «Аффипс», деб аташ мумкин. Қарабсизки, номингиз бутун дунё электротехникаси тарихига ёзилади.

— Сиз мен ҳақимда шунча ғамхўрлик қилиб юрибсиз. Раҳмат. Лекин... Лекин мен сизга ишонмаганман. — деди Аффифа узр сўраш оҳангида. «Бунга — Шаҳром акамнинг» оғоҳлантириши сабаб бўлган эди», демади.

— Айб сизда эмас. Сизни чалғитишган. Бечора Шаҳром қизганиб, шундай деган. Айримлар мени одам савдосига, ҳатто халқаро террорчилар тўдасига аъзо, деб шубҳаланиб юришган. Шаҳром қўлга олинганидан кейин мени ҳам тергов қилишди, роса текширувдан ўтказишди. Ҳеч қандай айб топа олишмагач, узр сўраб, қўйворишди. Аслида мен Бирлашган Араб Амирликлари-

даги катта халқаро электротехника ишлаб чиқариш-тижорат компаниясининг менежериман, холос. Тижорат бобида ҳам унча тажрибам йўқ. Азбаройи сизни деб шу ишга қўл урдим. Сиз ўшанда мендан бекор шубҳалангансиз. Шаҳром ҳам... Майли, мен ундан ҳам хафа эмасман. Қўшма корхонамиз очилиб, ишлар юришиб кетса унга ҳам ғамхўрлик кўрсатамиз. Муддатидан олдин чиқаришга ҳаракат қиламиз. Компанияга ишга оламиз. Ҳалол меҳнат қилиб, гуноҳларини ювсин.

— Раҳмат, — деди яна бир марта Афифа.

Башир кетди. Афифа ширин орзу-хаёллар оғушида қолди. «Ишқилиб Аллоҳ омад бериб, йўлимиз очилаётгани рост бўлсин», дея шивирлади. Шу чоқ қўлидаги телефони жиринглаб қолди.

— Ассалому алайкум, Афифахон, — деган шўх овоз эшитилди гўшакда. — Мени танимадингиз-а?

— Нега танимас эканман, танидим. Рашид акаси. Мен бир кўрган одамимни, айниқса, у яхши одам бўлса, бир умр эслаб қоламан, — дея қувноқ жавоб қилди Афифа.

— Демак, мен яхши одам эканман-да, раҳмат. Хўш, қалайсиз энди? Табриклайман! Ўғилчалик бўлибсиз. Бизнес соҳасидаги ишларингиз ҳам бароридан келаётган экан. Эшитиб хурсанд бўлиб юрибман. Ана, кўрдингизми, она юртда, сидқидилдан ҳалол меҳнат қилган одам хор бўлмайди. Ишингиз бароридан келаверсин!

— Раҳмат, Рашид ака. Ҳар бир яхши инсоннинг иши доим ўнгидан келсин. Ёмонлар яхшилиқ йўлига қайтсин. Қўнғироқ қилганингиз яхши бўлди-да. Ўзим сиз билан бир гаплашиб, холамнинг тақдирини сўрамоқчи бўлиб юрган эдим. Онам: «сассиқ, деб бурнингни кесиб ташламайсан-ку, сўрагин, ёрдам бергин», деяптилар. Ишларини бир оз енгиллатишнинг иложи бўлармикан?

— Афифахон, сизга маслаҳатим шу: наҳс босган у аёлдан энди узоқ юринг. яқин қариндошингиз бўлса ҳам. Онангизга ҳам тушунтиринг. У бир касофат. Уни тузатишга кўп уриңдик. «Букрини гўр тузатади», деганлари тўғри экан. У тузалмади. Муддати ҳали кўп. Авфлар бўлиб, аввалроқ чиққан тақдирда ҳам... қўйинг, бир кунини кўради. Тушундингизми? Кейин... яна бир одамдан узоқроқ юришни маслаҳат бераман. Гап ким ҳақида кетаётганини тушуниб турибсиз...

— Рамиз акамни айтяпсизми? Унга ўзим... рухсат бердим. «Тенгингизни топибсизми, уйланаверинг», деб.

— Йўқ. Рамиз эмас. Рамиз яхши йигит. Рухсат бериб, тўғри қилгансиз. У барибир бир умр сизга дўст бўлиб қолади. Мен... Субут Сокинни назарда тутяпман. Унинг ишлари... унчалик яхши эмас. Эҳтиёт бўлинг.

Чўчиб тушди Афифа.

— Субут акам? Нима бўлибди унга? Тинчликми?

— Тинчлик, тинчлик. Ҳаммаси яхши. У одам ҳозир катта ишга кўтарилган. Дарвоқе, яқинда қайнотаси вафот этганидан хабарингиз борми?

— Эшитдим.

— Хуллас, қайнотаси қазо қилганидан сўнг қуда томоннинг ишлари илгаригидек баравж эмас назаримда. Тарихдан маълумки, хотин орқасидан кун кўриб, бойлик, мансаб ва обрў-иззат орттирувчи «жигит»лар қайнотанинг ўлиmidан сўнг қуённинг расмини чизиб, янги сабзизорлар сари жавлон уришади. Так что, у ишларингиз яхшилигини эшитиб қолса, яқин орада оёғингизга бош уриб келиши мумкин, вазир ўринбосари бўлишига қарамасдан. Лекин сиз қабул қилманг!

— Субут акам унақалардан эмас. У мағрур одам, — деди Афифа. — Ҳеч қачон бировнинг оёғига бош урмайди.

— Сизнинг ҳамми?

— Менинг ҳам.

— Ундай бўлса яхши. Мен тинчман ва келгусидаги ишларингизга омад тилаб қоламан.

— Раҳмат...

22

Мирмаъди Саъдиевнинг жасади устида уни қаерга дафн этиш бобида анча мунозара бўлди.

— Ҳар бир банда Ватанида, киндик қони томган тупроққа дафн этилиши керак, — деди Субут.

— Тўғри фикр. Лекин марҳуманинг бола-чақаси, навара, чевараси бошқа жойда яшаса, унинг қабрини обод этиб, зиёрат қилиб туриш имкониятига эга бўлмаса-чи? Ҳайҳотдек қабристонда ғариб ва қаровсиз бўлиб қолади-ку. Ундан кўра... Шу ерга, мусулмонлар қабристонига кўма қолайлик. Болалар шу ерда...

— Биз-чи?..

— Биз ҳам... ҳали ким билади...

Субут бу гапни анчадан буён кутаётган эди. Бунга никоҳларининг эртасигаёқ юз берган кўнгилсиз бир воқеа ҳамда ўша воқеа муносабати билан Фаризанинг ўйчанлик билан билдирган бир фикри сабаб бўлган эди.

— Иккита корхонамизда текшириш кетяпти. Тунов кунгина авра-астарига ағдариб кетишган экан. Яна келишибди. Ўзлари-ча бир дунё камчилик топишган. «Рози қилсаларинг, текис, деб кетамиз», дейишибди. «Буларга ришват таший-таший чарчадим. Бири кетса, бири келади. Кўзи оч, нафси ўпқон. «Бер-бер», дейди. Безор бўлдим. Гоҳ-гоҳида «бор-е, деб тахта-ўқлоғини йиғиштириб, кетворгиси келади одамнинг», — деганди ўшанди у.

— Унда... ўзингизга маъқулини кўринг, — деди Субут. — Жанозага одамни қандай йиғамиз? Тобутни ким кўтаради?

— Шу ерлик муҳожир ҳамюртлар, турк қардошлар, бошқа мусулмонлар бор. Тобут ерда қолмас.

— Билмадим...

Бу сўздан Фаризанинг ғазаби келди:

— «Билмадим» эмас! Қўл қовуштириб ўтирмай тадорик кўринг. Эркак кишисиз-ку!

Субут бир ўқрайди-ю индамай чиқиб кетди. «Ҳозир хафа бўлишнинг мавриди эмас. Майитни тезроқ кўмиш керак. Эҳтимол Фариза ҳақдир. Қаернинг тупроғига кўмишнинг нима фарқи бор. Битта Ернинг усти, битта Ернинг ости... Аммо мен ба-рибир ҳам муҳожиратда кўмишни истамасдим... Мирмаъди Саъдиевнинг оппоқ кафанга ўралган жасадини Фрайбург шаҳридан унча узоқ бўлмаган (бу шаҳар Германиянинг Франция ҳамда Швейцария давлатлари билан чегарадош сўлим иқлимли, хуш-ҳаво ҳудудида жойлашган) Боден кўли соҳилидаги, бир учи ўрмонга туташ анчайин катта қабристоннинг мусофир мусулмонлар учун ажратилган қисмида намхуш қора тупроққа топширишди. Фариза оврўпаликлар одатига кўра қора кийди. Субут, Фаризанинг икки ўғли, шунингдек, дафн маросимида қатнашган ўттиз беш-қирқ чоғли таниш-билишлар эғнида ҳам сидирға қора либос. Осмоннинг авзойи ҳам қоп-қора. Ёмғир шивалаб турибди. Ҳаво салқин. Турк мулла қироат билан Қуръон суръаларини ўқиди. Йиғилганлар юзларига фотиҳа тортишди ва қабристон эшиги ёнида ёнма-ён турган Субут ва Фаризага яна бир карра ҳамдардлик изҳор этишиб, сабр-бардош тилаб

хайр-хуш қилишди. Икки ўғил ҳам кетди. Эр-хотин ёлғиз қолишди. Фариза қабр ёнига қайтиб, яна анча унсиз йиғлади. Субут кутиб турди.

Эртасига каттакон ресторанлардан бирида худойи қилиниб, муҳожир мусулмонларга ош тортилди. Фаризанинг ўғиллари эрталабданоқ пансионларга жўнаб кетишгани сабабли қатнашишмади. Эҳсон оши яқунланиб, фотиҳа ўқилгач, Субут ва Фариза Саъдиевнинг шаҳар чеккасидаги вилласига келишди. Мирмаъди бойнинг бу ердаги ишбошиси айтишига қараганда, барча хизматкорлар энди тақдирлари нима бўлишини билмай саросимада туришар эди.

— Ҳаммаси аввалгидек давом этаверади, хотиржам бўлишсин. — деди Фариза.

— Хонимнинг ўзлари энди шу ерда яшайдиларми? — деб сўради ишбоши.

— Биз ҳозирча келиб-кейтиб турамиз, ҳамма масъулият сизнинг гарданингизда бўлади, — деди Фариза Субутга бир қараб олиб.

— Юксак ишончингиз учун раҳмат, уни шараф билан оқлашга ҳаракат қиламан, — деди ишбоши ва бурилиб чиқиб кетди.

Икки қаватли муҳташам вилланинг кенг ёруғ залида икковлон холи қолишди.

— Кеча қаттиқроқ гапириб юборганим учун узр. — деди Фариза бошини Субутнинг елкасига қўйиб.

— Етимнинг нимасидан хафа бўламан? — деди Субут ғамгин вазиятни бир қадар енгиллатиш мақсадида беозор ҳазил қилиб. — Етимларга шафқатлиман мен.

— Ўзим ўргилай сиздан... ана шу раҳмдиллигингиз учун, — деди Фариза аллақандай ялинчоқ ўскиниш оҳангида. — Аммо...

Субут сезд; тунов кунги суҳбатнинг давоми бошланади. Акс ҳолда Фариза бир қадар айланиб-ўргилмасди.

— Нима аммо?

— Аммо қанийди ҳамма сиздек раҳмдил инсонпарвар бўлса. Биласиз, отамнинг рақиблари яна бош кўтаришган. Ўшаларнинг иши тунов куни бошланган текширишлар. Ҳадемай қўшма корхона, компаниямизда ҳам текширувлар бошланаркан...

— Мен ёр-дўстларни ишга солиб, текширувлар силлиқ ўтишига ҳаракат қиламан. Қолаверса, отангиздан қолган синалган усул бор.

— Безор бўлдим, дедим-ку. Жонга тегди. Бировга пора берувчи одам... биласизми, қўпол бир ўхшатиш қиламан, айбга буюрмайсиз, худди ўзингни ўзинг зўрлаётган, ўз номусингни ўзинг булғалаётгандек таассурот қолдиради одамда. Ҳар гал... худди аъзойи баданинг, нафақат баданинг, вужудингни ичи, хатто руҳиятинг булгангандек туюлади. Бу... бу — қуллик. Бу қанчалар аянчли, шармандали... Мен ҳам худди сизга ўхшаб «пул, бу — озодлик», деб ўйлар эдим. Энди билсам, пора бериш — озодлигингни аста-секин йўқотиб бориш экан.

— Сиз масалани бунчалик жиддийлаштирманг, — деди Субут кулимсираб. — Унақа қўпол ўхшатишлар мутлақо ноўрин. Ҳаяжон эса доимо одамнинг хаёлига мантиқсиз хулосалар олиб келади. Ҳолбуки... пора беришга молсифат бир очофат махлуқнинг олдига ювинди ташлагандек қараш керак: «Ма, заҳар-маҳринга е, мол», деб. Пора бериш аслида, берувчига эмас, олувчига нисбатан ҳақорат. Уни нажосатга ботириш, дегани.

— Бу ҳам гуноҳ, ахир. Бу гапларингиз билан, яъни биз мажбурликдан беряпмиз, деб ўзимизни оқлай бошлаймиз. Хуллас... хуллас, бизнесимизнинг барчасини хорижга кўчиришимиз керак.

— Отангизнинг тупроғи совимасдан, унинг иродасига қарши боришга аҳд қилибсиз-да. Ахир... «тирикчилик учун она-юртдан қулайроқ макон кўрмадим», дея такрор-такрор айтганлари эсингиздан чиқдими?

— Чиққани йўқ, азизим, вазиятни ўзингиз кўриб турибсиз-ку.

— Вазият... Вазиятга нима қилибди? Икки-учта ҳаромхўрдан кўрқиб, жуфтакни ростлаб қолиш керакми? Шаҳар бедарвоза эмас. Унинг эгаси бор. Қолаверса, қонун-қоида, дегандек. Буёқда мен турибман. Раҳматли отангиз, ўзингиз не-не умидлар билан шу ишга ундаган эдиларингиз. Энди ора-йўлди ташлаб кетайми? Кулмайдимиз ҳамма масхара қилиб?

— Мен бир-икки кунда ашқол-дашқолни йиғиштирамиз, дегганим йўқ-ку. Сиз ҳозирча ишлаб турасиз...

— Ҳозирча... Қачонгача? Кейин-чи? Бу ёққа келиб нима қиламан? Тил билмасам, одам танимасам, нима иш билан шуғулланаман? Шуларни ўйладингизми?

— Ҳаммасини ўйлаб қўйганман. Аввалгидай фирмада ишлайверасиз. Ишламасангиз... уйда ўтириб ижод қиласиз. Китоблар, киносценарийлар ёзасиз. Уларни Голливудда кино қиламиз. Ёки умуман ишламайсиз. Анови... биронта футбол клубини сотиб

олиб, унга эгалик қилиб, фойдасини олиб, футбол кўриб юраве-
расиз. Океану денгиз соҳилларида ҳордиқ чиқарамиз. Қолган
умрни роҳат-фароғатда ўтказамиз. Мазза-ку!

— Билмадим, билмадим... Мен унақа ҳаётга кўникмасам ке-
рак.

— Сиз олдин кўринг, унақа ҳаётни, кейин гапирасиз....

Субут гарчи «мен унақа ҳаётга кўникмасам керак», деган бўлса-да, юртга қайтиш чоғи самолётда ширин хаёллар суриб келди. Кўз олдида эртақлардаги сингари шоҳона турмуш, завқ-ли сайру саёҳатлар, гаштли машғулотлар, кайфу сафо, ҳузур ҳаловат лаҳзалари жонланди. Ана, у Канар оролларида сотиб олинган муҳташам қасрда айланиб юрибди, ана, у улкан оққуш-ни эслатувчи шахсий яхтасида океан узра сузиб бормоқда, ана, у хусусий футбол жамоасининг ўйинини кузатиб ўтирибди (бу жа-моа Мюнхеннинг «Бавария»си), ана, у қимматбаҳо «Бентли», Майбах», «Порше» сингари автомобиллардан иборат шахсий коллекциясини кўздан кечирмоқда, ана, у ковбой либосида учар арғумоқ устида чангалзорда қўлда милтиқ билан йўлбарс овлаб юрибди, ана у... турли миллат вакилларидан иборат жононлар даврасида даврон сурмоқда...

Самолёт оёғининг ерга тўқиллаб урилиши ширин хаёлларини тўзғитиб юборди. Кайфияти бузилди. Эртага қайнотасининг вафоти муносабати билан олинган қисқа таътил тутаб, ишга чи-қиши керак. Вазирликнинг одатий оддий югур-югурлари, асаб-бузарлик, ярим тунгача ишда ўтириш... Бунинг устига Фариза ҳар куни камида уч марта қўнғироқ қилиб, топшириқ беради. Хусусий бизнеслари билан боғлиқ масала-ю муаммоларни ечиш керак.

Самолётдан тушиб машинага чиққанларигача Субут бир оғиз ҳам гапирмади.

— Ҳа, ҳалиям ўйланяпсизми? — деб сўради уйларига яқин-лашгач Фариза. «ўйланяпсизми», деган сўзни у аслан рус забон-ли бўлгани боис доим «ўйланяпсизми» шаклида талаффуз этар-ди. Бу гал ҳам шундай бўлди.

Субут беихтиёр кулиб юборди.

— Ҳали яна кўп уйланаман, худо умр берса, — дея қочирим қилди.

Фариза қочирим маъносини тушунди.

— Шошмай туринг сиз ҳали, уйланиш қанақа бўлишини кўрсатиб қўяман. — деди сохта таҳдид қилиб.

— Қачон кўрсатасиз? — ҳазилни давом эттириб шивирлаб сўради Субут.

— Қўйинг унақа гапларни, уят бўлади. Мен азаликман. Ҳеч бўлмаса етгисини ўтказайлик.

Мўлжалларига кўра индин пайшанба куни муҳташам «Турон» ресторанида икки минг кишига ош берилиши керак. Фариза ўшани айтаётган эди.

— Маърака ўтаверади. Ҳаёт давом этади, — деди Субут уни қўлидан ушлаб машинадан туширар экан. Аввалдан қўнғироқ қилиб огоҳлантирилган дарбон улкан қора темир дарвозани очиб, машинага йўл бўшатиб турар эди. Ўшанинг ўзи юкларни кўтариб ичкарига олиб кирди. Субут билан Фариза олдинмакейин иккинчи қаватга, ётоқхоналарига чиқдилар.

— Мен ҳозир ювиниб чиқаман, — деди Фариза ўз ётоғининг ёнидаги ҳамом томон йўналиб.

— Мен ҳам, кейин... дам оламин, — деди Субут. Шу орада унинг қўлидаги телефон безовта жиринглади. — Салом ҳа, яхши, етиб келдик. Раҳмат. Ким? Вазир қидиряпти? Мен ахир... бугунга ҳам жавоб олганман-ку. Эртага эрталаб олдиларига кирман. Нима? Шошилинч? Ҳозир етиб бориш керак эканми? Хўп, ҳозир бўлса, ҳозир-да.

— Тинчликми? Нима шошилинч экан бунчалик? — даҳлизга қайтиб чиқиб сўради Аффифа.

— Зудлик билан етиб боришим керак экан. Нима гаплигини билгач қўнғироқ қиламан, — деди Субут бўйинбоғини қайта боғлар экан. — Сиз бемалол дам олиб туринг...

Шу кетгани ярим тунда қайтиб келди. Фариза ётоқхонасидаги кенг каравотда қунишибгина ухлаб ётар эди. Субут оёқ учиде кириб ечинди-да, хотинининг қўйнига суқилди. Боя у қўнғироқ қилиб: «Ҳеч гап йўқ, тинчлик, бемалол дам олаверинг», деганди. Аслида тинчлик эмас экан. Буни Фаризага эрталаб қандай айтиш кераклиги ҳақида ўйлади. Айтмасликнинг эса иложи йўқ. Тезроқ тегишли чоралар кўрилмаса барча тоат-ибодатлари бир пул бўлиб кетади. Фариза уйқу аралаш унинг пинжиге тиқилди. Субутдан айтарли рағбат бўлмаганидан ҳайратланиб, кўзларини очди.

- Нима бўлди? Бирон муаммо туғилдими? Кайфиятингиз йўқ.
- Дамингизни олинг, эрталаб гаплашамиз.

Фариза ўрнидан туриб, эгнига халатини илди. Тунчироқни ёқди. Субут ҳам туриб ўтирди.

- Ҳозир айтинг. Нима гап?

— ...Ўртоқлар огоҳлантиришяпти... Фирмаларимизнинг солиқдан яширилган катга миқдордаги қарзлари бор экан. Яқинда прокуратура ёппасига текшириш бошлайди. Жуллас, бизнесимиз устида қора булутлар айлана бошлабди.

— Ана, айтмаганмидим! — дея қарийб ўшқириб юборди Фариза худди бу шулар учун Субут гуноҳкордек. Сўнгра тунчироқ остидаги тумбочка тортмасини тортиб, «КЭМЭЛ» сигаретаси қутисини олди. Очди. Битгасини олиб лабига қистирди. Тортмадан ёндиргич олиб, сигарета тутатди. Чуқур «уф» тортиб, Субутга ўгирилди: — Чекасимиз?

— Йўқ, — деди Субут. — Сиз ҳам чекманг. Фойдаси йўқ. Ҳозир аламини ўзимиздан олиш ўрнига чора излашимиз керак. Вазири-миз отангизнинг эски қадрдони... ғалати маслаҳат берди.

- Қанақа маслаҳат экан? — қизиқсинди Фариза.

— Аввало... никоҳимизни бекор қилишимиз керак. Сўнгра... сабр-қаноат билан текширишлар ниҳоясини кутишимиз, бўйнимизга урилган маблағни тўлаб, қутилиб, сўнгра кейинги режалар ҳақида ўйлаб кўриш керак экан. Сиз айтгандай... ҳамма нарсани сотиб, жўнаб қолишга улгуриб бўлмайди энди.

— Никоҳни бекор қилиш шарт эканми? — йиғламсираб сўради Фариза.

— Шарт эмас, агар... мен ўз ихтиёрим билан ишдан кетадиган бўлсам. Аммо у киши: «Сиз ишлаб турсангиз маъқул бўлар эди», деяпти. Гап паспортдаги оддий бир муҳрда эмас-ку. Хатolik ўзимиздан ўтган. Ишбошиларга, ҳисобчиларга ҳаддан ортиқ ишонганмиз. Катта миқдордаги даромадларни солиқдан яширишнинг оқибати ҳамиша шундай: қарз болалаб кетади. Ҳалиям... жинорий ишни бир амаллаб ёпиб олганимизга шукр, демайсимиз. Акс ҳолда...

— Шукр. Келинг, ҳозир бу ҳақда гаплашмайлик. Юрагим қонга тўлади. Беҳисоб мол-мулк, шунча бойлик... кули кўкка соврилиб кетса-я. Шўрлик отам ҳалиям каллали бўлган-да. Агар соддалик қилиб, хорижда ҳам иш очиб қўймаганида ҳозир қип-қизил гадо бўлиб ўтирар эканман. Сиз... Сиз мени кечиринг. Сиз

ҳам менга уйланиб, мулкларингизнинг аксарият қисмидан айрилиб қолдингиз.

— Мен ҳеч кимдан хафа эмасман, Фариза. Чунки... деярли ҳеч нарса йўқотганим йўқ. Битта уй, битта иш... етади шу. Бошим омон бўлса... Ана у ёқда сиз борсиз. Ҳали у ёқда катта бизнеслар қилиб, бутун Европани забт этамиз насиб этса.

— Борасизми, ахир?

Фариза сигаретани кулдонга босиб ўчириб, Субутнинг бўйнига осилди:

— Номардлик қилиб, ташлаб кетмайсизми?

— Сизни ташлаб қайга борардим?!

— Майли, раҳбарингиз айтгандай қилинг. Сизга гап тегмасин. Ишқилиб... Бўйнимизга тушадиган қарзларни тўлаш учун барча мол-мулкларни сотишга тўғри келмасин-да...

— Нафасингизни иссиқ қилинг. Жон бор-ку, ҳаракат қилармиз-да. Энди бироз ухлашга уриниб кўришимиз керак. Эртага оғир кун бўлади.

Орадан бир неча ой ўтди. Бу орада бўлган нохуш, кўнгилсиз воқеаларни муфассал сўзлаб ўтирмаймиз. Мухтасар маълумот шуки, Саъдиевлар оиласига тегишли фирма, компания ва қўшма корхоналарда ўтказилган текширишлар чоғида ўта жиддий қонунбузарликлар аниқланди. Жиноий иш очилиб, тергов бошланди. Фаризахон Мирмаъдиевна сўроққа қатнаб, тинкаси қуриди. Камомадлар ва қарзларни қоплаш учун оилага тегишли акцияларнинг барчасини сотишга, мол-мулклар, уй-жойларнинг ҳаммасини олинган кредитларни қоплаш учун банклар ихтиёрига топширишга тўғри келди. Ҳатто хориждаги анча мулклар сотилиб, пули давлатга топширилди. Жумладан, Субут яшаб турган маълум ва машҳур «Қора қаср», аниқроғи, «оқ бино» ҳам қўлдан кетди. Шулар эвазига Фариза жавобгарликдан озод этилди. Хоним бу ердаги сафари қариганини англаб, хорижга, ўғиллари қошига отланди. «Сиз энди у аёлдан ўзингизни тортинг, — деди Субутга раҳбари. — Сизнинг келажагингиз порлоқ...»

Кузнинг салқин шабада этни жунжиктирадиган кунларидан бирида Субут Фаризани кузатгани аэропортга чиқди. Фариза ғамгин. Кўзлари қизарган. Ўзини анча олдириб қўйган.

— Мана, хайрлашадиган пайтимиз ҳам келди, — деди у синиқ овозда. — Назаримда, сиз билан охирги марта.. кўришаётган-декман.

— Унақа деманг, ҳали... биргаликда узоқ ва бахтли умр кечирамиз.

— Борасизми ишқилиб?

— Ё насиб...

Шу чоқ аэропорт узра эълон янграйди:

— Диққат қилинг, «Тошкент-Мюнхен» йўналиши бўйича учувчи «А-300» самолётига йўловчилар чиқариш якунланмоқда...

— Энди борай, — деди Фариза.

— Борақолинг, — деди Субут. Фариза йўловчилар оқимига қўшилиб илгарилаб кетди. Субут ташқарига, иккинчи қават айвонига чиқиб, самолёт ердан узилгунга қадар қараб турди. Сўнгра аэропорт биносидан чиқиб, машиналар турадиган майдонча сари юрди.

Афифа бугун илк бор машина рулига ўтирди. Гарчи «Нексия» харид қилганига бир ойча бўлган эса-да, бошқаришни билмагани боис ҳали ҳайдаб кўрмаганди. Автоҳаваскорлар мактабига бир ой қатнаб, машина бошқаришни обдон ўрганди. Энди ҳайдаса бўлади.

Эрталаб вақтли туриб машинани гараждан олиб чиқди. Яқиндаги устахоналардан бирида ювдирди. Сўнгра уйдан Меҳридинни олиб боғчасига элтди. Шундан кейин «Афил» хусусий фирмасининг «Пойтахт» бизнес маркази деб аталмиш ўн саккиз қаватли муҳташам иморатнинг ўнинчи қаватида жойлашган қароргоҳига йўл олди. Қўл телефони бот-бот жиринглашига қарамай жавоб бермади. Машинасини улкан оқ бино пойидаги турфа машиналар тизилиб турган қўналғага жойлаштириб, эшигини бекитгач, «Samsung» айфони экранига кўз ташлаб, қўнғироқ қилувчининг рақамини қидирди. Нотаниш рақам. Ким экан? Айфоннинг тегишли тугчасини босиб, қўнғироқ қилган кишининг рақамини терди.

— Ассалому алайкум, мен «Афил» фирмаси раҳбари Афифа Зокирова бўламан. Машина рулида бўлганим боис қўнғироғингизга ўз вақтида жавоб беролмадим. Узр. Эшитаман.

— Ваалайкум ассалом. Мен шаҳар прокуратураси ҳузуридаги солиқ, валютага оид жиноятларга ва жиноий даромадларни легаллаштиришга қарши кураш бошқармасиданман. Белгиланган тартибга асосан фирмангизда текшириш ўтказилади. Шундан сизни хабардор қилиб қўймоқчиман.

— Нима... гуноҳ қилибмиз? — овози титраб сўради Афифа.

Телефондаги киши уни тинчлантирди.

— Бу режали текширув. Сиз... қонун асосида ишлаётган бўлсангиз хавотирланишга ўрин йўқ. Хайр.

Афифа телефон тугмасини босиб, кўкрагига туфлаб қўйди. «Хайрият-э, мен биронтаси қасд қилиб текширувчи юбораётганмикан, деб ўйлабман. Режали текширув бўлса, қўрқмасам ҳам бўлади. Ҳамма ишимиз қонуний. Солиқларни вақтида тўлаб турибмиз. Божхона билан бўладиган муносабатларда ҳам ҳеч қандай хатога йўл қўйилмаган. Ҳомийлик, меҳр-мурувват тадбирларида ҳам фаол қатнашяпмиз. Текширувда фирмаимизга нисбатан ҳеч қанақа эътироз бўлмаслиги керак. Яна ҳам ким билади... Беайб — Парвардигор, дейишади. Қайдадир хато қилган бўлсак, беғараз қилгандирмиз. Кўрсатишса тузатамиз. Энди бунақа текширувларга кўникмоқ керак. Салга қўрқиб, сапчиб тушмасдан, оғир-босиқ, дадил-журъатли, ғайратли ва курашчан бўлишим лозим...»

Афифа ана шуларни ўйлаб, қатъият билан ичкарига интилди.

(Тўртинчи қисм тугади)

Адабий-бадиий нашр

ҲАБИБ ТЕМИРОВ

ҚОРА ҚАСР АСИРАСИ - 4

Муҳаррир
Анвар НАМОЗОВ

Тех. муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Бадиий муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Мусаҳҳиҳ
Наврӯз БЕКМУРОДОВ

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 10.12.2010 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1/32.

Босма тобоғи 8,25. Шартли босма тобоғи 13,86.

Гарнитурa «LexTimes Cyr+Uzb». Газета қоғоз.

Алади 1000 нусха. Буюртма № 234.

Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.

«Ёшлар матбуоти» босмаҳонасида босилди.

100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими – 278-36-89; Маркетинг бўлими – 128-78-43

факс — 273-00-14; e-mail: yangiasravlod@mail.ru

Ҳамкоримиз: *kitobxon.uz*

**“ЯНГИ АСР АВЛОДИ” НАШРИЁТ-МАТБАА МАРКАЗИ
ТАҚДИМ ЭТАДИ:**

Алишер Навоий

“ХАМСА”

Бичими 70x84 1/16

360 бет

Ушбу китобда Навоий бобомизнинг “Хамса”сидаги барча дostonлар насрий матнда жамланган. Бу эса уларни янада яққол тушунишга ёрдам беради. Лотин ва кирилл ёзувларида – алоҳида!

“КАЛИЛА ВА ДИМНА”

Бичими 70x84 1/16

256 бет

Дурдона ҳикоятлар! Уларни ўқимабсиз, дунёга келмабсиз! Сиз, албатта, олам-олам маъно оласиз. Ҳамма-ҳаммаси “Калила ва Димна”да мужассам! Ўқинг, уқинг, донолар оламида бўлинг.

Тоҳир Малик

“ТОШ ҚАЛБЛАРГА ЗИНҲОР НАЗАР СОЛИНМАС”

Бичими 84x108 1/32

160 бет

Оила даврасида мутолаа қилинадиган китоб! Дарвоқе, дунёда уч жумбоқ бор. Хўш, улар нима? Яна тележурналистнинг ҳам саволи бор: “сиз нимани йўқотишдан қўрқасиз?..”

Шароф Бошбеков

“МУСОФИР БЎЛМАГУНЧА”

Бичими 84x108 1/32

260 бет

Темир хотинни ўз никоҳига олган Қўчқор ёдингиздами? Энди эса унинг укаси – парвоздаги самолётдан тушиб қолган Қўзивой билан танишинг!.. Олти қисса! Ҳам куласиз, ҳам йиғлайсиз!

Худойберди Тўхтабоев

“ҚУЁНЛАР САЛТАНАТИ”

Бичими 84x108 1/32

220 бет (кириллча ва лотинча)

Қуён боқиб, бой бўлиш мумкинми? Китобда ана шу саволга жавоб топасиз. Катта хазинани қўлга киритган қаҳрамонлар ажойибу ғаройиб саргузаштларни бошдан кечиришади.

Абдукарим Усмонхўжаев
“ДОРИСИЗ ҚАЛБ ДАВОСИ”

Бичими 84x108 1/32

464 бет

Ушбу китоб соғлом юришни хоҳлаганлар учун! Буни эса ким хоҳламайди, дейсиз! Бир умр дори сотиб олиб, пул харажат қилганда кўра бир марта шу китобни харид қилинг! Беш кетасиз!

“ЧИРОЙЛИ ИСМЛАР ТЎПЛАМИ”

Бичими 84x108 1/32

376 бет

Азиз китобхон! Сиз ўз исмингизнинг маъносини билмоқчимисиз? Унда мазкур китобни сотиб олинг. У сиз ва яқинларингизнинг номлари борасида кўп ва хўб маълумот беради.

Сабрина

“ЭТИКЕТНИНГ ОЛТИН КИТОБИ”

Бичими 70x84 1/16

272 бет

Бу, ҳақиқатдан ҳам, олтин китоб! Унда барча саволларга жавоб топасиз. Байрам либосидан тортиб интернетда хат ёзишгача! Масалан, маошни оширишларини сўраш учун нима қилиш керак?..

Мутаржим: Тоҳир Малик

Владимир Иксуль

“НОМУС ВА АЖАЛ”

Бичими 84x108 1/32

160 бет

Муҳаббатнинг оғир синовлари ҳақида ҳикоя қилувчи қисса! У ҳар қандай ёш йигит-қизнинг қалбини ларзага солади. Тоҳир Малик таржимасидаги мазкур асар ўткир сюжетга эга!

Балтасар Грасиан

“ЧЎНТАК ФОЛИ”

Бичими 60x84 1/32

92 бет

Ким ҳам теша тегмаган ҳикматлар ҳақида билишни истамайди! Чунончи, бундай афоризмлар сони 100 дан ошиқ. Айтгандай, нима учун “чўнтак фоли”? Бу сизга қизиқ эмасми? Унда шошилинг!

60000
Агата КРИСТИ

“ЎҒИРЛАНГАН МИЛЛИОН ДОЛЛАР”

Бичими 84x108 1/32

112 бет

Бир миллион!.. Ажабо, шунча иул қаёққа кетган бўлиши мумкин? Уни ўғирлашга ким журъат этди?.. Детектив қироличаси Агата Кристининг ушбу китоби росманасига қизиқ! У ўқувчини бир-биридан жумбоқли воқеалар дунёсига олиб киради... Дарвоқе, пуллар топи-лармикан?

Пауло Козльо

“ПОРТОБЕЛЛО ЖОДУГАРИ”

Бичими 84x108 1/32

232 бет

Жодугарлик, башоратгўйлик аслида мавжудми? Агар мавжуд эмас, десангиз, лўлилар қавмидан бўлмиш Ширин Халилнинг кароматла-рига нима дейсиз? Унинг фожиали қисмати билан танишинг.

Пауло Козльо

“ИБЛИС ВА ПРИМ ХОНИМ”

Бичими 84x108 1/32

148 бет

Бир мусофир ўз олтинларини ерга кўмиб қўйди. Буни эса кимдир кўриб қолди. Энди нима бўлади? Олтинлар кимга насиб этади?.. Сар-гузаштбоп “Иблис ва Прим хоним” китоби ана шу ҳақда!

Дейл Карнеги

ТЎПЛАМ

(3 та китоб йиғмаси)

Бичими 84x108 1/32

720 бет

Ушбу муаллифнинг китоблари дунё бўйича миллионлаб нусхада сотилган. Ўзбек тилида илк бор: бир тўпламда – учта китоб! Уни хар-ид қилиб, омадга эришасиз. Шошилинг, китобхон!

Мурожаат учун манзил:

100113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Телефон: 273-56-45; 128-78-43

e-mail: yangiasravlodji@mail.ru

ҚОРА ҚАСР
АСИРАСИ

ISBN 978-9943-08-464-3

9 789943 084643